

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖRME ENGELLİLERİN MÜZE ERİŞİMİ

Zeynep AKTOP

2501190681

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Güner SAĞIR

İSTANBUL – 2022

ÖZ

GÖRME ENGELLİLERİN MÜZE ERİŞİMİ

ZEYNEP AKTOP

Dünyada büyük bir azınlık olan engelliler sosyal yaşamın pek çok alanına erişimde sorun yaşamaktadır. Bu bağlamda, birincil olarak görme duyusuna hitap eden müze ziyaretlerine en uzak grup görme engellilerdir. Erişilebilirlik kavramının çeşitli alanlarda ele alınmaya başlaması ve günümüz teknolojileri ile müzeler erişilebilirliğin sağlandığı kurumlar olmaya başlamıştır. Ancak müzelerin görme engelliler için erişilebilir mekânlara dönüşmesi, fiziki uygulamalarla birlikte sergilemedeki duysal erişim düzenlemeleriyle de ilişkilidir. Erken dönemlerde görme engellilerin eser erişiminde kullanılan dokunsal turlar günümüzde varlığını sürdürse de çağdaş müzecilikte tek başına yeterli olmamış ve diğer duyuları harekete geçirecek çalışmalarla yerini duysal müzecilik yöntemlerine bırakmıştır. “Görme Engellilerin Müze Erişimi” başlıklı tez kapsamında müzelerdeki görme engelli ziyaretçilere yönelik fiziksel ve duysal erişim düzenlemeleri incelenmiştir. Görme engelli ziyaretçiler için kullanılan uygulamaların değerlendirilmesi adına engelli bireylerin toplumsal yaşantıda görünür olma süreçleri ve yasal düzenlemeler ele alınmıştır. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası müzelerin görme engelli bireyler için uyguladığı çalışmalar örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: erişilebilirlik, görme engelliler, yasa, müze erişimi, duysal erişim, duysal müzecilik.

ABSTRACT

ZEYNEP AKTOP

MUSEUM ACCESS OF VISUALLY IMPAIRED

Disabled persons who are large minority in the world, have issue in accessibility to numerous fields of social life. In this context, the visually impaired are the farthest group from visiting museums where primarily appeal to the sense of sight. With the start that notion of accessibility being discussed in various areas and today's technologies, museums have become establishment where accessibility is provided. But, the transformation of museums into accessible places for the visually impaired is also related to the sensory access arrangements in the exhibition as well as the physical applications. The tactile tours which used in the early periods to access the works of the visually impaired, continue to exist today, they were not adequate with alone in contemporary museology and were replaced by sensory museology methods with works that will activate the other senses. In the scope of the thesis titled "Museum Access Of Visually Impaired" were researched on physical and sensory access regulations for visually impaired visitors in museums. The processes of being visible in social life and legal regulations of disabled individuals were discussed behalf to evaluate of the practises used for visually impaired visitors. In this context, the studies are exemplified about implemented by national and international museums for visually impaired individuals.

Keywords: accessibility, visually impaired, law, museum access, sensory access, sensory museology.

ÖNSÖZ

Son dönemlerde gündemde olan erişilebilirlik çalışmaları, özellikle müzelerdeki uygulamalarla engellilerin kültür alanlarındaki varlığını desteklemiştir. Görme engelliler, bu çalışmalarda en zor ve en az ele alınan gruplardan biri olmuştur.

Hazırladığım “Görme Engellilerin Müze Erişimi” başlıklı tezin, görme engelliler için müze ziyaretinin imkânsız olmadığına altını çizerek duyuşal erişilebilirlik çalışmalarına katkı sağlamasını temenni ediyorum.

Tez çalışmamın konu bulma, araştırma ve yazım sürecinde beni her zaman yönlendiren, yüreklendiren, düşünceleriyle araştırmama katkı sağlayan, çalışmamın daha iyi bir hale gelmesi için emek harcayan tez danışmanım Doç. Dr. Güner SAĞIR’a sonsuz sabrı, desteğı ve yardımları çok teşekkür ederim.

Lisans eğitimimden bu yana beni her zaman destekleyen, yıllardır fikirleriyle bana yol gösteren, beni motive eden ve her ihtiyacım olduğunda yardımına koşan Dr. Selda UYGUN YAZICI’ya teşekkür ederim.

Tez sürecimde her zaman yanımda olduğunu bana hissettiren ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen sevgili dostum Ceren KÖKSAL’a minnettarım.

Tezimin başından beri benim için görüşmeler yapan, metinlerimi tekrar tekrar okuyan, beni motive eden ve desteğini her zaman hissettiren Mutlu Ziya ÇETİNBAYIR’a çok teşekkür ederim.

Hayatımın her alanında maddi ve manevi destek sağlayan ablam Elif AKTOP, anneannem Aysel OKCU ve amcam Nahit AKTOP’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Son olarak beni her zaman destekleyen ve yanımda olan annem Ümran AKTOP ve babam Müfit AKTOP’a sonsuz teşekkür ederim.

Zeynep AKTOP

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
RESİMLER LİSLERİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK

1.1. Engelli Tanımı.....	6
1.2. Engellilik Tarihi.....	10
1.3. Görme Engellilik.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI VE ULUSAL ENGELLİLİK YASALARI VE ENGELLİLERİN KÜLTÜREL ERİŞİMİ

2.1. Uluslararası Düzenlemeler.....	18
2.1.1 Birleşmiş Milletler.....	19
2.1.2. Avrupa Birliği.....	25
2.1.3. Avrupa Konseyi.....	30
2.2. Türkiye Cumhuriyeti Düzenlemeleri.....	34
2.3. Yurtdışı Düzenlemeleri.....	40
2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri Yasaları.....	40
2.3.2. İngiltere Yasaları.....	46
2.3.3. İtalya Yasaları.....	53
2.3.4. Almanya Yasaları.....	64
2.3.5. Fransa Yasaları.....	71
2.3.6. Japonya Yasaları.....	77

2.3.7. Güney Afrika Yasaları.....	82
2.3.8. Hindistan Yasaları.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖRME ENGELLİLERİN MÜZE ERİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Fiziksel Erişilebilirlik.....	93
3.1.1. Tanıtım Araçlarında Erişim.....	93
3.1.2. Müze Dışı ve İçi Fiziki Erişim.....	95
3.2. Duyusal Erişilebilirlik.....	98
3.2.1. Sesli Rehberler.....	100
3.2.2. Breyl Kullanımı.....	100
3.2.3. Dokunsal Harita.....	101
3.2.4. Dokunsal Eser Erişimi.....	102
3.3. Müze Personeli.....	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA GÖRME ENGELLİLERİN MÜZE ERİŞİMİ

4.1. 19. Yüzyıl ve Öncesi.....	107
4.2. 20. Yüzyıl.....	108
4.3. 21. Yüzyıl.....	112
4.3.1. Yeni Teknoloji Sistemlerinin Kullanılması.....	113
4.4. Uygulamalar.....	119
4.4.1. İngiltere.....	119
4.4.2. Amerika Birleşik Devletleri.....	123
4.4.3. İspanya.....	126
4.4.4. İtalya.....	130
4.4.5. Almanya.....	134
4.4.6. Fransa.....	143
4.4.7. Brezilya.....	147
4.4.8. Kanada.....	149
4.4.9. Japonya.....	151
4.4.10. Hollanda.....	154

4.4.11. Portekiz	155
4.4.12. Yunanistan.....	156
4.4.13 Mısır.....	157
4.4.14. Hindistan.....	158
4.4.15. Afrika.....	160
4.5. Ortak Projeler.....	161

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE MÜZELERİNDE GÖRME ENGELLİLERİN

ERİŞİLEBİLİRLİĞİ

5.1. MTA Genel Müdürlüğü Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi.....	168
5.2. Batman Müzesi.....	169
5.3. Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi.....	171
5.4. Anadolu Medeniyetleri Müzesi.....	172
5.5. Efes Arkeoloji Müzesi.....	174
5.6. Beşiktaş JK Müzesi.....	174
5.7. Yalova Kent Müzesi.....	176
5.8. Diğer Uygulamalar.....	176
5.8.1. Rahmi M. Koç Müzesi.....	176
5.8.2. Sakıp Sabancı Müzesi.....	177
5.8.3. İstanbul Modern Sanat Müzesi.....	179
5.8.4. Radyo ve Demokrasi Müzesi.....	180
5.8.5. Anadolu Üniversitesi 3 Boyutlu Yazdırılmış Eserler Müzesi Projesi.....	181
5.8.6. Bursa Engelliler Federasyonu Erişilebilir Müze Projesi.....	184
5.8.7. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Erişilebilir Turizm Engelsiz İstanbul.....	183
5.8.8. Turkcell Diyalog Müzesi.....	184
5.8.9. Afrodisyas Antik Kenti ve Müzesi.....	186
DEĞERLENDİRME.....	187
SONUÇ.....	201
KAYNAKÇA.....	205

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 5.1: 2019 yılı verilerine göre en çok ziyaretçi 10 müze ve ziyaretçi sayıları.....	166
Tablo 5.2: Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Projesi kapsamındaki 21 müzenin listesi.....	184

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1:	Tıbbi Engellilik Modeli Şeması.....	8
Şekil 1.2:	Sosyal Engellilik Modeli Şeması.....	9
Şekil 2.1:	ABD engellilik türlerine sahip yetişkinlerin yüzde	41
Şekil 2.2:	2010 Eşitlik Yasası kapsamında korunan 9 özellik	52
Şekil 3.1:	Müze katılımında ziyaretçilere sunulması gerekenler.....	91

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1:	Atina'daki Parhenon'da koltuk altında değnekle tasvir edilen engelli tanrı Hephaestus, MÖ. 5.....	11
Resim 2.1:	İngiliz mimar-karikatürist Louis Hellman'ın, engelli vatandaşların yapılara erişimini ele aldığı çalışması.....	47
Resim 2.2:	Solda "Bir zihinsel engelli için ülkenin günlük harcaması 5,50 Alman markı"; sağda "5,50 Alman markı ile sağlıklı bir aile bir gün yaşayabilmektedir" yazısı olan Alman propaganda görseli.....	66
Resim 2.3:	"Özerklik: tüm bu engellerin kaldırılmasıdır." başlıklı Kötü Engelliler Dergisi 1995 Ocak sayısı.....	73
Resim 2.4:	<i>Yaşlı ve Bedensel Engelliler Tarafından Erişilebilir ve Kullanılabilir Binalar Hakkında Kanun'a uygun bir bina örneği</i>	82
Resim 3.1:	İngiliz Müzesi Duyusal Haritası'nda aydınlık, alçak tavanlı, kalabalık, gürültülü, sessiz, yoğun kokulu, alanların belirtildiği plan.....	94
Resim 3.2:	Almanya Hijyen Müzesi zemin takip çizgisi.....	96
Resim 3.3:	Almanya Chemnits'deki Devlet Arkeoloji Müzesi'ndeki dokunsal yol.....	97
Resim 3.4:	Görme engelli ziyaretçiler için önlemler.....	97
Resim 3.5:	Victoria & Albert Müzesi Breyl açıklamalı dokunsal kitap.....	101

Resim 3.6:	ABD Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde gerçekleşen rehberli dokunsal tur.....	102
Resim 4.1:	1922'de New York Metropolitan Müzesi'ndeki tekerlekli sandalyeli öğrenciler.....	109
Resim 4.2:	Görme engelli çocukların Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'ndeki dokunma dersleri, 1917.....	110
Resim 4.3:	Manchester Müzesi'ndeki galeride hazırlanan dokunsal birim.....	114
Resim 4.4:	Dokunsal Keşifler sergisinde Sophokles'in bronz büstünün dokunsal simülasyonu.....	115
Resim 4.5:	Andy Warhol Müzesi'nde kullanılan navigasyon ve sanat takdir modu.....	116
Resim 4.6:	Tooteko sisteminde yüzük ve replika eser.....	117
Resim 4.7:	BlindTouch uygulaması kapsamında Vincent Van Gogh'un Yıldızlı Gece tablosuna dokunsal erişim	118
Resim 4.8:	Çok modlu erişim prototipleri.....	119
Resim 4.9:	Dokunsal Keşifler Sergisi'nde Sophakles'in çikolata replikaları.....	121
Resim 4.10:	Kraliyet Sanat Akademisi'nde gerçekleştirilen koku ve doku uygulaması.....	122
Resim 4.11:	AEB'nin görme engelliler ve körler için ilk sanat tarihi dersinde öğrenciler ve öğretmenler, Temmuz 1987.....	123
Resim 4.12:	Aklın Gözü sergisindeki Breyl yazı.....	125
Resim 4.13:	Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi'nde dokunsal erişim.....	126

Resim 4.14:	Madrid Prado Müzesi, Prado'ya Dokunmak sergisinde dokunsal eser erişimi.....	127
Resim 4.15:	Madrid Prado Müzesi, Prado'ya Dokunmak sergisi dokunsal tur.....	128
Resim 4.16:	Barselona Sagrada Familia Kilisesi'nin reproduksiyonu.....	129
Resim 4.17:	Ayasofya reproduksiyonu.....	130
Resim 4.18:	Omero Müzesi'nde dokunsal tur.....	131
Resim 4.19:	Omero Müzesi dokunsal sergi alanı.....	131
Resim 4.20:	Dokunsal eser erişimi.....	132
Resim 4.21:	Uffizi Galerisi'nde bulunan <i>Venüs'ün Doğuşu</i> tablosunun dokunsal reproduksiyonu.....	133
Resim 4.22:	Tooteko Sistem Parçaları.....	133
Resim 4.23:	Ara Pacis Müzesi'nde dokunsal sergi.....	134
Resim 4.24:	Almanya Yahudi Müzesi dokunsal müze planı.....	136
Resim 4.25:	<i>Renkleri Hissetmek</i> sergisindeki duysal stant.....	137
Resim 4.26:	Keltler Roma Müzesi dokunsal turu.....	138
Resim 4.27:	Dokunsal plan ve replika eserleri içeren ziyaretçi çantası.....	139
Resim 4.28:	Berlinische Galeri'de dokunsal erişim.....	140
Resim 4.29:	Ziyaretçilerin Orta Çağ'dan üç güçlü kokuyu keşfetmelerini sağlayan koku alma istasyonu.....	141
Resim 4.30:	15 kilogram ağırlığındaki Zincir Posta'nın kaldırılması	142
Resim 4.31:	Almanya Hijyen Müzesi kalıcı sergide dokunsal oda planı.....	142

Resim 4.32:	Dokunsal maketler ve renklerle desteklenmiş Breyl etiket.....	143
Resim 4.33:	Louvre Müzesi'nde yapının mimari geçmişini anlatan dokunsal istasyon	144
Resim 4.34:	Louvre Müzesi İslam Sanatları Bölümü dokunmatik istasyon.	145
Resim 4.35:	Nantes Sanat Müzesi'nde sergilenen, Madame de Senonnes Portresi adlı çok yönlü eğitim seti	145
Resim 4.36:	Yılanın Rüyası tablosu dokunsal cihazı.....	146
Resim 4.37:	Oscar Niemeyer Müzesi dokunsal tur ve sesli rehber uygulaması kullanımı.....	147
Resim 4.38:	La Pedrera Müzesi'nin dokunsal haritası.....	147
Resim 4.39:	Kanada İnsan Hakları Müzesi'nde görme engelliler için oluşturulan kabartma dokunsal resim.....	150
Resim 4.40:	Japonya Etnoloji Müzesi dokunsal alanı.....	152
Resim 4.41:	Yokohama Civic Galeride gerçekleştirilen Görüş İnsanda ve Müzede Bir Engellilik Var temalı çalıştaydan kesit.....	153
Resim 4.42:	Van Abbe Müzesi'ndeki Delinking ve Relinking isimli çok duysal sergisi.....	154
Resim 4.43:	Centraal Müzesi Kör Nokta sergisindeki dokunsal deneyim...	155
Resim 4.44:	Ulusal Çini Müzesi replikaları.....	156
Resim 4.45:	Atina Dokunma Müzesi'nde göz bantlarıyla gerçekleştirilen dokunsal deneyim.....	157

Resim 4.46:	Kahire Mısır Müzesi'nde görme engelli rehber önderliğindeki dokunsal.....	158
Resim 4.47:	New Delphi Ulusal Müzesi'ndeki Breyl okuma ile sesli cihaz kullanan ziyaretçi.....	159
Resim 4.48:	Klimt'in <i>Öpücük</i> tablosunun reproduksiyonu.....	162
Resim 4.49:	ARCHES projesi kapsamında oluşturulan Roma'daki Capitolini Müzesi'deki dokunsal replika, ARCHES Atölyesi..	163
Resim 4.50:	UNESCO 4All Tour projesi kapsamında hazırlanan dokunsal replikalar.....	164
Resim 4.51:	Granada Alhambra Sarayı plan, aslanlı çeşme ve çeşmedeki aslanlardan birinin üç boyutlu replikası.....	165
Resim 5.1:	Anadolu Medeniyetleri Müzesi çevrimiçi broşürdeki plan.....	167
Resim 5.2:	MTA Genel Müdürlüğü Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi Görme Engelliler Bölümü'nde gerçekleştirilen dokunsal tur.....	168
Resim 5.3:	Batman Müzesi'ndeki Breyl sergi kataloğu.....	170
Resim 5.4:	Batman Müzesi'nde balmumu eserler, Breyl alfabe ve sesli rehberle sağlanan duysal erişim standı.....	170
Resim 5.5:	Selçuklu Uygarlığı Müzesi görme engelli ziyaretçiler için hazırlanmış Breyl bilgilendirme levhası ve replika eser.....	171
Resim 5.6:	Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde gerçekleştirilen dokunsal erişim çalışması.....	172
Resim 5.7:	Bongo Projesi görme engelli müze ziyaretçisi için farkındalık videosundan bir kesit.....	173

Resim 5.8:	BJK Müzesi görme engelli ziyaretçinin Breyl etiket deneyimi.....	175
Resim 5.9:	Yalova Kent Müzesi görme engelliler için DAS uygulaması...	176
Resim 5.10:	Sakıp Sabancı Müzesi Heykelin Büyük Ustası Rodin Sergisi..	177
Resim 5.11:	Erişilebilir Her Şey ile Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi projesi.....	178
Resim 5.12:	<i>Dokunduğum Renk</i> çalışmasında görme engelli çocuklarla dokunsal çalışma.....	179
Resim 5.13:	Radyo ve Demokrasi Müzesi ziyareti.....	180
Resim 5.14:	Anadolu Üniversite 3 Boyutlu Yazdırılmış Eserler Müzesi Projesi kapsamında oluşturulan reproduksiyonlar.....	181
Resim 5.15:	Erişilebilir Müze projesi için hazırlanan Breyl kılavuz.....	182
Resim 5.16:	Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Projesi kapsamında yapılan görüşme.....	183
Resim 5.17:	Türkcell Müzesi Karanlıkta Diyalog sergi girişi.....	185
Resim 5.18:	Karanlıkta Diyalog müze çalışması.....	185

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Architectural Barriers Act
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADA	: Americans with Disabilities Act
AEB	: Art Education for the Blind
ANSI	: American National Standards Institute
BGG	: Behindertengleichstellungsgesetz
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CBP	: Caritas Behindertenhilfe und Psychiatrie
DA	: Disability Alliance
DDA	: Disability Discrimination Act
DOD	: Department of Defense
DPSA	: Disabled People Of South Africa
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
EHRC	: Equality and Human Rights Comission
ESCAP	: Economic and Social Commission for Asia and the Pacific
GSA	: U.S. General Services Administration

ICD	: International Classification of Diseases
ICOM	: International Council of Museums
IDEA	: Individuals With Disabilities Education Act
ILO	: International Labor Organization
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MoMA	: The Museum of Modern Art
MÖ.	: Milattan Önce
No.	: Numara
PEBA	: Piano Per L'eliminazione Delle Barriere Architettoniche
RA	: Rehabilitation Act
RA	: Royal Academy of Art
RNIB	: The Royal National Institute for the Blind
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UFAS	: Uniform Federal Accesibility Standarts
UK	: United Kingdom
UNCRPD	: United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities
UNESCO	: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USPS	: United States Postal Service
V&A	: Victoria & Albert Museum

- vb.** : Ve benzeri
- vd.** : Ve diğerleri
- WHO** : World Health Organizaiton

GİRİŞ

Engellilik, ilk çağlardan itibaren toplumda ayrımcılığa neden olmuştur. Genellikle engelli bireyler dışlanarak sosyal ve ekonomik yaşama uzak bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Zaman içinde toplumdaki görünürlükleri artmış ve çevreye uyum için ihtiyaçları fark edilmiştir. Bu ihtiyaçların giderilmesi adına ulusal çapta düzenlemeler oluşturulmaya başlanmıştır.

Hükümetlerin yaptığı ilk çalışmalar ekonomik sebeplere dayandırılmıştır. İş hayatına katılımın sağlanması için iyileştirilen fiziksel erişilebilirlik düzenlemeleri, zaman içinde tüm kamu yapıları için uygulanabilir hale getirilmiştir. Bu çalışmalar, engellilerin sosyal ve kültürel hayata katılımı üzerinde etkili olmuştur. Yasal düzenlemelerle desteklenen engelli erişilebilirliğinin, kültür alanlarındaki görünürlüğü müzelerle sağlanmıştır.

Günümüz müzecilik çalışmalarında, ziyaretçiler için eşit olanakların sağlanması ve erişilebilirlik önem kazanmıştır. Müzelerin engelli kişiler için uygun hale getirilebilmesi, sosyal hayatta zorlanan vatandaşları kültürel dışlanmadan kurtararak bireylerin öz saygılarının artması ve sosyal ilişkiler kurabilmeleri için önemlidir. Bireyin kültürel gelişimine katkı sağlayan müzeler için önemli gruplardan biri de görme engellilerdir. Görme engellilik, gözde doğuştan ya da sonradan gerçekleşerek çeşitli ölçülerde farkındalığın olmasıdır. Görsel sunum alanı olarak müzeler, görme engelli ziyaretçiler tarafından zorlukla keşfedilen bir alan olmuştur.

Tez çalışmasında, görme engellilerin müze erişimini etkileyen tarihsel süreç ve çevresel faktörler incelenmiştir. Bu kapsamda düzenlenen ulusal ve uluslararası yasalarla, müzelerdeki görme engelliler için yapılan erişilebilirlik çalışmalarındaki ihtiyaçlar ve uygulamalar değerlendirilmiştir. Çalışmada, “Engellilerin toplum içinde görünürlüğü hangi etkenlere dayanmaktadır?”, “Kamu ve kültür alanlarındaki engelli erişilebilirliği çalışmalarının yasal zemini ne şekilde oluşturulmuştur?”, “Müzelerin görme engelli ziyaretçiler için erişilebilir olmasında ne tür faktörlere ihtiyaç vardır?”, “Dünya örneklerinde, doğrudan görme engelli ziyaretçiler için gerçekleştirilen müze çalışmaları nelerdir?”, “Ülkemizde görme engelliler için uygulanan müze çalışmaları nelerdir?” gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Bu kapsamda, görme engellilerin müze ziyaretlerinde etkili olan faktörler değerlendirilerek farklı müze çalışmaları ile örneklendirilmiştir. Yurt dışı ve yurt içi müzelerindeki uygulamalar incelenerek müzelerin görme engelli ziyaretçiler için sağladığı olanaklar ortaya konmuştur.

Tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. “Engellilik” başlıklı birinci bölümde; “Engelli Tanımı”, “Engellilik Tarihi” ve “Görme Engelliliği” alt başlıkları ele alınmıştır. Birinci alt başlık olan “Engellilik Tanımı” kapsamında, engelli kelimesi araştırılarak engellilik modelleri incelenmiştir. Ayrıca engellilik modellerinin ortaya koyduğu anlayış değerlendirilerek engelliler için yapılan çalışmaların düşünsel zemini araştırılmıştır. “Engellilik Tarihi” alt başlığında, ilk çağlardan itibaren engellilerin toplum içindeki rolü genel kapsamda değerlendirilmiştir. Tez çalışmasının merkezinde görme engelli ziyaretçiler yer aldığı için “Görme Engellilik” başlığı altında görme engelli tanımı ve bu kişilerin sosyal çevredeki uyumu ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde engelliliği içeren yasal çalışmalar “Uluslararası ve Ulusal Engellilik Yasaları ve Engellilerin Kültürel Erişimi” ana başlığında incelenmiştir. Bu bölümde, engellilerin yasal çerçevede var olma süreci ve kültür alanlarına erişilebilirliklerini düzenleyen çalışmalar ele alınmıştır. Bölümün birinci alt başlığı olan “Uluslararası Düzenlemeler” bölümünde; Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından gerçekleştirilen yasalar; tarihsel, toplumsal ve kültürel açıdan incelenmiştir. Bu çalışmalar kapsamında, engelli hakları ve erişimi için yapılan evrensel düzenlemeler araştırılmıştır.

“Türkiye Cumhuriyeti Düzenlemeleri” alt başlığında, ülkemizde engellilerin toplumun bir parçası olarak görülmesini sağlayan yasal düzenlemeler incelenmiştir. Yasal düzenlemeler kapsamında engellilerin müzelerdeki erişilebilirliğini destekleyecek çalışmalar ele alınmıştır.

Üçüncü başlık olan “Yurtdışı Düzenlemeleri” bölümünde devletlerin ulusal engellilik yasaları irdelenmiştir. Ülkelerin seçiminde, engellilik alanındaki uluslararası etkinlikleri, kültürel ve ekonomik güçleri ile çeşitli gelişmişlik seviyelerine sahip olmaları etken olmuştur. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İtalya, Almanya, Fransa, Japonya, Güney Afrika ve Hindistan hükümetlerinde engellilik ve ayrımcılık üzerine oluşturulan yasaların oluşum ve gelişim süreçleri araştırılmıştır. Bu yasalar içinde engellilerin kültür alanlarına erişimini etkileyen düzenlemeler

incelenmiştir. İncelenen ülkelerin engelli erişilebilirliği üzerine hazırladıkları çalışmalardaki uluslararası yasaların etkileri değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde “Görme Engellilerin Müze Ziyaretini Etkileyen Faktörler” ana başlığı ele alınmıştır. Bu kapsamda, görme engellilerin erişimi için müzelerde olması gereken nitelikler incelenmiştir. Erişilebilirlik için önemli faktörler “Fiziksel Erişilebilirlik”, “Duyusal Erişilebilirlik” ve “Müze Personeli” alt başlıkları altında değerlendirilerek müzelerin görme engelliler için ziyaret edilebilir mekânlar olmasındaki önemli noktalara değinilmiştir. “Fiziksel Erişilebilirlik” başlığı altında, bina dışında ve içinde görme engelliler için müzelerin sağlaması gereken fiziksel koşullar araştırılmıştır. “Duyusal Erişilebilirlik” başlığında, görme engelli ziyaretçilerin eserleri algılamasına yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda müzelerin eserlerini sergilerken kullanılabilecek çok modlu düzenlemelerin içeriği irdelenmiştir. Ardından görme engellilerin müze ziyaretlerinde, müze uzmanlarının rolü “Müze Personeli” başlığı altında ele alınmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde, farklı ülkedeki müzelerin görme engelli ziyaretçilere yönelik yaptığı çalışmalar “Dünyada Görme Engellilerin Müze Erişimi” ana başlığı altında değerlendirilmiştir. Dokunsal turlarla başlayan görme engellilik çalışmalarının tarihi, günümüzde yaygınlaşan ve çeşitlilik gösteren erişilebilirlik çalışmaları “19. Yüzyıl ve Öncesi”, “20. Yüzyıl”, “21. Yüzyıl”, “Uygulamalar” ve “Ortak Projeler” alt başlıkları çerçevesinde araştırılmıştır. “19. Yüzyıl ve Öncesi” ile “20. Yüzyıl” alt başlıkları altında, erken dönemlerde engelliler için yapılan müze çalışmaları incelenmiştir. İncelenen uygulamalarının ardından “21. Yüzyıl” alt başlığında günümüz çalışmaları ele alınmıştır. Bu kapsamda, yeni teknoloji araçlarında görme engelli ziyaretçiler için hazırlanan uygulamalar “Yeni Teknoloji Sistemlerinin Kullanılması” başlığı altında örneklendirilmiştir. Dördüncü alt başlık olan “Uygulamalar” bölümünde, farklı ülkelerde bulunan ve doğrudan görme engellilerin erişilebilirliği için hazırlanan çalışmalar seçilmiştir. Bu müzelerdeki uygulamalar incelenirken yapılan çok modlu düzenlemeler ele alınmıştır. Dördüncü bölümün son alt başlığı olan “Ortak Projeler” kısmında, müzelerin birliktelik kurarak görme engellilerin müze erişimi için hazırladıkları çalışmalar örneklendirilmiştir.

Beşinci bölümde, Türkiye’deki müzelerin görme engelli erişilebilirliği için yaptığı düzenlemeler “Türkiye Müzelerinde Görme Engellilerin Erişilebilirliği” ana

başlığı altında araştırılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de en çok ziyaret alan müzelerin web siteleri incelenmiş ve ziyaretçilerle paylaştıkları bilgiler değerlendirilmiştir. Ayrıca görme engellilere yönelik çalışmaları tespit edilen bazı müze müdürlükleri ile iletişime geçilmiştir. İlgililerden alınan bilgiler ile yapılan kaynak taraması sonucunda Türkiye’deki müzelerin doğrudan görme engelli ziyaretçiler için gerçekleştirdiği erişim çalışmaları ele alınmıştır. Bu kapsamda “Batman Müzesi”, “Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi”, “Anadolu Medeniyetleri Müzesi”, “Efes Arkeoloji Müzesi”, “Beşiktaş JK Müzesi” ve “Yalova Kent Müzesi” başlıklarında görme engelliler için müzelerde hazırlanan sergi çalışmaları irdelenmiştir. Bu müzelerde uygulanan erişilebilirlik faktörleri araştırılmıştır.

Beşinci bölümün sekizinci alt başlığı olan “Diğer Uygulamalar” bölümünde; “Rahmi M. Koç Müzesi”, “Sakıp Sabancı Müzesi”, “İstanbul Modern Sanat Müzesi”, “Radyo ve Demokrasi Müzesi”, “Anadolu Üniversitesi 3 Boyutlu Yazdırılmış Eserler Müzesi Projesi”, “Bursa Engelliler Federasyonu Erişilebilir Müze Projesi”, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Projesi”, “Turkcell Diyalog Müzesi” ve “Afrodisyas Antik Kenti ve Müzesi” incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında, müzelerde görme engelliler için hazırlanan projeler ele alınmıştır.

Tez çalışmasının değerlendirme bölümünde, öncelikle engellilerin toplum içinde yer edinme süreçleri incelenmiştir. Bu kapsamda, başta ekonomik olmak üzere sosyal ve siyasi etkilerle farklı ülkelerdeki erişilebilirlik hakkının yasal dayanak kazanması değerlendirilmiştir. Hazırlanan yasalarda, engellilerin müze erişimine etki eden noktalar ele alınmıştır. Engelli erişimi ile ilgili uluslararası ve ulusal yasal zeminin incelenmesinin ardından görme engelliler için müzelerdeki fiziksel ve duysal erişimi sağlayan faktörler belirlenerek uygulamalar değerlendirilmiştir. Dünyadaki müzelerde gerçekleşen uygulamalar göz önüne alınarak, Türkiye’deki müzelerde doğrudan görme engellilerin müze erişimi hedefleyen sergileme çalışmaları ve projeler örneklendirilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde; engellilerle ilgili yasal çerçeveyi oluşturan tarihsel altyapıya, müzelerin görme engelliler için erişilebilir hale gelmesindeki önemli faktörlere ve Türkiye’deki görme engelli erişilebilirliğinin sağlandığı müzelerin çalışmalarına yer verilmiştir.

Kaynakça bölümünde, tezde kullanılan tüm dijital ve basılı yayınlar belirtilmiştir. Ülkelerin engellilik yasaları için ilgili birimlerin resmi web sitelerindeki yasa, kararname, yönerge ve yönetmeliklere erişim sağlanmıştır. Müze çalışmaları için hem müzelerin resmi web sitelerine hem de dijital ortamda yer alan haber ve blog yazıları incelenmiştir. Ayrıca engellilik, engellilik yasaları, görme engellilerin müze erişimi ve görme engellilere yönelik müze uygulamaları ile ilgili hazırlanan tez, makale, kitap, bildiri ve raporlar değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK

Engelliler, tarihin her döneminde toplumun önemli bir çoğunluğunu oluşturmuştur. Bu bireylerin sosyal hayattaki görünürlükleri ise ait oldukları kültüre göre farklılık göstermiştir. Yüzyıllar içinde gerçekleşen siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler engellilik anlayışının farklılaşmasını etkilemiştir.

Bu bölümde engelli tanımı genel hatlarıyla araştırılarak engelliliğin tıbbi ve sosyal modeli ile tarihsel süreci üzerinde durulmuştur. Ardından tezin ana konusunu oluşturan görme engelliler için tanım yapılarak bu kişilerin sosyal çevredeki durumu ele alınmıştır.

1.1. Engelli Tanımı

Genel anlamıyla engellilik; işitme bozuklukları ve sağırılık, görme bozuklukları ve körlük, sağır-körlük, ortopedik engellilik, zihinsel engellilik, duygusal ve davranışsal bozukluklar, otizm spektrum bozuklukları, konuşma veya dil bozuklukları, öğrenme güçlükleri, travmatik beyin hasarı vb. gibi diğer kavramları içeren bir genellemeyi kapsamaktadır (Anastasiou, Kauffman, 2012: 140).

Engellilik fiziksel, sosyal, kültürel çevrenin neden olduğu kısıtlamalar nedeniyle günlük aktiviteler ve sosyal yaşama katılımı azaltan bir durum olarak da görülebilmektedir (Jaganjac, v.d., 2020: 157).

Günlük yaşantıda engellilik tanımlanırken aynı anlamı içerdiği düşünülerek sakat ve özürlü kelimeleri ile birlikte kullanılmaktadır. Ancak Dünya Engelliler Vakfı'na göre özürlü kelimesi kullanımında özürlülük somutlaştırılırken, engelli kelimesi zorunluluktan kurtulma ihtimalinin bulunduğunu ön plana çıkarmaktadır (Koca, 2010: 4).

1997 yılında T.C. Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanan *Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*'nda engelli özür olarak ele alınarak;

“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişilerdir.”

şeklinde tanımlanmıştır (“Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın ...”, 2010). Özürlü tanıımı aynı şekilde 2005 yılında kabul edilen 5378 sayılı *Engelliler Hakkında Kanun*’da yer almış ve bu tanım Türk Dil Kurumu tarafından da kabul görmüştür (Engelliler Hakkında Kanun, 2005; “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, t.y.).

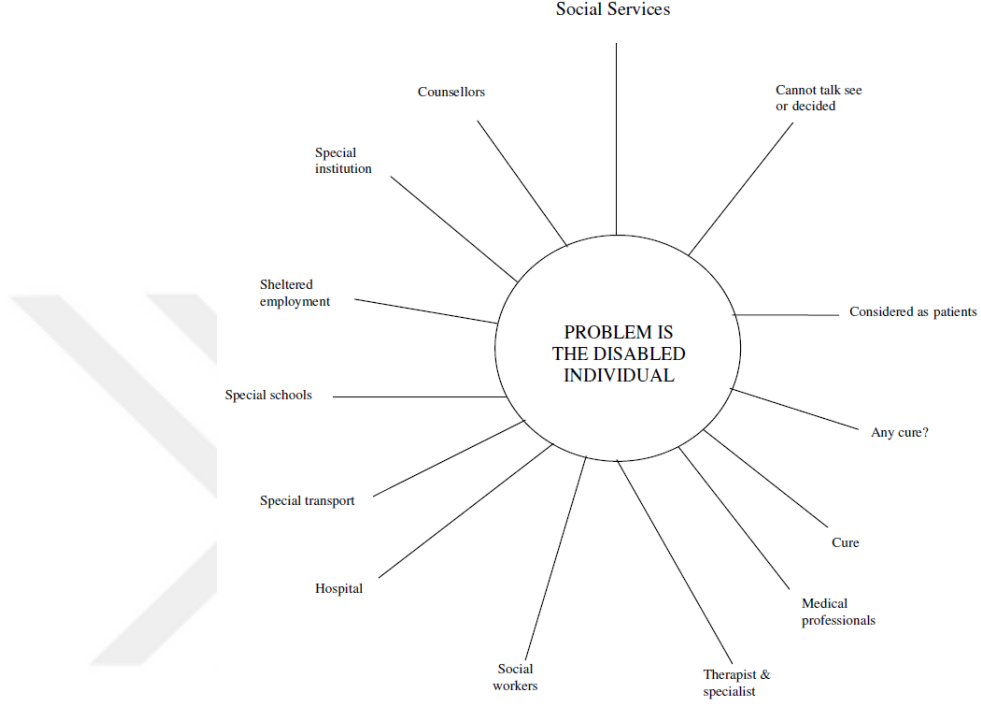
Engelli tanıımı, 2008 yılında yürürlüğe giren *Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’de (United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities - UNCRPD) ;

“diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler.”

olarak yapılmıştır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009). Dünya Sağlık Örgütü’nün (World Health Organization – WHO) 2010 yılında hazırladığı *Dünya Engellilik Raporu*’na göre bir çatı terim olarak değerlendirilen engellilik; yetersizlik, aktivite ve katılım kısıtlamaları için kullanılmakla birlikte bireyin çevresel ve kişisel faktörlerle arasındaki olumsuzluklara da dayandırılmaktadır (“Dünya Engellilik Raporu”, 2011). Engelliğin çevresel faktörlere dayandırılmasıyla toplumun bakış açısı değişmiştir. Bu değişim zamanla hükümlerde de kendini göstermiştir. Türkiye yasalarında da bulunan özürlü kelimesi 2013 yılında değiştirilerek engelli olarak kullanılmaya başlanmıştır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009).

Engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için engellilik modelleri, strateji geliştirmede temel araç olarak görülmüştür (Amponsah-Bediako, 2013: 122).

Günümüzde engellilik literatürü incelendiği zaman tıbbi ve sosyal model olmak üzere iki ana model ele alındığı görülmektedir (Erten, Aktel, 2017: 85).

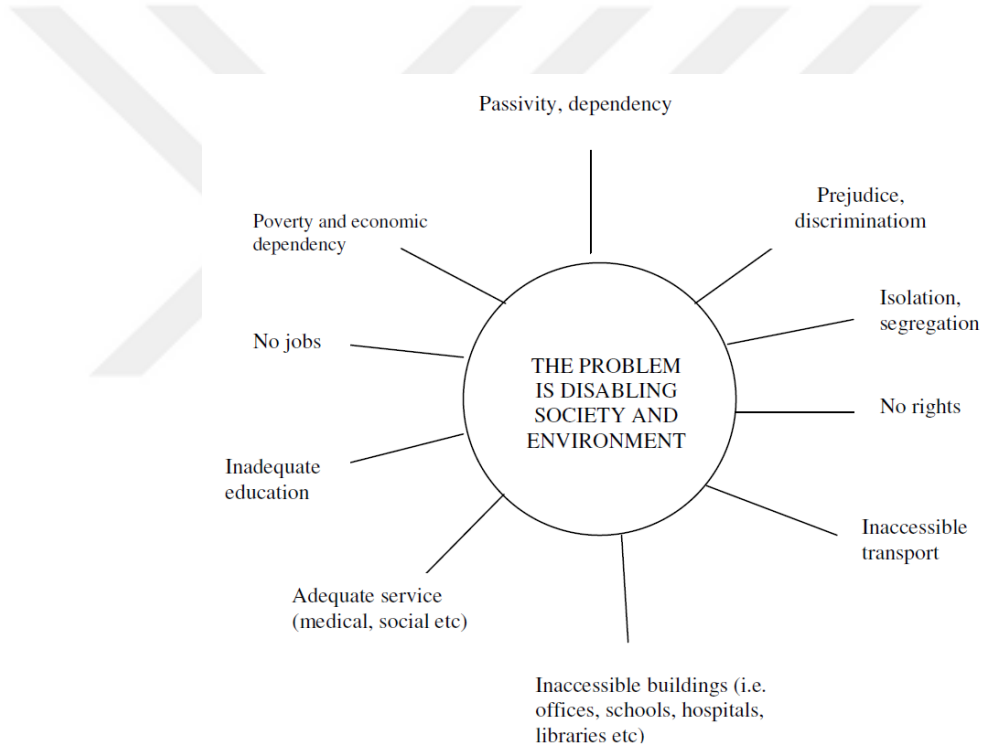

Şekil 1.1: Tıbbi Engellilik Modeli Şeması (Amponsah-Bediako, 2013: 122).

Tıbbi model, 1800'lü yılların ortalarında tıbbi gelişmelerle birlikte ortaya çıkmış ve engelliliği biyolojik bir engel olarak tanımlamıştır (Çetin, 2017: 94). Bu model kapsamında engelliliğin fiziksel veya zihinsel sınırlamalardan kaynaklanarak genellikle sosyal veya coğrafi ortamlarla herhangi bir bağlantı içinde olmadığı varsayılmıştır (Amponsah-Bediako, 2013: 122). Afrika ve Orta Doğu'daki gibi gelişmekte olan ülkelerindeki engellilikler genel olarak tıbbi modele dayandırılmıştır (Zakaria, 2020: 119).

1980'lerin başında Mike Oliver tarafından hem bireysel hem de toplumsal engellilik modelleri tanımlanmıştır (Oliver, 2013: 1024). Vic Finkelstein, Colin Barnes ve Mike Oliver'ın öncülüğünü yaptığı sosyal modelde, sorunun engellilere yüklenmemesi gereken toplumsal bir ihtiyaç olarak ele alınmıştır (Çetin, 2017: 95).

Yapılan engellilik çalışmalarının bireysel modele dayandırıldığını savunan Oliver, çalışmaların engelli ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için sosyal modele dayanması gerektiğini belirtmiştir (Oliver, 2013: 1024). Böylece engel oluşturan faktörlerin düzeltilmesi ve engelliler için olumlu kimliğin güçlendirilmesi gerektiği düşüncesi sosyal modelin merkezinde yer almıştır (Anastasiou, Kauffman, 2012: 139). Engelliliğin sınırsal yükünü bireyden topluma kaydıran bu model zamanla engelliler adına eşitlik eğiliminde büyük bir fikir haline gelmiştir (Bolt, 2005: 539; Amponsah-Bediako, 2013: 125). Sosyal model bazı kaynaklarda Azınlık-Grup Engellilik Modeli olarak da isimlendirilmiştir (Amponsah-Bediako, 2013: 125).

Şekil 1.2 : Sosyal Engellilik Modeli Şeması (Amponsah-Bediako, 2013: 125).

Shakespeare, engellilikteki sosyal modeli sadece maddi ayrımcılıkla değil önyargıyla da ilişkilendirerek bu görüşün kültürde, dilde ve sosyalleşmede gizli olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak engellilere karşı olan önyargının sebebinin de, beden zihin üzerindeki zaferini temsil ettiğini savunmuştur (Shakespeare, 1994: 296). Bu anlayışta tutumsal, fiziksel ve kurumsal engellerin kaldırılmasının sadece

engellilerin yaşamlarını iyileştirmeyeceğini aynı zamanda tüm bireylere eşit fırsat sağladığını öne sürmüştür (Amponsah-Bediako, 2013: 125).

Sosyal model anlayışının ortaya çıkmasıyla çoğalan eleştiriler ilk olarak büyük engelli yardım kuruluşlarından ve profesyonellerden gelmiştir (Oliver, 2013: 1025). Yapılan eleştirilere karşı sosyal model savunucuları tarafından, engelli hareketlerinin politik stratejilerinin düzenlenerek sosyal yapı ve görüşlerin oluşturduğu engellerin kaldırılması gerektiği belirtilmiştir (Anastasiou, Kauffman, 2012: 139-140).

Bu model dünya çapında etki uyandırarak engelli gruplar tarafından kabul görmüş, uyarlanmış ve günümüzde de İngiltere, Japonya, Güney Afrika ve ABD gibi ülkelerdeki düşünce ve politikalarda temel oluşturmuştur (Amponsah-Bediako, 2013: 131).

1.2. Engellilik Tarihi

Davranışlarımızı etkileyen kültür, engelliliği nasıl anlamlandırdığımızı ve engelli bireylere karşı ne tür tepkiler verdiğimizizi göstermektedir (Darrow, 2013: 33). Toplumlar içinde gelişen engellilik algısının kültüre bağlı olması, dünyanın farklı yerlerinde engellilere ilişkin çeşitli tutum ve inançlar görülmesini sağlamıştır (Kisanji, 1999: 79). Sosyal çevre içinde engellilik, “anormallikler” üzerinde şekillenerek engelli kişilerin topluma yük ve aciz bireyler olarak görülmesine yol açmıştır (Barnes, Mercer, 2001: 517; Çetin, 2017: 92). Farklı pek çok kültürün parçası olan engelliler ortak bir deneyim ve dayanıklılık bağını oluşturmuşlardır (Darrow, 2013: 33). Yapılan çalışmalar özellikle kültürel faktörlerin dışında maddi faktörlerin de engelliliğin sosyal inşasında önemli bir destek olduğu belirtilmektedir (Barnes, Mercer, 2001: 518.).

Doğu ve Batı uygarlıklarındaki tarihsel kayıtlar, fiziksel ve zihinsel engellilerin insanlık tarihinin ilk dönemlerinde de toplumda yer aldığını desteklemektedir (Kağnıcı, 2020: 47). Erken dönemlerden itibaren konuşma, görme, işitme ve zihinsel engeli bulunan bireyler toplumun en alt tabakası olarak görülerek zaman içinde suç ve günahlarla ilişkilendirilmiştir (Kars, v.d., 2020: 110). Bu kapsamda, kişilerde engellilik nedeni tanrı, tanrıça ya da başka bir doğaüstü gücün bir sonucu olarak değerlendirilmiştir (Kağnıcı, 2020: 47).

Antik Çağ'da engellilik algısı dönemin ahlak anlayışı üzerinden şekillenmiştir (Çetin, 2016: 170; Subaşıoğlu, Fenge, 2019: 596). Antik Yunan kültürünün çok unsurlu olması, araştırmacıların Antik dönem engellilik tarihinde basit ve tekçi analizlerden kaçınması gerektiğini ortaya koymuştur (DePoy, French Gilson, 2011: 11). Böylece farklı bedenlere gösterilen toplumsal tepkilerin ne şekilde olduğu bilim insanları tarafından netlik kazanmamıştır (DePoy, French Gilson, 2011: 12).

Resim 1.1: Atina'daki Parhenon'da koltuk altında değnekle tasvir edilen engelli tanrı Hephaestus, MÖ. 5. yüzyıl (Sneed, 2020: 1020).

Bazı kaynaklara göre Antik Yunan ve Roma'da cücelerin, dilsizlerin ve zekâ geriliği olan bireylerin görevleri akşam yemekleri ve diğer şenliklerde aşağılanması olmuştur. Bu dönemde engellilerin toplum görevlerini yerine getirememesi yok edilmeleri, dilendirilmeleri, köle ya da korkutma aracı olarak görülmelerini sağlamıştır (Barnes, Mercer, 2001: 517-518; Subaşıoğlu, Fenge, 2019: 596).

Antik Çağ filozofu Platon'un ideal devlet anlayışında da engellilere yer olmadığı ve fiziksel engeli bulunan çocukların ortadan kaldırılmasının gerektiğini belirttiği öne sürülmektedir. Bu tutumunun nedeni engelliler tarafından Yunanlıların savaşçı kimliğinin korunmayacağı düşüncesi ile açıklamıştır (Çetin, 2016: 171).

Ancak Hephestus'un değnekle tasvir edilmesi Antik Yunan döneminde fiziki engeli bulunan kişilerin dışlanmadığı görüşünü desteklemektedir (DePoy, French Gilson, 2011: 12). Hesiodos'un *İşler ve Günler*'i, Hipokrat'ın *Külliyatı*, Homeros'un *İlyada ve Odysseia*'sı gibi yazılı ve arkeolojik kayıtlar da zihinsel ve fiziksel engellilerin toplumdan dışlanmadığına örnek göstermektedir (Sneed, 2020: 1021; Rembis, Kudlick, Nielsen, 2018: 43) (**Resim 1.1**).

Spartalılar döneminde engellilerin yemek bulma ve avlanma konusunda toplumsal hayata herhangi bir katkı sağlamadıkları için dışlanarak ölüme terk edildiği bilinmektedir (Kars, v.d., 2020: 111). *Lycurgus'un Hayatı* adlı kitapta, dönemin ileri gelenleri tarafından yeni doğan bebeklerin fiziksel durumunun incelendiği ve bebeklerin yaşamalarına uygun olup olmadıklarına karar verildiği anlatılmıştır. Ancak bebeklerin öldürülmesiyle ilişkilendirilen Taygetus Dağı'nda bu durumla ilgili bir arkeolojik kanıt bulunmamaktadır (Leas, 2008: 92-94).

Roma Dönemi'nde engellilerin ölmesi gerektiği düşüncesinin devam ettiği bilinmektedir. Bu dönemde görme engelli kız çocuklarının satılması ve erkek çocuklarına dilencilik yaptırılması, hayatta kalan engellilerin de zor şartlar altında yaşadıklarını ortaya koymuştur (Çetin, 2016: 173). Justinyen kanunlarında konuşma yetisi olmayanların düşünemediği öne sürülerek yasal hakları yok sayılmış ve yaşam alanına kısıtlamalar getirilmiştir (Kemaloğlu, 2014: 18).

Toplumlar içindeki bedensel farklılıklara olan ilgi Orta Çağ döneminde devam etmiştir (Barnes, Mercer, 2001: 518). Tanrı varlığının somut kanıtı olarak görülen engelliler için iyileştirme inancı da bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. İyileştirme inancı kapsamında, özellikle akrabalık sisteminde ihtiyaçları giderilmeyen engellilere yönelik kurumsal ve hayırseverlik anlayışı artmıştır. Böylece yapılan yardımlar kişileri Tanrı'nın gözünde yüceltmek için somut bir yaklaşım olarak görülmüştür (DePoy, French Gilson, 2011: 16).

Günah, doğaüstü veya doğal nedenler gibi çeşitli sebeplere bağlanan engellilik için tedavi ve topluluk tepkileri farklılık göstermiştir (DePoy, French Gilson, 2011: 16). Önceleri, Kuzey Amerika'daki engelliler günlük yaşamın bir parçası olarak kabul görmüş ve ihtiyaçları toplum tarafından karşılanmıştır. 16. yüzyılda Amerika'ya yerleşen Avrupa kolonileri toplumdaki engellilik anlayışını değiştirmiştir. Yeni Dünya

için hayatta kalmak adına güçlü bireylerin varlığının kabul edilmesiyle özellikle zihinsel engelli bireyler dezavantajlı hale gelmiştir (Kozair, 2021: 6).

Bu dönemde, Avrupa'daki pek çok kraliyet mahkemesinde kısa boylu kişiler mahkeme şaklabanı olarak görünürken, öğrenme bozukluğu olanlar aptallık numarası yaparak insanları eğlendiren şaklabanların yanında gösterinin bir parçası olarak kullanılmıştır (Kozair, 2021: 8; Barnes, Mercer, 2001: 518). Özellikle pazar günleri festivaller ve panayırlarda fiziksel bozukluğu olan kişilerin sergilenmesi yaygın bir uygulama olmuştur. Bu gösterilerde doğuştan engelli bebeklerin, ebeveynleri tarafından para karşılığında gösterinin bir parçası haline getirildiği de bilinmektedir (Barnes, Mercer, 2001: 518).

Sanayileşme öncesi toplumlarda genellikle aileleriyle yaşayan engellilere yetenekleri doğrultusunda görevler yüklenmiştir (Clapton, Firgerald, 2017). 18. yüzyılda Fransız İhtilali engellilik ile ilgili bazı adımların başlangıcı olmuştur (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 163). Toplumda düşkün veya sakat olarak tanımlanan engellilerin özel ihtiyaçlarının bulunduğu 1800'lerde kabul görmeye başlamış ve topluma kazandırılmaları için çalışmalar ortaya çıkmıştır (Çitil, 2016: 20). Sanayi Devrimi sonrasında 19. yüzyıla kadar, Avrupa toplumlarındaki engelli ve yoksul vatandaşların tedavi ve bakımları devlet tarafından karşılanmaya çalışılmıştır (Çetin, 2017: 97).

19. yüzyıldaki Batılı toplumlarda, tıp mesleğinin yükselişiyle engelliliğe yönelik genellemeler devam etmiştir (Barnes, Geof, 2020: 14). Bu dönemde sirk, panayır ve karnavallarda resmi olarak düzenlenen *ucube şovları* (*freak shows*) eğlencelerinde engelliler yer almıştır. Yapılan eğlenceler engelli sanatçılar için kamu şöhreti ve maddi ödüller sağlasa da engellilerin sömürüldüğü ve aşağılandığı bir yer olmuştur. Bu etkinlikler Avrupa ve Kuzey Amerika'da 20. yüzyılın başlarına kadar sürdürülmüştür (Barnes, Mercer, 2001: 520).

Erişim sorunu 19. yüzyılın genelinde eğitim alanında ele alınmıştır. Engelli öğrencinin kamu eğitimi için uygun olmadığı düşünülse de bazı özel programlar oluşturulmuştur (Darrow, 2013: 32). 20. yüzyılda engelli öğrenciler için fırsatlar artmış, büyüyen yatılı okul ve kurumlarda eğitim verilmiştir (Darrow, 2013: 32, Barnes, Mercer, 2010: 18).

20. yüzyıl başlarındaki I. ve II. Dünya Savaşı etkisiyle engellilik hakkında toplumsal farkındalıklar oluşmaya başlamıştır (Çetin, 2017: 98). Buna örnek olarak 1909 yılında Israel Zangwill adlı İngiliz yazar tarafından *The Melting-Pot* kaleme alındığı bilinmektedir. Rehabilitasyon ve engellilik politikasıyla Amerikan sosyal politikasını betimleyen Zangwill, kültürel asimilasyon hakkında bir varsayım oluşturmuştur (Groce, 2005: 1).

20. yüzyılın ikinci yarısında, Batı devletlerindeki engelli sayısının artması engellilik konusuna ilgiyi arttırarak sosyal ve siyasi bir konu haline gelmesini sağlamıştır (Çetin, 2017: 93). Bu dönemde yoksulluk ve engellilik arasındaki ilişki eşitsizlik gündemiyle ortaya çıkmıştır (DePoy, French Gilson, 2011: 30). Bireyin engelliliği sebebiyle sosyal dışlanmasının devam ettiği 1960'lı yıllara kadar geniş sosyal ve ekonomik çalkantılar arasında engelliler kampanyalarla genel engellilik algısına meydan okumaya başlamıştır (Barnes, Mercer, 2010: 14).

1960'lardan itibaren ABD'de medeni haklarının korunması için yapılan protestolar ve İngiltere'deki engelli aktivist hareketleri, engelliliğin sosyal alanlarda çeşitli kazanımlar elde etmelerini sağlamıştır (Erten, Aktel, 2017: 82; Koziar, 2021: 18). 1970'lerde engellilerin hak hareketleri dünyada siyasi bir güç olarak yerleşmeye başlamış ve engellilik bilincini barındıran engellilik kültürünün önemini vurgulamıştır (Barnes, Mercer, 2001: 515). Engellilik hakları için ilk mücadele bağımsız yaşam kavramı etrafında oluşmuştur (Koziar, 2021: 16).

Süreç içerisinde mevzuat yoluyla sosyal, güvenlik, sağlık, ulaşım, eğitim ve istihdam gibi hizmetlerin engelliler için düzenlenmesi kapsamında bir zemin oluşturulmuştur (Anastasiou, Kauffman, 2012: 140). Aynı dönemde Fransa'da ortaya çıkan "sosyal dışlanma" terimi popülerlik kazanarak siyasi bir söylem haline gelmiştir (Sandell, 2003: 47). Avrupa sosyal politikasının genelinde "yoksunluk" kelimesinin yerini alan "sosyal dışlanma", kültürel sektörün sosyal içermeye olan ilgisini ve etkileşimini açıklama da önemli rol oynamıştır (Sandell, 2003: 47).

Amerika ve Avrupa'daki engelli kampanyalarının yükselişiyle sosyal ve ekonomik dışlanmalara meydan okumak ve ayrımcılığa yol açma biçimleri ele alınmıştır (Barnes, Mercer, 2010: 24). 1976 yılında yayınlanan *Engelliliğin Temel İlkeleri* (*Fundamental Principles of Disability*) adlı belgeyle, engellerin bireyden değil çevrede karşılaşılan sorunlardan kaynaklandığı anlayışı doğmuştur (Oliver, 2013:

1024). Yeni bağımsız yaşam anlayışı ile engellilerin sosyal dışlanmaları yeterli olmayan çevresel etkilerin sonucu olarak görülmüştür. Amerika’da doğan engelli hakları hareketleri sadece Avrupa’daki engelli aktivistler arasında değil tüm dünyada bulunan engelliler için büyük etki uyandırmıştır (Barnes, Mercer, 2010: 25).

1980’den itibaren DSÖ tarafından engellilik sadece fiziksel ve zihinsel özellikten çıkarak üç boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda fiziksel veya zihinsel işlev kaybı sadece ilk boyut olarak ele alınırken herhangi bir insan için normal sayılan aktiviteyi gerçekleştirememesi ikinci boyut olarak kabul görmüştür. Üçüncü boyut ise birey için normal olan yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktöre bağlı bir rolün yerine getirilmesini engelleyen dezavantaj olmuştur (Holzer, Vreede, Weight, 1999: 12).

Bu dönemde engelli öğrenciler için bütünleştirici eğitim deneyimlerini sağlamak adına baskılar artarak ayrımcı özel eğitim alanları sınırlandırılmıştır. Günümüze ulaşan normalleştirilmiş ve kapsayıcı eğitim modelleri geliştirilmeye başlanmıştır (Darrow, 2013: 33). 1981 yılında BM tarafından *Uluslararası Engelliler Yılı*’nın ilan edilmesi ve ertesi yıl *Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı*’nın (*World Programme of Action Concerning Disabled Persons*) kabul edilmesi, Avrupa Topluluğu’nu harekete geçirmiştir (“Uluslararası Mevzuat ... , t.y.). Böylece 1980 ve 1990’larda uluslararası anlamda engelliler ile ilgili kararlar alınması tetiklenmiştir. Ülkelerin ulusal anlamda engellilik politikaları oluşturmaları genellikle 2000’ler sonrası gerçekleşmiştir¹.

1.3. Görme Engellilik

Uluslararası Oftalmoloji Konseyi (*International Council of Ophthalmology*) tarafından 2002 yılında hazırlanan çalışmada Dünya Görme Topluluğu (*World Vision Community*) görme engelliliği tanımlarına öneride bulunmuştur. Bu kapsamda görme engelliliğinin;

¹ Engellilik tarihi ülkelere göre farklı sosyal ve siyasi etkilerle gelişmiştir. 1990 sonrası ulusal anlamda engellilik çalışmalarına ağırlık verilmiş ve yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu kapsamda 20 ve 21. yüzyıl engellilik tarihi ve oluşturulan engellilik yasaları, tezin “Uluslararası ve Ulusal Engellilik Yasaları ve Engellilerin Kültürel Erişimi” başlıklı ikinci bölümünde Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ile belirli ülkelerdeki ulusal düzenlemeleri içererek incelenmiştir.

Körlük: Tam görme kaybı.

Az Görme: Görmeyi sağlayan yardımcı cihazların bireylere önemli ölçüde destek olabileceği, daha düşük derecelerde görme kaybı.

Görme Bozukluğu: Görme kaybı ile görme fonksiyonlarının (görme keskinliği, görme alanı vb.) bozulması ile farklılık yaratması.

Fonksiyonel Vizyon: Bir kişinin günlük yaşam aktivitelerinde genel görüş kullanma yeteneğini kullanması.

Görme Kaybı: Hem tam kayıp hem de kısmi kayıp dâhil olmak üzere genel bir terim olarak ya görme bozukluğu ya da işlevsel görme kaybı.

terimleriyle tanımlanacağı belirtilmiştir (“Resolution Adopted By ...”, 2002: 1). Bu kapsamda kişilerin görme engelleri ışık algısına göre sınıflandırılmıştır (“ICD- 11 for Mortality ...”, 2021).

Tam ve kısmi görme bozukluğunun özellikle gelişmekte olan ülkelerde çeşitli şekilde halk sağlığı, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açtığı bilinmektedir (Khorrami-Nejad, v.d., 2016, 96). Eğitsel açıdan incelendiğinde tam görme kaybı olan kişiler öğrenmeyi dokunma, işitme, konuşma ile sağladıkları görülmüştür (Buyurgan, 2009: 1170). Bu nedenle görme engelliler kültür öğelerini algılama da çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Doğuştan tam görme bozukluğu olan kişiler için kültürel miras bağlamında ilk zorluk ilgi, arzu ve zevk üretimi olduğu düşünülmektedir. Sonradan görme yetisini kaybeden bireylerdeyse var olan sosyal ve kültürel bağlantıları koruma sorunu bulunmaktadır. Geç tam görme kaybı olan kişiler, eserlere karşı daha entelektüel bir yaklaşıma sahiptir ve sözlü iletişimi dokunsal cihazlara tercih etmekte oldukları belirtilmiştir (Kastrup, Sampaio, 2012: 108).

Araştırmalara göre görme bozukluğu olan yaşlı yetişkinlerin yaşam kalitesinin genel nüfusa göre kötü olduğunu ayrıca çocuk ve ergenlerde de benzer bir durum yaşanmaktadır (Elsman, v.d., 2019: 166).

Yapılan çalışmalarda görme engellilerin dış ortamlara daha az tanıdık ve daha az tahmin edilebilir yaklaştığı görülmektedir. Bu kapsamda; dış mekân özerkliği,

sosyal yaşam ve ilişkiler ile iş ve eğitimi etkilemiş, görme engelli genç yetişkinlerin bu alanlarda daha fazla kısıtlılık yaşadıkları ve daha fazla sorunla karşılaştıklarını ortaya çıkmiştir (Elsman, v.d., 2019: 167-168).

Görme engelli bireylerin sosyal etkileşimleri, bireyin bağımsızlığını sınırlayacak şekilde yaşam kalitesini etkilemektedir (Khorrami-Nejad, 2016: 96). Görme bozukluğu olan kişilerde istihdam edilmek daha fazla öz-yeterlilik duygusu ve sosyal ilişkilerde memnuniyet gibi çeşitli alanlardaki olumlu sonuçlarla bütünleşmektedir (Boerner, Cimarolli, 2005: 795). Tam ve kısmi görme engellilere yönelik tutumları dönüştürmek için yapılan çalışmalarla normalleşme, sosyal içerme ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesini sağlamak istenmiştir (Jaganjac, 2020: 158).

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI VE ULUSAL ENGELLİLİK YASALARI VE ENGELLİLERİN KÜLTÜREL ERİŞİMİ

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından hazırlanan *Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (International Classification of Functioning, Disability and Health)* başlıklı raporda, engelli kişi kavramındaki merkez değiştirilerek, sorunun odak noktasını çevresel, fiziksel, sosyal faktörlerin özel ihtiyaçlı bireylere yetersiz olanaklar sağlaması üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşım müze, anıtsal kompleks veya arkeolojik park gibi kamusal alanların yönetiminde yer alan her türlü makamın daha büyük bir sorumluluğu bulunduğunu göstermektedir (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 1).

II. Dünya Savaşı sonrası batı dünyasında büyüyen siyasi ve ideolojik etkiler sivil haklar hareketinin, ırkçılık karşıtı eylemlerin ve kadın hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlayarak hem kamusal hem de toplumsal gerçekliğin değişen dinamiklerini harekete geçirmiş ve kültürel erişim için gerekli düzenlemelerin başlanmasını tetiklemiştir (Mehrotra, 2011: 5). Buna rağmen kültürel haklar uluslararası kapsamda en az anlaşılan ve garanti edilen haklar olmuştur (“White Paper on the Rights ...”, 2015: 26). Herkesin kültüre erişim hakkının somut bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla benimsenen ulusal ve uluslararası düzeyde kanunların düzenlemesi günümüzde devam etmektedir.

Bu bölümde; engellilerin kültürel yaşam erişiminin yasal altyapısını oluşturmak amacıyla uluslararası engellilik politikaları ele alınmıştır. Engelli erişimini etkileyen müze çalışmalarını değerlendirebilmek için farklı ülkelerin uyguladığı eşit erişim stratejileri incelenmiştir.

2.1. Uluslararası Düzenlemeler

Toplamları ortak çatı altında toplayan farklı kuruluşlar bulunsa da dünya çapında aldığı kararlarla en büyük etki uyandıran birliklerden biri Birleşmiş Milletler’dir (United Nations - BM).

2.1.1. Birleşmiş Milletler

1945 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan BM; insan hakları, barış ve güvenlik gibi pek çok konuda çalışma yapan uluslararası bir örgüttür ("Overview", t.y.). Türkiye'nin de üyesi olduğu BM kişilerin toplumsal eşitliği üzerine pek çok bildiri ve sözleşme yayınlamıştır. BM sisteminde engellilik ile ilgili çalışmaların başlangıcı 1945'e dayanmış ve bedensel engelli bireylerin haklarına ilişkin çalışmalar BM'in kuruluşun itibaren kendini göstermiştir ("Uluslararası Mevzuat – Avrupa Birliği ve Engellilik", t.y.). Bu kapsamda engellilik ile ilgili ilk çağdaş düşünce olan *Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (Universal Declaration of Human Rights)* ile fikir birliği oluşturulmuştur (Lebat, 2018: 87).

1948 yılında imzalanan *Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi*, tüm bireyler için eşit erişim ve fırsat hakkı üzerine oluşturulmuş ve insan haklarını ulusal düzeyden çıkararak evrensel bir boyut kazandıran ilk belge olmuştur (Gökçek Karaca, 2019: 6). Bu belgenin 2. maddesinde "*Herkes, ... , herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu bildirmede belirtilen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir.*" açıklamasında olduğu gibi bireyler herkes kelimesiyle bütünleştirilmiştir. Bildirgenin 25. maddesinde;

"Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, ..., sakatlık, ... ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar."

açıklamasıyla BM kapsamında engelli vatandaşları temsil eden "sakatlık" kelimesinin ilk defa kullanıldığı görülmektedir ("İnsan Hakları Belgeleri", 1999; Özbariş, 2019: 47).

Hazırlanan insan hakları düzenlemeleri, engelli veya engelsiz bireylerin hepsini çatısı altına toplayarak insan haklarını korusa da, engelli vatandaşlar haklarını etkin bir şekilde kullanamamışlardır (Gül, 2015; 32). Bu metinler yasal olarak

bağlayıcı olmasa da mevzuatlar, eylem geliştirebilecek ve ayrımcılığa değinecek gerekli temelleri oluşturmuşlardır (Lebat, 2018: 87).

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ndeki benzer konular, 1966'da imzalanan *Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi* (International Covenant on Civil and Political Rights) ile *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*'nde (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) görülmüş ancak doğrudan engellilere yönelik açıklamalara yer verilmemiştir (Özbarış, 2019: 47). *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*'nin girişinde;

“... korku ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne sahip özgür insan ülküsüne ancak, herkesin kişisel ve siyasal hakların yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından yararlanabileceği şartların yaratılması ile ulaşılabileceğini kabul ederek; ... hükümler üzerinde anlaşılmıştır.”

açıklaması bulunmaktadır. Bu açıklama ile kişilerin sosyal ve kültürel haklarının korunması hedeflenmiş olmasına rağmen, engelli vatandaşlar ve onların kültürel hakları ile ilgili herhangi bir tanım kullanarak açıklama yapılmamıştır (Ekonomi, Sosyal ve Kültürel ..., 2003). Aynı sözleşmenin 13. maddesinde herkesin zorunlu ve ücretsiz eğitim alma hakkı olduğu belirtilmiş ancak engelli çocukların ihtiyaçlarının karşılanması hakkında herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir (Gül, 2015; 32).

Sözleşmenin 15. maddesinde yer alan bentlerde herkesin kültürel yaşama katılma hakkı bulunduğu, bunun için taraf devletlerin bilim ve kültürün korunması için tedbirler alması ve uluslararası işbirlikleri içinde olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda devletlerin bireyin kültürel gelişimi adına politika düzenlemelerinin gerekliliği açıklanmış ancak kültürel gelişimin sağlanmasında özel gereksinimleri olan engelliler için yapılması gerekenler üzerine herhangi bir içerik oluşturulmamıştır (Ekonomi, Sosyal ve Kültürel ..., 2003).

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nden üç yıl sonra 1969 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Konseyi (United Nations General

Council) tarafından *Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Beyanname* (*Declaration on Social Progress and Development*) yürürlüğe girmiştir. Beyannamenin 19. maddesinde, zihinsel ve bedensel engelli bireylerin topluma tam katılımının arttırılmasını da kapsayacak şekilde sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal refah önlemleri alınması gerektiği belirtilmiştir (“Uluslararası Mevzuat – Avrupa Birliği ve Engellilik”, t.y.).

1970’lerde engelli hakları uluslararası alanda daha fazla kabul görmeye başlamış ve BM Genel Kurulu engelliler ile ilgili iki önemli belgeyi kabul etmiştir (“History Of United Nations ...”, t.y.). Bunlardan biri 1971 yılında yayınlanan ve engelliler ile ilgili kapsamlı cümleler içeren *Zekâ Geriliği Olan Kimşelerin Haklarına Dair Beyanname*’dir (*The Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons*) (Özbarış, 2019: 47). Bu belge, engelli hakları ile ilgili ulusal ve uluslararası eylem planlarında, hükümetler tarafından yasal çerçeve oluşturulmasına yardımcı olmak amacıyla yayımlanmıştır (“Uluslararası Mevzuat – Avrupa Birliği ve Engellilik”, t.y.).

BM tarafından oluşturulan ve engelli haklarını detaylı bir şekilde içeren diğer önemli belge ise 1975’te yayımlanan *Engellilerin Hakları Beyannamesi*’dir (*Declaration on the Rights of Disabled Persons*) (Özbarış, 2019: 47). Bu belge engellilerin ulusal ve uluslararası düzeyde korunmasını teşvik etmiş ve sosyal ve yaratıcı etkinliklere katılma haklarını tanıtmıştır (“History Of United Nations ...”, t.y.). Belge ile engellilerin kendine güvenlerini sağlamak ve sosyal planlamada özel ihtiyaçlarının dikkate alınarak, yasal haklara sahip oldukları belirtilmiştir (“Declaration On The Rights ...”, 1975).

1980’lerdeki engelliler ile ilgili yasal çalışmaların hız kazanmasının bir başlangıcı olarak 1981 yılında *BM Engelliler Yılı* ilan edilmiş ve 1982 yılında *Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı* (*World Programme of Action Concerning Disabled Persons*) onaylanmıştır (Özbarış, 2019: 47). *BM Engelliler Yılı*’nın ilan edilmesinde ABD Bağımsız Yaşam Hareketi bir örgüt olarak arka planda yer almıştır (Çaha, 2016: 128). *BM Engelliler Yılı*, engelli vatandaşların kültürel erişimlerini sağlaması adına bir dönüm noktası olmuştur (Weisen, 2018: 12). Bu anlamda sergi,

sinema gibi kültürel etkinliklerde engelli vatandaşlara yönelik, sesli anlatım, atölye eğitimleri ve istihdam amaçlı çalışmalar gerçekleştirilmiştir².

1982 yılında düzenlenen *Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı* 'nda fırsat eşitliği ana tema yapılmış, engellilerin sosyal hayata ve ulusal kalkınmaya tam katılımının sağlanması adına düzenlenen küresel bir strateji oluşturulmuştur ("World Programme ... , t.y.). Bu planda, ayrımcılığın üstesinden gelmeye ve dünya genelinde engelliler için eşit fırsatlar yaratmaya yönelik ilk önemli politika çerçevesinin ana hatları çizilmiştir (Howell, Chalklen, Alberts, 2006: 49).

Vatandaşların kültürel yaşamda daha rahat bir şekilde bağımsızlıkları sürdürebilmesinde önemli bir etken olan ekonomik özgürlük de, 1983 yılında ele alınmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization - ILO) (*Engelli Kişilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Hakkında Sözleşme*'nin (*Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Convention*) yapıldığı 1983 yılında *Engelliler On Yılı* başlatılmıştır (Özbarış, 2019: 47). BM tarafından "Tam Katılım ve Eşitlik" temasıyla ilan edilen *BM Engelliler Yılı* ve *Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı*'nın engellileri sosyal yaşama ve kalkınmaya katılımı için etkili olacağı görüşünden hareketle öneriler geliştirilmiştir. Bu kapsamda *Engellilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Hakkında Sözleşmesi* kabul edilmiştir (159 No'lu Mesleki ..., 1999).

1984 yılında *BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komitesi (UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities)*, Özel Raportör Leandro Despouy'u insan hakları ve engellilik durumunun arasındaki bağ adına ayrıntılı bir rapor düzenlemesi için görevlendirmiş ve rapor 1991 yılında tamamlanmıştır. Bu raporda engellilerin eğitim, iş, ulaşım, barınma ve erişim sorunlarına değinilmiştir (Özbarış, 2019: 48).

BM'nin 1989 yılında kabul ettiği *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*'nin (*Convention on the Rights of the Child*) 2. maddesinde bulunan "... her çocuğa ... sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin..." ifadeleriyle engellilerin ilk kez ötekileştirilmeden tanınıp sözleşme kapsamında koruma altına alınması sağlanmıştır ("Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", t.y.).

² 20.yüzyılda müzelerdeki engellilik çalışmalarına "Dünyada Görme Engellilerin Müze Erişimi" başlıklı 4. Bölümde değinilecektir.

1992 yılında BM *Engelliler On Yılı*'nın kapanış toplantısında 3 Aralık tarihi Engelliler Günü olarak kutlanmaya başlamış ve de engelli bireylerin büyük çoğunluğunun gelişmekte olan ülkelerde olması 1993-2002 yıllarını *Asya-Pasifik Engelliler On Yılı* (*Asian and the Pacific Decade of Disabled Persons*) ilan edilmesine neden olmuştur (Gökçek Karaca, 2019: 8). Asya-Pasifik Engelliler On Yılı'nın ana amacı engellilerin toplumsal hayata tam katılımı ve kendilerini geliştirmeleri sürecinde her alanda eşit fırsatlardan yararlanmalarını sağlayacak olanakları arttırmak olmuştur ("Uluslararası Mevzuat ..., t.y.).

1990'ların başındaki önemli gelişmelerden biri de 1994 yılında BM tarafından *Engelliler İçin Fırsatların Eşitlenmesine İlişkin Standart Kurallar*'ın (*Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*) belirlenmesi olmuştur. Belgenin 5. maddesinde erişilebilirlik; devletlerin, sosyal yaşamın her alanında eşit fırsatlara ulaşma sürecinde erişilebilirliğin merkezi önemini kabul etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, erişilebilirlik amacıyla fiziksel ortamlar ve araçlar bulmak için eylem programları sunmalarını tavsiye etmiştir. Engelliler vatandaşlar için standart kuralların yer aldığı bu belgenin 10. maddesinde kültür başlığına yer verilerek, devletlerin engelli vatandaşlar için kültürel eşitliği sağlamaları gerektiğini açıklanmıştır. Ayrıca engelliler için tiyatro, müze, sinema ve kütüphaneler gibi kültür alanlarının hizmetleri için erişilebilirliği teşvik etmeleri gerektiği belirtilmiştir ("Standard Rules on the Equalization ..., t.y.).

Mayıs 2002'de gerçekleştirilen *Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu* (*United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific – ESCAP*) toplantısında, *21. Yüzyılda Asya- Pasifik Bölgesinde Engelliler İçin Engelsiz, Hakka Dayalı ve Bütünleştirici Bir Toplum Geliştirilmesi* teması dâhilinde yeni bir on yıl için uzatma kararı alınmıştır ("Uluslararası Mevzuat ..., t.y.). 2003 yılında *Cenevre Engelli İnsanların Entegrasyonu Yasası* (*Law on the Integration of People with Disabilities*) imzalanarak bu belgede engelli kişilerin eğitim ve kültür bütünleşmesini teşvik eden maddeler yer almıştır (Marchetti, v.d., 2016: 5).

Engelliler ilgili en güncel ve 21. yüzyıldaki insan haklarına ilişkin belge sayılan *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme* (*UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities - CRPD*) 2006 yılında oluşturulmuştur (Gül, 2015: 32). Bu sözleşme aynı zamanda uluslararası hukuk tarihinde yürürlüğe en hızlı geçen belge olma özelliği

taşımaktadır (Jaganjac, 2020: 158). Bu belge 30 Mart 2007’de görüşmeye açılmış, 3 Mayıs 2008 tarihinde *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme* olarak yürürlüğe girmiştir (“Convention on the Rights ..., t.y.).

Sözleşmenin giriş bölümünde *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, engellilik durumu, engelli bireylerin hayata eşit ve tam katılımı engelleyen durumlar, engelliliğe dayalı ayrımcılığın insanlık onurunu ve değerini ihlal etmesi, sosyal ve kültürel çevreye, bilgiye ve iletişime erişimden tam yararlanmanın önemi gibi konular ele alınmıştır. Düzenleme kapsamında kişinin sosyal, kültürel ya da herhangi bir alandan eşit koşullar altında yararlanamaması ayrımcılık olarak kabul edilmiştir (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009).

Ayrımcılık yapmama, erişilebilirlik, topluma dâhil olma *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’nin temel ilkesidir (“Human Rights and Disability ..., 2018: 3). Sözleşmenin amacı, engelli bireylerin tüm insan haklarından ve özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarına teşvik etmek olmuştur (Lebat, 2018: 90). İnsanları bir bütün olarak ele alan sözleşmede, her bireyin kendi yetenekleri çerçevesinde toplumsal yaşama katkıda bulunması gerektiği belirtilmiştir (Jaganjac, 2020: 158).

Bu belgede, kamusal alanlar için Breyl alfabesi, profesyonel işaretler ve ilgili kişilerin eğitilmesi gibi engelli vatandaşları destekleyecek çözüm önerileri açıklanmıştır. Bu kapsamda erişimi sağlamak için uygun tedbirler alması ve bilgi iletişim teknolojileri dâhil gerekli sistemlerin asgari standartlarda kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Kişilerin kültürel hakları 30. maddede daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve tüm bireylerle eşit katılım hakkı, belirtilerek bu maddenin c bendinde;

“Tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek.”

açıklaması ile devletlerin kültür alanlarına erişim için gerekli tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009).

Sözleşmenin uygulanmasını izlemek için yeni bir organ olan BM Engelli Hakları Komitesi (UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities) kurulmuştur (“Human Rights and Disability ...”, 2018: 4). Ayrıca bu sözleşmeyle, bir devletin sözleşmeyi onaylamasından sonraki iki yıl içinde, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için düzenlediği tedbirleri Engelli Hakları Komitesi’ne rapor etmek zorunluluğu getirilerek düzenlemeler için teşvik edilmiştir (Gül, 2015: 42).

2.1.2. Avrupa Birliği

Batıda II. Dünya Savaşı sonrası kurulan iki büyük organizasyondan biri, bugünkü adıyla Avrupa Birliği (European Union) olan Avrupa Topluluğu’dur (European Community) (Akyıldız, 2017: 50). Avrupa Birliği, Avrupa ülkeleri arasında ekonomik iş birliğinin düzenlenmesi amacıyla oluşturulmuş ve günümüze kadar ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardaki koordinasyonu sağlamıştır (“AB Yapısı ve İşleyiş”, 2020).

1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community) ile ekonomik birliğini elde etmek için 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (European Economic Community) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu (European Atomic Energy Community) ortak bir çatı altında toplamak amaçlanmıştır. Bu kapsamda 1967 yılında imzalanan *Brüksel Antlaşması* ile Avrupa Topluluğu adı ile varlığını oluşturmuştur (“Avrupa Birliği”, t.y.).

Avrupa Topluluğu’nun yaptığı düzenlemelerle, engelli vatandaşların sosyal yaşamda fiziki eksikliklerden kaynaklı karşılaştıkları sorunların farkında olarak; bireylerin sosyal, siyasal ve ekonomik yaşam alanlarında etkili ve yeterli hizmetlerle özgürlüklerini arttırmaya çalışmıştır (Gökçek Karaca, 2019: 13). Bu ortaklığın engellilere yönelik yeni yaklaşımlarında, fırsat eşitliği ilkesinden yola çıkılmış ve haklar temeline dayandırılarak son 25-30 yılda uluslararası düzeyde, BM ve ona bağlı örgütlerin gündeminde kalmıştır (“Uluslararası Mevzuat ...”, t.y.).

Avrupa Topluluğu, engellileri sadece yardıma muhtaç insanlar olarak tanımlamayı bırakmış ve eşit haklar ile evrensel olarak bütünleşmeyi amaçlayan bir topluluk olarak ele almaya başlamıştır (Akyıldız, 2017: 52). Günümüzde Avrupa

Topluluğu'nun engellilik politikasının çerçevesi, *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin uygulanmasını destekleyen *Avrupa Engellilik Stratejisi*'nde (*European Disability Strategy*) belirtilmiştir ("EU Policy for ..., 2020: 1).

Avrupa Topluluğu 1981 yılında *Özürlüler Sosyal Entegrasyonu*'nu yayınlamış ardından, 24 Temmuz 1986 yılında *Avrupa Topluluğu Düzeyinde Engellilerin İstihdamına İlişkin Konsey Tavsiye Kararı* kabul edilmiştir ("Uluslararası Mevzuat ..., t.y.). Düzenlenen bu karar ile üye ülkelerdeki engelli vatandaşların karşılaştıkları sorunların gerekli önemlerle yok edilmesine yönelik çalışmaların gerekliliği üzerinde durulmuştur (Akyıldız, 2017: 51). Avrupa ülkelerinin çoğunda kamu binaları ve ulaşım sistemleri ile ilgili yasa ve standartları olsa da yeterli olmamış, düzenlemeler yeni veya yeniden inşa edilen binalarla sınırlı kalmıştır ("Human Rights and Disability ..., 2018: 11).

1990'lı yılların başında engelliler adına yapılan uluslararası yasal düzenlemeler hız kazanmış ve BM'de olduğu gibi Avrupa Topluluğu'nda da kendini göstermeye başlamıştır. Bu düzenlemelerden biri de, 31 Mayıs 1990 yılında kabul edilen *Engelli Çocuk ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmalarına Yönelik Kararı*'dır ("Uluslararası Mevzuat ..., t.y.). Bu karar ile üye ülkelerin; engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek olanakları sağlamaları, bireyler arası iletişime yardımcı olmaları, bütünleştirici programları hazırlayarak sosyal ve sağlık kuruluşlarıyla işbirliği içinde düzenlemeler yapılması tavsiye edilmiştir ("Avrupa Birliği (EU) Engelli ..., 1990).

Avrupa Topluluğu, 7 Şubat 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması sonucunda Avrupa Birliği adını kullanmaya başlamıştır ("Avrupa Birliği", t.y.). 1996 yılına gelindiğinde *Özürlü Kişilere Tanınması Gereken Fırsat Eşitliği – Avrupa Topluluğu'nun Özürlülük ile İlgili Yeni Stratejisi* adlı genelge yayımlanmış ve BM'nin *Engellilere Yönelik Standart Kurallar* ilkelerine bağlılık temel alınarak, bahsedilen genelgede düzenlemeler yapılmıştır ("Avrupa Birliği (EU) Engelliler", 1996). Bu belge ile engelli vatandaşların toplumsal yaşamın tüm alanlarında karşı karşıya kaldıkları engellerin ortadan kaldırılması vurgulanmıştır. Avrupa toplumlarını bir bütün içinde ele almayı hedefleyen AB, bu çerçevede içerisinde ayrımcılık ile mücadeleyi, ekonomik ve sosyal yaşamdaki engellilerin hayata tam katılımı temel ilkesi olarak göstermiştir ("Uluslararası Mevzuat ..., t.y.).

1999 yılında AB tarafından imzalanan *Amsterdam Antlaşması*'nın 13. maddesinde yer alan; bireylerin cinsiyet, ırk, engellilik sonucu karşı karşıya kaldığı ayrımcılıkla mücadele edilmesi için tedbirler alınacağını belirten açıklamayla, AB engellilere yönelik faaliyetlerin dayanağını güçlendirmiş ve engelli bireylerin karşılaştıkları zorlukları görünür hale getirmiştir (“Uluslararası Mevzuat ... , t.y.).

12 Mayıs 2000 tarihinde AB, *Engelli Bireyler için Engelsiz bir Avrupa'ya Doğru* (*Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities*) adlı bildirisini yayınlamıştır (Özbarış, 2019: 51). Bu bildiri engellilerin sosyal ve ekonomik çevreye ulaşımalarını kısıtlayan sosyal, mimari ve tasarım engellilerini kaldırmaya yönelik bir düzenlemeyi ele almıştır (“Uluslararası Mevzuat ... , t.y.). Engelsiz bir Avrupa oluşturmayı amaçlayan bildiri; meslek edinme, eğitim, ulaşım, bilgi toplumu ve dijital teknoloji araçlarıyla birlikte Avrupa genelinde bir bütünleşme oluşturmayı hedeflemiştir (Yürik, Avcı, 2008: 113).

Aynı yıl 7-9 Aralık tarihlerinde Nice’de *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı* kabul edilmiş böylece sosyal ve toplumsal haklar tek belgede toplanmıştır (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*) (Özbarış, 2019: 52). *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*’nın 21. maddesinin ilk paragrafında “Cinsiyet, ırk, ..., doğum, sakatlık, yaş, cinsel eğilimler gibi hususlara dayanılarak ayrımcılık yapılamaz.” açıklaması ile engelli vatandaşlara olan ayrımcılığın yasak olması belirtilse de aynı belgenin 26. maddesindeki Özürlü Kişilerin Topluma Kazandırılması başlığında yer alan,

“Birlik, özürlü kişilerin bağımsızlığını, sosyal ve mesleki bütünleşmelerini ve toplum hayatına katılmalarını temin etmek üzere alınan tedbirlerden yararlanma hakkını tanır ve gözetir.”

ifadesi, engellilerin sosyal ve mesleki olarak toplumda yer almalarını sağlayacak düzenlemelerden yararlanma hakları olduğunu göstermiştir. Ayrıca Avrupa Birliği yasaları kapsamında bireylerin sosyal yaşamdaki varlığı daha görünür hale getirilmiştir (“Avrupa Birliği Temel Şartı”, 2001). Bu maddeler ile engelli kişilerin

erişilebilirliği temel bir hak olarak belirlenmiştir (Lecerf, 2019). Yine aynı belgenin 13. maddesi sanatsal ve akademik özgürlüğe değinirken, 22. maddesi kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğe saygı duyulması gerektiği üzerine odaklanmıştır (Pasikowska-Schnass, 2020: 2).

Avrupa Birliği, 2003 yılını *Avrupa Engelliler Yılı* (*European Year of the Disability*) olarak belirlemiştir. *Avrupa Engelliler Yılı*'nın amaçlarında, Avrupa'da yaşayan engellilere fırsat eşitliği sağlamak için gerekli önlemlerin ele alınarak tartışılması gerektiğinin üzerinde durmuştur ("Uluslararası Mevzuat ..., t.y.).

Aynı yıl Avrupa Birliği tarafından *Engelliler İçin Kültürel Altyapı ve Kültürel Faaliyetlerin Erişilebilirliği Hakkında Konsey İlke Kararı* (*Council Resolution On Accessibility Of Cultural Infrastructure And Cultural Activities For People With Disabilities*) yayınlanmıştır. Bu kararla, Avrupa Birliği'nde çok sayıda engelli vatandaşın kültür sanat faaliyetlerine erişimde problem yaşamasının altını çizilerek; tiyatro, müze, sinema gibi kültürel performans alanlarının erişilebilirliğini teşvik etmek ve geliştirmek için teknik düzenlemeler oluşturulması gerektiği belirtilmiştir ("Code of Practice Rights ..., 2003).

Karar kapsamındaki ilgili devletlerin, kültür sektörünü engelliler için ilgi çekici bir yer haline getirmek ve mevcut engelleri ortadan kaldırarak kültürel erişimi kolaylaştırmak için inceleme yapmaya devam etmesi teşvik edilmiştir. Ayrıca arkeolojik yerler, müzeler ve anıtlar gibi kültür alanlarına fiziksel erişimle birlikte bilgi erişimini sağlamak da amaçlanmıştır. Bilgi erişimi için kültür alanlarında altyazı, işaret dili, Breyl alfabe kılavuzları, ışık kontrastları gibi gerekli düzenlemeler belirtilmiştir. AB tarafından 2005 yılının sonuna kadar bu kararların uygulanması gerektiği kabul edilmiştir ("Code of Practice Rights ..., 2003).

2010 yılında Avrupa Komisyonu, *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin zemininde oluşturmayı hedeflediği; *2010-2020 Avrupa Engellilik Stratejisi: Engelsiz Bir Avrupa İçin Yenilenmiş Bir Taahhüt* (*European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe*) adlı belgesini kabul etmiş ve komisyon kültürel etkinliklerin, ilgili mekânların ve hizmetlerin engellilerin erişimini ve katılımını desteklenmesinin hedeflendiği çalışmayı oluşturmuştur. Bireylerin iletişimine katkı sağlamayı hedefleyen bu belge ile gerekli erişim stratejisi için öneriler sunulmuştur. Belgede, engelliler için telif hakkı olan eserlerin erişilebilir formata

aktarılması, ara yüz ve içeriklerin erişilebilirliğini, *Avrupa Kültür Başkentleri Ödülü* bağlamında erişilebilirlik ölçütlerinin değerlendirilmesi üzerine açıklamalar yer almıştır. Bu stratejinin oluşturulmasından bir sene sonra da Avrupa Birliği, *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*'ye taraf olmuştur ("Access to Cultural Life ...", 2019).

2015 yılında Avrupa Komisyonu tarafından, engellilerin topluma tam katılımını sağlamak amacıyla *Avrupa Erişilebilirlik Yasası (Avrupa Erişilebilirlik Yasası)* adlı öneri yayımlanmış ve bu yasa Mart 2019'da kabul edilmiştir ("EU Policy for ...", 2020). *Avrupa Erişilebilirlik Yasası* ile AB üye devletlerinde sınır ötesi ticaretin kolaylaşması, erişilebilir ürün ve hizmetler oluşturulması amaçlanarak ticari çıkarlar ön planda tutulmuştur ("European Accessibility Act", t.y.).

Avrupa Erişilebilirlik Yasası, elektronik cihazlar, web siteleri ve görsel-işitsel medya hizmetleri dâhil olmak üzere engelli bireylerin erişebileceği ürün ve hizmetlere ilişkin gereklilikleri belirlenmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun 2016 yılında yayınladığı *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin uygulanmasına ilişkin kararıyla engelli kişilerin dijital gelişmelerin dışında bırakıldığını, bilgileri kaçırdıkları ve önemli hizmetlere erişemedikleri kabul edilmiştir. Böylece engelli bireyler için kültürel performans ve görsel-işitsel çalışmalara uygun altyazı veya sesli açıklamalar ile tam erişim hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır ("Access to Cultural Life ...", 2019).

Bu karardan iki yıl sonra; Ekim 2018'de Avrupa Birliği, görme engellilerin yayınlanmış eserlere erişimini kolaylaştırmak için *Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü* (World Intellectual Property Organization) tarafından yönetilen *Marakeş Antlaşması*'ni (*Marrakesh Treaty*) onaylamıştır. Aynı zamanda, görme engeli bulunan kişilerin yararına telif hakkı ile korunan eserlerin erişilebilir kopyalarının Avrupa Birliği ve diğer ülkeler arasında bir alışveriş sağlanmasına ilişkin yönetmelik de bahsedilen antlaşma ile birlikte kabul edilmiştir ("Access to Cultural Life ...", 2019).

Mart 2021'de ise Avrupa Komisyonu, *2021-2030 Engelli Hakları Stratejisi*'ni (*Strategy For The Rights Of Persons With Disabilities 2021-2030*) kabul etmiş ve bu çalışma *Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020*'nin sonuçlarına dayandırılmıştır ("Union Of Equality: Strategy ...", 2021). Düzenlenen bu çalışma ile hem AB hem de üye devletler düzeyinde *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*'nin tüm alanlarında ilerleme amaçlanmıştır ("Union of Equality: European ...", t.y.).

Bu stratejide “*Engelliler, her türlü ayrımcılık ve şiddetten korunma, adalet, eğitim, kültür, barınma, rekreasyon, boş zaman, spor ve turizm için eşit fırsatlar ve tüm sağlık hizmetlerine eşit erişim hakkına sahiptir.*” açıklaması yer alarak engelli bireylerin, toplum yaşamının her alanında olduğu gibi kültüre erişimde de eşit hakları olduğu bir kez daha tekrarlanmıştır (“Union of Equality Strategy ...”, 2021: 16).

2.1.3. Avrupa Konseyi

Avrupa’da II. Dünya Savaşı sonrası kurulan iki büyük organizasyondan bir diğeri de Avrupa Konseyi’dir (European Council) (Akyıldız, 2017: 50). Strazburg merkezli Avrupa Konseyi 5 Mayıs 1949 yılında, İkinci Dünya Savaşı sonrası maddi ve manevi kayıplarla çıkan Avrupa’da; halklar arası çatışma yerine ortak kurum, standart ve sözleşmelere dayalı işbirliği sağlamak için kurulmuştur. Konsey ırkçılık, hoşgörüsüzlük, sosyal dışlanma ve çevresel sorunlara çözüm aramayı kendine amaç edinmiştir (“Avrupa Konseyi”, t.y.). Üye devletlerinin toplam nüfusunun yaklaşık %10 ile 15’i arası engelli olan Avrupa Konseyi, engelli bireylerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal uyum olanaklarının sağlanması açısından önemli düzenlemeler yapmıştır (“Human Rights and ...”, 2018: 3).

Avrupa Konseyi’nin oluşturduğu en önemli belgelerden biri *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*’dir (European Convention on Human Rights). 1950 yılında Roma’da imzalanan *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* diğeri bir adıyla *İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme*, 1948’de ilan edilen *BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*’ndeki hakların korunması ve güvenceye alınmasını amaçlamıştır (“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, 2021). Sözleşmenin 10. maddesinde, ifade özgürlüğü garanti edilmiş ve sanatsal ifade, kültüre erişim, kültürel kimlik gibi kültürel haklar kapsamına girecek hakları kabul etmiştir (Pasikowska-Schnass, 2020: 2). Ancak bu sözleşmede doğrudan engelli kişilerin korunması adına düzenlemeler yer almamıştır. Daha önce oluşturulan pek çok sözleşmede olduğu gibi genelleştirici kelimeler kullanılmıştır (Gökçek Karaca, 2019: 11).

Avrupa Konseyi, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*’nde engelli kişiler de dâhil olarak herkesin haklarını korumaya ve geliştirmeye yönelik temellerin sağlandığını belirtmektedir (Council Of Europe, 2017: 8). Engelli bireylere yönelik özel

standartların belirlenmesi ve politika oluşturma faaliyetleri, 1959 yılından itibaren Avrupa Konseyi'nde hükümetler arası düzeyde yürütülmektedir ("Human Rights and ..., 2018: 4).

16 Kasım 1959 tarihinde tüketici sağlığını korumayı hedefleyen *Sosyal ve Halk Sağlığı Alanı Kısmi Sözleşmesi* (*Partial Agreement in the Social and Public Health Field*) kabul edilmiştir. Bu anlaşma ile Avrupa Konseyi, engelli kişilerin topluma uyum sağlaması gerektiğini ilk kez belirtmiştir ("The Partial Agreement in ..., t.y.). *Sosyal ve Halk Sağlığı Alanı Kısmi Sözleşmesi*'nden iki yıl sonra, 1961 yılında Torino'da imzaya açılan *Avrupa Sosyal Şartı* (*European Social Charter*) ise bireylerin ekonomik ve sosyal haklarını güvence altına alarak *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*'ni tamamlar nitelikte olmuştur (Gökçek Karaca, 2019: 11).

BM'nin *Uluslararası Engelliler Yılı* ilan ettiği yıl, Avrupa Konseyi engelliler için boş zaman etkinlikleri, sporlar ve tatiller hakkında rapor düzenlenmiştir. 80'li yılların sonlarında hükümetler, mevzuat ve uygulamalar açısından tavsiye edilen önlemler ile ilgili düzenli olarak rapor vermeye devam etmiş ancak çok az örnekle sınırlı kalmıştır ("The Partial Agreement in ..., t.y.).

1991 yılının Haziran ayında, Bakanlar Komitesi Helsinki'deki 14. oturumda bağımsız bir yaşam ilkesini, engellilerin sosyal hayata tam katılımını ve bağımsızlık haklarını yeniden koruma altına almıştır ("The Partial Agreement in ..., t.y.). 1992 yılında engelliler için Avrupa genelinde daha tutarlı bir politika benimsenmeye başlanmış ve engellerin önlenmesi, toplum yaşamına aktif katılım ve bağımsızlığa ilişkin genel ilkeler ortaya konulmuştur ("Human Rights and ..., 2018: 4). Bu ilkelerin belirlendiği, engelli rehabilitasyonu için hazırlanan *R (92) 6 sayılı Tavsiye Kararı* (*Recommendation No. R (92) 6*) kabul edilmiş ve kararda engelliler için "*toplumda tam bir rol oynamalı ve ekonomik, sosyal, boş zaman, eğlence ve kültürel faaliyetlerde yer almalıdır.*" açıklaması yer almıştır ("The Partial Agreement in ..., t.y.).

Avrupa Sosyal Şartı'nın üzerinden geçen 35 yılın ardından, elde edilen tecrübelerden faydalanmak adına yeni hakları korunacak şekilde geliştirilmiş ve 1996 yılında *Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*'na (*European Social Charter (revised)*) fırsat eşitliği hakkı eklenmiştir (Gökçek Karaca, 2019: 12). Engellilerin her türlü mesleki eğitim, rehabilitasyon ve topluma adapte olma hakkına sahip olduğunu belirten belge 1999'da tekrar yürürlüğe girmiştir. Düzenlenen halinde, engelli

bireylerin toplumsal yaşamda bağımsız olma ve sosyal bütünleşme hakkına sahip olduğu 15. maddede belirlenmiştir. Aynı maddenin 3. bendindeki;

“... iletişim ve hareket engellerinin üstesinden gelmeyi ve ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman kullanımını sağlamayı hedefleyen önlemler yoluyla özürliülerin toplumla tam olarak bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını teşvik etmeyi; taahhüt ederler...”

açıklaması ile engellilerin kültürel çalışmalara tam katılımının sağlanması için gerekliliğin yapılmasının altı çizilmiştir (Aydın, 2014: 75). Bu amaçla taraf devletlerin ücretsiz eğitimi, istihdamı, ulaşımı, barınmayı ve kültürel faaliyetlerini herkes için erişilebilir kılmak adına harekete geçilmesi gerekliliği belirtilmektedir (“Human Rights and ...”, 2018: 4).

1996-1999 yılları arasında *Engelli Kişilere Yönelik Ayrımcılığa Karşı Mevzuat* (Legislation Against Discrimination Against Persons with Disabilities) düzenlenmiştir (“Legislation To Counter ...”, 2000: 10). Avrupa Konseyi, yeni bir rota belirlenmesi için bu mevzuatı 2000 yılında yayınlamıştır. Böylece üye devletlerin farklı yaklaşımlarını analiz etmenin faydalı olacağı düşünülmüştür (“The Partial Agreement ...”, t.y.).

2005 yılında imzalanan *Faro Sözleşmesi*’nin (Faro Convention) 12. maddesinin d bendinde, kültürel mirasa özellikle genç ve dezavantajlı kişiler için erişimi iyileştirmeye yönelik eylemleri teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir (“Convenzione Di Faro ...”, 2020). İlerleyen dönemde, Avrupa Konseyi tarafından engellilerin topluma tam katılımını teşvik etmeye yönelik düzenlemede önemli bir yeri olan Eylem Planı oluşturulmuştur (“Human Rights and ...”, 2018: 4).

2006 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin kabul ettiği *Engellilerin Haklarını ve Topluma Tam Katılımını Teşvik Etmeye Yönelik Eylem Planı 2006 – 2015: Avrupa’da Özürlü Bireylerin Yaşam Kalitesinin Yükseltilmesi* (Action Plan To Promote The Rights And Full Participation In Society Of People With Disabilities:

Improving The Quality Of Life Of People With Disabilities In Europe 2006–2015) düzenlemiştir. Bu kapsamda üye ülkeler arasında eğitsel, kültürel, sosyal hakları teşvik etmek için oluşturulacak engellilik politikası için tavsiyelerde bulunmuştur (“Özürlü Bireylerin Haklarını ...”, 2006).

Engellilerin, hem bireysel hem de örgütler aracılığıyla yaşamlarını etkileyen tüm kararlara katılımı *Avrupa Konseyi 2006 – 2015 Eylem Planı*’nın temel ilkelerinden biri olmuştur. Eylem planı, engellilikle ilgili düzenlemelerin uygulanmasındaki ilerlemeyi izlemek ve Avrupa Konseyi üye devletlerinin BM yükümlülüklerini yerine getirmeye yardımcı olmak için de kullanılmıştır (“Human Rights and ...”, 2018: 5-6). Bu planlamanın ikinci eylem alanında Kültürel Yaşama Katılım başlığı ile engelli bireylerin kültür ve eğlence haklarına sahip oldukları belirtilerek bölgesel ve ulusal kültürel yaşama erişim için gerekli tedbirlerin alınması hedeflenmiştir. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren kuruluşların kültürel bilgilendirmede erişilebilir formatta hizmet sunmaları, basit ve anlaşılır ifadelerin kullanılması gerektiği açıklanmıştır. Aynı bildiride 2.3. başlığının 3. bendinde;

“sanatla ilgili diğer etkinliklere altyazı, resimli anlatım, betimleme ve işaret dili gibi erişilebilirlik düzenlemeleri yoluyla katılabilmelerini sağlamak maksadıyla yayın kuruluşlarını ve diğer ilgili kuruluşları teşvik etmek”

şeklinde açıklamayla sorumlu kurumlar için öneriler açık bir şekilde belirtilmiştir (“Özürlü Bireylerin Haklarını ...”, 2006). Plan kapsamında engelli kişilere ve ilgili kuruluşlara, yasa ve politika düzenlenmesinde danışılması gerektiği önerilmiştir (“Human Rights and ...”, 2018: 13).

Avrupa Konseyi’ne göre, her ülkenin *Avrupa Konseyi 2006 – 2015 Eylem Planı*’ndan esinlenerek kendi koşullarına uygun hale getirilmiş bir plan oluşturması ve uygulaması gerekmektedir. Hem *Avrupa Konseyi 2006 – 2015 Eylem Planı* hem de *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*, engelli hareketlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bahsedilen iki düzenleme de, devletlerden çoklu ayrımcılığı da ele alarak tüm engelli kişiler için uygun önlemlerin alınmasını talep etmiştir. 20 Ekim

2008 yılında Strazburg’da, Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen *İnsan Hakları ve Engelli: Herkes İçin Eşit Haklar (Human Rights and Disability: Equal Rights for All)* adlı bildiri ile engellilerin topluma tam ve eşit katılımına yönelik önlemler adına genel bir açıklama yaparak üye devletlere tavsiyelerde bulunmuştur. Aynı yıl BM tarafından düzenlenen *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’ye bazı Avrupa Konseyi üye ülkeleri de onaylamıştır (“Human Rights and ...”, 2018: 3 - 12).

30 Kasım 2016 yılında ise *Avrupa Konseyi 2017-2023 Engellilik Stratejisi’ni (Council of Europe Disability Strategy 2017-2023)* kabul etmiştir. Bahsedilen stratejinin genel amacı engellilerin bağımsız yaşamı ile toplumun tüm alanlarına tam ve etkili katılımı üzerinde oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler, üye devletler tarafından *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’nin imzalanmasıyla kabul edilmiş olsa da, *Avrupa Konseyi 2017-2023 Engellilik Stratejisi* devletlere yasal yükümlülükler vermemiştir. Bahsedilen düzenlemede eşitlik ve ayrımcılık yapmama, farkındalık yaratma, erişilebilirlik, kanun önünde eşitlik ve sömürü, şiddet ve istismara maruz kalmama öncelikli alanlar olarak belirlenmiştir.

Bu alanların yorumlanması ve uygulanması, *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, *Avrupa Sosyal Şartı* ve *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*’nin gelişen yasalarına uygun olarak yapılacağı açıklanmıştır (Council Of Europe, 2017: 10 - 11).

2.2. Türkiye Cumhuriyeti Düzenlemeleri

Sosyal devletlerin temel sorumluluk alanı, tüm vatandaşlarına eşit olanak sağlamaktır. Bu bağlamda, hükümetler nüfusunun önemli bir yüzdeliğinde bulunan engellilerin yaşam koşullarını iyileştiren yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye de, engelli vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirebilmek için çeşitli araştırmalar ve düzenlemeler yapmıştır. TÜİK’in 2002 yılında yaptığı araştırmaya göre Türkiye nüfusunun %12,29’u engellidir (“Türkiye Özürlüler Araştırması”, 2020). 2020 yılı verilerine göre, *Ulusal Engelli Veri Sistemi*’ne kayıtlı 1.442.159’u erkek, 1.107.542’si kadın 2.529.701 engelli kişi bulunduğu açıklanmıştır (“Engelli ve Yaşlı İstatistik ...”, 2020). Bu rakamlar sadece veri sistemine kayıtlı olan engelli vatandaşları kapsamaktadır.

Hastanelere başvurmamış ve herhangi bir hizmet almak için devlet ile iletişime geçmemiş engelli sayısının bilinmemesi nedeniyle engelli vatandaşlar için net bir rakam verilememektedir. Güncel engelli sayısı tespit edilemese de, yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye’deki engelli kişilerin sayısının en az 8,5 milyon olduğu sonucuna varılmıştır (Özsaygı, 2020). Oldukça yüksek oranda engelli vatandaşa sahip olan ülkemizde, engellilik üzerine yasal düzenlemeler Cumhuriyet döneminde kendini göstermeye başlamıştır.

Türkiye’de engelliler adına oluşturulan en önemli uygulama Mustafa Kemal Atatürk’ün 1928 yılında engelli engelsiz tüm çocukları içeren *Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi*’ni (*Geneva Declaration of the Rights of the Child*) imzalamasıdır (Subaşıoğlu ve Atayurt Fenge, 2019: 626). Bu belgenin 23. maddesinde engelli çocuklar için “...toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmaları gerektiği...” açıklaması yer almaktadır (“Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, t.y.).

Bu dönemde özel eğitimin alt yapısını hazırlamak için Batılı ülkelerden uzmanlar çağırılmış ve raporlar oluşturulmuştur. Özel eğitimin özelliklerini açıklayan raporların ardından 1950’lerde çalışmalar başlamıştır (“Ülkemizdeki Körlerin Tarihi ...”, t.y.). 1951 yılında 5822 Sayılı *Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesinin Millî Eğitim Bakanlığına Devrine Dair Kanun*’la özel eğitim hizmetleri çalışmaları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’ndan Millî Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir (Orhan, Genç, 2015: 122; Çitil, Üçüncü, 2018: 253). Aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki ilk görme engelliler okulu açılmıştır (“Ülkemizdeki Körlerin Tarihi ...”, t.y.).

Toplumda eşitlik hakların korunmasını temel alan sosyal devlet ilkesi ilk defa 1961 Anayasası’nda benimsenmiş ve vatandaşların temel hakları düzenlenmiştir (Özbarış, 2019, 53). Bireylerin kültürel alanda varlıklarını göstermesi, bilim ve sanat çevresinde eşit koşullara sahip olması da, 1961 Anayasası’nın 21. maddesi’nde bulunan “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapma hakkına sahiptir.” bendiyle belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961).

1973 yılındaki *Millî Eğitim Temel Kanunu*’nda eğitim eşitliği yasal dayanak kazanmış ve kanunun 4. maddesinde eğitimin herkese açık olduğu ele alınmıştır (Millî

Eğitim Temel Kanunu, 1973). Bu kanunda “herkes” kelimesiyle genelleme kullanılmış ve engellilik ibaresi ilgili maddeye yaklaşık 40 yıl sonra eklenmiştir (Aile ve Sosyal ..., 2014). Türkiye’de, 1961 Anayasası ve 1973 Milli Eğitim Temel Kanunu kapsamında, bireyleri bütünleştirerek, eğitim ve sanat erişimindeki özgürlük hedeflese de ülkemizdeki engelli politikaları ve hizmetleri 1980’li yıllardan sonra gelişim göstermiştir (Subaşıoğlu ve Atayurt Fenge, 2019: 626).

BM Genel Kurulu’nun *Engelliler On Yılı* ilan etmesi, ülkelerin engelli vatandaşlara verecek hizmetlerin düzenlenmesi için sorumlu bir kurum oluşturması adına karar alınmasını sağlamıştır. Aynı yıl Türkiye’de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı’nın başkanlığını yaptığı *Sakatları Koruma Milli Kurulu* kurulmuştur (“Kurum Hakkında”, t.y.). Engelliler On Yılı’nın ilan edildiği bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti’nin 1982 Anayasası’nda, ilk kez engellilerin yasal hakları korunmaya başlamıştır (Çiftçiabaşı İyigün, 2018: 8). Aynı zamanda BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin zorunlu hale getirdiği eşitlik ilkesi de bu anayasada net bir şekilde görülmüştür (Ünver, 2016: 158).

1982 Anayasası’nın 10. maddesi’nde bulunan “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” açıklaması ile eşitlik ilkesi resmi hale getirilmiştir. Ancak engellilik durumu olan bireyleri terimsel olarak betimleyen “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılamaz.” ek fıkrasını 2010 yılında eklenmiştir. Bireylerin eşitlik ilkesi içinde yaşamlarını sürdürebilmelerindeki en önemli etken olan öğrenim de anayasanın 42. maddesi’nde bulunan “Kimse eğitim ve öğretim hakkı ve ödevinden yoksun bırakılamaz.” bendiyle tüm vatandaşların hakkı olarak belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Anayasa kapsamında doğrudan engellileri kapsayan betimlemeler az olsa da yapılan genellemelerle engelli vatandaşlar mevzuat kapsamı içinde yer aldığı görülmüştür (Şişman, 2012: 172). Bu çalışmaların devamı olarak, Türkiye’de engellilik üzerine yapılan yasal düzenlemeler 1990’lı yılların ikinci yarısında ilerlemeye başlamıştır.

Hükümetin yaptığı yasal çalışmalar, belediyeleri yeni düzenlemeler geliştirmeye yöneltmiştir. 1960 ve 1970’lerde engelli ve yaşlı gruplara nakit desteği

içeren belediye destekleri 1990’larda değişim göstermiştir. Bu kapsamda uzun vadeli çözümler oluşması adına engelli bakım hizmetleri ve merkezlerinin arttırılmasına yönelik politikalar başlamıştır (Bektaş, Develi, 2020: 185).

1994 yılında kabul edilen *Engelliler İçin Fırsatların Eşitlenmesine İlişkin Standart Kurallar*’da bulunan tavsiyeleri dikkate almasıyla 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa Bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı 1997 yılında kurularak Özürlüler Şurası oluşturulmuştur. Böylece, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı’nın başkanlığını yaptığı Sakatları Koruma Milli Kurulu görevine son verilmiştir (“Kurum Hakkında”, t.y.). Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulması Türkiye’de engelliliğe yönelik kurumsallaşmanın başlangıcı sayılmıştır (Çağlar, 2012: 558).

571 sayılı kararnamenin 2. maddesinin e bendinde “*Özürlülerin sosyal güvenlikleri ile gelirlerinin korunması, aile hayatı ve kişisel bütünlükleri ile kültür, eğlence, spor ve din alanlarına tam katılımlarının sağlanması...*” açıklamasıyla engellilerin kültürel yaşam etkileşiminin sağlaması gereklilikler arasında yer almıştır. Bu kararnamede sosyal ve kültürel çevrenin engelliler için erişilebilir olmasındaki gerekliliklerin hazırlanması Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın görevi olduğu Madde 8’in g bendinde “*Kamuya açık sosyal, kültürel, sportif tesis ve alanlar ile kitle iletişim ve ulaşım araçlarından özürlülerin faydalanmasını sağlayıcı tedbirleri araştırmak, değerlendirmek ve teklifler hazırlamak*” şeklinde açıklanmıştır (Özürlüler İdaresi Başkanlığı ..., 1997).

1997 yılında peş peşe çıkan kararlar engelli vatandaşlar için erişilebilir bir mevzuat yaratmak adına atılan temel taşlar olmuştur. Yine 1997 yılında Resmi Gazete’de yayımlanan 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu’na Ek Madde 1’de fiziki çevrenin engelli vatandaşlar için erişime açık ve yaşanılabilir hale gelmesi adına kentsel, sosyal ve teknik altyapılarda *Türk Standartları Enstitüsü*’nün belirlediği ölçeklere uyulması zorunlu olmuştur (Bazı Kanunlarda Değişiklik ..., 1997). Bu karar engelliler için fiziksel ulaşılabilirliğinin sağlanması adına ilk yasal düzenleme olmuştur (Ulaşılabilirlik Stratejisi Ulusal ..., 2010).

1997 yılının devamında engelli bireylerin eğitimini düzenleyen *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* çıkartılmış ve özel eğitimdeki esaslarda

düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasada özel eğitim gerektiren bireylerin sosyal ve fiziksel çevreden olabildiğince uzak tutmadan eğitim almaları planlanmıştır (Özel Eğitim Hakkında ..., 1997). 1998 yılında Engelliler İdaresi Başkanlığı, 1993-2002 *Asya-Pasifik Engelliler On Yılı*'na dâhil olmuştur ("Uluslararası Mevzuat ..., t.y.). 3 Aralık 1999 yılında I. Özürlüler Şurası oluşturulmuştur (Subaşıoğlu, Atayurt Fenge, 2019: 634).

Bu dönemde bazı kurumsal değişiklikler olmaya başlamıştır. 2002 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlanan Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2003 yılında tekrar Başbakanlığa bağlanmış ve çalışmalarını 2011 yılına kadar sürdürmüştür ("Kurum Hakkında", t.y.). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın açılmasıyla Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ismini kullanarak yenilenme yapılmıştır.

BM tarafından hazırlanan *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*, 2003 yılında ülkemizde imzalanmıştır (Ekonomi, Sosyal ve Kültürel ..., 2003). 2004 yılında *Türk Ceza Kanunu*'nun 122. maddesinde kişinin engelli nedeniyle kaynaklanan nefret suç kabul edilmiş ve kamuya ait hizmetlerden yararlanamaması da cezaya tabi tutulmuştur (Türk Ceza Kanunu, 2004). 2000'lerin başları ve daha öncesi dönemde engelli vatandaşları kapsayan mevzuatlar oluşturulmaya başlasa da 2005 yılında kabul edilen 5378 sayılı *Engelliler Hakkında Kanunu*'nun yürürlüğe girmesiyle engelli hakları yasal olarak görünür hale gelmiştir (Çağlar, 2012: 559).

Engelliler Hakkında Kanunu'nun kabulüyle, ülkemizde erişilebilirlik konusunu merkez alan ilk mevzuat metni olmuştur (Ünver, 2016: 158). Bu kanun ile engelli bireylerin problemlerinin çözülmesi adına erişilebilirlik, istihdam vb. konularla birlikte bireylerin topluma ve sosyal çevreye tam katılımları için yasal zemin oluşturulmak istenmiştir (Şişman, 2012: 173). Yasa kapsamında bulunan 4. maddenin c bendinde "*Engellilerin hak ve hizmetlerden yararlanması için fırsat eşitliğinin sağlanması esastır.*" şeklindeki açıklama, bireyler için eşitlik koşullar olmasının önemi vurgulamıştır. Aynı zamanda engellilerin kişisel durumları dikkate alınarak yaşam boyu eğitim imkânından yararlanılması için ayrımcılık yapılmaması gerektiği 15. maddede vurgulanmıştır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005). Bu madde içerisinde yer alan;

“Engellilerin her türlü eğitim, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kabartma yazılı, sesli, elektronik kitap; altyazı, işaret dili tercümeli ve sesli betimlemeli film ve benzeri materyal temin edilmesine ilişkin gerekli işlemler Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığınca yürütülür.”

açıklaması da bakanlıkların materyal açısından yardımcı olabileceğini destekler niteliktedir (Ulaşılabilirlik Stratejisi ve ..., 2010). *Engelliler Hakkında Kanunu*’nun geçici 2. maddesinde kamu kurumları, sosyal ve kültürel olarak kamuya açık bütün hizmet yapılarında engellilerin erişimi için 1 Temmuz 2005 tarihinden itibaren yedi yıl içinde düzenleme yapılması kararı alınmıştır (Şişman, 2012: 206). Bu karar, müze gibi kültürel eğitimi sağlayan kamu yapılarına erişimi uygun hale getirmek için teşvik eden bir düzenleme olmuştur.

2006 yılında, *Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmetleri Birimleri Yönetmeliği*’ne göre belediye alanı kapsamında yaşayan engelli vatandaşlar için Engelli Hizmet Birimleri kurulmuştur (Bektaş, Develi, 2020: 185). Engelli Hizmet Birimleri’nin temel çalışma ilkesi bu yönetmeliğin 6. maddenin b bendine, engelli vatandaşlar için toplumsal bütünleşmeyi sağlamak şeklinde açıklanmıştır. Bu birimlerin, engellilerin toplum hayatı ile bütünleşmesini sağlamak adına sosyal ve kültürel aktiviteler yapmayı, teşvik etmeyi ve yaygınlaştırmayı hedeflediğini de 8. maddenin b bendinde belirtmiştir (Büyükşehir Belediyeleri Özürlü ..., 2006).

Aynı yıl *Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik* yürürlüğe girmiş ve yönetmeliğin 7. maddesinin ç bendinde yapıların engelli kullanıma uygun olup olmadığına karar verme görevi olduğu belirtilmiştir (Yapılarda Özürlülerin Kullanımına ..., 2006).

Engellilerin hakları üzerine en son ve en önemli belge olan *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*, 2007 yılında ülke temsilcilerinin imzasına açılmış ve 2009 yılında yürürlüğe girmiştir (Ulaşılabilirlik Stratejisi ve ..., 2010). Dışişleri Bakanlığı’nın 2009 yılında *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’ye taraf olmasıyla engellilere yönelik çalışmalar hız kazanmış ve ulusal planlamalarda engelliler dikkat çekmeye başlamıştır (Çağlar, 2012: 559). Düzenlenen tüm uygulamalar daha çok

engelli bireylerin fiziksel erişimine yönelik olsa da tam olarak erişimin sağlanması açısından yetersiz kalmıştır.

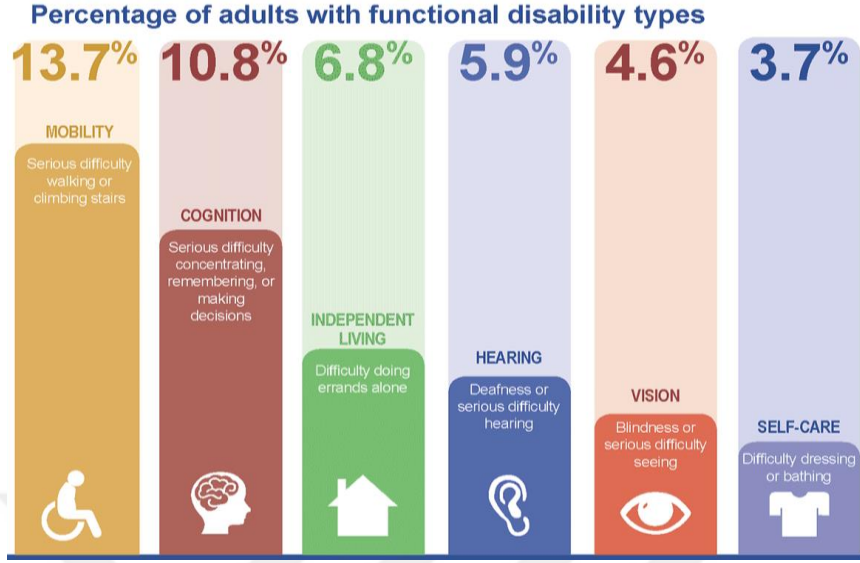
2010'lara gelindiğinde de yönetmelik çalışmaları fiziksel erişimi merkeze alacak şekilde devam etmiştir. 2013 yılında Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri şeklinde değiştirilmiştir (Çiftçibaş İyigün, 2018: 10). 2013 yılında *Engelliler Hakkında Kanunu*'nun geçici 2 ve 3. maddelerine dayanarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nca *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği* hazırlanmış ve yönetmelik kapsamında Türk Standartları Enstitüsü'nün standartları temel alınmıştır. *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği* kapsamında, müzelerin bu standartlara uymaması halinde uygulama için ek süre verilmesinin ardından idari para cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir (Erişilebilirlik İzleme ve ..., 2013). Kamu kurumlarındaki bu düzenlemelerin uygun görülmesi halinde de ilgili hizmet alanlarına Erişilebilirlik Belgesi verileceği belirtilmiştir (Ünver, 2016: 162).

2018 yılında, 415 sayılı Yönetim Kurulu Kararı ile yayımlanan yönergede de belirtildiği üzere, engelli vatandaşların ve bir refakatçisinin müze ve örenyerlerine ücretsiz girişleri sağlanmıştır ("Müze ve Örenyerlerine Girişlerde ..., 2018).

2.3. Yurtdışı Düzenlemeleriyle Engellilerin Kültürel Erişimi

2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri Yasaları

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalara göre, ülke nüfusundaki yetişkinlerin %26'sının yani 4'te 1'in herhangi bir türde engeli olduğu belirlenmiştir ("Prevalence of Disabilities ..., t.y.). New Hampshire Üniversitesi Engellilik Enstitüsü'nün yayınladığı 2018 raporuna göre ise ABD toplam nüfusunun yaklaşık %13,2'si yani 42.777.000'i engellidir (Institute on Disability/UCED, 2019: 3). ABD nüfusu içinde, en yüksek yüzdeliğe %13,7 oranıyla hareket engelleri sahipken nüfusun %4,6'sını görme engelleri oluşturmaktadır ("Disability Impacts All ..., t.y.) (**Şekil 1.1**).

Şekil 2.1 : ABD engellilik türlerine sahip yetişkinlerin yüzdesi (“Disabilit Impacts All ..., t.y.)

ABD’nin 32. Başkanı Franklin Delano Roosevelt (1882 – 1945), 1933 yılında seçilmesiyle Amerika’nın ilk engelli başkanı olmuştur. Başkanlığı döneminde engelliliği tıbbi açıdan değerlendirerek anormallik olarak ele almıştır. Bu doğrultuda, engelliler için rehabilitasyon çalışmalarını medikal iyileştirme açısından desteklemiştir (“A Brief History ..., t.y.). Çocuk felcinden kaynaklı tekerlekli sandalye kullanan ABD Başkanı, engelliliğinin medyadaki odağını en aza indirmek istemiş ve tekerlekli sandalyede toplum içinde görülmemeye dikkat etmiştir. Böylece yaptığı çalışmalarda, engelli haklarının ilerlemesine katkı sağlamadığı öne sürülmektedir (Koziar, 2021: 14).

1940 ve 1950’li yıllarda II. Dünya Savaşı gazileri, kendilerine rehabilitasyon ve mesleki eğitim sağlanması için hükümete baskı uygulamış ve ülke için engellilik sorunu görünür hale gelmeye başlamıştır. Bu sorun toplumda ele alınmaya başlasa da engelli insanlar için toplu taşınma, tuvalet, merdivenli ofisler sorun yaratmaya devam etmiştir (“A Brief History ..., t.y.).

1957 yılında Başkan Eisenhower, toplumda erişilebilirliği teşvik etmeye yönelik çalışmaları nedeniyle Hugo Deffner’a Yılın Engelli Amerikalısı ödülünü vermiş ancak tören binasına girişte rampa bulunmadığı için Deffner büyük sıkıntı

yaşamıştır. Bu olay Başbakanlık Komitesi'ni rahatsız edince mimari engeller çalışmaları başlamış ve ertesi yıl toplantılarda bu konu ele alınmıştır ("History Of Accessibile ..., 2019).

1960'lara gelindiğinde *Sivil Haklar Hareketi*, *Kadın Hakları Hareketi* ve *Engelli Hakları Hareketi* olmak üzere diğer medeni haklar hareketleri ortaya çıkmıştır ("History of ADA", t.y.). Amerika'da tanınan erişilebilirlik tasarım standardı, *Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü* (*American National Standards Institute - ANSI*) tarafından düzenlenmiş böylece 1961'de imzalanan *ANSI* standartları yürüyüş alanları, parklar, girişler ve asansörler için temel hükümler oluşturmuştur ("History Of Accessibile ..., 2019). Dünya çapında erişilebilirlik adına ilk çalışmayı yapan *ANSI*, *Bedensel Engelli Tarafından Erişilebilir ve Kullanabilir Binalar* (*Accessible and Usable Buildings and Facilities*) başlığındaki ilk belgesini kamuoyuna sunmuştur (Çiftçi, 2018: 23). Böylece erişilebilirlik gereksinimlerine yönelik ilk adımlar başlamıştır. Erişilebilirlik ile ilgili ilk uygulamalar başlamış olsa da, ulusal erişilebilirlik hareketi *1964 Sivil Haklar Yasası* (*Civil Rights Act of 1964*) ile ortak köklere dayanmaktadır ("History Of Accessibile ..., 2019).

2 Temmuz 1964 yılında Washington'da imzalanan *Sivil Haklar Yasası*; ırk, renk, din veya ulusal kökene dayalı ayrımcılığı bitirmeyi amaçlayan kapsamlı bir çalışma olmuştur ("Civil Rights Act ..., t.y.). Ancak ABD Kongresi'nin kabul ettiği *Sivil Haklar Yasası*, kadınları ve azınlıkları korurken engelliler için yasal düzenlemeler içermemiştir ("History of ADA", t.y.). Sivil hakların şekillenmesiyle engelli savunucuları eşit muamele, eşit erişim ve eşit fırsat için diğer Sivil Haklar Hareketleri'ne benzer bir model izleyerek olumsuz tutum ve klişelere meydan okumuş, siyasi ve kurumsal değişim için seslerini duyurmaya çalışmışlardır ("A Brief History ..., t.y.).

Toplumsal hareketlerin devamında, engellilerin fiziksel erişimine yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda hazırlanan ve 12 Ağustos 1968 yılında Teksas'da imzalanan *Mimari Engeller Yasası* (*Architectural Barriers Act - ABA*), engellilerin yapılara erişimi için gerekli kapsam ve teknik gereksinimleri içermektedir. *Mimari Engeller Yasası* çevreye erişimi ele alan ilk kanunlardan oluşmuştur ("Accessibility Standards and Guidelines", 2019). Ayrıca bu yasayla, federal olarak inşa edilen

binaların ve tesislerin fiziksel engelli kişiler için erişilebilir olması şart konmuştur (“Design for Accessibility ...”, 1994).

Mimari Engeller Yasası kapsamında, müzeler dâhil tüm kamu alanlarının erişilebilir standartlara uyum sağlaması adına yapılacak tasarım ve düzenlenme için bütçeler oluşturulmuştur (Salmen, 1998: 8). Daha sonra *Birleşik Devletler Posta Servisi* (U.S. Postal Service - USPS), *Birleşik Devletler Genel Hizmetler Dairesi* (U.S. General Services Administration - GSA), *Savunma Bakanlığı* (Department of Defense - DOD) tarafından güncellenen yasa; postaneler, sosyal güvenlik büroları, federal fon kullanan müzeler, federal adliyeler, hapishaneler ve milli parklar için geçerli olmuştur (“Accessibility Standards and Guidelines”, 2019) .

Erişilebilirlik sorunu 1970’lerde İngilizce konuşulan ülkelerde ve özellikle ABD’de görünür hale gelmiştir (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 170). Aynı yıllarda engelli hakları aktivistleri, engelliler için medeni haklar dilini 1972 Rehabilitasyon Yasası’na dâhil etmek adına Washington’a yürüyüş düzenlemiştir (“A Brief History ...”, t.y.). Federal yasalar içinde engelli vatandaşlara yönelik en önemli iki yasadan biri olan *Rehabilitasyon Kanunu* (Rehabilitation Act) 1973’te kabul edilmiştir (Çakmak, 2008: 52). Böylece ilk kez engellilerin federal hakları *Rehabilitasyon Kanunu* adı altında toplanmıştır (Kozair, 2021: 18). *Rahabilitasyon Kanunu*’na, James L. Cherry tarafından açılan bir dava ile *Bölüm 504* (Section 504 of the Rehabilitation Act) eklenmiştir (“Maintaining Accessibility in Museum ...”, 2009).

Bölüm 504’te istihdam için eşit fırsat sunularak fiziksel ve zihinsel engellilik temelinde ayrımcılık yasaklanmıştır. Aynı bölüm ile kamu hizmetlerinin, engelli kişilere eşit erişimi ve mesleki eğitim için para almasını yasal hale getiren ve daha sonra ABD Erişim Kurulu olarak da anılan *Mimari ve Ulaşım Engelleri Uyum Kurulu* (Architectural and Transportation Barriers Compliance Board) kurulmuştur (“A Brief History ...”, t.y.). *Mimari ve Ulaşım Engelleri Uyum Kurulu*, federal olarak finanse edilen tesislere erişimi sağlamak için 1973 yılında oluşturulmuş ve ulaşım araçları, elektronik ve bilgi teknolojisi için tasarım ölçütlerini geliştirerek engelli erişim gereksinimleri konusunda teknik yardım ve eğitim sağlamıştır (“Architectural and Transportation ...”, t.y.). ABD müzeleri de, engelli ziyaretçiler için yapı ve sergi erişilebilirliği üzerine çalışmalar yapmaya bu dönemde başlamıştır. Federal fon alan

müzeler, *Rehabilitasyon Yasası'nın Bölüm 504* kapsamında ele alınmıştır (“Maintaining Accessibility in ...”, 2009).

1975'te engelli çocukların eğitimde de eşit erişime sahip olması için *Tüm Engelli Çocuklar İçin Eğitim Yasası (Education for All Handicapped Children Act)* kabul edilmiş ve temel eğitim sınıflarına engelli çocukların tam olarak dâhil edilmesi zorunlu kılınmıştır (“A Brief History ...”, t.y.). Bu yasa ile engelli çocukların kamu eğitiminde yer almaları yasal olarak desteklenmiş ve aynı yıl 8 milyon engelli çocuğun yarısının, gelişim ihtiyaçlarına uygun eğitim görmesi sağlanmıştır (Tellioğlu, 2019: 177). 1980'li yıllarda ise Japonya'dan 30 sene sonra *Evrensel Tasarım İlkesi (Principle Of Universal Design)* ilk kez Ron Mace tarafından 1985 yılında kullanılmıştır (Akiyama, Kim, 2005: 89).

Bu dönemde Bağımsız Yaşam Hareketleri, Kanada ve İngiltere ile birlikte dünya çapında engelli hareketlerinin doğmasını tetiklemiştir (Çaha, 2016: 128). ABA yerine şuan yürürlükte olan ve 1984'te yayınlanan *Tekdüze Federal Erişilebilirlik Standartları (Unifrom Federal Accesibility Standart – UFAS)* bulunmaktadır (Salmen, 1998: 8). Bu düzenleme ABA yerine uygulanan erişilebilirlik kavramının kapsamını ve teknik gereksinimlerini içermektedir (“History Of Accessibile ...”, 2019). *Tüm Engelli Çocuklar İçin Eğitim Yasası* da, 1990 yılında *Engelli Bireylerin Eğitim Yasası (Individuals with Disabilities Education Act - IDEA)* olarak yeniden adlandırılmış ve engelli bir çocuğun eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için *Bireysel Eğitim Planı (Individual Education Plan)* tasarlanmasını gerektirmiştir (“A Brief History ...”, t.y.).

Amerikan tarihinin engellilik üzerine kurulmuş en önemli yasalardan biri olan 1990 tarihli *Engelli Amerikalılar Yasası'nda (American Disability Act –ADA)* bulunan genel ayrımcılık yapmama, etkili iletişim oluşturma ve erişilebilirlik standartları ile engelliler için eşit fırsat ve bağımsızlığın sağlanması hedeflenmiştir (Salmen, 1998: 8). Bakanlık tarafından düzenlenen *ADA Erişilebilirlik Standartları (ADA Accessibility Standards)* da 26 Temmuz 1991 yılında yayınlanmıştır (“The Department's ADA ...”, t.y.). Bu standartlar ile halka açık konaklama yerlerinin, ticari tesislerin, eyalet ve yerel yönetim tesislerinin düzenlenmesi sağlanmıştır (“Accessibility Standards and Guidelines”, 2019).

Engelli Amerikalılar Yasası, II. Dünya Savaşı'ndan sonra engelli ve gazilerin hastaneden çıktığı dönemde işe girerek minimum düzeyde erişimin sağlanması

amacıyla örgütlenmeye başlanmasına dayanmış ve engellileri Amerikan yaşamının tüm yönlerine bütünleşmeye teşvik etmiştir (Salmen, 1998: 8).

Müzelerde erişilebilirlik ile ilgili tartışmalar, *Engelli Amerikalılar Yasası*'yla tekrar başlamıştır ("State of the ..., t.y.). Müzelerin de uygulaması gereken bu yasal gereksinimler müze işletilmesine göre değişiklik göstermiş ve *Engelli Amerikalılar Yasası*'nın alt başlıkları altında ayrılmıştır. Özel işletilen müzelerin yasanın 3. başlığı, eyalet ve yerel yönetim tarafından işletilen müzelerinse yasanın 2. başlığı kapsamında düzenleme yapması gerekmiştir. Federal fonla yönetilen müzelerse tercihlerine göre 2. ya da 3. başlık kapsamında uygulama yapabilmektedir ("Maintaining Accessibility in ..., 2009). Böylece, müzelerin engelli katılımını kolaylaştırması için erişilebilir mekânlar haline gelmesi desteklenmiştir (Salmen, 1998: 9).

Engelli Amerikalılar Yasası, engelli müze ziyaretçilerin erişimi güvence altına alınmış ve sanat müzelerinde farklı çalışmalar yapılmasını tetiklemiştir (Külük, 2019: 63). Bahsedilen yasa, yeni inşa edilen müzelerde dikkatle ele alınırken tarihi eser özelliği taşıyan müze binalarında yasal düzenlemelere uyum sağlamak daha zor olmuştur ("State of the ..., t.y.). Hem *Rehabilitasyon Yasası* hem de *Engelli Amerikalılar Yasası* ile müzelerin; müze binasına, koleksiyona, sergiye ve program bilgilerine erişim sağlamak için tasarlanan programlarını destekleyerek engelli ziyaretçilere hizmet etmekle yükümlü oldukları belirtilmiştir (Külük, 2019: 43).

2004 yılında ABD Erişim Kurulu, ADA ve ABA erişilebilirlik kılavuzlarını güncellemiş ve üç bölümden oluşan *Erişilebilirlik Standartları ve Yönergeleri* (*Accessibility Standards And Guidelines*) ile ortak bir belge hazırlamıştır. Bu belgenin birinci bölümünde ADA kapsamındaki tesisler için, ikinci bölümünde ABA kapsamındaki tesisler için uygulama ve kapsam belirlemeyi, üçüncü bölümde de hem ADA hem de ABA için ortak teknik gereksinimleri içermektedir ("Accessibility Standards and Guidelines", 2019). 2010 yılında ADA'nın 2. ve 3. başlıklarının revize edilmiş hali Federal Sicilde yayınlanmış ve *2010 ADA Erişilebilir Tasarım Standartları* adı altında uygulanabilir erişilebilirlik standartları belirlenmiştir. Bu düzenlemenin 2016 yılında güncel hali imzalanmış ve 7 Ocak 2017'de yürürlüğe girmiştir ("ADA Standarts for ..., t.y.).

2.3.2. İngiltere Yasaları

İngiltere'nin 2010 yılında yaptığı araştırmalara göre genel nüfus içerisinde 12 milyon engelli yetişkin ve çocuk bulunmaktadır ("A Disability History Timeline", 2013). 2011 yılında yapılan nüfus sayımında ise nüfusun %18'i olan yaklaşık 11 milyon kişi günlük yaşamını sınırlandıran engelliğe sahip olduğu belirtilmiştir ("Building for Equality ...", 2017: 8). Engellilerin eşitliğini savunan *Scope*'a göre de yaklaşık 14 milyon engelli vatandaş Birleşik Krallık'ta yaşamaktadır ("Disability Facts And Figures", t.y.). Yapılan araştırmalarda engelli bireylerin yaklaşık %83'ü engellilikle doğmamış, sonradan engelle sahip olduğu bilinmektedir ("Disability Directory for ...", 2001: 28).

Engellilerin toplum içinde görünür hale gelmesi, İngiltere'de de pek çok ülkede olduğu gibi savaş dönemi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı sonrası 2 milyona yakın engelli İngiliz askerinin ülkeye dönmesi ve engellileri yük olarak görme fikrinin kırılmaya başlamasıyla ülke çapında ele alınmıştır ("Disability in the Early...", t.y.). Ancak savaş döneminde, engellilere tıbbi ve sosyal hizmetler sunmanın insan ırkının yozlaşmasına yol açacağına inanan öjeni anlayışı, 20. yüzyılın başlarında İngiltere'de de siyasi olarak destek almaya başlamıştır³. İçişleri Bakanı Winston Churchill (1874 – 1964) engelli vatandaşların hapsedilmesi ve toplumdan ayrıştırılmasından yana olmuştur ("A Disability History Timeline", 2013: 8). Bu anlayış engellilerin toplumsal ve kültürel faaliyetlerden uzak bir yaşam sürmelerine neden olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın devamında gelen II. Dünya Savaşı da, İngiltere nüfusunda daha fazla yaralanmaya neden olmuş böylece fiziksel engellilere yönelik hizmetlerin ilgi görmesini sağlamıştır ("Physically Disabled And ...", t.y.). Hazırlanan hizmetlerden ilki olan 1944 yılında *Engelli Kişiler İstihdam Yasası (Disabled Persons (Employment) Act)* ile engelliler için istihdam alanları ve çalışma alanlarında kotalar vaat edilmesi olmuştur ("Disability in the Early...", t.y.). Bu yasada 20 veya daha fazla çalışanı olan işverenlerin, çalışanlarının en az %3'ünün engelli olması adına bir sistem oluşturulmuştur ("A Disability History Timeline", 2013: 13). Aynı yıl Engelli

³ Öjeni, gelecek nesilleri iyileştirmek için istenen kalıtsal özelliklerin seçilmesidir. Bkz. "Eugenics", Britannica, Çevrimiçi, <https://www.britannica.com/science/eugenics-genetics>, 12 Nisan 2022.

Kişilerin Rehabilitasyonu ve Yeniden Yerleşimi Komitesi'nin (*Committee on the Rehabilitation and Resettlement of Disabled Persons*) tavsiyeleri, 1944 *Engelli Kişiler İstihdam Yasası*'na dâhil edilmiş ve yasa ile Engellilerin İstihdamı Ulusal Danışma Konseyi (*National Advisory Council on the Employment of the Disabled*) kurulmuştur ("Physically Disabled And ..., t.y.).

Resim 2.1 : İngiliz mimar-karikatürist Lois Hellman'ın, engelli vatandaşların yapılara erişimini ele aldığı çalışması ("Nowhere Out of Bounds ..., t.y.).

Savaş döneminin getirdiği zorunlu istihdam yasalarının devamında engelliler harekete geçmiş ve 1951 yılında gazilerin yaptığı *Sessiz Kınama* yürüyüşü ile yeni bir toplumsal hareket başlamıştır ("Disability Since 1945", t.y.). 1956 yılında Piercy Komitesi (*Piercy Committee*) engellilere yönelik sosyal hizmetlerin yetersiz olduğunu tespit etmiştir. İstihdam hizmetleri yerine sosyal merkezlerin, ulaşım ve benzeri olanakların daha fazla sağlanması gerektiğini belirtmiş, Youngusband Komitesi (*The Youngusband Committee*) de sosyal yardım hizmetlerinin birleşik olarak sağlanmasını tavsiye etmiştir ("Physically Disabled And ..., t.y.). Bu kapsamda birlikte engellilerin kamu yapılarına erişim sıkıntıları ele alınmaya başlamıştır.

Engellilerin yapılara eşit erişimi savaş sonrası mimari tasarımın temel özelliği olmasına rağmen ihmal edilmiş ve İngiliz mimar-karikatürist Lois Hellman'ın

çalışmalarında evrensel tasarımın başarısızlıkları sıkça yer almıştır (“Nowhere Out of Bounds ...”, t.y.) **(Resim 2.1)**.

1959 yılında çıkarılan *Ruh Sağlığı Yasası*’nın (*Mental Health Act of 1959*) ardından engelliler için yerel yönetim hizmetlerinin sağlanması zorunlu hale gelmiştir (“Physically Disabled And ...”, t.y.). Rehabilitasyon, istihdam çalışmaları, sivil hareketler; engellilerin ayrımcılık, yetersiz erişim ve eşitsizlik gibi sorunlara karşı harekete geçmelerine öncülük etmiştir (“Disability Since 1945”, t.y.). 1970 yılında Alf Morris (1928 – 2012) tarafından tanıtılan *Kronik Hasta ve Engelli Kişiler Yasası* (*Chronically Sick and Disabled Persons Act*), dünyada engellileri tanıyan ve onlara yasal haklar veren ilk yasa olmuştur. Bu yasa ile engelli vatandaşlara seyahat yardımı dâhil sosyal, kültür, eğlence ve eğitim alanlarına erişim hakkı verilmiştir (“A Disability History Timeline”, 2013: 13).

1970’lerin sonu 1980’lerin başında *Engellilik Sanatları Hareketleri* (*Disability Arts Movement*) ülkede baş göstermeye başlamıştır. Yapılan çalışmalar kapsamında engelli vatandaşlar hayal kırıklıklarını resim, heykel ile ifade etmişlerdir (“The ‘Golden Age’ ...”, 2015). Bu hareket, engellilerin ötekileştirilmemesi için savaşıyor sanatçı ve aktivistlerin yer aldığı sivil haklar grubunu oluşturmuştur (“Art and Social Change ...”, t.y.).

1981 *BM Uluslararası Engelliler Yılı* çalışmalarında engellilerin merkez olmaması tepki toplamıştır. Engelliler için hazırlanan etkinliklerin yerine engellerin yaptığı örgütlenmeler olması gerektiği düşüncesi yayılmıştır. (“A Disability History Timeline”, 2013). Bu dönemde *Engellilik Sanatları Hareketi*’nin tanınması ve etkisini göstermesi de, engellilerin kültür alanlarına erişim sorununun ele alınmasında önemli bir etken olmuştur. Müzeler engellilerin sanat erişimi adına yerel, bölgesel ve ulusal ortaklık geliştirebilecek hale gelmeye başlamıştır (“Disability Directory for ...”, 2001).

1986 yılında Kraliyet tarafından onaylanan *Engelli Kişiler Yasası* (*Disabled Persons Act 1986*) engellilere yönelik hizmetlerin iyileştirilmesini amaçlamıştır (“Disabled Persons Act 1986”, 1986). Bu çalışma ile sosyal hizmetlerin, engelliler tarafından yazılı olarak ele alınması gerektiği kararlaştırılmıştır (“History of Legislation on Disability”, 2016).

1990’lı yıllara gelindiğinde *Doğrudan Eylem Ağı* (*Direct Action Network – DAN*) önderliğinde erişilemeyen toplu taşıma ve binalara karşı gösteriler yapılmaya

başlanmıştır. Böylece hükümet, engellilerin toplumsal hayata katılması adına kamu yapılarının erişilebilirliği sağlamıştır (“Nowhere Out of Bounds ... , t.y.). Bu dönemde *Engellilik Sanatları Hareketleri* devam etmiş ve protestolar *Engelli Ayrımcılık Yasası*’nın (*Disability Discrimination Act - DDA*) oluşmasına sebep olmuştur (“The ‘Golden Age’ ... , 2015).

İngiltere’de engelliler için düzenlenen en kapsamlı yasalardan biri olan *Engelli Ayrımcılık Yasası*, istihdam ve hizmet erişimini düzenleyen hükümlerden başlayarak aşamalı olarak uygulanmıştır. *DDA*’nın 1. ve 2. bölümünde engellilik yasayla tanımlanarak istihdamda engellilere yönelik ayrımcılık yasadışı hale gelmiştir. 3. bölümün ilk aşamasında ise engellilere hizmeti reddederek yetersiz şartlar sunmak suç sayılmıştır. 1999 yılının Ekim ayında ise *DDA*’nın üçüncü bölümünün ikinci aşaması uygulanmaya başlayarak hizmet verenlerin politikalarının değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (“Disability Directory for ... , 2001: 43 - 48). Bu kapsamda topluma hizmet sağlayanlar, engellilerin erişimini sağlamak için düzenleme yapmak zorunda olmuştur (“A Disability History Timeline”, 2013: 15).

DDA ile birlikte *Uygulama Kuralları (Codes of Practice)* oluşturulmuş ve yasanın 3. bölümündeki hizmet verenlerin görevlerini açıklamıştır (“Code of Practice Rights ... , 2003: 1). Düzenlenen yasa ile hükümet, engellileri destekleyerek İngiltere’nin tamamen erişilebilir bir alan olmasını hedeflediğini belirtmiştir (“Disability Directory for ... , 2001: 43). Aynı yasanın uygulanmasını denetlemek ve danışmanlık yapmak için Eşitlik Kurumu oluşturulmuştur (Tellioglu, 2019: 174).

DDA kapsamında 15 ve daha fazla çalışan olan müzeler ele alınmıştır. Tüm müze ve galerilerin, hem işveren hem de hizmet sağlayıcılar olarak sorumluluğunun bulunduğu *DDA*’da yasal olarak belirtilmiştir. Böylece müzelerin herkes için erişilebilir hale gelmesi ve koleksiyonlara erişim, kamunun verdiği erişim imkânını üstlenmesinin bir göstergesi olmuştur (“Disability Directory for ... , 2001: 43 - 55).

DDA, engelli kişilerin karşılaştığı pek çok sorunun kaldırılması adına ilk adım olarak görülse de sadece ayrımcılık ve önyargılara karşı gelmede etkili olmuştur. 2000’de Engelli Hakları Komisyonu (*Disability Rights Commission - DRC*) kurulmuş ve *DDA*’nın eksikliklerinin giderilmesi yönünde çalışmalar yapmaya başlamıştır. Engelli Hakları Komisyonu ayrımcılığı ortadan kaldırmayı, eşit fırsatları ve uygulamaları teşvik ederek *DDA* için gerekli değişiklikler hakkında tavsiyede

bulunmuştur. Tüm bu uygulamalarla birlikte kuruluşlar, engellerin varlığını ve ortadan kaldırılmasını yasal bir zorunluluk olarak kabul etmiştir (“Disability Directory for ...”, 2001: 43 - 49).

Bu kapsamda müze ve galerilere düşen rol; yasaların kâğıt üzerindeki betimlemelerinden ziyade içeriklere bakarak en kapsayıcı uygulamayı oluşturmak olmuştur. Hükümet yasalarına göre kamu kurumları, çalışanlarına DDA kapsamındaki görev ve sorumlulukları konusunda bilgilendirmekle yükümlüdür. Bu kapsamda müze ve galerilerde engellilere yönelik hizmetlerin bulunması yasal bir sorumluluk haline gelmiştir. Müzelerdeki engellilik çalışmaları, etkili tanıtım ve pazarlama ihtiyacını da ortaya koymuştur (“Disability Directory for ...”, 2001: 44 - 45).

2001 yılında *Özel Eğitim İhtiyaçları ve Engellilik Yasası* (*The Special Educational Needs and Disability Act*), engelli kişilere yönelik ayrımcılıkla mücadele mevzuatını eğitim sağlayıcılarını da kapsayacak şekilde genişletmiştir (“A Disability History Timeline”, 2013). Aynı yıl İngiliz Standartları Enstitüsü (*British Standards Institution*) tarafından binaların fiziksel erişimi adına standartlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu standartlar 2004 *Yapı Yönetmelikleri*’nin (*Building Regulations*) temeli olmuştur (“Building for Equality ...”, 2017: 12). Böylece 2004 yılında müze, hastane, kütüphane gibi kamu binalarının erişilebilir olması adına ayarlamalar yapılmasına yönelik yasal yükümlülükler yürürlüğe girmiştir (“A Disability History Timeline”, 2013).

Yapı Yönetmeliği’nin *M Kısmı* (*Part M of the Building Regulations*) ile yolcu asansörleri, tekerlekli sandalye alanları, erişilebilir girişler, kapılar, koridorlar gibi alanlardaki gereksinimler ortaya konmuştur. Aynı yıl, *Yapı Yönetmeliği*’nin *M Kısmı* standartlarıyla DDA’da ekleme yapmaya gidilmiştir (“Building for Equality ...”, 2017: 37).

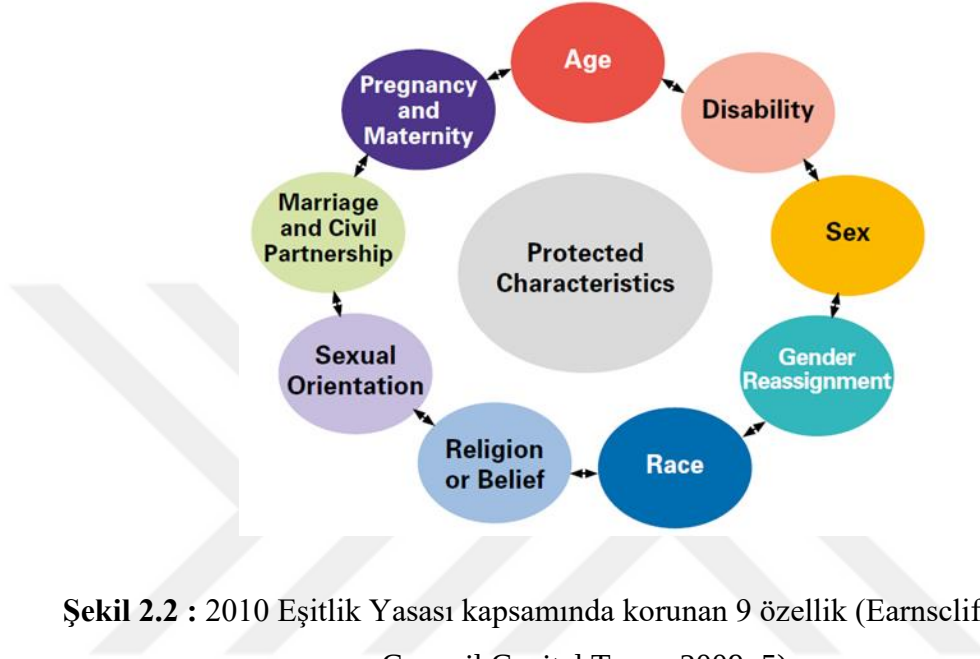
DDA’nın 3. bölümünün bir düzenlemesi olan 1 Ekim 2004 tarihli *Uygulama Kuralları* (*Code of Practice*), fiziksel engellerin kaldırılması veya değiştirilmesi için yol bulmak adına geçerli olmuştur (“Code of Practice Rights ...”, 2003: 1). *Uygulama Kuralları*’yla iş oluşturma, çiraklık programları, engelliler için istihdam, engellerin kaldırılmasına yönelik müze ve galerilere yeni bakış açıları sağlamaya yardımcı olunması hedeflenmiştir (“Disability Directory for ...”, 2001: 46).

Bu kapsamındaki 5.14. sayılı “*Uygun hizmetin ne olduğu, hizmet sağlayıcının türüne, sunulan hizmetin niteliğine ve engelli bireyin gereksinimlerine göre değişiklik gösterecektir.*” kurala örnek olarak, müzelerin sergilerinde yazılı rehber bulundurması, sade bir dil, metin ve resim kullanarak engelli ziyaretçinin ihtiyacına göre yardımda bulunabileceği belirtilmiştir. Aynı düzenlemenin 5.17. sayılı kuralında müzelerin ölçülerine göre ihtiyaç olan düzenlemeleri yapabileceği “*Büyük bir hizmet sağlayıcı (veya önemli kaynakları olan) için makul olabilecek şeyler, daha küçük hizmet sağlayıcıları için makul olmayabilir.*” şeklindeki açıklanmıştır. *Uygulama Kuralları*’nın 5.26. sayılı kuralında, görme engelli bireyler için erişilebilir hizmetler adına müze ve galeriler için doküman turları önemli hizmetler arasında olduğu belirtilmiştir (“Code of Practice Rights ..., 2003: 75 - 83).

2005 yılında DDA’nın yeniden düzenlenmiş hali yürürlüğe girerek mevcut yasadaki çalışmaların genişletilmesi ve güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Tellioğlu, 2019: 174). Bu düzenleme ile kamu kurumlarına engellilerin eşitliğini teşvik etme ve hizmetlerden faydalanmasını sağlamak adına politika oluşturmaları görevi verilmiştir. Aynı yıl Strateji Birimi (*Prime Minister’s Strategy Unit*) tarafından, 2025 yılına kadar engelli bireyler için eşitliğin sağlanması adına tavsiyelerde bulunan *Engellilerin Yaşam Şanslarının İyileştirilmesi (Improving the Life Chances of Disabled People)* başlıklı rapor yayınlanarak engelliliğin sosyal modelinin resmi olarak tanınması belirtilmiştir. Rapor içindeki strateji; bağımsız yaşamı desteklemek, engelli çocukların ailelerine yapılan desteğin iyileştirilmesi, çocukluktan yetişkinliğe rahat geçiş ve istihdamın iyileştirilerek desteklenmesi olmak üzere dört alana dayandırılmıştır (“Improving The Life Chances ..., 2005). 2006 yılında ise kamu sektörü için *Engellilere Eşitlik Görevi (Disability Equality Duty)* yürürlüğe girmiştir Bu görev kapsamında eşitlik dikkate alınarak kamu alanlarına entegre edilmesi ve toplum hizmetlerine yansıtılması hedeflenmiştir (“Public Sector Equality Duty”, t.y.).

2007 yılında İngiltere, Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu’nu (*Equality and Human Rights Commission – EHRC*) kurmuş ve EHRC engelliliği de içinde barındırarak pek çok alanda sosyal eşitliği güvence altına almayı hedeflemiştir (Tellioğlu, 2019: 175). Aynı yıl içerisinde *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*, İngiltere tarafından onaylanmıştır (“A Disability History Timeline”, 2013: 17). EHRC hazırladığı ve Dışişleri Bakanı’nın onayladığı, yasal olmayan yükümlülükler oluşturmuştur. Bu

kapsam içinde yasanın yalnızca engellileri koruduğunu engelli bireylere daha fazla olanak tanınmasının ayrımcılık olmadığı ifade edilmiştir (“Sevices, Public Functions ..., 2011: 64).

Şekil 2.2 : 2010 Eşitlik Yasası kapsamında korunan 9 özellik (Earnscliffe, J., Arts Council Capital Team, 2009: 5).

2010 yılına gelindiğinde İngiltere, *Eşitlik Yasası*’nı (*Equality Act*) yürürlüğe koymuştur (Tellioğlu, 2019: 175). *Eşitlik Yasası*, toplumsal hizmetlere erişim, eğitim ve istihdam gibi çeşitli alanlardaki ayrımcılığa karşı çıkmak için oluşturulmuştur (Sawyer, 2015: 1). Bu yasa İngiltere, İskoçya ve Galler için hazırlanan ayrımcılık yasalarını birleştirerek onların yerini almıştır (“Sevices, Public Functions ..., 2011: 17). Yasa kapsamında engellilik ile birlikte cinsel yönelim, evlilik, hamilelik, ırk, din sebebiyle gerçekleşen ayrımcılık da ele alınmıştır (Sawyer, 2015: 5) (**Şekil 2.2**).

Eşitlik Yasası’yla, belirli sınırlamalarla erişilebilirliği sağlamak yerine engellilerin toplumdaki herkesin sahip olduğu erişim olanaklarına ulaşmaları istenmiştir (Sawyer, 2015: 2). Böylece müzeler gibi toplumsal hizmet sağlayan kurumlara ve bireylere engelli vatandaşların dezavantajlarını ortadan kaldırmak için çalışmalar yapma görevi verilmiştir. Bahsedilen görevler içerisinde; basamak değişikliklerini düzenleme, erişilemeyen tuvaletleri değiştirme, uygun erişim için

genişlik ve yüksekliklerin değerlendirilmesi ele alınmıştır (Earnscliffe, J., Arts Council Capital Team, 2009: 6-7).

Kanun kapsamında yapılması gerekenler arasında bilgilerin erişilebilir formatta olması için adımlar atılması da yer almıştır. Böylece müzelerin ziyaretçiler için bilgi erişimini sağlaması, baskı boyutunu düzenlemesi, açık bir dil kullanması, müzenin büyüklüğü ve kaynaklarına bağlı olarak Breyl alfabesi kullanmasının gerekebileceği belirtilmiştir (“Sevices, Public Functions ...”, 2011: 102). Aynı yasa ile tarihi yapıları yönetenlerin de ziyaretçiler arasında ayrımcılık yapmamaları görev haline getirilmiştir (Sawyer, 2015: 5).

İngiltere 2010 *Eşitlik Yasası* ve *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’nin, engellilerin haklarının uygulanması ve korunmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir (“Disability Rights ...”, t.y.). Aynı yıl, Birleşik Krallık hükümeti tarafından genişletilmiş *Bina Yönetmeliği 2010 (The Building Regulations 2010)*, Parlamento tarafından onaylanmıştır. *Bina Yönetmeliği 2010*, mekânların erişilebilir bir şekilde olması için karşılanması gereken minimum standartları içermektedir (Earnscliffe, J., Arts Council Capital Team, 2009: 8). Yapılan düzenlemede, *Bina Yönetmeliği Onaylanmış Belge M Bölümü (Building Regulation Approved Document Part M)*, binalara erişim ve kullanımını ele alanmıştır (Sawyer, 2015: 6).

2.3.3. İtalya Yasaları

İtalya’da, 2019 yılında yapılan araştırmalara göre sağlık sorunu sebebiyle engeli bulunan yaklaşık 3 milyon 100 bin birey bulunmaktadır. Bu sayı, ülke nüfusunun %5,2’sine eşdeğerdir (Istituto Nazionale di Statistica, 2019).

Yasal boyutta kişiler arası eşitlik, 1947 yılında düzenlenen *İtalyan Anayasası*’nın üçüncü başlığı altında, tüm vatandaşların eşit sosyal saygınlığa sahip olduğu şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca vatandaşın özgürlüğünü kısıtlayan, ekonomik, siyasi ve sosyal faaliyetlere katılımı engelleyen tüm engelleri kaldırmak Cumhuriyet’in görevi olarak açıklanmıştır (“Costituzione Della Repubblica ...”, 2012: 8).

1960’lara kadar fiziksel veya zihinsel engelli bireyler toplumda genellikle ihmal edilmiş veya istismara uğramıştır. Bu dönemde engellileri savunan çeşitli

derneklerin kurulduğu görülmüştür. 1961, 1964 ve 1968 yıllarında Roma’da düzenlenen *Acı Yürüyüşleri (Marce Del Dolore)* ile birlikte engelliler kamuoyunda görünürlük kazanmaya başlamıştır. Pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi İtalya’daki engelliliğe yönelik tutumlar ve engelli kişilerin hakları 1960’ların sonlarında ele alınmaya başlamıştır (Forgacs, Tardi, 2014: 114).

Mimari engeller konusuyla ilgili ilk ulusal belge 29 Ocak 1967 tarihli *Yerleşim Standartları (Standard Residenziali)* yasasıdır (“Linee Guida Per ...”, 2008: 6). Yasanın 1.6. maddesi kapsamında, fiziksel engelli bireylerin karşılaştıkları problemlerin mimari engellerden kaynaklı olduğu açıklanarak bu engellerin kaldırılması gerektiği belirtilmiştir (“Circolare Ministero Dei ...”, 1967).

2 Nisan 1968 tarihinde, 482/1968 sayılı *Kamu İdaresi ve Özel Şirketlerde Zorunlu İşe Alma Genel Disiplini (Disciplina Generale Delle Assunzioni Obbligatorie Presso La Pubblica Amministrazione E Aziende Private)* çıkartılmıştır. Bu belgeyle engellilerin toplumsal hayatı için yasal düzenlemeler oluşturulmaya başlamıştır (“Disabilità E Pari Opportunità ...”, t.y.). Bahsedilen kanunla, kamu ve özel çalışma alanlarında zorunlu olarak engelli bireylerin işe alınması gerektiği belirtilmiştir (“Disciplina Generale Delle ...”, 1968).

19 Haziran 1968 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı (*Ministero Lavori Pubblici*) tarafından 4809 no.lu, *Sosyal Binaların Fiziksel Engelli Kişiler Tarafından Kullanılmasını Sağlamaya ve Genel Eğlenceyi Artırmaya Yönelik Kurallar (Norme Per Assicurare La Utilizzazione Degli Edifici Sociali Da Parte Dei Minorati Fisici E Per Migliorare La Godibilità General)* genelde yayınlanmıştır. Böylece engellilerin kültürel alanlara erişimi için alınması gereken önlemler ilk kez rapor edilmiştir (“Linee Guida Per ...”, 2008: 6). Belirlenen ihtiyaçlar kapsamında, binaların fiziksel engelliler tarafından kullanılmasını sağlamak ve erişimin genel zevklerini arttırmak için otopark, yaya yolları, bina erişimleri, kapılar, koridorlar, kamusal ofisler, asansörler ve telefon sistemleri için gerekli ölçütleri verilmiştir (“Circolare Ministero Lavori ...”, 2022).

30 Mart 1971 yılında 118 no.lu *Engelliler ve Sivil Engelliler Lehine Kurallar Kanunu (Norme In Favore Dei Mutilati Ed Invalidi Civili)*, kamu binalarıyla sınırlı olarak yapı bazında engellilik ile ilgili ilk yasal önlemleri içermektedir (Anonim 2008a: 7). Bu kuralların 27. maddesinde halka açık hiçbir yerde engellilere erişimin yasaklanamayacağı belirtilmiştir (“Legge 30 Marzo ...”, 1971).

27 Nisan 1978 yılında ise bu yasanın 27. maddesi, 384 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararı (Decreto del Presidente della Repubblica n.384) ile *Engelli ve Sivil Engelliler Lehine 118 Sayılı Kanunun 27. Maddesinin Mimari Engeller ve Toplu Taşıma İle İlgili Uygulama Yönetmeliği* (Regolamento Di Attuazione Dell'art. 27 Della L. 30 Marzo 1971, N. 118, A Favore Dei Mutilati E Invalidi Civili, In Materia Di Barriere Architettoniche E Trasporti Pubblici) oluşturularak yeniden düzenlenmiştir. Bu yönetmelikle mimari engellerin sosyal yaşamı etkileyen fiziki unsurlarını kültürel, siyasi, ekonomik ve sağlıkla ilgili tüm kamu yapılarından kaldırmak zorunlu olmuştur (“Decreto Del Presidente ..., 1978).

1986 Mali Hukuku'nda (Egge Finanziaria 1986) tüm kamu kurumlarının *Mimari Engellerin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Plan'ı* (Piano Per L'eliminazione Delle Barriere Architettoniche - PEBA) kabul etmeleri gerektiği belirtilmiştir (“Linee Guida Per ..., 2008: 7). Plan, kamu binası ya da alanı için zorunlu kılınmıştır. İtalyan mevzuatı, kültürel alanlara özel atıfta bulunarak mimari engellerin kaldırılmasına yönelik yıllar boyunca yasal düzenlemeler geliştirmiştir (“Fruizione E Accessibilit  ..., 2018: 7 – 8). 1980'lerin sonuna kadar fiziksel erişim ile ilgili hükümler olmasına rağmen, İtalya'da erişilebilirlik konusu yasal olarak 13/89 sayılı kanunla ilgi görmeye başlamıştır (“Linee Guida Per ..., 2008: 1).

6 Ocak 1989 tarihinde, *Özel Binalarda Mimari Engellerin Aşılmasını ve Ortadan Kaldırılmasını Kolaylaştıracak Hükümler* (Disposizioni Per Favorire Il Superamento E L'eliminazione Delle Barriere Architettoniche Negli Edifici Privati) yasası yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten altı ay sonra, kamu binaları da dâhil olmak üzere yeni binaların inşası ile ilgili projelerin tasarımında erişilebilirlik şartlarının bulunması zorunlu kılınmıştır. Hazırlanacak tasarım kapsamında yapıda olması gereken teknik önlemler, rampalar ve uygun araçlar belirtilmiştir (“Disposizioni Per Favorire ..., 1989). *Özel Binalarda Mimari Engellerin Aşılmasını ve Ortadan Kaldırılmasını Kolaylaştıracak Hükümler* yasasının, engelli tanımının yapıldığı 1. maddesinin 2.a beninde belirli bir kitle değil de herkes için erişilebilir tasarım olması gerektiği belirtilmiştir (“Linee Guida Per ..., 2008: 4).

Aynı yıl 14 Haziran tarihinde, Bayındırlık Bakanlığı'nın 236 no.lu *Mimari Engellerin Aşılması ve Ortadan Kaldırılması Amacıyla Özel Binaların ve Kamu Binalarının Erişilebilirliğini, Uyarlanabilirliğini ve Ziyaret Edilebilirliğini Garanti*

Etmek İçin Gerekli Teknik Şartlar (Prescrizioni tecniche necessarie a garantire l'accessibilità, l'adattabilità e la visitabilità degli edifici privati e di edilizia residenziale pubblica, ai fini del superamento e dell'eliminazione delle barriere architettoniche) kararı ile *Özel Binalarda Mimari Engellerin Aşılmasını ve Ortadan Kaldırılmasını Kolaylaştıracak Hükümler*'e göre daha köklü değişiklikler yapılmıştır ("Linee Guida Per ...", 2008: 7). Mimari engellerin aşılması için gerekli yükümlülüklerin felsefesini değiştiren yeni tanım ve tasarım göstergeleri geliştirilmiştir ("Human Rights and ...", 2018: 7).

236 no.lu Mimari Engellerin Aşılması ve Ortadan Kaldırılması Amacıyla Özel Binaların ve Kamu Binalarının Erişilebilirliğini, Uyarlanabilirliğini ve Ziyaret Edilebilirliğini Garanti Etmek İçin Gerekli Teknik Şartlar'da yerlerdeki yönlendirilme ve tanıtımların görme engelliler için tehlike oluşturabileceği de belirtilmektedir ("Fruizione E Accessibilita' ...", 2018: 8). Düzenleme içerisinde işlevsel ve boyutsal özellikler daha detaylı olarak ele alınırken 5. maddede Ziyaret Edilebilirlik İçin Tasarım Kriterleri başlığı altında konaklama tesisleri ve halka açık diğer yerler için gerekli maddeler belirtilmiştir ("Decreto Ministeriale – Ministero ...", 1989).

1990'ların başında binalara ve ulaşım erişim ile ilgili yeni düzenlemeler geliştirilmiş ve mesleki eğitim programları revize edilerek istihdam için hükümler oluşturulmuştur (Forgacs, Tardi, 2014: 116). 5 Şubat 1992 yılında kabul edilen *104 no.lu Yardım, Sosyal Uyum ve Engelli Hakları Çerçeve Yasası (Legge-Quadro Per L'assistenza, L'integrazione Sociale E I Diritti Delle Persone Handicappate)* ile engelli bireylerin sosyal çevreye tam uyumunun sağlanması teşvik edilerek sosyal dışlanmaya engel olmak hedeflenmiştir ("Legge-Quadro Per L'assistenza ...", 1992).

104 no.lu Yardım, Sosyal Uyum ve Engelli Hakları Çerçeve Yasa'sı engelli bireylerin haklarını, eğitim, bilgi ve iletişim, toplu taşıma, mesleki eğitim, rehabilitasyon, sosyal bütünleşme ve yardımlara ilişkin hukuk sisteminin temellerini belirlemiştir. Bu kapsamda her türlü sosyal dışlanmanın üstesinden gelmek ve yasal olarak sağlanan hizmetlerin aktif hale getirilmesinin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Yasanın 8. başlığında, engelliler için sosyal bütünleşmenin sağlanması adına maddeler açıklanmıştır. Aynı başlığın c bendinde kamu ve özel binalara erişimin sağlanması, hareketi engelleyen fiziki ve mimari engellerin ortadan kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. D bendinde ise nitelikli personel ve öğretmenlerin engelli

bireylerin bilgi edinme ve çalışma hakkını koruması açıklanırken, e bendinde eğitim, spor, eğlence ve sosyal hizmetlerin teknik donanım ve bilinçli personel ihtiyacının altı çizilmiştir. Ayrıca yasa içinde, kamuya açık yapılarla ilgili belediyelere bildirerek erişilebilirlik ve mimari engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuata uygunluğunun beyan edilmesi zorunlu kılınmıştır (“Legge-Quadro Per L'assistenza ...”, 1992).

24 Temmuz 1996 yılında 503 no.lu *Binalarda, Mekânlarda ve Kamu Hizmetlerinde Mimari Engellerin Kaldırılmasına Yönelik Kuralları Belirleyen Yönetmelik* (Regolamento Recante Norme Per L'eliminazione Delle Barriere Architettoniche Negli Edifici, Spazi E Servizi Pubblici) yayınlanmıştır (“Regolamento Recante Norme ...”, 1996). Bu yönetmelik, 236 no.lu hükümlerle koordineli olarak düzenlenmiştir (“Linee Guida Per ...”, 2008: 7). Yönetmelik kapsamında bina ve yaya alanları, kaldırımlar, halka açık tuvaletler, otoparklar ve özel işaretler ile ilgili noktalara değinilmiştir (“Regolamento Recante Norme ...”, 1996). Kültür alanları ilan edilen yapılar için uyarılma çalışmalarının, yapının tarihi ve estetiğine zarar vermemesi şartıyla istisnalara izin verilerek erişilebilirlik şartını yerine getirilmesi adına geçici çalışmalar yapılmıştır (“Human Rights and ...”, 2018: 9).

1998 yılında 112 no.lu 15 Mart 1997 Tarihli Yasanın 59. Bölümünün Uygulanmasında, Devletin Görev ve İdari Görevlerinin Bölgelere ve Yerel Makamlara Devri (Conferimento Di Funzioni E Compiti Amministrativi Dello Stato Alle Regioni Ed Agli Enti Locali, In Attuazione Del Capo I Della Legge 15 Marzo 1997, N. 59) yönergesinin 150. maddesinde müze veya diğer kültür varlıklarının organizasyonu, işletilmesi ve desteklenmesinin bölgenin kendi kanunu ile sağlanacağı belirtilmiştir (“Conferimento Di Funzioni ...”, 1997).

68/1999 sayılı *Engelli Çalışma Hakkı Kanunu* (Norme Per Il Diritto Al Lavoro Dei Disabili) 12 Mart 1999 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanun çalışma alanlarındaki iyileştirmelerin kapsamı genişletilerek gerekli şartların olmadığı alanlarda engellilerin çalışmasını önlemiştir (Forgacs, Tardi, 2014: 116). Yasanın 1. maddesinde belirtildiği üzere amacı, engelli bireylerin iş dünyasına girmesi ve iş gücüne uyumunun teşvik edilmesi olmuştur (Norme Per Il Diritto ...”, 1999).

İtalyan tarihindeki siyasi ve hanedan olayları kapsamında, müze koleksiyonlarının korunması ve kullanımı çeşitli yönetmeliklerle düzenlenmiştir. 2000 yılında Bakanlık, müzelerin doğru ve etkili iletişimine ilişkin bir çalışma gurubu

oluşturmuştur (“Atto Di Indirizzo ...”, 2001: 1 - 2). 6 Haziran 2001 yılında Cumhurbaşkanı Kararı ile 380 no.lu *İnşaatla İlgili Birleştirilmiş Yasal ve Düzenleyici Hükümler Metni* (Testo Unico Dell Disposizioni Legislative E Regolamentari In Materia Edilizia) çıkarılmıştır. Metnin 4. başlığının 2. kısmının *Kamuya Açık, Kamu ve Özel Binalardaki Mimari Engellerin Aşılmasını ve Ortadan Kaldırılmasını Kolaylaştıran Hükümler* (Disposizioni Per Favorire Il Superamento E L’eliminazione Delle Barriere Architettoniche Negli Edifici Privati, Pubblici E Privati Aperti Al Pubblico) başlıklı 3. bölümü, engellilikle ilgili bazı hükümlerinin bütünleştirilmiş halini oluşturmuştur (“Linee Guida Per ...”, 2008: 7).

Aynı yıl *Kültürel Miras ve Faaliyetler Bakanlığı 10 Mayıs 2001 tarihli Teknik-Bilimsel Kriterlere ve Müzelerin İşleyiş ve Gelişme Standartlarına İlişkin Politika Yasası* (Atto Di Indirizzo Sui Criteri Tecnico-Scientifici E Sugli Standard Di Funzionamento E Sviluppo Dei Musei) kabul edilmiştir (“Linee Guida Per ...”, 2008: 10). Bu düzenleme 31 Mart 1998 tarihli 112 nolu *Kanun Hükmünde Kararname*’nin Yönetim başlıklı 150. maddesinin müze ile ilgili kültürel çerçevesini oluşturmuştur. Bu yasa, müzelerin teknik-bilimsel ölçütleri ile 1986’da kabul edilen *ICOM Etik Kuralları* (ICOM Code of Ethics) kapsamında, bir müzenin varlığını ve düzgün işleyişini garanti altına almak için gerekli asgari standartları tanımlanmıştır. Yasal düzenleme kapsamında müzenin mali yapısı, bina, personel, müze güvenliği, koleksiyonların yönetimi ve bakımı, halkla müze ilişkileri ve bölge ile ilişkiler olmak üzere başlıca alanlar belirlenmiş ve yapılması gereken teknik kurallar açıklanmıştır (“Atto Di Indirizzo ...”, 2001).

Müzelerin yapısal anlamda daha geniş bir yönden ele alınmasını sağlayan yasa, mevcut mevzuata uygun olarak müze erişimini sağlamayı garanti altına almıştır (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 8). *Kültürel Miras ve Faaliyetler Bakanlığı 10 Mayıs 2001 tarihli Teknik-Bilimsel Kriterlere ve Müzelerin İşleyiş ve Gelişme Standartlarına İlişkin Politika Yasası*’na göre, müze hizmetinin kontrolü Amerikan Müzeler Birliği (American Alliance of Museum – AAM) ve İngiltere’deki Müzeler ve Galeriler Komisyonu (Museums and Galleries Commission - MGC) tarafından hizmet kalitesi, kontrol prosedürü ve program düzenlemesi şeklinde oluşturulmuştur. Bu kapsam içerisinde müze yapıları fiziksel özelliklerinden çok ziyaretçilere sundukları hizmetlerin kalitesine göre değerlendirilmesi gerektiği düşünüldükçe sonuçlara bağlı

standartlar dikkate alınmıştır. Ayrıca müzenin koruma, sergileme, güvenlik ve araştırma işlevlerinin ancak eğitimli personel şartı ile sağlayabileceğini ifade edilmiştir (“Atto Di Indirizzo ...”, 2001: 8 - 9).

22 Ocak 2004 tarihli, 42 no.lu *Kültürel Miras ve Peyzaj Kanun Hükmünde Kararname*’de (*Codice dei Beni Culturali e del Paesaggio*) mimari engellere doğrudan atıf yapılmamış ancak 1. maddesinin 3. bendinde, kamu kullanımına ve erişilebilirliğe ilişkin maddelerle kültürel mirasın korunmasını ve geliştirilmesini içermiştir (*Codice Dei Beni ...*, 2004). Aynı kanunun 3 ve 6. maddelerine göre İtalyan kültürel mirasının kamu kullanımının bakanlık tarafından koruması altında olduğunu altı çizilmiştir. Böylece bakanlığın öncelikli görevinin engellilerin kültür alanlarına erişimini sağlamak olduğunu altı çizilmiştir (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 8).

Aynı yıl 4/2004 no.lu *Stanca Yasası* (*Stanca Act*) olarak bilinen, *Engellilerin Bilişim Teknolojileri Araçlarına Erişimini Kolaylaştıracak Hükümler* (*Disposizioni per favorire l'accesso dei soggetti disabili agli strumenti informatici*) kabul edilerek erişilebilir web siteleri zorunluluk haline getirmiştir (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 9).

21 Kasım 2007’de Kültürel Miras ve Aktiviteler Bakanlığı tarafından, 284 no.lu *Kültürel Mirasın Engelli Halk Tarafından Erişilebilirliğinin ve Kullanımının Uygulanmasına İlişkin Genel Kriter ve İlkeler* (*Criteri e principi generali per l'attuazione dell'accessibilità e la fruizione del patrimonio culturale da parte del pubblico con disabilità*) belirlenmiştir. Bu içerikte mülk yönetimi, özel eğitim, insan kaynaklarının güncellenmesi ve halkla iletişim kurma üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda tam erişilebilirliğin sağlanamadığı durumlarda, telafi edici sistemlerin benimsenmesi düşünüldükçe belirli teknik standartlar açıklanmıştır (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 9 - 14).

28 Mart 2008 yılında Bakanlar Komisyonu’nun kurulmasıyla 114 sayılı *Kültürel Açidan İlgi Çeken Yerlerdeki Mimari Engellerin Aşılmasına Yönelik Yönerge* (*Linee Guida Per Il Superamento Delle Barriere Architettoniche Nei Luoghi Di Interesse Culturale*) yayımlanmıştır. Yönerge içeriğinin geliştirilmesi adına Kültürel Miras ve Faaliyetler ve Turizm Bakanlığı (*II Ministero dei beni e delle attività culturali e del turismo*) sorumluluğu altında, Müzeler Genel Müdürlüğü (*Direzione generale Musei*) Çalışma Grubu oluşturmuş ve Çalışma Grubu’nda ICOM İtalya

Başkanı Tiziana Maffei’e de yer verilmiştir (“Principal Norme Di ...”, t.y.). Bu grup içerisinde akademisyenler, Müzeler Genel Müdürlüğü çalışanları, Ulusal Sağır Örgütü (*Ente Nazionale Sordi*), Ancona Devlet Dokunsal Müzesi (*Museo Tattile Statale*), Campania Kültürel Miras ve Faaliyetler Bakanlığı (*Regionale Del Ministero Per I Beni E Le Attività Culturali Per La Campania*) çalışanları yer almıştır. Belge kapsamında halka açık kültürel varlıklar ve etkinlikler altında müze, anıt ve arkeoloji alanlarındaki engellerin aşılmasına ilişkin düzenleyici hükümler oluşturulmuştur (“Pubblicate Le Linee ...”, t.y.).

114 sayılı yönerge kapsamında *Yardım, Sosyal Uyum ve Engelli Hakları Çerçeve Yasası*’ndaki engelli tanımı yerine *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’de yer alan yeni engellilik modeli dikkate alınmıştır. Evrensel tasarım ölçütleri ve kılavuz ilkeler üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapan çalışma, mimari engellerle birlikte algısal açıdan da dikkat edilmesi gereken asgari ulusal standartları geliştirme ve halka sunma yükümlülüğünü belirtmiştir (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 4 - 9). Hazırlanan yönergenin katı kurallar olarak algılanmaması gerektiğini belirten İtalya Hükümeti, bu belgeyi rahat ve güvenli bir ortam elde etmeye yönelik yasal önlemler şeklinde açıklamıştır. Ayrıca yasa kapsamında, tarihsel ve sanatsal özellik taşıyan müzelerin idareleri, mimari engelleri kaldırırken yapıların zarar görmemesi için alternatif bir yol bulmakla yükümlü olmuşlardır (“Linee Guida Per ...”, 2008: 6 - 8). Yönergede, kültür alanlarında fiziksel ve algısal tüm engelleri ortadan kaldırmak için süreç yöneticileri, finansörler, tasarımcılar, kamu yönetimi yetkilileri için farklı öneriler sunulmuştur (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 9).

İtalyan müzelerinin çoğu saraylar, villalar ve konutlar, dini kompleksler gibi dönem binalarında oluşturulmuştur (“Atto Di Indirizzo ...”, 2001: 2). Bu nedenle, *Kültürel Açıdan İlgi Çeken Yerlerdeki Mimari Engellerin Aşılmasına Yönelik Yönerge*’de tarihi bina ve anıtsal yapılarda fiziki engellerin üstesinden gelmenin en zor engel olduğu görülse de engelli bireyler için gerekli düzenlemeler yapılması gerektiği açıklanmıştır. Müze ve sergi alanları bu ortamlardan farklı olarak kültürel değerleri iletme ve öğretme görevine de sahip olduğu için daha çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. *Kültürel Açıdan İlgi Çeken Yerlerdeki Mimari Engellerin Aşılmasına Yönelik Yönerge* kapsamında müzelerin;

*“...hiçbir rota üzerine engel bulunmaması gerektiği, özellikle görme engelliler için dar geçitlerden ve asılı unsurlardan kaçınılması;
kısa ziyaretler için çeşitlendirilmiş gezi güzergahları oluşturularak, yönlendirmeye uygun işaret, renk, ışık, semboller kullanılması;
herkes tarafından kolay kullanılan ve tehlike oluşturmayacak ekipman seçilmesi ve bunları referans noktası olarak kullanılması;
vitrin, raf, vb. alanların farklı engellere sahip kişiler tarafından erişilebilir olması;
sergi güzergahı ve eserlerin ışıklandırmalarının dikkatlice incelenmesi;
eserleri inceleyebilmek için salonlarda yeterli olacak dinlenme alanları oluşturulması ve tekerlekli sandalye, bebek arabası veya benzeri araçları olan kişilerin diğer ziyaretçileri engellemeden durabileceği alanların sağlanması;
okunabilirlik ve erişilebilirlik ilkelerine saygı gösterecek şekilde detaylandırılmış, ziyaretçiye sunulacak dokunsal ve dokunsal olmayan haritalar, broşürler ve sesli kılavuzlar gibi uygun yardımcılar bulundurarak yeterli sayıda erişilebilir multimedya istasyonunun oluşturulması...”*

şeklindeki unsurlara dikkat etmesi gerektiği belirtilmiştir (“Linee Guida Per ...”, 2008: 47 - 49).

3 Mart 2009 yılında 18 sayılı New York'ta Yapılan Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin İsteğe Bağlı Protokol İle Onaylanması, Uygulanması ve Engelli Kişilerin Durumu Ulusal Gözlemevi'nin Kurulması (Ratifica Ed Esecuzione Della Convenzione Delle Nazioni Unite Sui Diritti Delle Persone Con Disabilita', Con Protocollo Opzionale, Fatta A New York Il 13 Dicembre 2006 E Istituzione Dell'osservatorio Nazionale Sulla Condizione Delle Persone Con Disabilita) yönergesi sonucunda BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'yi ve ilgili yönetmeliği onaylayan İtalya, erişilebilirlik için mevzuatını uyarlayarak uygulamada yükümlü sayılmıştır (“Fruizione E Accessibilita' ...”, 2018: 10 - 11). Bu belgenin onaylanmasıyla, İtalya'da resmi görevi BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin gerekliliklerini desteklemek ve ilerlemeyi rapor etmek olan Engelli Kişilerin Duruma

İlişkin Ulusal Gözlemevi (Osservatorio Nazionale sulla condizione delle persone con disabilità) adlı resmi organ oluşturulmuştur (Forgacs, Tardi, 2014: 117).

4 Ekim 2013 tarihinde, *Engelli Bireylerin Haklarının Geliştirilmesi ve Entegrasyonuna Yönelik İki Yıllık Eylem Planı*'nı (*Programma Di Azione Biennale Per La Promozione Dei Diritti E L'integrazione Delle Persone Con Disabilità*) içeren 132 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı (*Decreto Del Presidente Della Repubblica, N. 132*) çıkartılmıştır. Bu kararla binaların ve kamusal alanların yönetiminden sorumlu idarelerin, *Mimari Engellerin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Plan* (*Piano per l'eliminazione delle barriere architettoniche - PEBA*) kapsamında en uygun müdahaleleri yapması gerektiği belirtilmiştir ("Fruizione E Accessibilità' ..., 2018: 10).

29 Temmuz 2014 tarihinde, 83 sayılı *Kültürel Mirasın Korunması, Kültürün Gelişmesi ve Turizmin Canlandırılması İçin Acil Hükümler* (*Disposizioni Urgenti Per La Tutela Del Patrimonio Culturale, Lo Sviluppo Della Cultura E Il Rilancio Del Turismo*) adlı *Kanun Hükmünde Kararname* ile kültür ve turizm sektörünün erişilebilirliğini desteklemek için vergi indirimi sağlayan *Art Bonus* uygulaması yapılmıştır ("Disposizioni Urgenti Per ..., 2014). Yapılan bu uygulama ile kuruluşların engelli erişimi için düzenlemelerini zorunlu devlet yaptırımı olmaktan çıkartarak teşvik etmek amaçlanmıştır.

Ertesi yıl Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan *Müzelerde İletişim Kuralları: İç İşaretler, Alt Yazılar ve Paneller* (*Linee Guida Per La Comunicazione Nei Musei: Segnaletica Interna, Didascalie E Pannelli*) kılavuzunun yayınlanması daha fazla insanın müzeyle bağını güçlendirmek için sağlanması gereken donanımlar belirtilmiştir ("Fruizione E Accessibilità' ..., 2018: 10).

1 Aralık 2016 tarihinde İtalya Müzeler Genel Müdürlüğü, 80 no.lu genelge ile müze, anıt, arkeolojik alan ve parkların yöneticilerine yönelik kalite artışını teşvik etmek adına *Müzelere, Anıtlara, Arkeolojik Alanlara ve Parklara Erişimle İlgili Öneriler*'i (*Raccomandazioni In Merito All'accessibilità A Musei, Monumenti, Aree E Parchi Archeologici*) yayımlamıştır ("Principali Norme Di ..., t.y.). Öneriler kapsamında, idarenin tüm kullanıcılarına duyuşsal ve bilişsel erişilebilirliğin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Çalışmadaki en önemli nokta, erişilebilirlik

sorunları ile ilgili irtibat kişisi belirlenmesi gerektiği olmuştur (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 10 - 14).

2017 yılında *Erişilebilirlik ve Hareketlilik İlkelerinin Teşvik Edilmesi ve Uygulanması (Promozione E Attuazione Dei Principi Di Accessibilità E Mobilità)* eylem hattının bir parçası olarak *Engelli Bireylerin Haklarının Geliştirilmesi ve Entegrasyonuna Yönelik İki Yıllık Eylem Programı’nın (Programma Di Azione Biennale Per La Promozione Dei Diritti E L’integrazione Delle Persone Con Disabilità)* 6. uygulamasında, kültürel miras alanlarına erişim için gerekli müdahalelerin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Aynı yıl 21 Eylül 2017 tarihinde Kültürel Miras ve Aktiviteler Bakanlığı Performans Değerlendirme Kurulu (*L’Organismo Indipendente Di Valutazione Della Performance Del Ministero Per I Beni E Le Attività Culturali*), 413 no.lu Bakanlık Kararnamesi çıkartmıştır. Bu kararnamede yer alan 2018-2020 *Rehberlik Yasası’yla (Atto Di Indirizzo 2018-2020)* kültürel miras alanlarına erişimin iyileştirilmesi onaylanarak, siyasi önceliğin halkın özel ihtiyaçları olan bireyler olması gerektiği ifade edilmiştir (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 11 - 15).

21 Şubat 2018 yılında 113 no.lu Bakanlar Kurulu kararı ile *Müzeler ve Kamuya Ait Olan Kültür Mekânları İçin Tek Tip Asgari Kalite Seviyelerinin Benimsenmesi ve Ulusal Müze Sisteminin Etkinleştirilmesi (Adozione Dei Livelli Minimi Uniformi Di Qualita' Per I Musei E I Luoghi Della Cultura Di Appartenenza Pubblica E Attivazione Del Sistema Museale Nazionale)* belgesi düzenlenmiştir (“Sistema Museale Nazionale”, t.y.). Bu belgede iç mekân organizasyonu ve kullanımı, güvenlik, fiziksel ya da sanal ziyaret erişilebilirliği konusu dikkat çekmektedir (“Fruizione E Accessibilita’ ...”, 2018: 11).

10 yıl önce düzenlenen *Kültürel Açından İlgi Çeken Yerlerdeki Mimari Engellerin Aşılmasına Yönelik Yönerge’sinin* içeriğini düzenlemek için 2018 yılına kadar çalışmalar yapılmaya devam etmiştir. Böylece 6 Temmuz 2018 yılında müzeler ve arkeolojik alanlarda *Mimari Engellerin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Plan* adlı genelge revize edilerek yayımlanmıştır (“Principali Norme Di ...”, t.y.). Bu planın Ek-1 dosyasında müze ve arkeolojik alanlardaki erişilebilirlik stratejisi kapsamında müzelerin çeşitli izleyici kitlelerine hitap etmesi gerektiği, eğitim ve müze

deneyiminden zevk alma gibi yaklaşımlar önemli olmuştur (“Allegato 1: P.E.B.A. ..., 2018: 1).

Detaylandırılmış plan, farklı başlıklar altında konu ile ilgili sınıflandırmalar içermektedir. Bu sınıflandırmalar dışarıdan erişilebilirlik, bilgi ve karşılama, yatay ve dikey dağılım, müze deneyimi, güvenlik ve yönetim prosedürleri olarak yapılmıştır. Düzenleme içeriğinde amaçlar ve eylem-proje olarak ilgili kuruluşlara öneriler verilmiştir. İçerik kapsamında site düzenlemesinde Dijital İtalya Ajansı’nın (*Agenzia per l’Italia digitale – AGID*) tasarım yönergeleri takip edilerek metinlerin hızlı ve anlaşılabilir şekilde sunulması gerektiği belirtilmiştir (“Allegato 1: P.E.B.A. ..., 2018: 1 - 2).

İtalya yönetiminin 2018 yılında yayınladığı *Mimari Engellerin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Plan EK-1*’de erişilebilirlik ile ilgili çeşitli öneriler sunan PEBA, *Ek-2* genelgesini de yayınlamıştır. *Ek-2*’de engellilik ve kültürel miras konusu için uluslararası, Avrupa ve İtalya kapsamında analiz yapılması gerektiği belirtilerek; engelli kişi, erişilebilirlik, evrensel planlama, eğitim ve güncelleme, izleme, katılım ve danışmayı anahtar olarak ele alınıp bir bilgi tabanı oluşturmuştur (“Fruizione E Accessibilita’ ..., 2018: 2).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilerek üye devletlerin imzası ile yürürlükte olan *Kültürel Mirasın Toplum İçin Değerine İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi* (*Convenzione quadro del Consiglio d’Europa sul valore del patrimonio culturale per la società*) diğer bir adıyla Faro Sözleşmesi (*Convenzione di Faro*) İtalyan Senato tarafından 2019 yılında onaylamıştır (“Convenzione di Faro”, 2005). Bu sözleşme bağlamında İtalya hükümeti tarafından; müdahalelerin yapılması, ekonomik kaynakların varlığı kapsamında kısa, orta ve uzun vadeli planlamalar ve iç mevzuattaki tüm konuların çeşitli şekilde paylaşılması gerektiği belirtilmiştir. Bu durum için evrensel tasarım ve personel eğitiminin önemli ile yenileme gerektiren kavramlar olduğu belirtilmiştir (“Fruizione E Accessibilita’ ..., 2018: 1).

2.3.4. Almanya Yasaları

Alman Federal İstatistik Ofisi’nin (*Wie das Statistische Bundesamt (Destatis)*) 2019 yılının sonunda sunduğu çalışmaya göre yaklaşık 7,9 milyon ağır engelli

vatandaşı bulunan ülkenin azınlıkları, toplam nüfusunun %9,5'lik bir grubunu oluşturmaktadır (Destatis Statistische Bundesamt, 2020). Alman yasalarına göre özel ihtiyaçları olan bireyler, engelleri ortadan kaldırmak veya iyileştirilmek için yardım alması gereken kişiler olarak görülmüştür (Kock, 2004: 1371). Bu kapsamda düzenlenen yasalarda genel amaç, engelliliğin etkilerini mümkün olduğunca azaltarak, bireylerin tüm alanlara özellikle de işgücü ve toplumsal yaşama katılımlarını desteklemek olmuştur (Kock, 2004: 1371).

I. Dünya Savaşı'ndan on yıl sonra maaş verilen 750 binden fazla Alman gazi olması, Alman engelli vatandaş sayısının Amerika'ya göre çok daha fazla olduğunu göstermektedir (Çetin, 2017: 98). Almanya Hükümeti, engellilik politikası adına özel okullar, atölyeler veya rehabilitasyon merkezleri gibi engellilerin ayrıştırıldığı ortamlarda düzenlenen özel muamele öğretisini izlemiş ve böylece savaş sonrası dönemde en kapsamlı rehabilitasyon sistemlerinden birinin kurulmasına yol açmıştır (Heyeri 2002: 728). I. Dünya Savaşı sonrası yüzbinlerce gazinin topluma yeniden kazandırılması gerekmiş ve işverenlere engelli çalışan kotası ilk olarak Almanya'da uygulanmıştır (Heyer, 2002: 728; Genç, Çat, 2014: 375).

1920 yılında yürürlüğe giren *Engelliler Yasası* (*Schwerbeschädigtengesetz*) ile 25'ten fazla çalışan olan her iş yeri için %1'lik engellilik kotası oluşturulmuş ve engelli gaziler korunması gereken bir sınıf olarak kabul edilmiştir. Yasanın kabul edilmesinin ardından Avrupa ülkeleri Alman modelini izlemiştir. 1922 yılında işten çıkarmayı önlemek adına *Engellilik Yasası* değişerek günümüze kadar gelmiş ve engelli çalışanların yalnızca Yerel Engellilik Bürosu'ndan (*Hauptfürsorgestelle*) özel izinle çıkarılabileceği belirtilmiştir (Heyer, 2002: 728).

1930 ve 1940'larda Nazilerin engellileri "faydasız yiyciler" (*useless eaters*) olarak tanımladığı bilinmektedir (Çetin, 2017: 99) (**Resim 2.2**). 1934 yılında Adolf Hitler'in kendini Führer ilan etmesinin ardından aynı yıl Almanya'nın resmi ideolojisi Nazizm olarak kabul edilmiş ve Alman ırkının üstün ırk olmasındaki politikada engelli Alman vatandaşları tehdit olarak görülmüştür. Bu sebeple Nazilerin *T4 Operasyonu* (*Aktion T4*) adı altında ötenazi programlarıyla engelli vatandaşları Alman toplumundan uzaklaştırarak ötenazi ile yok etmeye başlamışlardır. Aynı dönemde engellilerin topluma yük olduğunu göstermek adına propagandalar düzenlemişlerdir (Çakı, 2018: 68 - 74).

Resim 2.2: Solda “Bir zihinsel engelli için ülkenin günlük harcaması 5,50 Alman markı”; sağda “5,50 Alman markı ile sağlıklı bir aile bir gün yağayabilmektedir” yazısı olan Alman propaganda görseli (Behrendt, 2016).

1945 sonrası Nazi rejiminin kaldırıldığı sırada, tenazi programı yaklaşık 300 bin engelliği ldrmğ ve savağ sonrası engelli gaziler için örgütler bulunmasına karėın sivil engellilerin toplum içinde herhangi bir önemi olmamığtır (Köbsell, 2006). Engellilerin yağadığı sosyal dığlanma, ayrımcılığın bir sonucu olarak görülmeye bağlamığ ve temel haklar kapsamında devletin engellilik politikası, sosyal ortamları eriğilebilir hale getirme yollarına odaklanmığtır (Heyer, 2002: 727). 1948 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*’nin genel ifadelerle belirtilen eğitlik hükümleri Federal Almanya Cumhuriyeti tarafından 1949 yılında yürürlüğe giren Anayasa’ya alınmığtır (“Genel Eğit Muamele ...”, 2010: 7).

Savağ sonrası dönemde ekonomik toparlanma sırasında, devlet ve aileler engelli çocuklara özel eğitimin düzenlenmesi adına iç birliği sağlamak için yerel lobiler oluğturmuğlardır. Ancak Avrupa Birliği oranıyla karėılaėtırıldığında, engelli kiğilerin eğitim ortamlarına uyumu çok daha yavağ ilerlemiğ ve engelli eğitimindeki sıkıntı Alman engelli aktivizmini destekleyen birincil noktalardan biri olmuğtur. Bağlangıta engelli iletiğimini geliğtirmek için kurulan kulüpler, ilk protestolarında eriğilemeyen kamusal alanlarını konu edinmiğlerdir (Heyer, 2002: 730 - 732).

1950'lerde engelliler için uyum sağlama veya bütünleşme kavramları politik bilinçte yer almasa da engelli çocukların aileleri ile birlikte ulusal çapta özel anaokulları, okullar ve atölyelerden oluşan eğitim ağları oluşturulmuştur (Köbsell, 2006). 1960'lara kadar ebeveyn örgütü olan *Lebenshilfe* ve *Spastikeruerein* gibi engelli olmayan bireyler tarafından yönetilen örgütler, bu dönemde Alman engelli hareketine egemen olmuştur (Heyer, 2002: 732). 1961 yılında *Talidomide* ilacına bağlı olarak Almanya'da 4000 engelli çocuk doğup yaklaşık 2800'ünün hayatta kalması kamuoyunda büyük dikkat çekmiş ve engelli algısında kişisel kaderden sosyal çevreye meydan okumaya doğru bir kayma yaşanmıştır (Köbsell, 2006). 1960 ve 1970'lerde sivil haklar hareketi ile engellilere bakış açısı değişmiş ve engellilerin talepleri artık bakım için değil toplumsal hayata katılım yönünde ilerlemiştir (Föln, 2015: 34). Almanya'da Anayasa değişikliğine sebep olan engellilik aktivizmi 1970'lerin başlarına dayanmıştır (Heyer, 2002: 732).

Neredeyse tüm kamu yapılarına ve toplu taşımaya erişim eksikliği bulunmakla birlikte engelliler hastalıkla eşleşen tıbbi bir açıdan değerlendirilmiştir. 1980 yılında Frankfurt Bölge Mahkemesi, bir tatilciye seyahati sırasında ağır engelli kişilerin görüntüsüne katlanmak zorunda olduğu için seyahat masraflarında indirim sağlaması çok sayıda protestoya neden olmuştur. Bu durumla, *Engelli Hakları Hareketi*'ne destek olarak Alman tarihinde ilk kez engellilerin direnişi ulusal haber niteliği kazanmıştır. (Batı) *Alman Engellilik Hakları Hareketi*, *Engellilik Yılı* sırasında kamuoyunda kendini göstermiştir (Köbsell, 2006).

1981 yılında BM'nin *Engellilik Yılı* ilan etmesiyle savaş sonrası engellilik aktivizminin ikinci aşaması başlamış ve Japonya gibi Asya ülkelerinin bu hareketi coşkulu bir şekilde karşılamasının aksine Almanya'da protestolara neden olmuştur. BM *Engellilik Yılı* ve *Engelliler On Yılı* düzenlemesi, Alman aktivistler tarafından siyasi bir duruş olarak görülmüş ve siyasilerin sosyal uyum hakkındaki politik vaatler vererek, engellileri ayrıştırılması gereken bir grup olarak ele alındığını düşünmüşlerdir. Böylece Almanya'da 1981 yılı BM Engellilik Yılı olarak değil, Engellilik Hareketi'nin (*Krippelbewegung*) başlangıcı olarak değerlendirilmiştir (Heyer, 2002: 732 - 733).

Alman aktivistler, Amerikalıların 1980'li yıllardaki aktivizm hareketlerini yakından takip ederek Amerikan *Rehabilitasyon Yasası*'nın 504. Bölüm politikasını

izlemişler ve pek çok engelli derneğinden üyeler ABD'ye ziyaret gerçekleştirmişlerdir (Heyer, 2002: 734). 1986 yılındaki bir gazete yazısında belirtilen ziyaretler sonucunda, engeli bulunmayan çoğunluğun engelli kişilere yönelik davranışlarının tek bir yasa ile değiştirilemeyeceği kabul edilse de, Almanya'da benzer düzenlemeler için talepler oluşturulmuştur (Köbsell, 2006).

1990 yılında Doğu ve Batı Almanya'nın yeniden birleşmesiyle, eski Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden (*German Democratic Republic – GDR*) engelliler var olan harekete katılmışlardır (Köbsell, 2006). Aynı yıl ABD'de kabul edilen ADA, Alman engellilik çalışmaları üzerinde kilometre taşı olmuştur (Föhl, v.d., 2015: 34). 1992 yılında Federal Meclis, Almanya'nın birleşmesi sebebiyle Almanya Anayasası'nı revize etmeye başlamış ve Eşitlik Girişimi Üyeleri engellilik adına öneriler sunmuştur (Heyer, 2002: 738). ADA'yla birlikte engelliler için ayrımcılık ve erişilebilirlik sesleri yükselmeye başlayarak 1994 yılındaki anayasa değişikliğine vesile olmuştur (Föhl, v.d., 2015: 35).

15 Haziran 1994'te yeni *Anayasa* yürürlüğe girmiş ve engelinden dolayı hiçbir vatandaşın dezavantajlı sayılamayacağı yasal bir boyut kazanmıştır ("Grundgesetz Für Die ..., t.y.). Bu *Anayasa*'nın 3. maddesinin 3. bendindeki "*Engelinden dolayı kimse dezavantajlı olamaz.*" cümlesi ile ayrımcılığın önüne geçilmesi hedeflenmiştir (Heyer, 2002: 738). Bu paragrafta, hiçbir vatandaşın mağdur edilmeyeceğini açıklayan madde ile Anayasa'da en önemli temel kişilik hakları belirtilmiştir ("Genel Eşit Muamele ..., 2010: 8). 1998 yılında Alman Hükümeti tarafından engellilik için bir eşitlik yasası oluşturulmak istenmiş ve 1999'da *Engelli Avukatlar Forumu* (*Forum behinderter Juristinnen und Juristen – FBJJ*) ADA'ya dayanan bir yasa teklifi sunmuştur (Föhl, v.d., 2015: 35).

19 Mayıs 2000 tarihinde Federal Meclis toplantısında ise hükümetin, sadece engellilerin bakım ve korunması için değil sosyal hayata katılım ve eşit fırsatlara odaklanılacağı da ilan edilmiştir (*Behindertenbeauftragte 2000*) (Heyer, 2002: 752). Bu toplantı döneminde Alman aktivistler, ABD çalışmaları takip ederek *Avrupa Engelli Kişilerin Eşitliği Protesto Günü* (*European Day of Protest for Equality of Disabled People*) olan 5 Mayıs'ı kullanarak ertesi yıl ki protestolarında "Şimdi Eşitlik Yasası" sloganını benimsemişlerdir (Heyer, 2002: 753). Aynı dönemde engellilik

politikasındaki değişim için *Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölüm*’ü (*Neuntes Buch Sozialgesetzbuch - SGB IX*) oluşturulmuştur (Föhl, v.d., 2015: 35).

Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölüm, Engelli Kişilerin Rehabilitasyon ve Katılımı (*Rehabilitation und Teilhabe von Menschen mit Behinderungen*) başlığı ile engelli ve engelli olma riski taşıyan bireylerin topluma tam, etkili ve eşit katılımlarını teşvik etmek adına Almanya Hükümeti tarafından hazırlanmıştır (“Sozialgesetzbuch Neuntes Buch ...”, 2016). Bu düzenleme, engellilerin kendi istedikleri gibi bir yaşam sürmeleri ve topluma eşit katılım için özel tedbirler alınmasını sağlamıştır (Koch, 2004: 1374). Ertesi yıl engellilere eşit fırsatlar sunulması adına 2002’de engellilik yasası oluşturularak yürürlüğe konmuştur (Föhl, v.d., 2015: 35).

27 Nisan 2002 tarihli *Engelli Eşitliği Yasası* (*Behindertengleichstellungsgesetz – BGG*) engelli bireylerin dezavantajlarını ortadan kaldırarak, bu bireylerin topluma eşit katılım ile özgür bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri amacıyla devlete doğrudan bağlı kurumlar için geçerli olmuştur (Köbsell, 2006). Ayrıca Alman İşaret Dili’ni kabul eden yasa engelli bireylere çalışma hayatındaki ihtiyaç durumlarında tercüman kullanma hakkını da vermiştir (Köbsell, 2006). Hem *Engelli Eşitliği Yasası* hem de *Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölüm*, Alman Anayasası tarafından belirlenen ve kimsenin engellilik nedeniyle ayrımcılığa uğrayamayacağı ilkesi üzerine kurularak yaşamın her alanına eşit katılımı teşvik etmiştir (Koch, 2004: 1373). Ayrıca BGG’nin önemli bir alanı engelsiz erişim alanı yaratmak olmuş ve engelli bireylerin dışarıdan yardım almadan toplum yaşamına eşit katılımı amaçlamıştır (Koch, 2004: 1388).

Engelsiz tasarım yükümlülüğü, devlete ait bir kurum olmasına bağlı olarak federal bir vakfa ait müzeler için geçerli olup özel hukuka ait vakıf müzelerini içermemiştir (Föhl, v.d., 2015: 38). Bu kapsam içinde tüm yeni binaların genel teknik standartlara göre engelsiz olarak inşa edilmesi; rampalar, ekstra geniş girişler, uygun tuvaletlerle birlikte dokunsal işaretlerin gerekliliği belirtilerek 1 milyon avrodan yüksek maliyetli projelerle ilgili düzenlemelerin yapılması belirtilmiştir (Koch, 2004: 1389).

BGG kapsamında bina erişilebilirlik açısından incelenebilirken müzeler için sadece bina olarak değil, sergi alanları ve bilgilendirme düzenlemeleri içinde değerlendirebilecek nitelikte olmuştur. Bu yasa ile engelliler ve engelli olmayan bireylerin eşit şartlar altında müze binasına erişimleri ve mümkün olduğunca

engellilerin kendi kendilerine kullanabilecekleri tasarımlar oluşturularak yardım ihtiyacının alt seviyeye indirilebilmesi amaçlanmıştır (Föhl, v.d., 2015: 37).

BGG'deki açıklamalar kapsamında, duyuşal veya bilişsel engeli bulunan insanlar için engelsiz bir müzenin oluşturulmasının yasalar olmadan çok daha zor olduğu öne sürölmüştür. Böylece erişilebilirliğin yasal tanımında, engellilerin müze yapılarını olabildiğince bağımsız şekilde kullanmaları için çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca görme ya da işitsel engelli bireylerin bulunduğu özel grupların olmasının bir müzeyi engelsiz olarak sınıflandırmak adına yeterli olmayacağını göstermiştir (Föhl, v.d., 2015: 38).

18 Ağustos 2006 yılında yürürlüğe giren *Genel Eşit Muamele Yasası* (*Das Allgemeine Gleichbehandlungsgesetz – AGG*), Almanya'da ilk defa ırk, cinsiyet, din, engellilik veya cinsel kimlik kapsamında, işveren ve ev sahipleri gibi yetkililer tarafından ayrımcılığa karşı koruma sağlayan bir yasa oluşturmuştur (“*Das Allgemeine Gleichbehandlungsgesetz*”, t.y.). Bu yasa, AB'nin 2000 yılı *İrkçılıkla Mücadele Yönergesi*, 2000 yılı *İş Çerçeve Yönergesi*, 2002 yılı *Cinsiyet Yönergesi İş Hukuku* ve 2004 yılı *Cinsiyet Yönergesi* 'nin Alman Hukuku'na uyarlaması olmuştur (“Genel Eşit Muamele ...”, 2010: 9).

9 Aralık 2011 yılında *Engellilik Eşitliğı Yasası'na* (*Engelsiz Bilgi Teknolojisi Yönetmeliğı - BITV 2.0*) Göre Engelsiz Bilgi Teknolojisinin Yaratılmasına İlişkin Yönetmelik (*Verordnung zur Schaffung barrierefreier Informationstechnik nach dem Behindertengleichstellungsgesetz* (*Barrierefreie-Informationstechnik-Verordnung - BITV 2.0*) düzenlemesi ile iletişim teknolojisinin kapsamlı ve kısıtlanamaz engelsiz tasarımını sağlaması ve garanti altına alınması hedeflenmiştir. Düzenleme içeriğinde kültürel miras eserlerinin hasar alabilecek nitelikte olması veya eserlerin erişilebilir içeriğe dönüştürülebileceğı uygun maliyetli çözümlerin bulunmaması sonucu, bu parçaların reproduksiyonlarının tam olarak erişilebilir hale getirilememesi, web site ve mobil uygulamalar kapsamında yönetmelik dışında tutulmasına sebep olmuştur (“*Verordnung Zur Schaffung ...*”, 2011). Böylece eserlerin elektronik ortama dönüştürölmesi sürecinde, eserin durumunun göz önüne alınarak değerlendirilmesi yasal olarak belirtilmiştir.

2.3.5. Fransa Yasaları

Fransa’da yapılan araştırmalarda güncel engelli sayısının 5,95 milyon olduğu bilinmektedir (Michas, 2021). Brock & Jouffrais’in yaptığı araştırmaya göre; Fransa’daki görme engellilerin yaklaşık % 56’sı hareketlilikle ilgili sorunlar yaşadığını ve durumun kişisel yaşamlarını etkileyerek toplumdan dışlanmalarına yol açtığını belirtmektedir (2015: 3).

Fransız İhtilali engellilik ile ilgili bazı adımların başlangıcı görülse de Sanayileşme ve I. Dünya Savaşı, diğer ülkelerde olduğu gibi Fransa’daki engellilere yönelik sosyal tutumu daha çok etkilemiştir (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 163). 19. yüzyıl sonunda modern sanayi toplumundaki iş kazaları sorunuyla toplumdaki kaza anlamını değiştirmiştir (Winance, 2004: 203). Kazalar, kolektif yaşam üretiminin sıradan bir durumu olarak görülmeye başlamasıyla kazaya sebep olan toplumun, bireyin zararını gidermesi gerektiği kabul edilmeye başlamıştır (Winance, 2004: 203). Ancak sanayileşme sonucu, iş kazaları artmasına rağmen *Fransa Medeni Kanunu*’na göre işle ilgili kazalar işçilere tanzim edilmemiş ve bu çalışanlar kazalar sonucu hem işsiz hem de engelli bir kurban olarak görülmüştür (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 163).

9 Nisan 1898 tarihinde *İş Kazası Yasası* (*Work-Related Accidents Act*) çıkarılmış ve kazanın neden olduğu engellilik durumunun çalışma kabiliyetini engellemesi, kaza sonucu engelliliğin bireysel davranışa bağlanmamış, kolektif bir faaliyetin sebep olduğu görülerek toplum tarafından ele alınması gerektiği belirtilmiştir (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 164). Tazminat, kolektif sorumluluk, sosyal yükümlülükler, devlet katılımı gibi anlayışlar engellilik alanını yeniden düşünmek için bir referans noktası olmuştur (Winance, 2004: 204).

Fransız kamusu, engelli vatandaşların ihtiyaçlarıyla ilgilenmeye savaş sonuçlarının getirdiği toplumsal problemleri ortadan kaldırmaya çalışmasıyla başlamıştır (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 209). Pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi savaş sonrası işçi eksikliği ortaya çıkmış ve gelen gazilerin çalışma hayatında yer alabilmesi adına rehabilitasyon uygulamaları düzenlenmiştir. Ardından zamanla bu uygulamalar sivil engellilere kadar genişletilmiştir (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 164). 1919 yılında savaş gazileri, dullar ve yetimler için askeri veya sivil savaş mağdurları adına tazminat ödenmesi yasal olarak kabul edilmiştir (Sanchez, 2005: 98).

İki savaş arasındaki dönemde ve II. Dünya Savaşı bitimi engelli yetişkinler ve çocuklar için ilk dernekler kurulmuştur (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 166). Derneklerdeki amaç bu bireylerin hastanelerden çıkartılarak uygun rehabilitasyon uygulamaları ile topluma kazandırmak olmuştur (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 166).

20. yüzyıldan itibaren engellilik bir mevzuat meselesi haline gelerek; işle ilgili kazaları, engelli askerler ve Fransız sağlığı altındaki engelliler için sosyal güvenlik sistemi gibi farklı sistemler oluşturulmuş ancak özellikle doğuştan engellilerin bazıları bu sistemden yararlanamamıştır. Bu durumu telafi edebilmek adına 20. yüzyılın ikinci yarısındaki engellilik politikasının temeli oluşturulmaya başlanmıştır (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 167).

1950’den sonra engelliler için sosyal bütünleşme kavramında değişiklik görülmüştür (Winance, 2004: 203). 1950’li yıllardan itibaren engellilerin özellikle iş hayatında yeniden var olabilmeleri için rehabilitasyon çalışmaları geliştirilmiştir (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 210). Engellilik, resmi bir metinde ilk kez 1957 yılında, engelli işçilerle ilgili olarak yer almıştır (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 168).

Kültürel yaşama katılım, vatandaşların temel haklarından biri olduğu için müzeler engelliliğin tanınması ve mücadelesindeki sembolik bir yer olarak görülmüştür (Lebat, 2018: 205). Bunun bir sonucu olarak 1959 yılında Fransa’daki Kültür ve İletişim Bakanlığı (*Le Ministère De La Culture Et De La Communication*), kuruluş kararnamesinin ilk maddesinde pek çok insan için erişilebilirlik sağlanmayı bakanlığın sorumluluğu olarak göstermiştir (Lebat, 2018: 205).

Sosyal dışlanmanın toplumsal hayatta gündeme gelmesi ise ilk olarak 1960’lı yıllarda görünür bir hal almıştır (Çaha, 2016: 124). 1969 yılında yayımlanan Bloch-Lainé raporu engeliliğin resmi olarak tanınmasının başlangıcı olmuş ve bu temelde oluşturulacak *Engelliler Lehine Oryantasyon Kanunu (La loi d'orientation en faveur des personnes handicapées)* çerçevesinde günümüz Fransız engellilik politikası inşa edilmiştir (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 210).

1970’lerde ABD’de gündeme gelen erişilebilirlik sorunu önce uluslararası kuruluşların gündemindeyken Fransa’daki bazı aktivistler tarafından da ele alınmıştır (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 166). Bu hareketlerde engelliler başrolde olarak, engelli olsun olmasın her bireyin medeni haklarını savunmak istemiş ve bu durum “haklar çağı” olarak nitelendirilmiştir (Lebat, 2018: 80). ABD gibi Fransa’da da

bağımsız yaşam hareketleri görülmeye başlamıştır (Lebat, 2018: 80). Böylece 1974 yılında *Engellilerle Mücadele Komiteleri Kötü Engelliler Dergisi*'nin (*Handicapés méchants, journal des comités de lutte des handicapés*) kurulmasıyla da toplum içindeki engellilerle ilgili haberler yapılmıştır (Lebat, 2018: 82) (**Resim 2.3**). Aynı yıl Fransız Sosyal İlişkiler Bakanı olan Rene Lenoir; tüm engelli bireyleri kapsamı içine alarak her Fransız vatandaşından onda birinin sosyal güvence dışında olduğunu açıklamıştır (Çaha, 2016: 124).

Resim 2.3 : “Özerklik: tüm bu engellerin kaldırılmasıdır.” başlıklı *Kötü Engelliler Dergisi* 1995 Ocak sayısı (“Épisode 2 : Le ..., t.y.).

Bu dönemde engelli kişilerin ve ailelerin temsil edilmesi için en büyük Fransız kuruluşu olan Fransa Felçliler Derneği (*Association Des Paralysés De France*) olarak bilinen Fransa Felçliler Derneği gibi hem güçlü hem de tarihi derneklerin varlığı, Fransa’daki protesto hareketlerinin diğer ülkelere göre daha zayıf etkide sürmesini sağlamıştır (Lebat, 2018: 84).

Daha erken dönemde askeri sakatlıklara göre yasal mevzuata sahip Fransa, engelliler için 1975 yılında iki düzenleme oluşturmuştur (Winance, Ville, Ravaud,

2007: 168). Bunlardan biri *Engelliler Lehine Oryantasyon Kanunu* diğeri ise *Sosyal ve Medika-Sosyal Kurumlara İlişkin Kanun (La Loi Relative Aux Institutions Sociales Et Médico-Sociales)* olmuş böylece Fransa’da bir engellilik politikası oluşturarak engelli kişi statüsü yaratılmıştır (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 168).

Fransız hükümetinde, *Engelliler Lehine Oryantasyon Kanunu* ’na kadar engelli nüfusuna özel bir politika bulunmamıştır (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 209). Ulusal Meclis önünde Sağlık Bakanı Simone Veil tarafından savunulan yasa, Sosyal Çalışmadan Sorumlu Devlet Bakanı René Lenoir tarafından hazırlanmıştır (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 211). *Engelliler Lehine Oryantasyon Kanunu* ile Fransa’da erişilebilirlik düzenlenmiş, ayrıca bu kanun uygulanması kararname ve yönetmeliklerin sorumluluğu haline getirerek düzenlemeler için son tarih ve cezalar belirtilmiştir (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 170).

30 Haziran 1975 tarih ve 75-534 sayılı *Engelliler Lehine Oryantasyon Kanunu* ile engelli bireylerin haklarını ortaya koyarak mesleki ve eğitim bütünleşmesinin yasal dayanağını oluşturmuştur (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 211). Bu yasa ile fiziksel, duyuşal, zihinsel ya da psikolojik bir engel ile nasıl başa çıkılması üzerine olan tartışmalar sonuçlanmaya başlanmıştır (Winance, 2004: 206). Aynı zamanda, sorumlulukların toplumsallaştırılması süreci ve sosyal haklar kavramı tüm engelli kişilere genişletmiştir (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 170). İlerleyen yıllarda sosyal yaşamın çeşitli alanlarında özellikle eğitim ve istihdama erişim için düzenlemeler zenginleştirilmiştir (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 210).

Daha erken dönemde Batılı ülkelerde görülen engelli protesto hareketleri 80 ve 90’lı yıllarda uluslararası düzeyde değişikliklere neden olmuştur. 1980’lerden itibaren engellilik eksiklikten dönüşerek bireysel, sosyal, fiziksel faktörlerden oluşan bir durum olarak görülmeye başlanmıştır (Winance, 2004: 211-212). 1980’lerde ayrımcılık yapmama ve herkes için erişilebilirlik için dernek ve uluslararası kuruluşların çalışmalarıyla evrensel erişilebilirlik kendini göstermeye başlamıştır (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 171). 30 Aralık 1982 tarihli *İç Taşımacılık İçin Oryantasyon Kanunu (la loi d’orientation des transports intérieurs)*, 1975 yasasının 1. maddesinde belirtilen hakkı güçlendirerek hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler için özel tedbirler önermiştir (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 214). 10 Temmuz 1989 tarihli

Eğitim Oryantasyon Kanunu'nda (*La Loi D'orientation Sur L'éducation*) 1975 yasasının hükümlerine yer verilmiştir (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 215).

13 Temmuz 1991 tarihinde *Engellilerin Halka Açık Yaşam Alanlarına, İşyerlerine ve Tesislere Erişimini Teşvik Etmeyi Amaçlayan Çeşitli Tedbirlere Dair Kanun* (*Loi Portant Diverses Mesures Destinées À Favoriser L'accessibilité Aux Personnes Handicapées Des Locaux D'habitation, Des Lieux De Travail Et Des Installations Recevant Du Public*) oluşturulmuştur (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 215). Engellilerin özerkliğini sağlamayı ve onları sıradan yaşam koşullarını iyileştirmeye teşvik etmeyi amaçlayan yasayla halka açık binaların erişilebilirliği düzenlenmiştir (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 171).

Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi kuruluşlar ışığında, Fransa yasalarında da engelliliğe ilişkin çağdaş düşüncenin temel ilkeleri belirlenmiştir. Avrupa düzeyinde sosyal engellilik modeline geçiş 1980'lerin sonunda başlasa da, çevreyi engelliliğin ana nedeni olarak kabul eden metinler, 2000'lerin başında ortaya çıkmaya başlamıştır. 2001 yılında Kültür ve İletişim Bakanlığı ile Aile, Çocuk ve Engelliler Bakanı kararnamesi ile Ulusal Kültür ve Engelliler Komisyonu (*Commission nationale Culture et Handicap*) hazırlanmış ve engellilerin kültüre erişimi için eylem yolları oluşturulmaya başlanmıştır (Lebat, 2018: 89 - 207).

4 Ocak 2002 yılında, kanun hükümlerine göre Fransa müzeleri, *Fransa Müzelerine İlişkin 4 Ocak 2002, 2002-5 Nolu Yasa (Müze Yasası)* (*Loi No 2002-5 Du 4 Janvier 2002 Relative Aux Musées De France*) altında devlet tarafından onaylanmıştır ("Appellation « Musée De France»", t.y.). Yasanın 2. maddesinin b bendinde koleksiyonları mümkün olduğu kadar geniş bir kitle için erişilebilir kılmak ve aynı maddenin c bendinde ise herkes için kültüre eşit erişimi sağlanmak amaçlanmıştır. Bu yasayla, eğitim ve yaygınlaştırma eylemlerine katkıda bulunmak Fransız müzelerinin görevi sayılmıştır ("Loi No. 2002-5 Du ..., 2020).

1975 yılında uygulamaya konan yasaların ilk büyük reformu 2002 yılında, *Sosyal ve Medika-Sosyal Kurumlara İlişkin Kanun* yenilenmesiyle oluşan 2002-2 sayılı (*La Loi No 2002-2 Du 2 Janvier 2002 A Rénové L'action Sociale Et Médicosociale*) kanunun düzenlenmesiyle gerçekleşmiştir (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 215). Bu 2002 yasasında engellilik açıkça belirtilmese de müzelerin tüm ziyaretçiler için erişimini garanti etme ve Fransız müzeleri için özellikle engelli

bireylerin dâhil olduğu belirli izleyicilere yönelik eylemleri ve cihazları uygulamaya koyma yükümlülüğü getirmiştir (Lebat, 2018: 208).

2003 yılında ise Kültür ve Engelliler Komisyonu eylemine paralel olarak *Erişilebilirlik İçin Kültürel Kuruluşlar Toplantısı (Réunion des Établissements Culturels pour l'Accessibilité - RECA)* oluşturulmuştur (Lebat, 2018: 208). 2004 yılında *Müze Yasası* düzenlemelerini de içeren *Miras Kodu (Code Du Patrimoine)* 24 Şubat'ta oluşturulmuş ve 4. Kitapta Müzeler başlığı ele alınmıştır (Code Du Patrimoine – Version ..., 2021).

1975 Engelliler Lehine Oryantasyon Kanunu, 11 Şubat 2005 tarihinde *Eşit Haklar ve Fırsatlar, Engellilerin Katılımı ve Vatandaşlığı Hakkında Kanun (La Loi Du 11 Février 2005 Sur L'égalité Des Droits Et Des Chances, La Participation Et La Citoyenneté Des Personnes Handicapées)* olarak değiştirilmiş ve yasa taslağının hazırlanmasında siyasetçiler, yöneticiler, dernekler ve bilim insanları yer almıştır (Winance, Ville, Ravaud, 2007: 171). Bu yasa tek bir metinde eğitim, barınma ve ulaşım gibi konuları hukuksal boyutta düzenlemiş ve engellilik için özel tedbirlerle ayrımcılığı ortadan kaldırarak sosyal ve kamusal hayata erişimi düzenlemeyi hedeflemiştir (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 222).

2005 yılında hazırlanan *Miras Erişilebilirliğine İlişkin Fransız Yasası (Le Droit Français De L'accessibilité Du Patrimoine)* kişiden çok engelliliğin tanınmasıyla ilgilenmiştir (Lebat, 2018: 91). Belirtilen yasa ile herkesin her şeye erişimi, özellikle engelli kişilerin erişim ilkesi yasal olarak ortaya konmuştur (Degros, 2013: 97). Bu yasa engelli bireylerin topluma eşit katılımı ve vatandaşlıkları için 2005-102 nolu yasa olarak yürürlükte yer almıştır (Lebat, 2018: 88). Bu yasa ile engelli bireylerin sıradan yaşama uyum sağlayabilirliğini desteklemek, kişilerin katılım potansiyelini artırarak ayrımcılıkla mücadeleyi etkili kılmak amaçlanmıştır (Didier-Courbin, Gilbert, 2005: 222). 2005 yasası kapsamında okullar, yükseköğretim ve mesleki eğitim; istihdam ve korunaklı çalışma; yapısal çevre, ulaşım ve yeni teknolojilerin bulunduğu maddeler yer almıştır (Degros, 2013: 97).

Erişilebilirliği güçlendirmek için oluşturulan yasa, önceden yapılı çevre ile sınırlı olan erişilebilirlik konusunu eğitim, istihdam, kültür, boş zaman aktiviteleri gibi tüm alanlara genişletmiştir (Sanchez, 2005: 96). Bu yasa kamuya açık kurumların erişilebilirliğini yasal bir zorunluluk haline getirerek, kültür politikalarında ve

müzelerde yankı uyandırmıştır (Lebat, 2018: 206). Özellikle 2005 yasasının 41. maddesinde kamu veya özel tüm yapıların fiziksel, duyuşsal, bilişsel, zihinsel veya psikolojik engellere bakılmaksızın herkes tarafından erişilebilir hale getirilmesi açıkça belirtilmiştir (Degros, 2013: 97).

2006 yılında *Ulusal Kültür-Engelliler Sözleşmesi* (*Convention Nationale Culture-Handicap*) imzalanmıştır (“Commission Nationale Culture ..., t.y.). Bu sözleşmede engellilerin kültüre erişiminin kültürel demokrasinin bir gereği olduğu ilke edinilmiştir (“Réunion De La Commission..., 2006: 3). 2007 yılında Herkes İçin Miras Ödülü oluşturularak Kültür ve İletişim Bakanlığı tarafından teşvik yoluyla, müzelerdeki ve miras alanlarındaki engellilere yönelik girişimler teşvik edilmek istenmiştir (Lebat, 2018: 209).

2.3.6. Japonya Yasaları

Japon Başbakanlık Ofisi’nin (*Japanese Prime Minister’s Office*) 1998 yılı raporuna göre toplam 5,7 milyon engelli sayılmış ancak diğer ülkelere kıyasla daha düşük bir ölçütte, genel nüfusun yaklaşık %5’liğini oluşturacak bir oran görülmüştür (Heyer, 2000: 111). Japonya’da 2006 yılındaki araştırmaya göre ise toplam 6,5 milyon engelli bulunduğu açıklanmıştır (Çaha, 2016: 125). 2018 yılında *Engellilere İlişkin Beyaz Kitap*’ta belirttiğine göre her 1000 kişiden 74’ünün herhangi bir engelli bulunmaktadır. Net kişi sayısı olmasa da, Japonya nüfusunun yaklaşık %7,4’ünün bir tür engeli bulunduğu belirtilmiştir (“Referans Materyalleri Engellilerin Durumu”, t.y.).

Almanya ve İngiltere gibi ülkelere farklı bir yüzdeliğe sahip olmasının nedeni, engellilik türlerinde yapılan sıralamalarla açıklanabilmektedir (Heyer, 2000, 111). Japonya’da kişinin, engelini devlete belirttiği takdirde kayda geçtiği için engellilik oranı ülkedeki kısıtlı bir topluluğu kapsamaktadır (Çaha, 2016: 125).

I. Dünya Savaşı ve devamında gelen bunalımlarla ülke çapında işçi hareketi yoğunlaşmış ve sağlık sigortası, emeklilik programları için yasalar çıkartılmıştır. Ancak engelli vatandaşlar ailelerin bakımı altında hayatlarını sürdürerek herhangi bir kamu politikası kapsamında korunmamıştır (Hayashi, Okuhira, 2001: 856). II. Dünya Savaşı’ndan sonra ise *Kamu Yardımı Yasası* (*Public Assistance Law*), *Çocuk Refahı Yasası* (*Child Welfare Law*) ve *Fiziksel Engellilerin Refahı Yasası* (*Law for the*

Welfare of People With Physical Disabilities) çıkartılmıştır (Lindqvist, Lamichhane, 2019: 4).

1947 yılında çıkarılan yeni anayasa ile sosyal refah fikri önemli hale gelerek 283 sayılı 1949 *Fiziksel Engellileri Refahı Yasası* (*Shintai sogai sha fukushi ho*) gibi bazı sosyal yardım sistemleri oluşturulmuştur (Shimamura-Willcocks, 2011: 93). *Fiziksel Engellilerin Refahı Yasası*, engelli bireyleri destekleyen ilk ulusal politika olma özelliği taşımaktadır (Hayashi, Okuhira, 2001: 856). Bu yasanın 2. bölümünde, fiziksel engelli tüm insanlara toplumun üyeleri olarak sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer faaliyetlere katılma fırsatı verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Shimamura-Willcocks, 2011: 98).

Fiziksel Engellilerin Refahı Yasası ile engelli gazilerin mesleki yetkinliklerini geri kazanmak için rehabilitasyon hizmetinin sağlanması kanun haline gelmiş ancak gazii dışındaki engelliler ailelerine bağımlı kalmak yada kamu yardımı için istekte bulunmak zorunda bırakılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik toparlanma yaşandıkça Japon toplumu refah ihtiyacına yanıt vererek gazii ve sivil engelliler için rehabilitasyon kurumları oluşturmaya başlamıştır (Hayashi, Okuhira, 2001: 856-857).

1951 yılında *Müze Yasası* (*Museum Act. Act No. 285 of 1951*) çıkartılmış, böylece halka açık konferans salonları ve kütüphanelerle birlikte eğitim, bilim ve kültürün gelişimini teşvik etmek için yeni müzelerin kurulmasını sağlamıştır (Konishi, 1987: 97). Ancak *Müze Yasası*'nda engelliler ile ilgili detaylara yer verilmemiştir (Shimamura-Willcocks, 2011: 98). 1953 yılında *Engelsiz Tasarım İlkesi* (*Barrier-Free Design*), mimarlık alanındaki fiziksel engelleri kaldırma hareketi olarak başlamıştır (Akiyama, Kim, 2005: 89).

1960'lerde engelli çocuklar için yatılı kuruluşlar oluşturulmuş ancak bu kurumlar engelli çocuklara çok sert davranmış ve pek çok şiddet durumu rapor edilmiştir (Shimamura-Willcocks, 2011: 95). Bu yıllarda engeli bulunan çocuğu olan aileler dünyaya utanç getirdiği öne sürülerek toplumdan kendini soyutlamışlardır. Ancak 1960'lardaki ekonomik gelişim, şehirleşme ve büyük ailelerin azalması engellileri görünür kılmaya başlamıştır (Çaha, 2016: 130).

1960 yılında Japonya, mesleki rehabilitasyon için uluslararası kabul gören *ILO, Mesleki Rehabilitasyon Tavsiyesi*'nin (*Recommendation on Vocational Rehabilitation*) ardından istihdam kotası oluşturmuştur. Aynı yıl 1960 *Fiziksel Engelli*

Kişilerin İstihdamı Yasası (Shintai Shōgaisha Kihonhō) sosyal ferahtan istihdam fırsatlarına dönüştüren engelli kişiler için ilk istihdam yasası olarak yürürlüğe girmiştir (Heyer, 2000, 113). 1961 yılında oluşturulan *Ulusal Emeklilik (National Pension)* sistemi ile öncelikle çalışan işçiler, ardından serbest meslek sahipleri ve çiftçiler için bir düzenleme yapılmış, daha sonra engellileri de içeren ek ve geçici bir sistem benimsenmiştir (Hayashi, Okuhira, 2001: 856).

Japonya engellilik hareketleri, 60'ların sonu 70'lerin başında Vietnam savaşı karşıtlığı, kadın hakları ve çevrecilik gibi protestolarla birlikte doğmuştur (Hayashi, Okuhira, 2001: 859). Bu dönemde Japonya'nın ekonomik büyümesiyle, iş alanındaki engelli istihdamı artışı sağlanmış ve orta ölçekli şirketlerde hafif engelli kişiler için istihdam fırsatları sunulmuştur (Heyer, 2000, 113).

Japonya'nın sosyal koruma yaklaşımı evrensel hâl alarak 1970'lerin başlarında sosyal güvenlik sistemi, asgari şekilde de olsa tüm nüfusu kapsar hale gelmiştir. Diğer ülkelerdeki gelişmelerden esinlenen *Engelli Hakları Hareketi*, 1970'lerde ayrı ayrı kurumlarda ayrımcı muamele ve engelleyici topluma karşı eleştiriye dile getirerek ortaya çıkmıştır (Lindqvist, Lamichhane, 2019: 4).

Engelli hakları hareketi içinde bilinç yükselmiştir. Bu dönemde engelliler, kendilerine yapılan ayrımcı muameleye karşı seslerini yükseltmeye başlamışlardır (Hayashi, Okuhira, 2001: 859 - 863). 1970'lerde iki büyük protesto, engelli bireylere yapılan kötü muamelede bir dönüm noktası oluşturmuştur (Shimamura-Willcocks, 2011: 95). Bunlardan biri olan Fuchu Ryoiku Center, engellilerin insani koşullarda yaşamadığını kamuya göstermiş ve aynı dönemde engellilerin kurumsallaşmasıyla sosyal çevre içindeki engellilik gözle görülür olmaya başlamıştır (Çaha, 2016: 130). 1970 yılından sonra, bir annenin iki yaşındaki engelli çocuğunu öldürmesiyle de Japonya'daki engellilik hareketleri ivme kazanmıştır (Shimamura-Willcocks, 2011: 95). Aynı dönemden itibaren normalleşme ve engel bulunmayan tasarım ilkeleri refah toplumunu geliştirme ile birlikte kullanılmıştır (Akiyama, Kim, 2005: 88).

1970 yılında imzalanan *Zihinsel ve Bedensel Engellilere Karşı Tedbirlere İlişkin Temel Yasası (The Fundamental Law for Countermeasures for Mentally and Physically Handicapped Persons)*, engellilerin bağımsızlığını, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlara katılımını teşvik etmek için devletin kamu kuruluşlarında kullanacağı tedbirleri belirtmiştir. Bu yasanın 25. maddesinde, devlet ve yerel yönetimlerin, engelli

kişilerin kültürel isteklerini tatmin etmek ve diğer koşulları iyileştirmek için gerekli önemlerin alması gerektiği açıklanmıştır (“Laws on Disabilities ...”, 2015).

Ayrıca 1973 yılında, *Müze Yasası’nda Kamu Müzeleri Kurma ve Yönetme Standartı’nın* (Standard of Founding and Managing Public Museums in the Museum Law) 4. başlığında, müzelerin planlanması açısından tekerlekli sandalye gibi fiziksel engelli kullanıcıların rahatlığının dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir (Shimamura-Willcocks, 2011: 98).

Engelleri kaldırma hareketleri Japonya’da *Refah Topluluğu Gelişimi* (Welfare Community Development) olarak adlandırılmış ve 1974 yılında Machida şehrinde resmi bir sistem olarak düzenlenerek diğer yerel yönetimlerde de yayılmıştır. Engelsiz tasarım ile engellilerin sosyal katılımını engelleyen düzenlemelerin ortadan kaldırarak herkesin kullanımı için kolay tasarım hedeflenmiştir (Akiyama, Kim, 2005: 89).

1980’ler, ebeveynleri yaşlandığında ya da yardımcı olacak kardeşleri olmadığında, bireylerin topluluk içinde bağımsız yaşam için alternatif aradıkları bir dönem olmuştur (Hayashi, Okuhira, 2001: 863). Amerikan Bağımsız Yaşam Merkezleri’yle ilişki içinde olan Japonya’da engelliliğe yönelik hareketler 1980’li yıllarda hızlanmaya başlamış ve *BM Engelliler Yılı* Japonya politikaları için bir dönüm noktası olmuştur (Çaha, 2016: 130). 1981 yılında ABD *Engelli Hakları Hareketi*’nin Japonya’ya yaptığı ziyarette pek çok konferansa yapılmış ve bağımsız yaşam merkezlerinin tanımlarının yanı sıra hükümet ve toplum kuruluşlarındaki görevleri nedeniyle engelli katılımcıları etkilemişlerdir. Bu yıllarda engelli hakları örgütleri, ayrımcı olaylara tepki olarak protestolara öncülük etmek yerine engelli bireylerin günlük yaşam koşullarını iyileştirmek için bölgesel hükümetlerle iş birliği içinde olmuştur (Hayashi, Okuhira, 2001: 863 - 865).

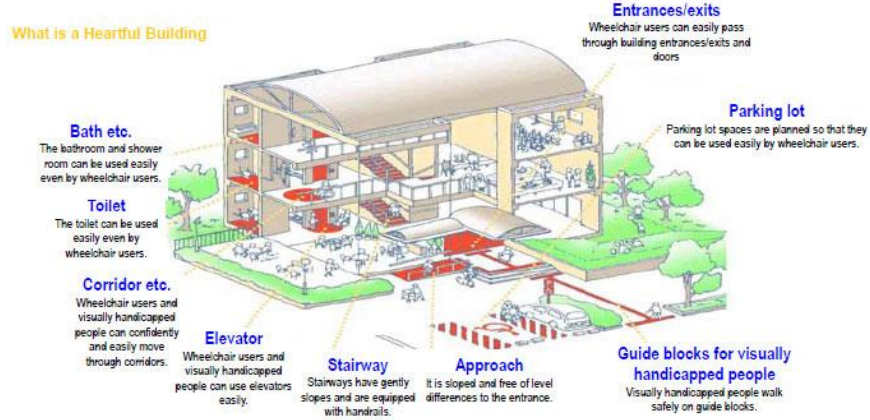
1980’lerin başında, binaların engelliler tarafından erişilebilir olması için yeni standartlar geliştirilmiştir (“General Principles of ...”, 2006). 1982 yılında *Japon Fiziksel Engelliler Refah Konseyi*’nin raporuyla eşitlik için normalleşmenin nasıl sağlanacağı açıklanmıştır. Bu raporda, engelli bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli tedbirlerin alınmasının önemi de vurgulanmıştır. Japonya’da normalleşme ilkesini benimsemek adına yapılan bu politika ve mevzuat değişikliği ile BM doktrinine bağlılığı gösteren ilk hareket *Fiziksel Engellilerin Refahı Yasası*’nın 1984 yılındaki revizyonunun çıkartılması olmuştur. Bu revizyon Uluslararası *Engelliler*

Yılı'nın temel ilkesi olan tam katılım ve eşitliğin yasa ile bütünleştirmek için düzenlenmiştir. Fiziksel engelli bireylerin tüm çalışma alanlarının sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer yönlerine katılma fırsatına sahip olması gerektiği, yasanın 2. maddesinde açıklanmıştır (Heyer, 2000, 117-118).

1986 yılında ABD'de bulunan bağımsız yaşam merkezlerine göre oluşturulan ilk yer Tokyo'da açılmıştır. Ücretli hizmetler sunan merkezlerin personeli genellikle ABD'de eğitim almış kişilerden seçilmiştir (Hayashi, Okuhira, 2001: 866). BM'nin tam katılım ve eşitlik için istihdam fırsatlarını geliştirdiği 1983 *ILO Sözleşmesi* ve *Engelli Kişilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Üzerine Tavsiyeleri*, Japonya'nın istihdam yasasını 1988 yılında bir kez daha revize etmeye zorlamıştır (Heyer, 2000, 114).

BM Asya Pasifik On Yılı, 1990'lı yıllarda hizmetlerin daha genişlemesine sebep olmuştur (Heyer, 2000, 121). Ardından 1991 yılında bu hareketi kontrol edebilmek için Japonya Bağımsız Yaşam Merkezleri Konseyi (*Japan Council on Independent Living Centres (Zenoku Jiritsu Seikatsu Centa Kyokai) - JIL*) kurulmuştur (Shimamura-Willcocks, 2011: 96). *Zihinsel ve Bedensel Engellilere Karşı Tedbirlere İlişkin Temel Yasası* 1993 yılında yenilenme geçirmiştir ("Laws on Disabilities ..., 2015). 1993 yılında Başbakanlık tarafından, hükümetin eşitliğe dayalı bir toplum yaratma hedefine yönelik temel politikaların ana hatlarının belirtildiği *Engelliler İçin Yeni Uzun Vadeli Eylem Planı* oluşturulmuş ancak iki yıl süreyle devamlılığı olmuştur (Heyer, 2000, 121).

1994 yılında *Yaşlı ve Bedensel Engelliler Tarafından Erişilebilir ve Kullanılabilir Binalar Hakkında Kanun* (*The Act on Buildings Accessible and Usable by the Elderly and Physically Handicapped*) diğer bir adıyla *Yürekli Binalar Yasası* (*Heartful Building Law*) çıkartılmıştır ("General Principles of ..., 2006) (**Resim 2.4**). Bu yasa ile Japonya'daki kamu binalarında fiziksel erişilebilirliğin zorunlu hale gelmesi nedeniyle çoğu müze de erişim düzenlemelerine uymuştur (Handa, v.d., 2010: 222). Japonya'da engelliler dâhil olmak üzere sosyal açıdan farklı bireylerin ihtiyaçlarına farkındalık 1990'lı yılların ortalarından itibaren artmıştır (Kusuyama, 2005: 877).

Resim 2.4 : Yaşlı ve Bedensel Engelliler Tarafından Erişilebilir ve Kullanılabilir Binalar Hakkında Kanun’a uygun bir bina örneği (“General Principles of ..., 2006).

2000 yılında *Yaşlılar ve Engelliler için Kolay Erişilebilir Toplu Taşıma Altyapısının Teşvik Edilmesi* (Law for Promoting Easily Accessible Public Transportation Infrastructure for the Aged and the Disabled) diğer bir adıyla *Engelsiz Ulaşım Yasası* (Transportation Barrier-Free Law) ile toplu taşımanın erişilebilir olması sağlanmak istenmiştir. *Engelli Kişiler İçin Hükümet Eylem Planı: Normalleşmeyi Sağlamak İçin Yedi Yıllık Bir Strateji* düzenlenmiş ve neler yapılması gerektiğine ilişkin somut sayısal hedefler 2002 yılında belirlenmiştir (Heyer, 2000, 121). 2004 yılında *Gelişimsel Engelli Kişileri Destekleme Yasası* ertesi yıl da 2005’te *Engellilerin Bağımsızlık Yasası* yürürlüğe girmiştir (Shimamura-Willcocks, 2011: 96-97).

2006 yılında *Yaşlılar ve Engelliler için Kolay Erişilebilir Ulaşım Altyapısının Teşvik Edilmesi Yasası* (Law for Promoting Easily Accessible Transportation Infrastructure for the Aged and the Disabled) yani *Yeni Engelsiz Yasa* (New Barrier-Free Law), *Yürekli Binalar Yasası* ve *Engelsiz Trafik Yasası*’nın (Traffic Barrier-Free Law) yerine geçerek yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, evrensel tasarım kavramına dayandırılmıştır (Shimamura-Willcocks, 2011: 97).

2.3.7. Güney Afrika Yasaları

Araştırmalara göre Güney Afrika nüfusunun yaklaşık %5 ile %12 arasında orta ve ciddi derece engelliliği olduğu öne sürülmektedir (“Integrated National Disability

Strategy”, 1997). Yapılan analizlere göre yaklaşık %12’lik bir oran ile engelli istihdamının en düşük olduğu ülkelerden bir Güney Afrika olmuştur (“İşgücü Piyasasının Özürlüler ...”, 2011: 20). Güney Afrika’daki engellilik hakları hareketinin tarihi de pek çok farklı güç, kişi ve kuruluş tarafından şekillendirilmiştir (Howel, Chalklen, Alberts, 2006: 58). Araştırmalar olmasına rağmen, bu verilerin Güney Afrika’daki engelli kişilerin oranlarına dair yeterli olmadığı öne sürülmektedir (Loeb, v.d.: 2008: 313). Bunun sebebi, engelliliğin farklı tanımları bulunması, bilgi toplamak için farklı anket teknolojileri kullanılması, engellilere yönelik olumsuz geleneksel tutumlar ve az gelişmiş ülkelerdeki engelliler için zayıf hizmet alt yapısı bulunması olmuştur (“Integrated National Disability Strategy”, 1997: 6).

1948-1994 yılları arasındaki Apartheid yönetimi altında, siyah ve beyaz engelli kişiler arasında genel bir eşitsizlik yaşanmış ve sosyo-ekonomik haklara sınırlı erişimleri olduğu görülmüştür. Böylece engelliler eşit hak ve sorumluluklara sahip vatandaşlar olarak değil hasta veya bakıma muhtaç bireyler olmuşlardır (“Integrated National Disability Strategy”, 1997: 6; Howel, Chalklen, Alberts, 2006: 48; Dube, 2005: 14).

1980’lerin başında Güney Afrika ve uluslararası alanda engellilik konusunda farklı girişimlerde bulunan ve engelliliğe yeni bir bakış açısı arayan aktivistler bir araya gelmiştir. 1980 yılında Güney Afrika Engelli Kişileri (*Disabled People of South Africa - DPSA*) Genel Sekreteri Winnipeg, Kanada’daki Uluslararası Rehabilitasyon konferansına katılmış ve dünya engelli hakları hareketinin gelişiminde, Güney Afrika’da da hissedilen önemli değişiklikler olmuştur. 1984 yılında DPSA, bir grup engelli aktivist tarafından başlatılmış ve ülkenin engelliler tarafından yönetilen ve kontrol edilen bir örgüt olarak Güney Afrikalı engellilerin mücadelesini şekillendirmede büyük bir rol oynamıştır (Howel, Chalklen, Alberts, 2006: 48-50). BM *Engelliler Yılı*’nı tanımayan Apartheid Hükümeti, 1986 yılını Ulusal Engelliler Yılı ilan etmiştir. Ayrıca *Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı*’na yanıt olarak hükümete politika reformu konusunda tavsiyede bulunmak amacıyla Departmanlar Arası Engellilik Koordinasyon Komitesi (*Coordinating Committee on Disability – ICCD*) kurulmuştur (Dube, 2005: 13).

1990 ve 1994 yılları arasında, Güney Afrika’da demokrasinin kuruluşu şekillenerek Apartheid sisteminin ortadan kaldırılmasındaki en önemli dönem

olmuştur (Howel, Chalklen, Alberts, 2006: 56). 1991 yılında DPSA ile birlikte İnsan Hakları Avukatları (*Lawyers for Human Rights - LHR*) Engelli Hakları Birimi (*Disability Rights Unit*) ile Güney Afrika'daki engellilerin talepleri üzerine bir tüzük oluşturulmaya başlanmıştır. 1992 yılı Aralık ayında *DPSA Konseyi* tarafından kabul edilen *Güney Afrika Engellilik Hakları Sözleşmesi (Disability Rights Charter of South Africa)* tüm engelliler için eşit fırsatları teşvik ederek güvenli bir ortamda ayrımcılık, sömürü ve istismardan uzak bir yaşam hakkı olduğunu belirtmiştir ("Integrated National Disability Strategy", 1997: 20).

Güney Afrika'da 1993 yılında özellikle siyahi topluluklardaki engelli çocukların aileleri tarafından, eğitimde eşit fırsatları arttırmak amacıyla *Engelli Çocuklar Eylem Grubu* oluşturulmuştur ("Dünya Engellilik Raporu", 2011: 157). 1994 yılına kadar hükümet mevzuatı engellilerin kişilik haklarını korumada başarısız olmuştur ("Integrated National Disability Strategy", 1997: 8). 1994 yılı sonrası engelli hakları hareketinde bir artış gerçekleşmiş ve engelliler için eşit fırsat alanlarının yaratılmasında yapısal ve ideolojik bir temel oluşturulmuştur (Dube, 2005: 15 - 41). 1994 yılında *Beyaz Kitap (White Paper)* ile sağlık hizmetler, rehabilitasyon, eğitim, istihdam, insan kaynakları geliştirme, sosyal refah ve toplum gelişimi ile spor ve eğlence alanlarını kapsayan politika hedefleri ile stratejiler geliştirmiştir ("Integrated National Disability Strategy", 1997: 5).

8 Mayıs 1996 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiş ve temel insan hakları ilk kez tüm vatandaşlara genişletilmiştir (Howel, Chalklen, Alberts, 2006: 46). 1996 *Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası*'nın 3. maddesinde herkesin yasa önünde eşit olduğu belirtilmiştir ("The Constitution of Republic ...", 1996: 3). Engelli hakları hareketi için Anayasa'nın engelliliği kabul etmesi milat sayılmıştır. 1996 yılında *Güney Afrika Okulları Yasası*'nda (*The South African Schools Act*), özel eğitim ihtiyaçları olan öğrencilerin dâhil edilmesi gerektiği açıklanmıştır.

Kasım 1997'de, Güney Afrika Hükümeti, engelliliğin sosyal modeline dayanan *Bütünleşik Ulusal Engellilik Stratejisine İlişkin Beyaz Kitap*'ı (*White Paper on an Integrated National Disability Strategy - INDS*) kabul etmiştir (Dube, 2005: 13-28). Bu belgede *Beyaz Kitap*'ta yer alan tavsiyeleri yürürlüğe koymayı amaçlayan politika ve mevzuatın geliştirilmesinde engellileri içeren bir düzenlemeye başlamış olunması hedeflenmiştir ("Integrated National Disability Strategy", 1997: 2).

1998 *Eşit Çalıştırma Yasası* (*The Employment Equity Act – EEA*) ile işyerlerinde eşitliğin sağlanması ve engelli bireylerin istihdamda yaşadığı dezavantajları gidermek amaçlanmıştır (“Employment Equity Act”, 2021). Aynı yıl, Güney Afrika’da bireylerin yeteneklerinin geliştirilmesi amacıyla 1998 yılı 97 sayılı *Beceri Geliştirme Yasası* (*Skills Development Act - SDA*) yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla, ayrımcılık nedeniyle dezavantajlı bireylerin istihdam olasılıklarını iyileştirerek eğitim-öğretim ile telafi etmek amaçlanmıştır.

2000 yılında engelliler için anayasal çerçeveden kaynaklanan en önemli mevzuattan biri olan *Eşitliğin Teşvik Edilmesi ve Haksız Ayrımcılığın Önlenmesi Kanunu*’nda (*Promotion of Equality and Prevention of Unfair Discrimination Act*), ayrımcılıkları ve eşitsizlikleri kaldırmak için önlem alınması gerektiği belirtilmiştir (Dube, 2005: 26-37). 2004 yılından beri engelli yetişkin ve çocuklar için sağlık bakımı ücretsiz olarak verilmektedir (Başbakkal, Bilsin, 2014: 73).

Güney Afrika Hükümeti, 30 Kasım 2007’de *BM Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*’yi onaylamıştır (“South Africa”, t.y.). 9 Aralık 2015 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından *Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Beyaz Kitap* (*White Paper on the Rights of Persons with Disabilities - WPRPD*) kabul edilmiştir. Bu düzenleme, 1997 yılında çıkartılan *Bütünleşik Ulusal Engellilik Stratejisine İlişkin Beyaz Kitap*’ın içeriğini güncelleyerek engelli kişiler için özgür ve adil bir ortamı hedefleyen en güncel politika olmuştur (Djoyou Kamga, 2016: 569-570).

2.3.8. Hindistan Yasaları

2011 yılında yapılan araştırmada Hindistan nüfusunda yaklaşık %2,21 oranında engelli birey bulunmaktadır (“Disabled Persons in India ...”, 2016: 18). Bu bağlamda ülkenin yaklaşık 21,9 milyon vatandaşının görme, işitme, konuşma, hareket ve zihinsel engeli olduğu belirtilmektedir (Srivastava Kumar, 2015: 195). Ancak bu ölçümlerde yaygın engellilik çeşitleri ele alınmış ve toplumda daha nadir görünen engelliliklere yer verilmemiştir (Jha, 2016).

Güney Asya ülkelerinde hayırseverlik, din, kültür ve akrabalık merkezli modeller aracılığıyla engellilik anlayışı şekillenmiştir (Mehrotra, 2011: 66). Bu anlayış Hindistan’da çelişkili bir hal almıştır. Hindistan vatandaşları, endişeli ve isteksiz olsa

da engellilere yardım etmeye devam etmişlerdir (Dalal, 2002: 18). Güney Asya'nın çoğunda olduğu gibi Hindistan'da da engellilik inançlar, yoksulluk, kalkınma eksikliği, işsizlik, kast ve cinsiyet engelleri gibi kültürel engellerin bir sonucu olarak görülmüştür (Mehrotra, 2011: 66).

Hindu inanişında engellilik, önceki yaşamın günahları için bir ceza olarak nitelendirilmiştir. Böylece karma teorisinin etkisi, engellilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye ve sosyal fırsatlara eşit erişim haklarını savunmalarına karşı caydırıcı olmuştur (Dalal, 2002: 19).

Engellilerin, belirli alanlarda dışlanmış olsa da yaşamlarını topluluk desteğiyle aile merkezli olarak sürdürdüğü bilinmektedir (Mehrotra, 2011: 71). Engelli üyeleri bulunan Hintli aileler fiziksel, duygusal ve ekonomik temeldeki birincil destekler vererek birbirine bağlı olmuşlardır. Bu kapsamda tüm üyelerine kimlik ve güvenlik duygusunu aşılamışlardır. Engellilerin adına alınan kararlar, birey olarak değil toplu olarak aile tarafından verilmiştir. Tarımın aile bütünlüğü içinde bir geçim kaynağı ve yaşam biçimi olması da engellilerin sosyal gruba ait olmalarını sağlamıştır. Böylece engellilerin sosyal ve mesleki bütünleşmede sorun yaşaması toplumda nadir görülmüştür (Dalal, 2002: 21). %75 engellinin kırsalda yaşadığı bilinirken, köydeki engelli bireylerin de kenttekilerin de yaşamlarını zorlaştıranın engellilik değil, sosyal yaşamdan dışlayan fiziksel ve sosyal çevre olduğu bilinmektedir (Srivastava Kumar, 2015: 195)

1850'lerin ortasında İngilizler tarafından sömürge haline gelen Hindistan'da, resmi himaye altında büyük çaplı hayırsever misyonerlik faaliyeti başlatılmıştır (Mehrotra, 2011: 66). Böylece Hindistan'da değişim görülmüş ve birçok engelli kurumu oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler siyasi, eğitimsel ve ekonomik kurumlarla sömürge yöntemlerini desteklemeyi amaçlamıştır (Dalal, 2002: 21-22). Ancak bahsedilen çalışmalar kapsamında engelliler için yardımlar yapılmış olmasına rağmen engellilik gerçek bir konu halinde ele alınmamıştır (Mehrotra, 2011: 66). Batıda yaygınlaşan sanayileşme Hindistan'da da kentleşme ve endüstriyel büyümeyi getirmiş ve engelliler, toplumun üretken olmayan bireyleri olarak görülmeye başlanmıştır.

1947 yılında bağımsızlık sonrası Nehru Başbakan olmuş ve refah devlet modeli ile bağımsızlığın ilk yirmi yılında engellilerin refahı adına merkezi ve kurumsal hizmetler büyümeye başlamıştır (Dalal, 2002: 22).

1950 yılında kabul edilen Hindistan Anayasası, engeli bulunan ya da bulunmayan tüm bireylerin adalet hakkını, düşünce, ifade, inanç ve ibadet özgürlüğü ile birlikte eşitlik hakkını garanti altına almıştır. Bu düzenlemenin 14. maddesinde hiçbir vatandaşın eşitlikten yoksun bırakılmayacağından bahsedilirken, 15. madde ayrımcılığı yasaklar nitelikte olmuştur. Aynı maddenin 2. bendinde hiçbir engelli bireyin kamuya açık sosyal alanlara girişlerinde herhangi bir nedenden ötürü engelle karşılaşmayacağı da belirtilmiştir (Srivastava Kumar, 2015: 196 - 197).

Hindistan Anayasası'nın 41. maddesinde devletin engellilik, eğitim, işsizlik gibi durumlarda kamu yardımı ile bireyin hakkını güvence altına almak için hükümler koyacağı belirtilmiştir. Engelli programlarına öncelik vermek adına merkez ve eyalet bakanları ile rehabilitasyon uzmanlarından oluşan Ulusal Engelliler Refahı Konseyi kurulmuştur (Dalal, 2002: 19-22). Bu konsey ile tüm ülke için politikayı çevrelemek ve engelli programlarına öncelik vermek amaçlanmıştır (Mehrotra, 2011: 66). Ülkenin farklı alanlarında görme, ortopedik, işitme engelliler ve mental gerilik üzerine dört ulusal enstitü kurulmuş ve insan gücünü geliştirerek araştırma, bilgi ve belge merkezleri olmayı hedeflemişlerdir (Dalal, 2002: 22).

1970'lerde Hindistan'daki engelliler haklarını talep etmeye başlamış olsa da hareket olarak görüldüğü bir dönem olmamıştır (Rao, 2019: 10). 1980'li yıllara gelindiğinde ise politika çerçevesinde refahtan kalkınmaya doğru bir kayma görülerek engelliler artık alıcı değil kalkınmada katılımcı olmaya başlamıştır (Mehrotra, 2011: 67). Hindistan'daki engelliliği yeniden değerlendirmek ve engellilerin sosyal akımla bütünleşmesi için alternatif modeller aramak adına hareketler düzenlenmiş ve insanların devlet refahından faydalanması yerine bireylerin bir insan kaynağı olarak görülerek eğitim yoluyla tamamen geliştirilmesi gerektiği fikri oluşmuştur. Çeşitli gruplar engellilerin çıkarlarını temsil eden örgütler kurmuş ve sivil toplum kuruluşları engellilik üzerinde faaliyet göstermeye başlamasıyla engellilik hakları hareketleri hız kazanmıştır (Rao, 2019: 10).

Uluslararası Engelliler Yılı Ulusal Komitesi kurularak engellilere yönelik eylem planlarına öncelik verilmesi görev edinilmiştir (Dalal, 2002: 23). Bu dönemde çıkarlarını savunan çeşitli engelliler grup olarak bir araya gelmeye başlamıştır. Böylece uluslararası hukukta engellilik bir sosyal model olarak ele alınmıştır (Mehrotra, 2011: 66). Toplum Temelli Rehabilitasyon bu dönemde, Hindistan'daki

büyük engellilik sorunu için pratik bir çözüm olarak tanıtılmıştır. 1986 yılında, engellilerin rehabilitasyonu üzerine teknik kurslarda tek tip çalışmaların oluşması adına Hindistan Rehabilitasyon Konseyi kurulmuştur (Dalal, 2002: 22-23).

1980'lerin sonu ve 1990'larda Hindistan devlet politikası, kadın hareketlerinin güçlülüğü, engelliler gibi marjinalleştirilmiş grupların siyasi birliği için uluslararası kuruluşlar engellilik hareketlerinin artmasında rol oynamışlardır. 1990'lı yıllarda gelişen küreselleşme, büyük uluslararası etkiler, sivil toplum kuruluşlarının kolay finansman sağlaması ve hızlı bilgi akışı Hindistan'daki engellilik hakları hareketini tetiklemiştir. Böylece, Hindistan'da engellilik hakları hareketleri 1990'ların başında görülmeye başlamıştır (Mehrotra, 2011: 67).

Asya ve Pasifik Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nun (Economic and Social Commission for the Asia and Pacific Region) Aralık 1992'de Pekin'de yaptığı toplantıda *Asya ve Pasifik Engelliler On Yılı* 1993-2002 başlamak üzere engellilik yasasının oluşmasına etki edecek bir bildiri yayınlanmıştır (Rao, 2019: 11). Aynı yıl çıkartılan *Rehabilitasyon Konseyi Yasası* ile Merkezi Rehabilitasyon Kaydı için bir çerçeve belirlenmesi amaçlanmıştır (Srivastava Kumar, 2015: 197). *Asya ve Pasifik Engelliler On Yılı*'nın 1993 yılında başlatılmasıyla engellilik hakları hareketi hız kazanmıştır. Aynı yıl New Delhi'de ulusal bir seminer düzenlenerek ortaya çıkan temel ihtiyaçlar doğrultusunda kapsamlı bir engellilik mevzuatı oluşturulmuştur (Mehrotra, 2011: 67).

Hindistan hükümetinin engelliler için düzenlediği üç yasadaki biri 1995 yılında çıkartılan *Engelli Kişiler Yasası* olmuştur ("National Policy for ...", 2006). Hindistan'da oluşan protesto ve dilekçelerden sonra hükümet, hükümet görevlerinin % 3'ünü engeli kategorisine ayıran *Engelli Kişiler Yasası*'nı kabul etmiştir (Rao, 2019: 10). Yasa kapsamında % 40 ve fazla engelli bulunan kişiler engelli kategorisi içine alınmıştır (Srivastava Kumar, 2015: 197). 1995 yılında Hindistan Parlamentosu tarafından *Engelli Kişiler Yasası (Eşit Fırsatlar, Hakların Korunması ve Tam Katılımlar - Equal Opportunities, Protection of Rights, and full participations)* kabul edilmiş ve bu yasa kapsamında engelli bireyler için fırsat eşitliği, hakların korunması ve yaşamın bütün alanlarına tam katılımın sağlanması hedeflenmiştir (Dalal, 2002: 23). Bu yasa Hindistan'daki engelliler için dönüm noktası sayılmıştır (Srivastava Kumar, 2015: 197).

Yasanın odak noktası engelliliğin önlenmesi ve erken tespiti olmasıyla birlikte eğitim ve istihdam konuları olmuştur (Rao, 2019: 11). Bu yasanın kabul edilmesi, engelli haklarını savunan grupların protestolarından daha çok uluslararası baskı sebebiyle sağlanmıştır (Mehrotra, 2011: 67). Aynı zamanda engelli bireylerin eğitim kurumlarında ve devlet hizmetlerinde görünür hale geldiği yeni bir dönemin başlangıcı sayılmıştır (Rao, 2019: 10). 1999 yılında *Otizimli, Serebral Palsili, Zihinsel Engelli ve Çoklu Engelliler Ulusal Güven Yasası (The National Trust For Welfare Of Persons With Autism, Cerebral Palsy, Mental Retardation And Multiple Disabilities)* ile gelişim engelli bireyler için yasa çıkartılmıştır (Mehrotra, 2011: 67).

Bu yasa ile ulusal bir organ oluşturarak engellilerin topluluk içinde tam ve bağımsız olmalarını sağlamak, yaşamlarına destek olacak tesisleri güçlendirmek, aile desteği olmayan engellilerle ilgilenmek gibi hedefler belirlenmiştir (Srivastava Kumar, 2015: 198). 2006 yılında oluşturulan *Engelli Kişiler İçin Ulusal Politika (National Policy for Persons with Disabilities)* engelliler için eşit fırsatlar, haklar ve topluma tam katılımı sağlamayı amaçlamıştır (Rao, 2019: 9). Bu politikada, engellilerin ülke için önemli insan kaynağı olduğu kabul edilmiştir (Srivastava Kumar, 2015: 198).

Aynı düzenlemede engelsiz tasarımın amacı, engelli bireylerin günlük aktivitelere yardım almadan katılımlarını destekleyen bir ortam yaratılması gerektiği şeklinde açıklanmıştır. Bu kapsam içerisinde, kültürel yaşam başlığı altından hükümetin çeşitli spor, eğlence ve kültür faaliyetlere katılımı engelliler için gerekli adımlar atılacağı belirtilmiştir. Kamu binalarında yollar, kaldırımlar ve otobüs duraklarının erişilebilir hale getirilmesi, işaret dili kullanımının bu yapılarda teşvik edilmesi ve görme engelliler için Breyl, dokunsal yol hizmeti, büyük baskı ve diğer teknolojilerin kullanımını Hindistan Hükümeti tarafından desteklenmiştir ("National Policy for ..., 2006).

Ertesi yıl, 2007'de *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme* Hindistan tarafından da imzalanmış ve onaylamıştır (Rao, 2019: 11). *Engelliler Yasası*'nın kabulü ve BM sözleşmesinin onaylanması vatandaşlık hakları, engelliler için saygı ve fırsatların temeli olmuştur (Mehrotra, 2011: 71). 2012 yılında, Hindistan Hükümeti yeni bir engellilik yasası çıkararak orijinal taslakta bazı değişiklikler yapmış ve ertesi yıl parlamentoya sunduktan üç yıl sonra meclisten geçmiştir (Rao, 2019: 11). 27 Aralık

2016 yılında Hindistan Başbakanı tarafından *Engelli Kişiler Yasası (Rights of People With Disabilities – RPWD)* onaylanarak engelli bireylerin onurunu kırarak her türlü ayrımcılığı önlemeyi hedeflemiştir (Bada Math, 2019: 810). Yasa, *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme* ile bütünlük oluşturarak bireysel özerkliğe ve bağımsızlığa saygı, ayrımcılık yapmama, topluma tam ve etkin katılım, engelliliğin insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, fırsat eşitliği ve ulaşılabilirliği ilke edinmiştir (Rao, 2019: 11-12). Yasa ile engelliler için gerekli düzenlemelerin yapılması belirtilmiş olmakla beraber uyulmaması halinde ceza yaptırımları da yer almıştır (Rao, 2019: 12).

Bu yasanın 29. başlığında engellilerin kültürel yaşam hayatına eşit katılım hakkını teşvik etmek ve korumak amacıyla yapılması gereken önlemleri belirtmiştir. Bu başlık altındaki b ve c bendinde engellilerin tarihsel deneyimlerini gösteren bir engellilik tarihi müzesi kurulması ve sanatın engelliler için erişilebilir kılınması gerektiği belirtilmiştir. Aynı maddenin diğer bentlerinde de engellilerin katılımını ve erişimini sağlamak için kültür sanat kurslarının yeniden tasarlanması, erişim için teknolojik yardımcı cihaz ve ekipmanların geliştirilmesiyle birlikte işitme engelliler için işaret dili tercümesi veya altyazılı erişimin sağlanması gerektiği açıklanmıştır (“The Rights Of Persons ...”, 2016: 14).

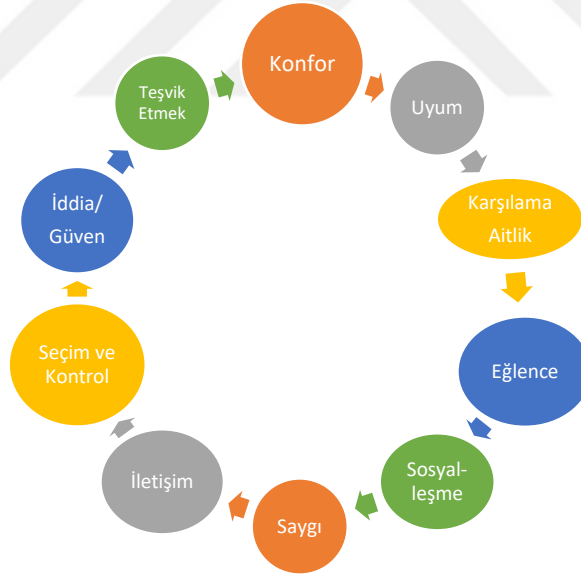
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖRME ENGELLİLERİN MÜZE ZİYARETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

“Görme yüzümüzden ayrı ve uzakta bulunan cisimlere uzanmış bir çeşit dokunmadır.”

Denis Diderot – Körler Üzerine Mektup

Bireysel ve toplumsal değişimin araçları olan müzeler, ziyaretçilerde gelişmiş benlik algısı, güven ve yaratıcılık gibi etkiler sağlayan sosyal mekânlardır. Benzer etkilerin, çeşitli hastalıklar üzerinde de sağlandığı bilinmektedir (Sandell, 2003: 46). Bu kapsamda müzeler tarafından ziyaretçilere sağlanması gereken olanaklar ilk kez Rand tarafından netleştirilmiştir (2002: 158-159).

Şekil 3.1 : Müze katılımında ziyaretçilere sunulması gerekenler (Rand, 2002: 158-159).

Ziyaretçilerine karşı sorumluluğu bulunan müzelerin, sosyal eşitsizliklerle mücadelede etkisi olduğu da bilinmektedir. Müzelerin sorumluluğu, sosyal eşitsizliği azaltmak ve kültürel otoritelerini çağdaş toplum değerleriyle uyumlu bir şekilde

kullanmaktır (Sandell, 2002: 4-18). Böylece müzeler, engellilerin müze erişimini sağlayarak topluma karşı sorumluluğunu yerine getirebilir. Engelliler için müzelerde erişilebilirlik çalışmaları son dönemlerde uluslararası boyutta popülerlik kazanmıştır. Bunun bir kanıtı olarak 2007'den beri herkes için müzeler anlayışını savunan ICOM'un, 2020 yılında *Eşitlik Müzeleri: Çeşitlilik ve Kapsayıcılık* temasına ev sahipliği yaptığı bilinmektedir (Vaz, Freitas, Coelho, 2020 b: 17).

Müzelerdeki engelli erişilebilirliği üzerine yapılan bir araştırmaya göre müze projelerinde en çok öğrenme güçlüğü çeken kişilere yönelik çalışmalar yer alırken en az ele alınan çalışma grubunun görme engelli kişiler olduğu belirtilmektedir (Rix, v.d., 2020: 1048). Buna rağmen -DSÖ'nün verilerine göre- görme bozukluğu bulunan yaklaşık 253 milyon kişi, müzeler için önemli potansiyel olmaktadır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020 a: 57).

Müze gibi kültür alanlarında erişilebilirliğin sağlanması bireylerin sosyalleşmesi açısından da oldukça önemlidir. Görme engelli grupların müze ziyaretleri için evi terk ederek şehir yaşamına katılmaları erişilebilir müzelerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Kastrup, Sampaio, 2012: 106). Ancak bazı anlayışlarda görme engelliler için müze ziyaretleri gereksiz görülmektedir. Donnarumma'nın aktardığına göre bazıları için görme engelli birinden müzeye gitmesini istemek, işitme engelli bir kişiden konsere gitmesini istemekle eşdeğer görülmüş ve bu anlayışı yıkmak için müzelerin erişilebilirliği sağlaması gerekmiştir (2010: 5).

Candlin'e göre görme engellilerin müze erişimi için çözüm, ana programlardan herhangi birine gelebilecekleri ve ihtiyaçlarının karşılanacağını bildikleri çalışmalar olmasıdır (2003: 103). Hazırlanacak bu çalışmalar, görme engelli ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılarken diğer ziyaretçiler için farklı bir deneyim imkânı tanıyarak müzede bir bütünlük oluşturmalıdır. Weisen, engelliler için erişim uygulamalarının müzenin yaptığı diğer her şey ile bir bütün olması halinde başarılı olabileceğini belirtmiştir (2020: 251).

Müzelerde ve pek çok alanda engelliler için gerçekleştirilen tasarımlar ağırlıklı olarak fiziksel hareketliliğe odaklanmış ve erişim müzenin içeriğiyle değil olanaklarıyla ilgili olmuştur (Rieger, Strickfaden, 2018: 50). Düzenlenen engelli

tuvaletleri, rampalar ve Breyl tuşlu asansörler tek başına yeterli olmamış ve farklı düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Bu bölümde, müzelerin görme engelli ziyaretçiler için sağlaması gereken olanaklar; fiziksel erişilebilirlik, duyuşsal erişilebilirlik ve müze personeli başlıkları altında incelenerek görme engellilerin eser erişimini destekleyecek etkenler ele alınacaktır.

3.1. Fiziksel Erişilebilirlik

Engelliler için birincil olarak müzelerin fiziksel erişilebilirliğini sağlaması gerekmektedir. Görme engelliler başta olmak üzere engellilerin çoğu, müzelerdeki sergilerin ve programların erişilebilir olduğunu düşünmemektedir (Salmen, 1998: 51). Bu nedenle müzelerin görme engelliler için erişilebilir hale getirilmesi adına ilk olarak tanıtım araçları, müzelerin erişilebilirlik farkındalığını göstermeleri için önemli olmuştur.

3.1.1. Tanıtım Araçlarında Erişim

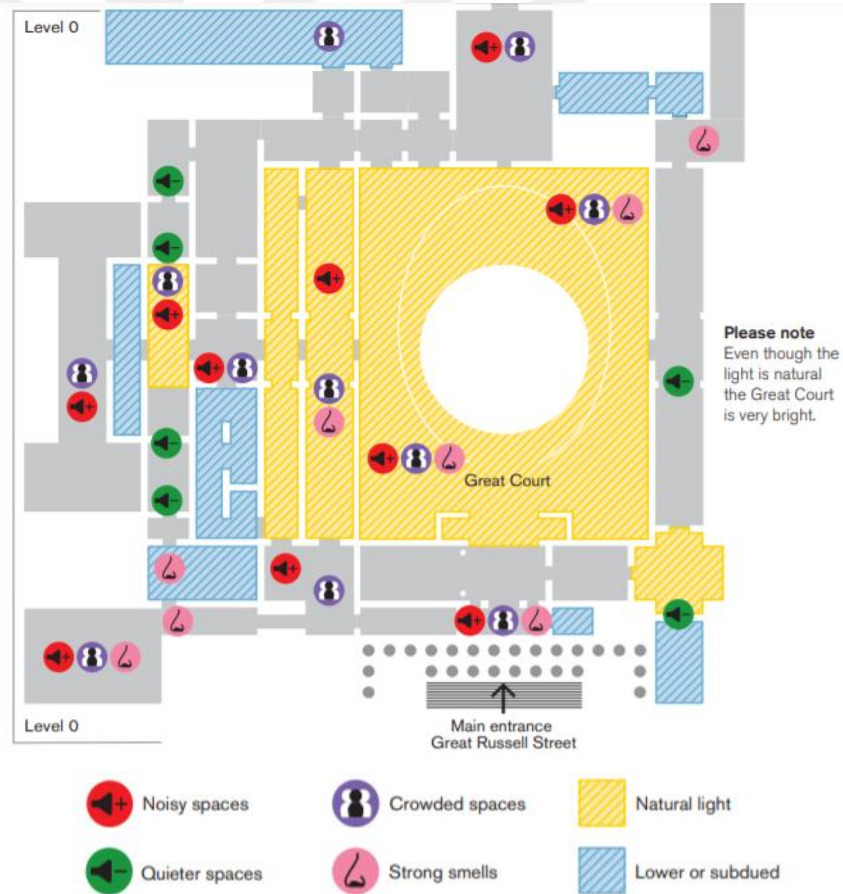
Ziyaretçilerin müzeyi kendi istekleri doğrultusunda ziyaret etme özgürlüğü olması önemlidir (Eardley, v.d., 2016: 264). Ancak görme engelliler için müze ziyareti aniden düzenlenmeyecek bir etkinliktir. Ziyaretin önceden planlaması ve müzenin sunduğu olanakların bilinmesi gerekmektedir. Görme engellileri müze ziyaretine teşvik etmek için müze tarafından ziyaretin yararları ve müzenin sunabileceği olanaklar hakkında bilgi verilmelidir (Levent, Reich, 2013: 223). Bu bilgiler için çevrimiçi ve basılı tanıtım araçları kullanılmaktadır.

Görme engelli ziyaretçiler içinde az gören ve tamamen görmeyen kişiler olduğunun bilincinde olarak düzenlemeler yapılmalıdır. Tanıtım sürecinde kullanılan basılı materyallerin farklı derecelerde görme bozukluğu olan ziyaretçiler tarafından daha kolay okunabilmesi adına yazı ve resimlerin üst üste gelmesi önlenmelidir. Büyük boyutlu, yüksek kontrastlı ve okunması kolay yazı karakterlerinin kullanılması gerekmektedir (Salmen, 1998: 52). Sergi broşür ve kılavuzlar gibi tanıtım yayınlarında

minimum 14 punto metin boyutu ile tam görme kaybı olan kişiler için kabartma figürler ve Braille yazıları bulunmalıdır (Mesquita, Carneiro, 2016: 378).

Görme engelli bireylerin tanıdık olmadıkları ortamlarda kendilerini güvensiz hissetme eğiliminde oldukları bilinmektedir (Mesquita, Carneiro, 2016: 376). Bu nedenle, yazılı materyallerdeki bilgilerde müzenin fiziksel düzeni hakkında detaylar verilmelidir (Levent, Reich, 2013: 225).

Kraliyet Sanat Akademisi ve İngiliz Müzesi örneklerinde olduğu gibi müze broşürlerinde duysal haritalar bulunmalıdır. Bu haritalarda, müzedeki sesli-sessiz, kalabalık-sakin, aydınlık-karanlık, alçak-yüksek tavanlı, yoğun koku gibi ziyaretçileri etkileyecek noktaları ziyaretçiler için yardımcı olacaktır (“Sensory Map”, t.y.) (**Resim 3.1**).

Resim 3.1: İngiliz Duyusal Haritası’nda aydınlık, alçak tavanlı, kalabalık, gürültülü, sessiz, yoğun kokulu, alanların belirtildiği plan (“Sensory Map”, t.y.).

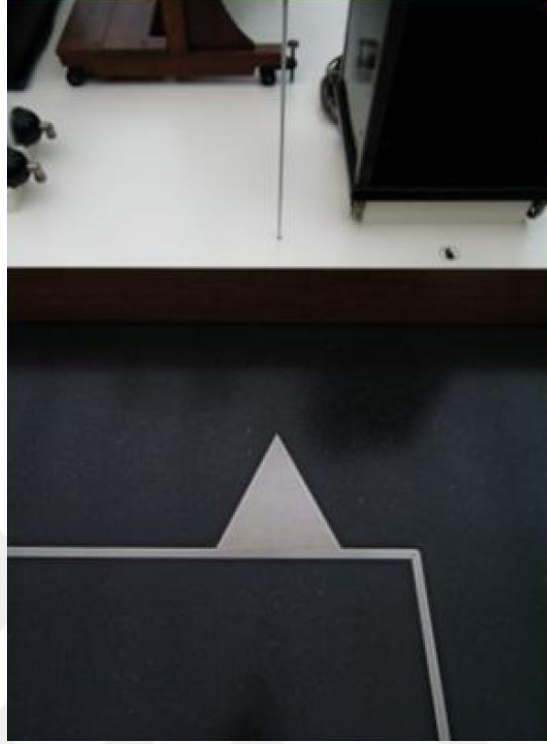
Günümüzde broşürlerin yanı sıra web sitelerinde erişilebilir çevrimiçi bilgi sağlamak en etkili stratejilerden biri olarak görülmektedir. Web siteleri, görme engellilerin ziyaret için de ön bilgi almada en fazla yardımcı olacak kaynaklardır (Holloway, v.d., 2019: 7).

Müzelerin internet sitelerine, yazılı olan bilgileri içeren sesli açıklamalar eklenmelidir (Salmen, 1998: 53). Bu web siteleri; müze binasının ve koleksiyonunun tanıtımı, görme engelliler için dokunulabilecek nesneler, sesli rehberler, rehberli turlar, Breyl açıklamalar, erişilebilir etkinlikler, rehber köpeklere giriş izinlerinin bulunup bulunmadığı gibi ziyaretçilerin erişimini etkileyen bilgileri içermelidir (Vaz, Freitas, Coelho, 2020 b, 19).

3.1.2. Müze Dışı ve İçi Fiziki Erişim

Görme engelli kişilerin kültürel katılımını engelleyen başlıca kısıtlamalar fiziksel çevredeki engellerin varlığıdır (Mesquita, Carneiro, 2016: 376). İtalya tarafından hazırlanan ve erişilebilirlik ile ilgili öneriler sunan *Mimari Engellerin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Plan (PEBA) EK-1* kapsamında, müze binasına erişimi sağlayan kaldırım, yol, rampa ve zeminde yeterli eğim ve genişlik olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca müzeyi bulmayı kolaylaştırmak için aydınlatma, sokak lambası, renkli tabela gibi alternatif yönlendirme biçimlerinin kullanılması önerilmektedir. Girişte kabartma yolların kullanılması da, görme engelli ziyaretçilerin müze personeline ulaşmadan önce müze binasına erişiminde önemli rol oynamaktadır (“Allegato 1: P.E.B.A. ..., 2018: 5).

Müze profesyonelleri tarafından, müze binasına erişim genellikle ilk akla gelen nokta olsa da bina içi sergi erişimi ve dolaşım sürecinin tasarlanması görme engelli ziyaretçiler için önemlidir (Majewski, Bunch, 1998: 154). Ziyaretçinin sergi alanlarına erişimi sağlanırken yoğunluk oluşması önlenmeli ve gerekli akış yönetimi yapılmalıdır. Müze içinde kabartma yollara ihtiyaç olduğu çeşitli çalışmalarda görme engelli ziyaretçiler tarafından belirtilmiştir (İstanbulu Dinçer, v.d., 2019: 122).

Resim 3.2 Almanya Hijyen Müzesi zemin takip çizgisi (Kaynak, Çolak, 2011: 47).

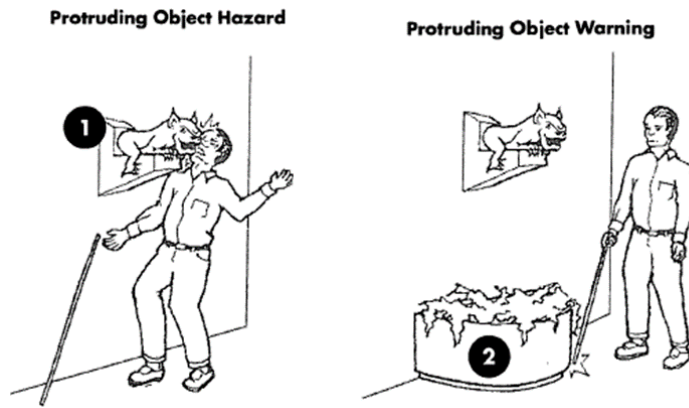
Sergi alanı içinde, beyaz bastonla hissedilebilecek kabartma yollar her yeri kapsayacak şekilde düzenlenmeli ve bu yollar ziyaretçiyi eserlerin önüne getirdiğini belirten işaretler içermelidir (**Resim 3.2**). Oluşturulan dokunsal yollar, kısmi görme bozukluğu olan ziyaretçilerin için üzerinde durduğu zeminle kontrast oluşturacak şekilde renklendirilmelidir (Kaynak, Çolak, 2011: 35 – 47; Hayashi, Baranauskas, 2017: 4) (**Resim 3.3**).

Nesnelerin sergilenmesinde de kısmi görme engeli bulunan kişilerin algılamasında karışıklık yaratmamak için basit bir arka plan tasarımı seçilmesi önerilmektedir. Sergilenen nesneler ve kullanılan renkler arasında %70 oranında kontrast olması gerekmektedir. Etiket ve levhalarda mat yüzey kullanılmalı ve yazı ile fon arasında kontrast sağlanmalıdır. Yazı karakterinin Helvetica olarak seçilmesi de yazının rahat okunma açısından destekleyici olacaktır (Kaynak, Çolak, 2011: 37 – 39).

Resim 3.3: Almanya Chemnits’deki Devlet Arkeoloji Müzesi’ndeki dokunsal yol (Weiß, 2018: 20).

Müze binalarındaki yatay ve dikey tüm dolaşım yolları, görme engelli bireylerin karşılaşacağı problemlerden ve kaza oluşturacak nesnelerden arındırılmış olmalıdır. Kullanılan tabelalar, aplikler, yapı elemanları da görme engeli bulunan kişilerin kendilerini yaralayabilecekleri şekilde aşağı sarkıtılmamalıdır (Salmen, 1998: 54 - 68) (**Resim 3.4**).

Resim 3.4 : Görme engelli ziyaretçiler için önlemler (Salmen, 1998: 68).

Görme engellileri uyarmak için aydınlatma, renk ve ses uygulamalarıyla eğimli zeminler desteklenmelidir (Mesquita, Carneiro, 2016: 377). Bu şekilde tasarlanmamış

merdivenler ziyaretçilerin düşerek hem aşağılanmaları hem de zarar görmelerine neden olabilmektedir(Levent, Reich, 2013: 222).

Müzedede görme engellilerin eser erişilebilirliğinin sağlanması için fiziksel erişilebilirliğin duyuşal faktörlerle desteklenmesi gerekmektedir.

3.2. Duyusal Erişilebilirlik

Görme engelli bireylerin müze deneyimleri bilgiye, fiziksel alana erişimle birlikte diğere duyulara güvenmelerine bağıdır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020 b: 17). Fiziksel engellilerden farklı olarak işitme, görme veya bilişsel engelliler için sergi tasarımı ve sunumuyla beraber dikkate alınması gereken pek çok konu bulunmaktadır (Majewski Bunch, 1998: 153). Donnarumma'ya göre engelli erişimi kapsamında müzeler genellikle rampa, yazı tipi boyutu gibi fiziksel tasarıma odaklanarak eserlerin algısal erişimini göz ardı etmiştir (2010: 37). Müzelerde engelli erişilebilirliğinde sergi içeriğinin erişilebilir olması ikincil katman olarak gösterilmiştir (Majewski Bunch, 1998: 154).

Bu kapsamda görme engellilere yönelik hazırlanan sergilemelerde duyuşal erişim çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Bu erişim uygulamaları planlanırken müze misyonu sergilenen eserlerin türü ve müzenin eğitiminin felsefesi göz önünde bulundurulmalıdır. Görme engelli ziyaretçiler için eşit erişim ve zevkli bir müze deneyiminin bu şekilde sağlanabileceği Axel ve Levent tarafından belirtilmiştir (2003: 426).

Gören bireylerde dışarıdan gelen bilgilerin %60 görsel, %20 işitsel ve %20 dokunma, tatma ve koklama duyularına bağı olarak algılandığı bilinmektedir (Cho, 2021: 14). Ancak görme engellilerin bilgi almasında çoğunlukla dokunma ve işitme duyuları etkindir (D'Agnano, v.d., 2015: 207; İstanbullu Dinçer, 2019: 122). Bu kapsamda görme bozukluğu olan kişilerin müze ziyaretlerinde bilgi edinmeleri için dokunma ve duyma gibi çok duyulu deneyimler olması gerektir (D'Agnano, v.d., 2015: 207; Romeo, 2018: 235; Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 58).

Bilgisayar teknolojisinde önemli bir yere sahip olan çok modluluk, yeni müzecilik anlayışında da görölmektedir. Bu kapsamda farklı duyular yoluyla bilgi edinerek; görme, duyma, tatma, dokunma ve kokuya hitap eden çok sensörlü ekranlar

gibi daha yenilikçi bir yaklaşım ele alınmaktadır (Cho, 2021: 1). Bu yaklaşım, sadece görme bozukluğu olan bireylerin değil tüm ziyaretçilerin müze deneyimlerini geliştirmede yardımcı olmaktadır (Spence, Gallace, 2020: 22).

Çok modlu sunum örneği için dokunma, sesli betimleme ve ses kullanan 3 boyut baskı teknolojisini içeren bir kılavuz geliştirilmiştir (Cho, 2021: 6). Bu kılavuzun içeriği şu şekilde düzenlenmiştir:

1. Görüntü işleme ve 3 boyutlu baskı teknolojisi ile kabartma modeli oluşturulur.
2. Model 3 boyutlu yazdırılır.
3. Sesli yanıtları tetikleyen dokunma hareketlerinin algılanması için iletken boya kullanılır.
4. Renk katmanları eklenir.
5. İnteraktif model sergi standına yerleştirilir.
6. Model kontrol panosuna bağlanır.
7. Kulaklıklar kontrol panosuna bağlanır.
8. Kullanmak için dokunulur.
9. Ruh halini belirleyen fon müziği dinlenirken bağımsız dokunsal keşif yapılır.
10. Nesnenin adı, rengi, şekli gibi bilgilerin dinlenmesi için herhangi bir yere dokunulur.
11. Sonbaharda bir ağaçtaki yaprakların sesi veya geceleri kırsal bir kasabanın gürültüsü gibi yerleştirilmiş sesleri dinlemek için sanat eserinin herhangi bir yerine iki kez dokunulur.
12. Herhangi bir eseri anlamının önemli bir parçası olan ressamın tarihsel ve sosyal bağlamı gibi kullanım talimatlarını ve sanat eseri hakkında genel bilgileri içeren kayıtlı bir parçayı dinlemek için fiziksel bir düğmeye dokunulur (Cho, 2021: 6).

Eğitimciler tarafından da çok duyulu eğitimin faydalı olduğu savunularak çok duyulu öğrenmenin hem algısal hem de hafıza görevleri için performansı arttırdığı belirtilmektedir (Eardley, v.d., 2016: 265). Ses, renk, doku ve sıcaklık gibi görsel olmayan duyusal formların sanat eserlerini yorumlamak için kullanılması, kişileri

sosyal ve psikolojik yönden olumlu etkileyerek sanat ve kültürden zevk alınması adına yeni yol olarak değerlendirilmektedir (Cho, 2021: 1). Yapılan araştırmalarda görme, koklama ve duymanın beyin tarafından birleştirilerek, nesnenin dokusuna ilişkin algının oluşturulduğu öne sürülmektedir. Bu kapsamda, çok duyulu çalışmaların görme engelli ziyaretçiler için önemi ortaya çıkmıştır (Spence, Gallace, 2020: 26-27).

3.2.1. Sesli Rehberler

Günümüzde tam ve kısmi görme kaybı olan ziyaretçilerin erişilebilirliğini sağlayan en yaygın yöntem sesli rehberlerdir (Holloway, v.d., 2019: 2; Weisen, 2020, 248; Vaz, Freitas, Coelho, 2020 a: 58).

Sesli rehberler hem gören hem de görme engelli ziyaretçiler için tasarlanmıştır (Eardley, v.d., 2016: 269). Vaz, Freitas ve Coelho'ya göre müze ziyaretinde bulunan görme engelli kişiler, bilgi edinmede Breyl yerine sesli kılavuzu kullanmayı daha hızlı ve eğlenceli bulmuşlardır (2020 b: 19).

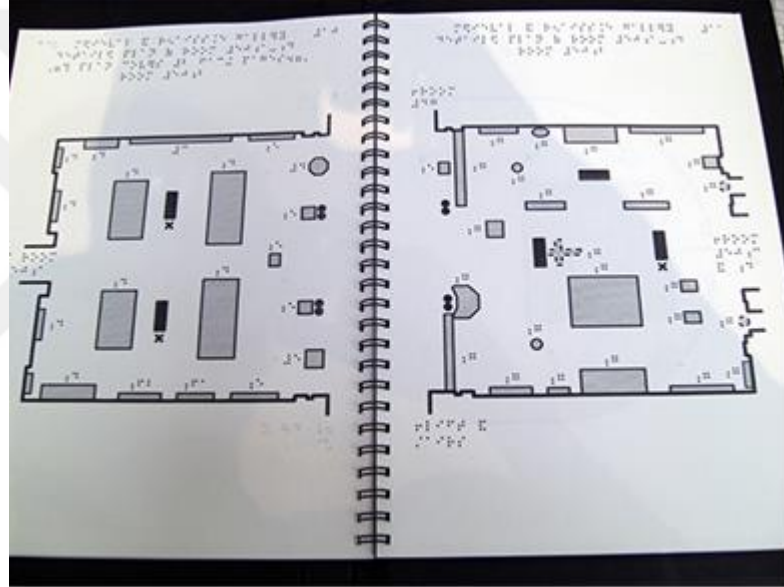
İspanya'da yapılan bir çalışmada; sesli kılavuz sistemlerindeki kompozisyon ve simge tanımlarının katılımcılar için daha sık erişilebilen bir bileşen olduğunu göstermiştir (Soler Gallego, 2018: 119).

3.2.2. Breyl Kullanımı

Müzeye gelen görme engelli nüfusta Breyl okuyan sınırlı ziyaretçi olması dokunmatik eserler için Breyl kullanımını azaltmıştır (Ginley, 2013). Fransa'da yapılan bir araştırmaya göre tam görme engeli bulunan kişilerin yalnızca %15'i Breyl okuyucusuyken sadece %10'u okuyup yazabilmektedir (Brock, Jourffrais, 2015: 3). Ancak oluşturulan her sergide Breyl etiket ve Breyl sergi kitapçığı olması gerekmektedir (Onol, 2020: 106; Vaz, Freitas, Coelho, 2020 a: 62). Bu kapsamda Breyl etiket panelleri yüzey üzerine düz olarak değil uygun açıdaki bir eğimle yerleştirilmelidir (Danacı Polat, 2019: 69).

3.2.3. Dokunsal Harita

Kabartma haritalar, bireylerin müzede temas yoluyla farklı alanların konumlarını öğrenmeleri için oldukça önemlidir (Mesquita, Carneiro, 2016: 377). Victoria&Albert Müzesi'nin Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü (Royal National Institute of Blind People – RNIB) ile hazırladığı dokunsal kitapta ziyaretçileri yönlendiren dokunsal haritalar ve Breyl açıklamaları yer almaktadır (Ginley, 2013) (Resim 3.5).

Resim 3.5 : Victoria & Albert Müzesi Breyl açıklamalı dokunsal harita (Ginley, 2013).

Hazırlanan dokunsal haritalar, görme engelli ziyaretçilerin müze modellerinin 3 boyutlu zihinsel temsillerinin yaratılması için kullanılabilir (Vaz, Freitas, Coelho, 2020 b: 20). Bu haritalarda sergi isimlerini, hediyelik eşya dükkânını, restoranı belirten dokunsal takip çizgisi ve Breyl alfabe bulunmalıdır (Salmen, 1998: 73).

3.2.4. Dokunsal Eser Erişimi

Görme engelli bireylerde dokunma, hem bilinçli olarak kullanılan hem de öğrenilebilen ve geliştirilen bir beceri olarak görülmüştür. Candlin'in araştırmasına göre bireyin beceri düzeyi ne olursa olsun dokunma, sanat eserleri hakkında bilgi edinmenin birincil yolunu oluşturmaktadır (2004: 74) (**Resim 3.6**). Dokunsal deneyim hipotezine göre dokunma duyusuna güvenme, dokunma keskinliğini arttırmış ve yapılan çalışma ile doğruluğu kanıtlandığı bilinmektedir (Cho, 2021: 3). Ayrıca dokunsal yorumlamanın, müze deneyimlerinde ziyaretçilerin eser erişimini artırma potansiyeli olduğu da öne sürülmektedir (Onol, 2020: 94).

Resim 3.6: ABD Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde gerçekteşen rehberli dokunsal tur (Mohn, 2013).

20. yüzyıl müzelerinde müze ziyaretçileri sadece izleyici olsa da 17. ve 18. yüzyıl dönemi ilk müzelerde, dokunma bir öğrenme aracı olarak kullanılmıştır (Howes, 2014: 260). Eserlere dokunulmasında hiyerarşı olduğunu savunan Candlin, alt sınıfın üst sınıfa göre erkeklerin ise kadınlara kıyasla daha fazla dokunma eğiliminde bulunduğunu savunmaktadır (2004: 78).

Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü'nün müzeler için yaptığı bir araştırmaya göre dokunmak müzelerde görme engelli kişiler için önemli bir öğretim ve öğrenme unsuru

olarak görülmüştür (Hayhoe, 2017: 46; Romeo, v.d.: 2018: 233). Görsel sanatlardaki en büyük zorluk ise eserin ifade gücünü ve estetiğini kaybetmeden dokunarak tercüme edilmesidir (Kastrup, Sampaio, 2012: 108).

Müzelerde kullanılan dokunsal turlarda eserin kendisi ya da modellerin reproduksiyonu sunulmaktadır (Romeo, v.d.: 2018: 234). Dokunsal temsiller için kabartmalı kâğıt, ısıyla şekillendirilmiş plastik, 3D baskı, reçine kalıplama, oymalı ahşap, taş veya kumaş gibi çeşitli materyallere form verilmektedir (Romeo, v.d.: 2018: 234). Bu süreçte şekil, malzeme, doku ve renklerle ilgili ayrıntılı sonuçlar ışık tarayıcıları, lazer tarayıcılar ve fotogrametri çözümleri gibi gelişmiş 3 boyutlu sayısallaştırma sistemleri ile elde edilmektedir. 3 boyutlu tarama, Bilgisayar Destekli Tasarım (CAD) ve Sanal Gerçeklik (VR) tasarımları çeşitli müze ve üniversite koleksiyonlarını dijitalleştirmek için kullanılmaktadır (Comes, 2016: 60-61). Görme engelliler tarafından 3 boyutlu eser genellikle ilgili çekmiştir. Buna neden olan popüler sebepler; öğrenmek ve eğlenmek, daha iyi değerlendirmek, orijinalerin korunması ve eserlerle etkileşimin sağlanması olmuştur (Wilson, 2017: 461).

Dokunsal rehabilitasyon, yeni müzecilik anlayışında bir eğilim haline gelerek duyuşsal müzecilikte en göze çarpan nokta olmuştur. Ayrıca koku ile tat duysunu gizlemek yerine aktif hale getirilmesi talep edilmiştir (Howes, 2014: 259). Duyusal müzeciliğin özünde çok modluluğun olduğunu savunan Randaccio farklı dillerin kullanımı ile dilsel modun; jest ve beden, 2 boyutlu görüntülerle görsel modun; heykel gibi 3 boyutlu sanat eserleri için işitsel ve dokunsal modun etkileşimiyle anlam oluşturulduğunu savunmaktadır (2018: 290). Bu kapsam ile çeşitli modların güçlü kombinasyonları, görme engelliler için görme duyusunun eksikliğini telafi eder nitelikte olarak renk ve görüntülerin ses, doku, sıcaklık ve koku aracılığıyla dolaylı yoldan algılanmasına olanak tanınmaktadır (Cho, 2021: 2).

Müzelerde uyumlu kokuların kullanımının bireylerin müzeye geri dönmek için kendi isteklerini gösterdiği bilinse de kokuların mekân içinde dağıtılması çevreye olumlu ya da olumsuz bir etki uyandırmakla birlikte bazı kokuların tekrarlanabilir şekilde duygusal tutumları tetiklediği öne sürülmektedir (Cho, 2021: 12). Çok modlu hazırlanan dokunma turlarında nadiren de olsa sıcaklık, ağırlık, sağlamlık ve ince doku işlemesi gibi sadece gözle ölçülemeyen özelliklerin sunumu da bulunmaktadır (Eardley, v.d., 2016: 264).

3.3. Müze Personeli

Kişilerin deneyimlerini sınırlandıran engeller sadece fiziksel değil tutumsal ve kurumsal önyargılara da dayandığı bilinmektedir (Garcia Carrzosa, 2019: 11). Müzelerde hizmet sunan personelin eğitim eksikliğinin bulunması görme engelli bireylerin katılımında önemli bir engel oluşturmaktadır (Mesquita, Carneiro, 2016: 376). Donnarumma'nında belirttiği üzere pratiklik açısından tam ve kısmi görme bozukluğu olan bireyler için müze personeli yardımı ile müze güvenli bir şekilde ziyaret edilebilmektedir (2010: 37). Ancak bir müzenin görme engelliler için kişisel rehberli turunu yapabilecek personel üyesinin mevcut olmasının mali yükü fazladır (Eardley, v.d., 2016: 264). Aynı zamanda erişim programlarında sorumlu eğitimciler genellikle az fonla, düşük statü ve kötü ücretlerle çalıştırıldığı öne sürülmektedir (Candlin, 2003: 102).

Fransa Devleti'nin hazırladığı Miras Kodu Madde L 442-7'de kültürel erişim faaliyetlerinin kalifiye personel tarafından yürütüleceği açıklanmıştır ("Code Du Patrimoine – Version ..., 2021). İngiliz Kraliyet Sanat Akademisi tarafından hazırlanan politikada ise görme ve işitme engelli ziyaretçilerle başarılı bir şekilde iletişim kurarak gerekli bilgileri iletme becerilerine sahip ön büro personeli bulundurulması gerektiği yer almaktadır ("Access Policy", 2014:2). VocalEyes da Birleşik Krallık müzelerinin pek çoğunda görme engeli bulunan ziyaretçileri karşılamak ve yönlendirmek için eğitilmiş personel bulunmaktadır ("State of Museum Access ..., 2016).

Görme engelli bir kişiye müzede güvenli bir şekilde rehberlik etmek erişilebilirliğin anahtarı olarak görüldüğü için V&A Müzesi'ndeki personel eğitimlerinin bir kısmının göz bağı kullanılarak yapıldığı bilinmektedir. Bu kapsamda amaç kişiye görmemenin nasıl bir his olduğunu göstermek değil görme engellilerin müze ziyaretlerinin ne kadar zor olabileceğini vurgulamak olmuştur (Ginley, 2013). ARCHES kapsamında yapılan araştırma çalışması sonucunda görme engellilere yönelik projelerin oluşturulmasında müze personeline sürekli eğitim için zaman ayrılması gerektiği belirtilmiştir (Garcia Carrziso, 2019: 48).

Görme engellilere eşit erişim için Avusturalya Bendigo Sanat Galeri adına yapılan modelde de ilk adım olarak kurumsal değişim ele alınmıştır. Görme engelli

odak grup olarak da tüm personel için farkındalık eğitimi ve personel, görme engelli ziyaretçi, sanatçılar gibi paydaş üyeleri barındıran bir danışma grubu oluşturulması önerilmiştir (Holloway, v.d., 2019: 7). Görme engellilerle ilgili yapılan bazı çalışmalarda katılımcılar müzelerde ihtiyaçlarını anlamayan müze personeli ya da güvenlik görevlileri tarafından kınanarak suçlu gibi hissettiklerini belirtmişlerdir. Müze ziyaretlerinde, ziyaretçilerle doğrudan etkileşime giren tüm personel için Engelli Farkındalık Eğitimi'nin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Görme engelliler için erişilebilir programların planlanma süreci müzelerin meşgul olmadıkları zamana göre düzenlenmelidir (Levent, Reich, 2013: 222-225).

Görme engelli katılımcıyla iletişimde, ilk önce müze personelinin kendini tanıtarak bu kişinin yardım isteyip istemediğini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Engelli ziyaretçiler ile iletişimde yavaş ve açık konuşulması önerilmektedir (Garcia Carrziso, Rix, 2016: 9-14). Bireylerin ne tür bir yardım istediklerinin öğrenilmesinin ardından, istekleri dâhilinde ilgili personelin kolundan destek alınabilir ("Guiding A Blind Or ...", t.y.). Merdiven gibi alanların anlaşılması için ziyaretçinin personelin koluna girerek yarım adım geriden gelmesi gerekmektedir ("Görme Engelliler Hakkında ...", 2021: 20). Gezi esnasında kaldırım, basamak gibi aşağı ya da yukarı gerçekleşecek ilerlemeler belirtilerek çevreleriyle ilişkileri kopartılmamalı ve nerede oldukları, ne yöne baktıkları belirtilmelidir (Garcia Carrziso, Rix, 2016: 14). Ziyaretçinin yol veya yönle ilgili soru yöneltmesi halinde kesin ve anlaşılır şekilde izah edilmelidir ("Görme Engelliler Hakkında ...", 2021: 21).

Müze personelinin ziyaretçileri sergi alanlarını tanımaları adına yönlendirme yapmaları, rehber köpeklere saygı göstermeleri müze ziyaretlerinin görme engellilerin deneyimleri açısından önemli ölçüde iyileştirebileceği öne sürülmektedir (Mesquita, Carneiro, 2016: 378). İlerleme esnasında bulunan olası tehlikelerden bahsedilerek nerelerde problem yaşanabileceği açıklanmalıdır. Ayrıca konuşma esnasında, görme ile bağlantılı kelimeleri kullanmaktan kaçınılmaması gerekmektedir. Engelli ziyaretçilerle konuşulurken yetişkin oldukları unutulmamalı ve engelliler çocuklaştırılmamalıdır. Aynı zamanda basit bir dil kullanarak abartılı hareketlerden kaçınılmalı ancak hata yapmaktan çekinilmemek gerektiği önerilmektedir (Garcia Carrziso, Rix, 2016: 11-14). Ziyaretçi ile girilen sergi alanında ortada tek başına bırakılmamalıdır ("Görme Engelliler Hakkında ...", 2021: 21).

Ayrıca ziyaretçiler, verilen tanımlamaların ve dokunsal nesnelerin özümsemesi için zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Anlatımlar esnasında günlük kelime ve terimler kullanılmaya çalışılarak anlaşıldığı kontrol edilmektedir. Bu kapsamda renkler tanımlanmalı, gerekli ses ve kokuları için açıklanmalar kullanılarak nesnenin odadaki konumu ve boyutları hakkında bilgi verilmelidir. Yapılan açıklamalarda eseri tarihsel ve toplumsal bir çerçeve içerisine ya da tur üzerindeki diğer çalışmalarla bağ oluşturacak şekilde nitelendirilmelidir. Refakatin tamamlandığı zaman ziyaretçiye bu durum kesinlikle belirtilmelidir (Garcia Carrziso, Rix, 2016: 9-14).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA GÖRME ENGELLİLERİN MÜZE ERİŞİMİ

Müzelerde engelli erişilebilirliğinde kullanılan yöntemler, yeni sergileme teknikleriyle çoğalmıştır. Özellikle son elli yılda yasal zemini oluşturulan erişilebilirlik için müzelerde; rampalar, yeni tuvalet modellemeleri, etiketlerdeki yazı tipleri ve boyutlarının değişimi, resimli işaretler, Breyl yazılar, dokunsal sergiler gibi çeşitli yollar aramışlardır (Graham, 2013: 65).

Engellilik bilincinin sınırlı olması ile sadece bütçe ve zaman bağlamında değil uzmanlarla birlikte pratik ve akademik kaynaklarda daha fazla araştırma alanlarının mevcut olduğu öne sürülmektedir (Cho, Jolley, 2016: 222). Birleşik Krallık Müzeler ve Galeriler Komisyonu engelli danışmanlığını yapan Carolyn Keen, engellilerin pek çok normal kabul edilen faaliyetten yoksun kaldığını belirterek bunun sebebinin uygun düzenlemeler yapılmamış olmasıyla ilişkilendirmiştir (Kaushik, 1999: 50).

Müzelerin uygulamalarını değiştirmesi için en zor gruplardan biri görme engelli ziyaretçiler olmuştur (Anagnostakis, v.d., 2016: 1022). Günümüzde bile görme engellilerin rahatça erişim sağlayacağı müzeler kısıtlıdır ve bu kişilerin yalnızca %5.5'i Avrupa müzelerini ziyaret edebilmektedir (Vaz, Freitas, Coelho, 2020b: 17). Görme engellilerin müzelerdeki deneyimleri dokunsal turlarla başlamış ve bu bireylere yönelik çalışmalar 19. yüzyılda görülmüştür.

Bu bölümde, 18. yüzyılda dokunsal turlarla başlayan dokunsal erişimin kısıtlanma süreci ve müzelerde günümüze kadar uygulanan engelli çalışmaları incelenmiştir. Ardından günümüz teknolojisiyle görme engellilerin müze erişimini destekleyen çok modlu erişim sistemleri örneklendirilmiştir.

4.1. 19. Yüzyıl ve Öncesi

18. yüzyılda Avrupa müzelerinde dokunma, görme ile birlikte görsel beğenin önemli bir unsuru olarak görülmüştür (Kastrup, Sampaio, 2012: 96). 18. yüzyılın sonlarında Ashmolean Müzesi ve İngiliz Müzesi gibi müzelerde ziyaretçilerin eserlere dokunmasına izin verildiği ve kısıtlamaların zamanla ortaya çıktığı bilinmektedir ("A Renaissance of ...", 2016).

19. yüzyıl müzeleri, sosyal dışlanmaya karşı devletin medenileştirici araçları olarak nitelendirilmiştir. Ziyaretçi sayısı artmasıyla dokunma popüler sınıflar için ayrıcalık haline gelmiştir (Sandell, 2003: 45; Kastrup, Sampaio, 2012: 96). Farklı sosyal sınıfa ait ziyaretçilerin çoğalması, müzelerdeki dokunsal sergilerin üst sınıflara özel sunulmasına neden olmuştur. Bu dönemde, popüler tabakanın eserlere dokunması zararsız kabul edilirken, diğer kişilerin dokunması kuralızsızlık ve kirlilik olarak nitelendirilmiştir (“A Renaissance of ...”, 2016).

Dokunsal sergilerinin popülerlik kazanmasıyla, *Eller Üzerinde (Hands On)* adı verilen yöntem ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıl sonlarında ABD’de popüler hale gelen çocuk müzeleri ve doğa bilimleri müzelerinde de bu yöntemle dokunma sergileri düzenlenmiştir (Handa, Miyasaka, 2018: 23). Bu dönemde, Batılı müzeler eğitim çalışmalarında da gelişim göstermeye başlamıştır. Müzelerin öğretme işlevinin farkına varılmasıyla çeşitli ziyaretçi kitleleri için turlar yapılmıştır. Böylece görme engelliler için eğitim çalışmaları oluşturulmaya başlanmıştır (Buyurgan, 2009: 1169 - 1170).

4.2. 20. Yüzyıl

1900’lerin başında, fiziksel ve zihinsel engellilerin ihtiyaçları müzelerde dikkate alınmaya başlamıştır (Hooper-Greenhill, 1999: 151). Bu dönemde Kuzey Amerika ve Avrupa’daki müzeler engelli çalışmaları yapmıştır. Yapılan ilk çalışmalar İngiltere ve New York’daki doğa tarihi koleksiyonlarında gerçekleşmiştir (Hayhoe, 2017: 45).

New York Times’ta yapılan söyleşide 1908’lerden itibaren Metropolitan Müzesi’nde fiziksel engelliler için tekerlekli sandalye kullandıkları erişim programları denetleyicisi Rebecca McGinnis tarafından belirtilmiştir (Mohn, 2013) **(Resim 4.1)**.

Amerikan Doğa Tarihi Müzesi’ndeki çalışmalar, 1909 yılında birkaç müze personelinin kulüp ve görme engelli toplantılarında doğa tarihi dersleri vermesi ve bazı eserlerin örnek olarak kullanılmasına izin verilmesiyle başlamıştır. Dönemin Müze Müdürü Dr. Hermon C. Bumpus, görme engellilerin ilgisini çeken koleksiyonlar için bir oda hazırlanmasını istemiştir. İki yıl boyunca ziyaretçilerin erişilebilirliğini sağlamak için denetleme yapılmıştır (Laidlaw Vaughan, 1914). Metropolitan Müzesi,

1913'te görme engelli devlet okulu öğrenciler için görüşmeler düzenlemiştir (Mohn, 2013).

Resim 4.1: 1922'de New York Metropolitan Müzesi'ndeki tekerlekli sandalyeli öğrenciler (Mohn, 2013).

1914 ve 1927 yılları arasında New York'taki Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nde özel eğitimler yapıldığı sırada öğrencilerin derslerde kullanılan nesnelere dokunarak yakından inceleyebildiği bilinmektedir (Onion, 2014) (**Resim 4.2**).

1950'li yıllara kadar ABD'de kapsamları sınırlı olmasına rağmen görme engelli ziyaretçiler için sergi ve turların devamlılık gösterdiği bilinmektedir (Hayhoe, 2017: 46). İlerleyen 20 yılda gelişmiş ülkelerdeki müzelerde özel gereksinimli bireyler için sunumlar artmıştır. 1967'den itibaren Güney Afrika Ulusal Galerisi'nde her yıl dokunma sergisi gerçekleşmiştir (Hooper-Greenhill, 1999: 152).

Müzelerdeki görme engelli ziyaretçiler için çalışmalar, 1970'lerde çoğalmaya başlamıştır. 1975 yılında Leicester'de Müze Eğitim Servisi Grubu ile Leicester Üniversitesi Müze Çalışmaları ve Yetişkin Eğitimi Bölümü'nde, çeşitli engellilikler ve görme bozuklukları üzerine tartışmalar yapılmıştır (Buyurgan, 2009: 1170-1171).

Resim 4.2: Görme engelli çocukların Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'ndeki dokunma dersleri, 1917 (Onion, 2014).

1970'lerin başından beri New York Metropolitan Sanat Müzesi (MoMA) görme engelli ziyaretçiler için koruyucu eldivenlerle heykellere dokunulmasına izin vermiştir. Müzenin geniş koleksiyonun küçük bir kısmına erişimi sağlayan *Lütfen Dokun (Please Touch)* turları düzenlenmiştir (Housen, DeSantis, 2003: 430). Tur kapsamında; sözlü betimleme turları, dokunsal resimler, büyük baskılar, Breyl yazılar ve dokunma turları oluşturulmuştur (Buyurgan, 2009: 1171).

1976 yılında İngiltere'deki Tate Galeri'de *Körler İçin Heykel* sergisi düzenlenmiştir. Galeri, İngiltere'nin ilk büyük dokunsal sergisi olarak Batı Avrupa'dan modern heykelleri görme engellilere sunmayı hedeflemiştir (Donnarumma, 2010: 35). Bu sergiler izleyiciler üzerinde etkili olarak özellikle 1980'ler boyunca heykelde dokunma döneminin bir başlangıcı sayılmıştır (Hooper-Greenhill, 1999: 153). *Körler İçin Heykel* sergisi, Tate Galeri Eğitim Bölümü tarafından organize edilerek Körler İçin Ulusal Kraliyet Enstitüsü tarafından Breyl

katalog, Breyll etiketler ve dokunma haritası sağlanmıştır (Hooper-Greenhill, 1999: 153).

1977’de ICOM tarafından düzenlenen on birinci genel konferansda, müzelerin maksimum düzeyde erişilebilirliği sağlamak ve uygun programları genişletmek için çalışmalar yapılması tavsiye edilmiştir (Kaushik, 1999: 48).

Tate Galerisi’de gerçekleşen sergiler 1980’de İngiltere Galler Ulusal Müzesi’nde, 1981’de Kuzey İrlanda Ulster Müzesi’nde ve 1986’da İngiliz Müzesi’ndeki çalışmaları etkilemiştir. Böylece 1980’lerde müze ve galeriler ziyaretçilerini geliştirmek adına stratejiler oluşturmaya başlamıştır (Hooper-Greenhill, 1999: 150-154). Ayrıca müzeler yaratıcı öğrenme alanı olarak daha güçlü bir eğitim amacı üstlenmişlerdir (Kastrup, Sampaio, 2012: 98).

1985 yılında V&A Müzesi, görme engelliler için konuşmalar ve dokunsal turlar düzenlemeye başlamıştır (Ginley, 2013). 1986 yılında Müze ve Galeriler Derneği (MAGDA) engelliler adına çalışmalar düzenlemek için kurularak eğitim ve tartışma seminerleri düzenlemiştir (Hooper-Greenhill, 1999: 156). Müzelerin görme engelliler için erişilebilirliği konusunun öncü isimlerinden olan Elisabeth Salzhauer Axel, 1987 yılında bu alandaki aktif organizasyonlardan biri olan Art Education for Blind’i kurmuştur (Cantoni, v.d., 2018: 268). 1987 yılından itibaren Art Beyond Sight, Metropolitan Sanat Müzesi gibi kültürel kurumlara görme engellilerin görsel erişilebilirlik hakkında ortaklık oluşturmuştur (Holloway, v.d.: 2019: 2).

1988 yılında Fondation de France tarafından “Müzeler ve Engelliler” başlıklı ilk uluslararası konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta, kültürün bir lüks değil, topluluk arasında bir bağlantı oluşturduğu söylenmiştir. Böylece engellilerin de ortak kültürel mirastan faydalanma imkânı olması gerektiği üzerinde durulmuştur (Kaushik, 1999: 48).

1988 yılında İngiltere’de müzeler için bir araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmaya göre müzelerin sadece %1’inde Breyll bilgi sistemi kullanıldığı ortaya çıkmıştır (Weisen, 2020: 246). Yine 1980’lerin sonlarında ABD’deki beş bin müzede yapılan araştırma sonucunda, bin yüz müze programının özel turlar ve destekler için erişim sağladığı görülmüştür (Hayhoe, 2017: 46).

1989'un sonlarına doğru *Sanat ve Dokunma Sahnesi* adlı 18 aylık dokunma sergisi İngiltere'de müze ve galeri gezmiş ve kamuoyunda duyulmuştur (Buyurgan, 2009: 1171).

MoMA 1991 yılında Eğitim Bölümü'nü geliştirerek 25 kişilik tam ve kısmi görme engelliler grubu oluşturmuştur. Bu gruptan yapılan çıkarımlarda, görme engellilerin tüm müze koleksiyonuna erişmek istediğini ve düzenli olarak ziyaret etmeyi tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Bu veriler sonucunda, MoMA'nın Körler için Sanat Eğitimi (AEB) ile işbirliği halinde yükseltilmiş çizimlerle oluşturulmuş dokunsal diyagram ve kalıcı koleksiyonlardaki çeşitli görüntülerin sözlü açıklamaları geliştirilmiştir. Böylece iki boyutlu nesneleri görme engeli bulunan bireyler için erişilebilir hale getirerek engellilerin galeri deneyimine katılması amaçlanmıştır. Ertesi yıl yeni bir düzenlemeye giden MoMA, görme engellilerin müze ziyaretlerinde estetik anlatışını keşfetmek için araştırma ve uygulama için Housen'in ekibine başvurmuştur. Housen'in *Estetik Gelişim Aşama Modeli* ile insanların sanat eserlerini nasıl anladıkları ve en iyi ne şekilde algıladıkları hakkında çeşitli alanlara bakılmıştır. MoMA görme engelli ziyaretçileri için programlarını değerlendirmek ve iyileştirmek için Housen'in çıkarımlarını kullanmıştır (Housen, DeSantis, 2003: 430-431).

4.3. 21. Yüzyıl

21. yüzyıla birlikte görme engelliler için müze çalışmaları artmaya devam etmiştir (Hayhoe, 2017: 46). Günümüz müzecilik anlayışında var olan, koleksiyon merkezli izleyici merkezliye geçiş sayesinde, dışlanmış bireyler için samimi ve erişilebilir ortam yaratmak amaçlanmıştır (Zakaria, 2020: 115). Bu kapsamda oluşturulan programlar müzeye değil bireye fayda sağlama ve yaşam kalitesini arttırmaya yönelik olarak geliştirilmiştir (Sandell, 2002: 6).

Engellilerin toplumun tarihsel dokusunun bir parçası olduğu Almanya'daki Yahudi Müzesi, Kanada'daki Kanada Tarih Müzesi, Avusturalya'daki Tjapukai Aborjin Kültür Parkı, ABD Engellilik Tarihi Müzesi gibi engellilere adanan müzelerde görülmektedir (Rieger, Strickfaden, 2018: 50).

Otuz yıldan uzun bir süredir ABD, İngiltere, Fransa ve Avusturalya'daki müzelerde engelleri kaldırmak için erişim eşitliği iyi belgelenmiş ve dokunsal sergiler,

sözlü açıklamalar, altyazılar, büyük baskılar, Breyl etiketler, atölye çalışmaları ve pek çok program sergilemede kullanılmıştır. Bu çalışmaların engelsiz kültürü teşvik etmek için batı kültürlerinde özel müzelerde ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarda gerçekleştirildiği bilinmektedir (Zakaria, 2020: 116).

Erişilebilirliğin toplumsal bir sorun olarak görünür olması, yasal düzenlemeler ve gelişen teknoloji ile dünyanın farklı yerlerindeki müzelerde görme engelliler için uygulamalar yoğunlaşmıştır. Bu uygulamalardaki en büyük yenilik yeni teknoloji sistemleriyle erişilebilirliğin desteklenmesi olmuştur.

4.3.1. Yeni Teknoloji Sistemlerinin Kullanılması

Yeni teknoloji araçlarında kullanılan dokunsal grafiklerin, etkileşimli arayüzlerin ve sesli açıklamaların doğru kombinasyonu oluşturmasıyla, görme engelliler için görsel eserler erişilebilir hale gelmiştir (Cho, 2021: 4). Bu teknoloji ile dokunmanın müzeye yeniden kazandırılması kolaylaştırılmış ve video ekranları, hoparlör sistemleri, dijital koku makineleri gibi yeni teknolojiler müze ve sanat galerilerinde ziyaretçilerin duyularını kullanabilecekleri ortamlar oluşturmaya katkı sağlamıştır (Howes, 2014: 263). Eser tanıtımda kullanılan dokunma turları ve konuşan resim uygulamaları ilgi çekici olsa da maliyetli ve ileriye dönük planlama gerektirmekte oldukları bilinmektedir (Eardley, v.d., 2016: 264). Ancak duysal müzeciliğin bir parçası olan dijital sistemlerin kullanımı erişilebilirlik için önemli uygulamalara sahiptir.

Yeni teknoloji araçları içinde, müzelerde kullanılan sistemlerden biri dokunsal arayüzlerdir. Bu arayüzler arasında, kullanıcılara üç boyutlu nesnede ya da dijital ortamlarda şekil, ağırlık, doku ve malzeme gibi algısal bilgilerini ileterek kuvvet geri bildirimi yapmayı amaçlayan sistemler bulunmaktadır. Bu kapsamda fiziksel üretime gerek duymadan dokunsal cihazlarla ziyaretçilere eserlerin sanal kopyaları sunulmaktadır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 62).

Benzer bir çalışma, Stavros Niarchos Vakfı'nın katkısıyla eserlerin dokunsal olarak hissedilmesi için oluşturulmuştur. Bu sistem, Ekim 2012'de Manchester Müzesi'nin Antik Dünya Galerisi'ndeki nesnelerini kullanarak özellikle görme engelliler için duysal erişimi sağlamayı hedeflemiştir.

Hazırlanan sergilemede, Antik Dünya Galerisi'nden seçilen eserlere, sistem üzerindeki sarı bir top vasıtası ile temas edilmektedir (**Resim 4.3**). Bu şekilde nesnenin hacmi incelenirken sesli sistemlerle de duyuşal erişim desteklenmiştir. Temas esnasında seçilen eser kırık bir seramikse donuk bir ses, yüksek derecede pişirilmiş bir seramikse müzikal ses duyulmaktadır ("Haptic Interactive Technology ...", 2013). Manchester Müzesi'nin 3 boyutlu bu çalışmaları Jodi Takdir Ödülü kazanmasını sağlamıştır ("Innovating Access: The ...", 2017).

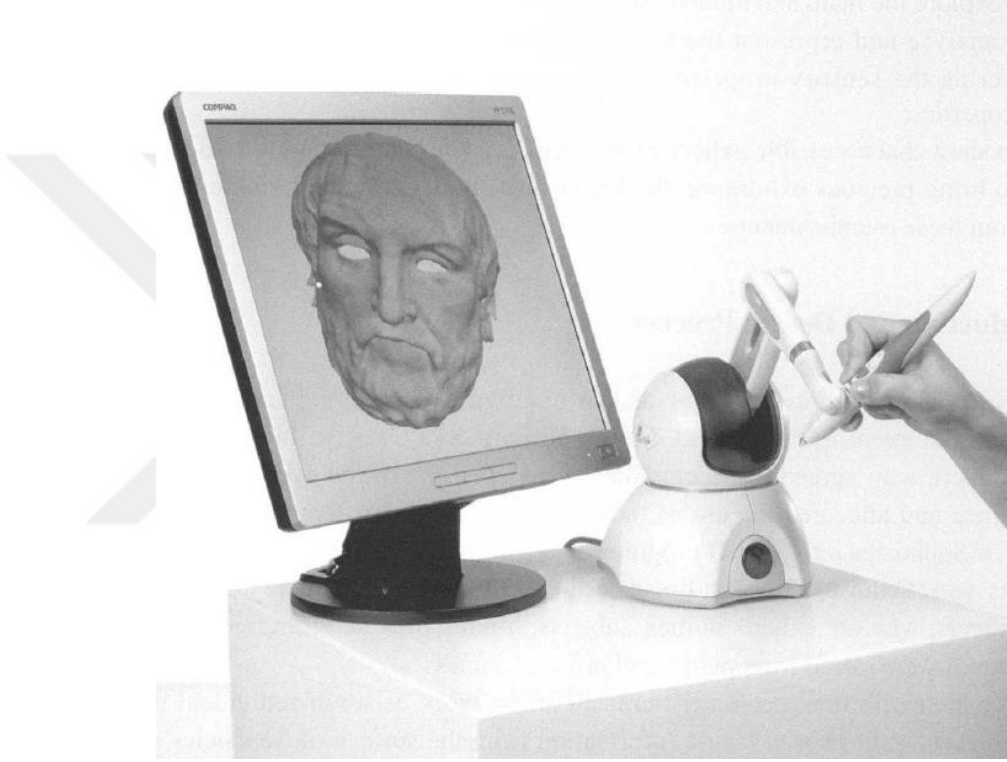

Resim 4.3: Manchester Müzesi'ndeki galeride hazırlanan dokunsal birim ("Haptic Interactive Technology ...", 2013).

Benzer bir çalışma *Geomagic Touch System* adıyla Romanya Kaloş-Napoca Ulusal Transilvanya Tarihi Müzesi'nde de gerçekleştirilmiştir. Ziyaretçilere verilen kalemlerle hazırlanan modellere temas kurarak kullanıcıların dokundukları alanlarda doku katmanları oluşturulmuştur. Dokuların verilmesini kuvvet geri bildirimi ile sağlayan sistemde demir, seramik gibi nesneleri kaldırırken kütlelerinin hissedilmesi sağlanmıştır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 63).

Başka bir dokunsal teknoloji İngiltere Huddersfield'daki Northlight Galerisi'nde gerçekleştirilmiştir. Burada, İngiliz Müzesi'ndeki Yunan ve Roma Eski

Eserleri Koleksiyonu'ndan Sophokles'in bronz büstünün yer aldığı bir dokunsal simülasyon oluşturulmuş ve on iki destekleyici sanat eserinin bulunduğu *Dokunsal Keşifler* adlı sergide sunulmuştur (**Resim 4.4**). Sergi kapsamında sesli rehberler, Breyl etiketler kullanılarak ziyaret öncesi odadaki her şeyin nasıl kullanılacağına dair bilgi verilmiştir (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 64).

Resim 4.4: Dokunsal Keşifler sergisinde Sophokles'in bronz büstünün dokunsal similasyonu (Onol, 2020: 98).

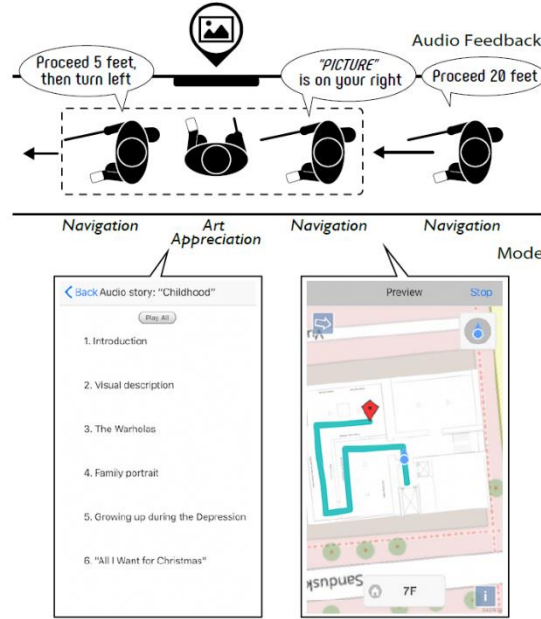
Dokunsal simülasyonda titreşim, yüzey, doku, sıcaklık, şekil, eğitim, sertlik, ağırlık ve kuvvet geri bildirimine odaklanılmıştır (Onol, 2020: 92-97). Ancak Vaz, Freitas, Coelho'nin belirttiğine göre yapılan düzenlemelerdeki dokunsal arayüzlerin, müzelerdeki dokunsal ziyaretlerin yerini tutmamaktadır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 64).

Görme engellilerin müze içi bağımsızlığını arttırmak için olası bir çözüm, iç navigasyon sisteminin kullanılmasıdır (Asakawa, v.d., 2019: 2). Artan müze sayısı ve dokunmatik ekranlar; etkileşimli projeksiyonlar, yeni video kılavuz türleri ile birlikte

ziyaretçilerin deneyim için gerekli cihazı kendi sağladığı *Kendi Cihazını Getir (Bring Your Own Device)*, *Kör Müze Gezicisi (Blind Museum Tourer)*, *Ping!*, *HULOP!* gibi yeni uygulamaları ortaya çıkarmıştır (Fonseca, v.d., 2018: 944).

Kör Müze Gezisi uygulaması kullanıcıyı yönlendirmeye yardımcı olmak için işaretleri ve dokunsal alanları belirtmektedir (Asakawa, v.d., 2019: 2). Akıllı telefon ve tabletlerde kullanılan bu uygulama, sesli talimatlarla navigasyon hizmetini sağlamaktadır. Navigasyon, sensörler ve zemindeki dokunsal yol göstergeleri ile kullanılarak müze içi dolaşımı desteklemektedir (Meliones, Sampsın, 2018: 2).

Ping! uygulamasında, eserlerin yanına yerleştirilmiş sesli sistem birlikte kullanılmaktadır. Akıllı telefonundaki arayüz yardımıyla eserin yanında ping sesi duyulur. Eser hakkında bilgi alınarak müze ziyareti yapılabilmektedir (Asakawa, v.d., 2019: 2).

Resim 4.5 : Andy Warhol Müzesi’nde kullanılan navigasyon ve sanat takdir modu

(Asakawa, v.d., 2019: 3).

HULOP adlı projede de, akıllı telefon uygulamasıyla müze içi gezide ziyaretçi, navigasyonla yürürken geçtikleri eserler hakkında bilgi almak ve ilerlemek için talimat duymaktadır. Aynı zamanda sanat takdir modu, eserlerin yanındayken ve esere

dönmek için vücutlarını çevirdiklerinde etkinleşerek eser hakkında bilgi verir (Asakawa, v.d., 2019: 3) (**Resim 4.5**).

Farklı bir ses sistemi Japonya’da geliştirilerek kullanıcı hedefli bir düzenleme olmuştur. Hazırlanan yönlendirici sesler, yalnızca hedef kullanıcının duyabileceği küçük bir alanı kapsayacak yükseklikte uygulanmıştır. Böylece görme engellilerin kendi başlarına müze ziyaretlerini tamamlamaları hedeflenmiştir (Hishida, Hirayama, 2018: 1). Bu Hiper yönlü hoparlör ve Kinect sensörü vasıtasıyla ziyaretçinin konumu algılanarak kişinin yürüdüğü ya da hareket ettiği tespit edildiğinde sistem konumu takip etmektedir (Hishida, Hirayama, 2018: 1).

Resim 4.6: Tooteko sisteminde kullanılan yüzük ve replika eser (“Tactile Models”, t.y.).

İspanya merkezli ILUNION TYA adlı dijital dönüşümlere destek sağlamak için kurulan şirket AMUSE adlı bir araç oluşturmuştur. Bu sistemle, müzeler gibi kültür alanlarına ziyaretlerde tüm bireylere bilgi erişimi geliştirmek amaçlanmıştır. Akıllı telefona indirilen bu uygulama, müze ziyareti esnasında rehber olmaktadır. Sesli açıklamalar yaparak, kolay okuma ve dokunma öğeleriyle ilgili bilgileri ziyaretçilere vermektedir (“AMUSE”, t.y.).

Avustralya Melbourne’da geliştirilmiş olan Aipoly Vision adlı uygulama akıllı telefon kamerası aracılığıyla nesneyi kaydetmektedir. Kaydedilen nesne, ziyaretçiye açıklanarak eser ile ilgili tasvir yapılmaktadır (Silverberg, 2019).

Resim 4.7: BlindTouch uygulaması kapsamında Vincent Van Gogh’un Yıldızlı Gece tablosuna dokunsal erişim (Cho, 2021: 8).

Bir diğer dijital uygulama olan Tooteko teknolojisinde, 3 boyutlu baskı kullanarak yapılan eserlerin sensörlü replikaları kullanılmaktadır (**Resim 4.6**). Bu replika üzerindeki sensörleri okuyan halka yüzük aracılığıyla da dokunulan nesnenin parçasıyla ilgili bilgiler aktarmaktadır. Eserlerin küçük boyutlu modeline dokunulması, malzemenin hissedilmesi, detayların parmak uçlarıyla tanınmasına bağlı sesli betimlemeler aracılığıyla dinlenmesini sağlamaktadır. Akıllı telefonlar da bu yüzüğün yerini tutarak bilgi aktarımı sağlayabilir ancak yüzük sayesinde eller serbest kalarak nesnenin algılanmasını desteklenmektedir (D’Agnano, v.d., 2015: 208).

Resim 4.8: Çok modlu erişim prototipleri (Cavazos Quero, v.d., 2021: 10).

Çok modlu bir uygulamayı hazırlayan diğer bir çalışma BlindTouch’dır. BlindTouch adlı uygulamada oyunlaştırma dâhil edilerek esere bir kez dokunulduğunda sesli betimleme, iki kez dokunulduğunda o kısımla ilgili ses efekti, üç kez dokunulduğu zaman yıldız ışığını temsil eden bir ses ve rüzgârda sallanan uzun selvilerin sesi duyulmaktadır. Bu ortamda düz plakalar üzerine yerleştirilen altı kanallı hoparlörler ile çeşitli sesler duyulmaktadır (Cho, 2021: 8) (**Resim 4.7-8**).

4.4. Uygulamalar

4.4.1. İngiltere

VocalEyes’in 2016 raporuna göre Birleşik Krallık müzelerinin %30’u görme engellilerin ziyareti için faydalı olacak bilgi sunumu sağlamaktadır (“State of Museum Access ...”, 2016). Birleşik Krallık Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü’nün belirttiğine göre Birleşik Krallık’taki müze ve sanat galerilerindeki bu sunumlarda sesli anlatım ve dokunsal deneyimler yer almaktadır (“Art Galleries, Museums ...”, t.y.).

Dünyanın önde gelen sanat ve tasarım müzesi olarak kendini tanıtan Victoria&Albert Müzesi 1852 yılından günümüze kadar ulaşmış ve günümüzde engellilere yönelik çok sayıda çalışma düzenlemiştir (“The V&A Story”, t.y.). Bu müzenin 2002 yılında erişim görevlisi olarak Barry Ginley’i işe almasıyla engellilere yönelik stratejik çalışmalarının günümüzdeki boyutunu almaya başlamıştır(Ginley, 2013). Kendisi de görme engelli olan Barry Ginley müzenin ilk engelli personeli olmuş ve oluşturduğu bütünsel yaklaşımlarla fiziksel engellerin kaldırılması, personel eğitimi, teknolojilerin geliştirilmesi ve görme engellilerin erişilebilirliği için çalışmaların düzenlenmesini sağlamıştır (Hayhoe, 2017: 47). 2004 yılında müze tarafından üç yıllık bir *Engelli Eylem Planı* ile engellilerin ziyareti için dikkat edilmesi gereken noktalar ortaya konmuştur (Ginley, 2013). V&A Müzesi’nin bütünsel yaklaşımına benzer bir yaklaşımın Georgia Krantz tarafından New York Guggenheim Müzesi’nde de kullanıldığı belirtilmektedir (Hayhoe, 2017: 47).

V&A Müzesi’nde geliştirme projesi olarak *FuturePlan* hazırlanmış ve müzenin kamusal alanlarının %85’inden fazlası dönüştürülerek erişim ve koleksiyon sergilemeleri düzenlenmiştir (“FuturePlan”, t.y.). Bu plan kapsamında dokunmatik nesneleri galerilere dâhil etmek hedeflenerek dokunsal erişimin müze bazında norm haline gelmesi istenmiştir. Müzede dokunulacak nesnelerin orijinal mi yoksa replika mı olması gerektiği üzerine durulmuştur ve V&A hem orijinal hem de replika eserleri seyirciye sunmaya karar vermiştir (Ginley, 2013).

2005 yılında V&A tarafından gerçekleşen Touch Me sergisi, hem fiziksel hem de duygusal olarak dokunma hissini araştırarak atölye çalışması gerçekleştirilmiştir (Ginley, 2013). V&A Müzesi’nde seramik modeller gibi dokunulacak nesneleri içeren duygusal sırt çantası kullanarak görme engelli çocuklara ve ailelere hizmet verildiği bilinmektedir (Coates, 2019).

Resim 4.9: Dokunsal Keşifler Sergisi'nde Sophakles'in çikolata replikaları (Onol, 2020: 99).

V&A Müzesi erişim için bütünsel bir yaklaşım için personel eğitimi, dokunulabilir nesneler, Breyl açıklama ve dokunsal kitaplar gibi yaklaşımlara yer vermektedir (Anagnostakis, v.d., 2016: 1022. Günümüzde müzenin, ayda bir düzenlenen ya da talep üzerine değişen dokunsal turları küratörler ve rehberler tarafından yönetilecek şekilde devam etmektedir (Ginley, 2013).

Huddersfield Northlight Galerisi'nde 29 Eylül-8 Ekim 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Dokunsal Keşifler Sergisi*'nde yer alan Sophakles'in dokunsal arayüzünü el dışında dokunma duygusu ile desteklenmiştir. Bunun için Sanatçı Murat Özkasım tarafından heykelin yenilebilir çikolata replikaları dağıtılmıştır (**Resim 4.9**). Dokunsal erişim projesinde Breyl alfabesi ile hazırlanmış bir kitapçık ve sesli rehberler bu çalışmaya eşlik etmiştir (Onol, 2020: 98- 105).

İngiltere'de görme engellilere yönelik sergi düzenleyen bir başka kurum ise Londra Kraliyet Sanat Akademisi (*Royal Academy of Art - RA*)'dir.

Resim 4.10: Kraliyet Sanat Akademisi'nde gerçekleştirilen koku ve doku uygulaması (Bretton, 2014).

RA'daki genel sergileme alanlarında sesli rehber turları ve büyük baskılı kılavuzlar bulunmaktadır ("Access At The RA", t.y.). 2014 yılında *Open House London* etkinliği kapsamında Kraliyet Sanat Akademisi görme engelli ziyaretçiler için doku ve tat duyusu önderliğindeki rehberli etkinlik düzenlemiştir (Bretton, 2014) (**Resim 4.10**). Bu etkinlik RA'nın *InTouch* programının bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir (Bulger, 2015).

2019 yılında RA'daki *InTouch* kapsamında sanatçı Rachel Gadsden ve Harry Baxter tarafından yönlendirilen görme engelli ziyaretçiler için sanat yapım atölyesi düzenlenerek sesli anlatım ve dokunsal turlar gerçekleştirilmiştir. Harry Baxter 2020 yılında ise tam görme bozukluğu olan sanatçı David Johnson ile birlikte yaşam çizimi atölyesi oluşturarak katılımcıların yaşam modellerine yanıt olarak sanat eserinin yapımındaki çeşitli malzemelerin keşfedilmesi sağlanmıştır (Artnaking Workshop For ..., 2019).

4.4.2. Amerika Birleşik Devletleri

1960'ların başlarında Kuzey Karolina Sanat Müzesi görme engelli ziyaretçilerle ilgilenmeye başlamış ve 1975 yılında görme engellilerin müzeleri bağımsız ziyaret edebilmelerini sağlamak adına kabartma harita üzerinde Breyl yönergeler, dokunsal tezgahların bulunduğu Mary Duke Dokunsal Sanat Galerisi (Mary Duke Biddle Tactual Art Galery) oluşturulmuştur ("Programs For The ...", 1968: 12).

Resim 4.11: AEB'nin görme engelliler ve körler için ilk sanat tarihi dersinde öğrenciler ve eğitmenler, Temmuz 1987 ("About Art Education ...", t.y.).

Körler İçin Sanat Eğitimi (*Art Education for the Blind - AEB*) programı 1987 yılında büyükannesi görme yetisini kaybeden bir müze eğitimcisi olan Elisabeth Salzhauer Axel tarafından kurulmuştur. Bu program tam ya da kısmi görme kaybı olan bireylerin müze ziyaretleri ve sanat erişimini iyileştirmeyi amaçlamıştır ("About Art Education ...", t.y.) (**Resim 4.11**). Merkezi New York'ta bulunan AEB müze profesyonelleri, tam ve kısmi görme bozukluğu olan bireyler, eğitimciler, bilim insanları, akademisyenler ve rehabilitasyon profesyonelleri ile işbirliği yaparak uluslararası düzeyde çalışmalara devam etmektedir (Donnarumma, 2010: 55).

2005 yılında Kaliforniya'daki Berkeley Sanat Müzesi'nde *Müzedeki Kör* adlı bir sergi gerçekleştirilerek erişim, engellilik ve müze birlikteliğinin yeniden

düşünülmesini sağladığı öne sürülmüştür (Donnarumma, 2010: 36). 26 Ocak – 24 Temmuz 2005 tarihleri arasında düzenlenen sergide görme, dokunma, duyma, koku alma ve tatma gibi çok modlu bir sergileme oluşturulmuştur. Görme engelli ziyaretçileri “özel” programlara ayırıştırarak erişimi sadece fiziksel çevreyi düzenlemek ile ilişkilendirmeyi eleştirerek tüm ziyaretçiler için yeni görme ve bilme yolları oluşturmayı hedeflemiştir (“Blind At The Museum”, t.y.).

2008 yılında ABD Adalet Bakanlığı, Uluslararası Casus Müzesi (*International Spy Museum – Washington*) ile müze, sergi, program ve diğer sunum içeriğinin ADA gerekliliği ile uyumlu hale getirileceğine dair anlaşma yapmıştır. Yapılan *Uzlaşma Anlaşması*, müzeyi ziyaret eden görme engelli bir bireyin Daire Başkanlığı’na şikâyetinin alınmasının ardından gerçekleşen bir soruşturmanın sonucu düzenlenmiştir. Bu anlaşma ile işitme ya da görme engelli kişilerin ziyaretlerine odaklanılarak kültürel ve gayri resmi eğitim ortamlarında yeni erişim düzeyi oluşturulması hedeflenmiştir. Uzlaşma Anlaşması; müzenin dokunsal harita ve kat planlarını, görsel-işitsel sunumları, bilgisayar etkileşimlerini veya sergileri açıklamak için nitelikli bir sesli tanımlayıcı bulunması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca tüm kamu programları için önceden talep üzerine hazırlan işaret dili ve sözlü tercümanlık hizmetlerinin, eş zamanlı altyazı ve yardımcı hizmetlerin olduğunu gösteren reklamların olması gerektiği açıklanmıştır. Anlaşma kapsamında, müzenin belirli yerlerinde tekerlekli sandalye park alanlarının, dinlenme alanlarının ve refakatçi koltuklarının düzenlenmesi hedeflenmiştir (“Settlement Agreement Will ...”, 2008).

2013 yılında New York Metropolitan Sanat Müzesi’nde halka açık sergiler düzenlenerek tamamen ya da kısmen görme engelli katılımcılar ile eğitmenli dokunma turları ve anlatılarla *Çizim Yoluyla Görmek (Seeing Through Drawing)* dersleri düzenlenmiştir (Mohn, 2013). Solomon R. Guggenheim Müzesi ise “*Aklın Gözü*” (*The Mind’s Eyes*) programı ile görme bozukluğu olan ziyaretçilere sergilerini, koleksiyonlarını ve mimarisini sunmuştur (Cho, Jolley, 2016: 221) (**Resim 4.12**). Guggenheim’in mobil uygulaması, videolar için altyazı, sözlü açıklama turları ve ekrandaki nesnelerin dokunmatik ve sesli tanımlamasıyla ekran okuyucu teknolojisini geliştirmiştir (Mohn, 2013).

Bu program ile 10 parçadan oluşan, işitsel ve fiziksel deneyim yaratan ses, dokunma ve ışık gibi New York'un duyuşal yönünü tanımlamaktadır ("Guggenheim Introduces New ...", 2020). Düzenlenen "duyuşal deneyim atölyesi" ile gerçekleşen dokunma ve koku duyuşlarının kullanımının genellikle görme için ayrılmış nöronları uyarabileceğini ve nörolojide doğru araçlarla görme engellilerin görsel sanatları algılayabileceği öne sürölmektedir (Cho, 2021: 3).

Resim 4.12 : *Aklın Gözü* sergisindeki Breyl yazı ("Mind's Eye Programs", t.y.).

San Diego Sanat Müzesi'nde Juan Sanchez Votan'ın yaptığı natürmort tablo dokunsal olarak kabartma haline getirilmiştir. Bu çalışmada ziyaretçi ayva, lahana, kavun, salatalık gibi her bir nesneyle ilgili bilgi için Avrupa Sanat Küratörü John Marciari'nin sesini duymaktadır ("Guggenheim Introduces New ...", 2020). Bu sesin gelmesi için sergi paneline dokunulmasıyla basınç algılanarak dokunulan kısım hakkında sesli açıklama yapılması sağlanmaktadır (Cho, 2021: 5). Aynı müzede bulunan ve New York Tarih Kurumu'ndaki (*The New York Historical Society's Toussaint L'Ouverture*) bir düzenlemede dokunulduğunda konuşan sergi paneliyle çoklu duyuşal sunumla eserlere erişim sağlanması hedeflenmiştir ("Talking Tactile Exhibit Panels", t.y.).

Resim 4.13 : Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi’nde dokunsal erişim (Coates, 2019).

Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi’nin erişilebilir sergi tasarımı için yayınladığı kılavuz içerisinde sesli açıklamalar ve ana tema için eserleri dokunarak inceleme yer almaktadır (Anagnostakis, v.d., 2016: 1022) **(Resim 4.13)**. Engellilik üzerine 20. yüzyılın başından beri çalışmalar yapan Amerikan Doğa Tarihi Müzesi salonlarında aylık olarak tur rehberleri, sesli açıklamalar ve dokunulabilir nesnelerle *Bilim Anlayışı (Science Sense)* turları gerçekleştirilmektedir (“Accessibility & Language ...”, t.y.).

Andy Warhol Müzesi’nde yapılan araştırma çalışmalarında tüm görme engelli ziyaretçilerin herhangi bir zorluk olmadan kişileştirilmiş bir müze deneyimi yaşaması sağlanmıştır (Asakawa, v.d. 2019: 6). Bu müzede 3 boyutlu kopya eserlere dokunmayı destekleyecek kapsamlı bir sesli rehber sistemi de bulunmaktadır (Cho, 2021: 2).

4.4.3. İspanya

Son yıllarda müzelerde erişilebilirlikle ilgili olarak *Access Friendly*, *GVAM*, *Aptent*, *Aristia*, *Touch Graphics* gibi şirketlerle uluslararası kurumlar ve Avrupa müze

personelleriyle ortaklık içindeki çalışmalar, İspanyol müzelerindeki erişilebilirliği büyük ölçüde geliştirmiştir.

Resim 4.14 : Madrid Prado Müzesi, *Prado'ya Dokunmak* sergisinde dokunsal eser erişimi (“Bu Müzeyi Çok Seveceksiniz ...”, 2018).

İspanya’da Sorolla Müzesi’nde gerçekleştirilen *Kelimelerden Görmeye* (*Words to See*) programıyla sesli betimlemelerle eserlerin açıklamaları dokunsal görüntülerle tamamlanmaktadır. Aynı zamanda dokulu boya, modelleme, kabartma gibi farklı malzeme ve tekniklerle sanat atölyeleri gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalarla görme engelli kişilerin çok duyulu tekniklerden yararlanarak iş birliği içinde bir öğrenme alanı oluşturmaları hedeflenmiştir (Soler Gallego, 2018: 112-114).

Resim 4.15: Madrid Prado Müzesi, *Prado'ya Dokunmak* sergisi dokunsal tur (“This Is The ..., 2015).

Prado'ya Dokunmak (*Hoy Taco el Prado*) sergisi görme engellilerin eserlere dokunmasını sağlamak için yapılsa da tüm ziyaretçilere açık bir sergi olmuştur (“Bu Müzeyi Çok Seveceksiniz ...”, 2018) (**Resim 4.14 – 15**). Sergi kapsamında Madrid Prado Müzesi’nde görme engellilerin eserlere dokunabilecekleri altı ünlü tablonun 3d baskılı kopyaları bulunmaktadır (Anagnostakis, v.d., 2016: 1022).

Resim 4.16: Barselona Sagrada Familia Kilisesi'nin reproduksiyonu ("Templo Expiatorio de la ..., t.y.).

İspanya'da bulunan Körler Müzesi (Museum of Blind), doğrudan görme engelli ziyaretçilerin ihtiyaçlarına göre hazırlanmıştır. Müze dokunma duyusu ile deneyimlenebilecek tablo, heykel, tekstil ve mimarlıkta öncü yapıların modellemelerini içermektedir (Coates, 2019).

İspanya Ulusal Körler Örgütü tarafından desteklenen Tipoloji Müzesi'nde (Museo Tiflogico) de amaç görme engellilerin gören ziyaretçilerle aynı şekilde müzeye girme imkânı sunulması olmuştur (Fonseca, v.d., 2018: 948). Bu müze 1992 yılında ONCE tarafından kurulmuş ve adını kör anlamına gelen Yunanca *Tyhlos* teriminden almıştır ("El Museo", t.y.). Görme engelliler için oluşturulan bu müze kırktan fazla anıtın modelini barındırmaktadır (Donnarumma, 2010: 30) (**Resim 4.16 – 17**).

Müzedede görme engellilere kavramları aktarmak için en yaygın kullanılan dokunsal erişim Anıt Reproduksiyonu Salonu'nda ulusal ve uluslararası anıtların modellemeleri üzerinden sağlanmaktadır ("Sala De Reproducciones ..., t.y.). Görme engelli ziyaretçilere hitap etmekle birlikte görme engelli sanatçılara da yer veren müze

bu sanatçıların eserleri için ayrılmış iki odada kalıcı sergi düzenlemektedir (“Sala De Obras ...”, t.y.).

Resim 4.17: Ayasofya reproduksiyonu (“Templo Expiatorio de la ...”, t.y.).

Müzenin tipolojik malzeme odasında, Breylden önceki veya çağdaş yazı sistemi örnekleri, eğitim ve endüstriyel sanatlara ait uygulamalarda kullanılan malzemeler sergilenmektedir (“Sala De Material Tiflológico”, t.y.). Bu müzede düzenlenen dokunsal ziyaretlerde 30 veya 45 dakika arası refakatçisiz 3 kişilik görme engelli grupları ile çalışmalar yapılmaktadır (“Visita Táctiles”, t.y.).

4.4.4. İtalya Örneği

Ancona’da bulunan Omero Devlet Dokunsal Müzesi’nin (Museo Tattile Statale Omero) kurucuları olan Daniela Bottegoni ve Aldo Grassini görme engellidir. Dünyadaki müzeleri dokunmadan ziyaret etmenin zorluğunu yaşadıkları için, dokunarak öğrenmeyi amaçlayan Omero Müzesi’ni 1993 yılında kurmuşlardır (“Tactile Museum of Ancona”, t.y.). Müzedeki ziyaretçiler için hem kopya hem orijinal eserlere dokunma fırsatı sağlanırken eğitim imkânı da sunulmaktadır (Donnarumma, 2010: 30). Sergilemede klasik heykellerden 19 alçı kopya ve bir mimari model yer almaktadır (“Museum”, t.y.).

Resim 4.18: Omero Müzesi’nde dokunsal tur (“Museo Omero”, t.y.).

İtalya Omero Müzesi, görme engellilerin ve diğer ziyaretçilerinin estetik anlayışa karşı tutumunu geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu müzede görme engelliler için hazırlanan üç boyutlu kopya eserler sesli rehberler, Breyl ve büyük boyutlu yazılarla desteklenmiştir (**Resim 4.18 - 19**).

Resim 4.19: Omero Müzesi dokunsal sergi alanı (“Museo Omero”, t.y.).

Vatikan Müzeleri’nde çoklu duyuşsal turlar görme engellilere sunulmaktadır (Danacı Polat, 2019: 74). Bu müzelerde ses, koku ve dokunsal turlarda seçili eserlere erişim imkanı olduğu bilinmektedir (“Visita Musei”, t.y.).

Floransa’da görme engelliler için devlet müzeleri, belediye müzeleri ve bilim müzelerinde dokunsal turlar sunulmaktadır (“Musei Da Toccare ...”, t.y.) (**Resim 4. 20**).

Resim 4.20 : Dokunsal eser erişimi (“Musei Da Toccare ...”, t.y.)

Ayrıca sesli rehber, Breyl alfabesi, büyütölmüş kısa kartlarda görme engelli ziyaretçilerin erişimini desteklemektedir. Floransa Arkeoloji Müzesi’nde de eğitimli müze personelleri tarafından dokunsal ziyaretler düzenlendiğı bilinmektedir (“Forma E Materia ...”, t.y.).

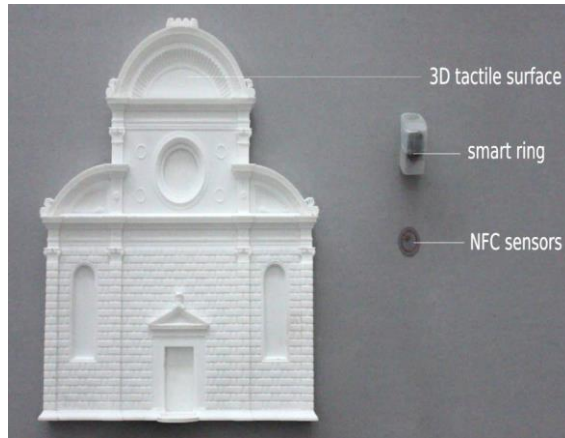
Uffizi Galerisi’nde 2. Oda’dan 30. Odaya kadar görme engelli ziyaretçiler bronz, mermer, ahşap, alçı, pişmiş toprak gibi farklı malzemelerden yapılmış on heykele dokunabilmektedir (“Forma E Materia ...”, t.y.) Ayrıca müzede Botticelli’nin *Venüs’ün Doğuşu* tablosu da dokunsal olarak sunulmaktadır (**Resim 4.21**). Bu tablo dokunmak için ayrılan heykellerle aynı rota üzerine görme engelliler için yerleştirilmiştir (Kanaga, 2021).

Resim 4.21 : Uffizi Galerisi’nde bulunan *Venüs ’ün Doğuşu* tablosunun dokunsal reproduksiyonu (Kanaga, 2021).

Ulusal Bargello Müzesi de görme engelliler için heykellere eldivenlerle dokunsal tur sağlamaktadır (“Percorsi Per Ipovedenti ...”, t.y.).

Venedik Correr Müzesi’ndeki Camaldolesi Nişanı hakkındaki bir sergi için geliştirilen Tooteko sistemi uygulanmaktadır. Bu sistemde engelliler kilise cephelerinin kopyalarına dokunmaktadır. Dokunsal erişimde kopyaya yerleştirilen NFC (Yakın Alan İletişimi) sensör ve sesli rehber ile kilisenin algılanması amaçlanmıştır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 64) (**Resim 4.22**).

Resim 4.22 : Tooteko Sistem Parçaları (D'Agnano, v.d., 2015: 208).

2017 yılında İtalya'daki Udine Arkeoloji Müzesi'nde Breyl etiketler, işaretlerin düzenlenmesi, dokunsal haritalar ve çoklu duyu istasyonlarının bulunduğu bir sergi düzenlemesi yapılmıştır ("First Accessible Museum ...", t.y.).

Resim 4.23 : Ara Pacis Müzesi'nde dokunsal sergi ("Art For The Blind", t.y.).

2017 yılında İtalya Ara Pacis Müzesi'nde *Körler İçin Sanat* projesi kapsamında müzedeki büstlerin, sunağın dokunsal replikaları yapılmıştır. Görme engelliler için hazırlanan bu projede de Tooteko'nun sistemi kullanılarak NFC sensörlü yüzüklerle algılanan alanlarla ilgili sesli açıklamalarla erişim desteklenmiştir ("Art For The Blind", t.y.).

4.4.5. Almanya Örneği

Almanya devlet müzelerinde görme engellilerinde dâhil olduğu çeşitli özel gereksinimli ziyaretçiler için etkinlikler düzenlendiği ve bu etkinliklerin tüm bireyleri bütünleştirmeyi amaçladığı belirtilmektedir ("Inclusion", t.y.). *Databus* veritabanında liste şeklinde düzenlenen filtrelerle müzelerdeki dokunsal turlar, rehberlik hizmetleri ziyaretçiler için sunulmaktadır ("Startseite", t.y.).

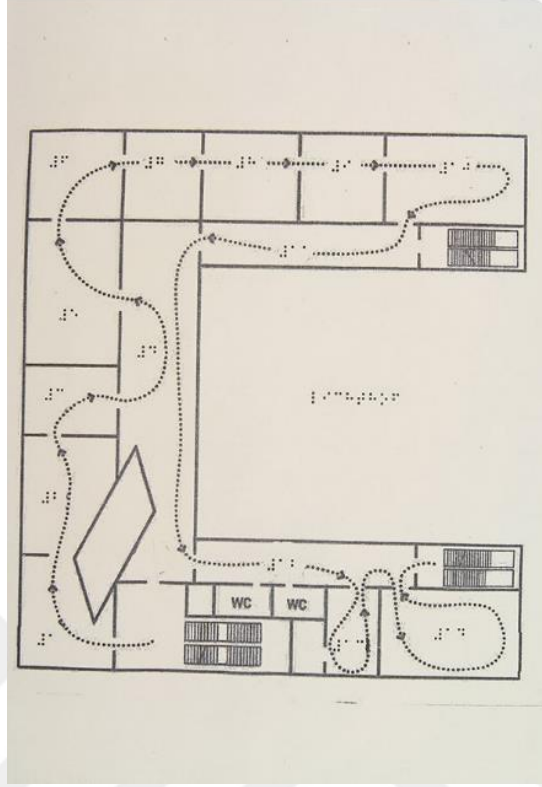
Almanya Körler Müzesi web sitesinde gören ve görmeyen ziyaretçiler için ayrı talimat dosyaları yer almaktadır (“Anfahrtsbeschreibung”, t.y.). Aynı zamanda Mobidat sistemide, Almanya müzelerindeki görme engelli kişileri desteklemek için özel ekipmanlara sahip olduğu, cam kapılar ve basamak kenarları yüksek kontrastla işaretlendiği, kontrast oda tasarımı, akustik talimat ve duyurular, okunaklı yazı ile ilgili bilgi ve talimatlar bulunduğu bilgiler yer almaktadır (“Örtlichkeiten”, t.y.).

Almanya’da *Berlin Körler ve Görme Engelliler Genel Derneği* (*Allgemeine Blinden- und Sehbehindertenverein Berlin (ABSV)*) ortaklığı ile Berlin müzelerinin aylık kültür ve eğlence programı sunduğu bilinmektedir (“Berlin For People Who ...”, t.y.).

Almanya’nın Berlin kentinin ortasında *Berlin Müze Adası* (*Museumsinsel Berlin*) inşasına dair ilk planlar 19. yüzyıl başlarında başlamış ve Altes Müzesi, Neues Müzesi, Nationalgalerie, Bode Müzesi ve Bergama Müzesi’nin yer aldığı müze binaları topluluğu oluşmuştur (“Museumsinsel Berlin”, t.y.). Bu alanlardan Altes Müzesi, Bode Müzesi, Eski Ulusal Galeri, Avrupa Kültürleri Müzeleri’nde 2021 yılında telefonla müze koleksiyonları hakkında bilgi veren sesli rehberli tur programları oluşturmuştur (“Events”, t.y.).

Berlin’de bulunan Yahudi Müzesi’ndeki “*Kudüs’e Hoş Geldiniz*” sergisi 11 Aralık 2017 ile 1 Mayıs 2019 arasında gerçekleştirilmiş ve görme engelli bireyler için serginin tüm alanlarının bulunduğu dokunsal plan diğer dokunsal unsurlar ve akustik ile düzenlenmiştir (Pirner, 2019) (**Resim 4.24**).

Türk ressam Türel Süt tarafından oluşturulan *Renkleri Hissetmek* (*Sense the Colours*) adlı projede görme engelliler için tabloların kabartma panelleri oluşturulmuştur. Bu panellerde dokunup, dinleyip renklere özgü kokuları koklama aracılığıyla algılama imkânı yaratılmıştır (“Bu Müzede Görme ...”, 2015). 2011 yılında uygulanan proje 9 ayrı ülkede 20 farklı alanda sergilenerek kabartmalar, rölyefler, 5 farklı dilde bilgi, özel koku ve sesler kullanarak uygulanmıştır. Süt’ün babasının görme engeli bulunduğu ve görme duyusuna karşı duyarlı kişiler olarak yetiştirildiğini verdiği bir röportajda belirtmiştir (Göçmen, 2016).

Resim 4.24 : Almanya Yahudi Müzesi dokunsal müze planı (Pirner, 2019).

Bu eserlerin dokunsal istasyonları, Almanya ve İsviçre’de 15 kentte sergilenmiştir. Soğukluk, sıcaklık, titreşim, ses efektleri ile birlikte yeşil renkler için çimen kokusu, güneş sarısı için ısı artışı vasıtasıyla erişilebilirlik için tüm duyular harekete geçirilmiştir (“Bu Müzede Görme ...”, 2015) (**Resim 4.25**).

Renkleri Hissetmek sergisi ressam Türel Süt’e İsviçre’de Uluslararası Kör Merkezi (Internationales Blinden Zentrum) tarafından verilen altın anahtar ödülünü kazandırmış, ardından aynı merkez 100 m² bir alanda projeyi müzeleştirilmiştir (Göçmen, 2016).

Resim 4.25 : *Renkleri Hissetmek* sergisindeki duyusal stant (“Bu Müzede Görme ...”, 2015).

Almanya Körler Müzesi (German Museum for the Blind), Almanya’daki görme engellilerin tarihine adanmıştır. Müzede, bu bireylerin mesleki eğitiminde kullanılan araçlarla birlikte görme engelliler tarafından yaratılan sanat eserlerine yer verilmiştir. Böylece görme engelliler için yazı gereçlerini, oyunları ve diğer nesneleri test edebilecekleri bir alan oluşturulduğu bilinmektedir. Ayrıca görme engelli ziyaretçiler için hazırlanmış Almanca sesli kılavuzlar yer almaktadır (“German Museum for the Blind”, t.y.). Görme engellilerin yol erişimi için talimat dosyası da bulunmaktadır (“Anfahrtsbeschreibung”, t.y.).

LWL Sanat ve Kültür Müzesi sesler, kokular, dokunsal nesneler ve görüntülerin ayrıntılı tasvirleri ile görme engelli kişiler için canlı bir deneyim sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca müzenin tüm katlarında dokunsal yönlendirme planları oluşturulmuştur. Resepsiyonda Breyl alfabesiyle yazılmış kısa bir rehber ve sesli okuma kitabı görme engelli ziyaretçiler için bulunmaktadır (“Barrierefreiheit im und ...”, t.y.).

Resim 4.26 : Keltler Roma Müzesi dokunsal turu (“Tastführungen für Erwachsene ..., t.y.).

Keltler Roma Müzesi’nde, Alman Körler ve Görme Engelliler Derneği ve Alman Körlüğü Önleme Komitesi desteği ile farklı yaşlardaki görme engelliler için özel dokunsal turlar geliştirilmiştir. Bu turlarda replika, kabartma baskılar ile sesli rehberler kullanılmıştır (“Tastführungen für Erwachsene ..., t.y.) **(Resim 4.26).**

Aynı müzede ziyareti desteklemek adına görme engelli ziyaretçinin refakatçisiyle gelerek müzeden alabileceği dokunsal planlar, modeller ve okuma kitabının bulunduğu bir çanta tasarlanmıştır (“Individualbesuch mit Museumskoffer”, t.y.) **(Resim 4.27).**

Resim 4.27 : Dokunsal plan ve replika eserleri içeren ziyaretçi çantası
(“Individualbesuch mit Museumskoffer”, t.y.)

Berlinische Galeri, kalıcı sergisi ve 17 eseri için sesli rehber uygulamaları kapsamında Apple, Android ve tarayıcı sürümü bulunan bir uygulama ile dokunsal zemin görme engellilerin kendi başlarına ziyaret etmeleri adına erişim kolaylığı oluşturmuştur (**Resim 4.28**). Bu galeri 2019 yılında Alman Körler ve Görme Engelliler Derneği ile oluşturduğu uygulamasıyla Federal Caritas Engellilere Yardım ve Psikiyatri Derneği (Caritas Behindertenhilfe und Psychiatrie - CBP) tarafından CBP dijital ödülü verilmiştir (“Ein Guide Für Alle”, t.y.).

Resim 4.28 : Berlinische Galeri’de dokunsal erişim (“Ein Guide Für Alle”, t.y.).

Sergide bulunan dokunsal modeller ise görme engelli kişilere çok yönlü tasarım dilini ve farklı yapı konseptlerini aktarmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte arka plan bilgileri ziyaretçinin kendi akıllı telefonundan öğrenilebilmektedir.

Würzburg'daki Katedralde Müzesi görme engelliler her iki ayda bir özel olarak hazırlanmış rehberli turlarda eldivenlerle dokunsal tur sağlamaktadır (“Inklusive Angebote”, t.y). Winckelmann Müzesi’nde görme engelli ziyaretçiler için hazırlanmış dokunsal yönlendirme ve oda planı bulunmaktadır (“Barrierefreiheit”, t.y.).

Resim 4.29 : Ziyaretçilerin Orta Çağ'dan üç güçlü kokuyu keşfetmelerini sağlayan koku alma istasyonu ("The Staatliches Museum Für ..., t.y.).

Chemnitz Devlet Arkeoloji Müzesi'nde de (*Staatliches Museum für Archäologie Chemnitz*) Tactile Studio tarafından oluşturulmuş on istasyon ile müzedeki çeşitli duyuları harekete geçirmek için düzenlenmiştir. Bu çalışma kapsamında her kata yerleştirilmiş oryantasyon haritası, Breyl kartlar ve panellerinin dışında koku istasyonu hazırlanarak yanmış odun, baharatlar ve tuvalet kokusuyla ortaçağ kasabalarının yaşamlarını ses aygıtlarıyla desteklenmiştir (**Resim 4.29**). Aynı müzede bulunan 15 kilogram ağırlığında *Zincir Posta* 'yu (*Chainmail*) kaldırıp zırhın ağırlığını anlatan bir düzenek kurulmuştur ("The Staatliches Museum Für ..., t.y.) (**Resim 4.30**).

Resim 4.30 : 15 kilogram ağırlığındaki *Zincir Posta*’nın kaldırılması (“The Staatliches Museum Für ..., t.y.).

Frankfurt Yahudi Müzesi Ekim 2020’de duysal istasyonların bulunduğu kalıcı sergi hazırlamıştır. Bu istasyonlardan birinde dini ayinlerde kullanılan nesneleri dokunsal olarak ziyaretçilere sunulmaktadır (“Jewish Museum Frankfurt ..., t.y.).

Resim 4.31 : Almanya Hijyen Müzesi kalıcı sergide dokunsal oda planı (“Barrierefrei”, t.y.).

Almanya Hijyen Müzesi ise randevu sistemine gerek kalmadan gerçekleştirebilecek görme engelliler için dokunsal turlar bulunmaktadır (**Resim 4.39**). Aynı zamanda giriş alanında müzenin dokunsal odası ve oryantasyon planı, dokunsal zemin yönergeleri, dokunsal yönlendirme, yüksek kontrastlı aydınlatma, sesli rehber yer almaktadır. Dinleme ve koklama istasyonları bulunan müzede 5 duyu ile nesnelerin algılanması sağlanmaktadır (“Barrierefrei”, t.y.).

4.4.6. Fransa Örneği

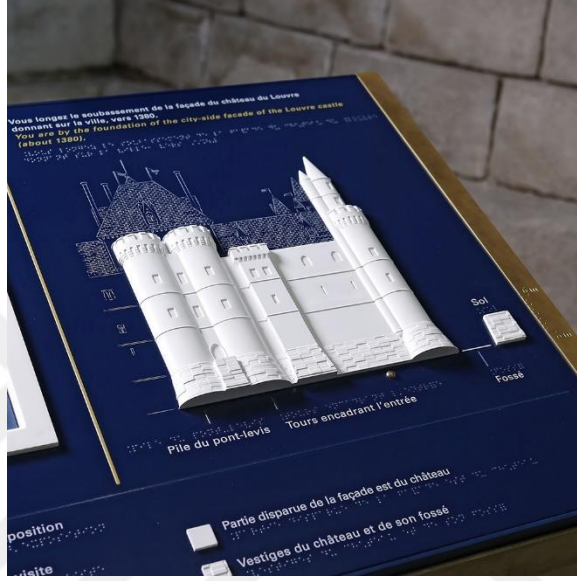
1988 yılında Paris’teki UNESCO Sarayı’nda *Müzeler ve Engelliler* başlıklı bir çalışma ile müzeleri engelliler için erişilebilir kılmak için tüm duyuların hesaba katılması gerektiği önerilmiştir (Donnarumma, 2010: 9).

Fransa’nın güneyinde bulunan Luma Arles 2021 Haziran ayında açılmıştır ve Tactile Studio adlı kuruluş tarafından erişilebilir hale getirmek için iki duyuşal cihaz tasarlanmıştır. Oluşturulan iki istasyonda farklı renklerden oluşan Breyl etiketler dokunsal modellemeyi desteklemektedir (“Luma Arles: The ..., t.y.) (**Resim 4.32**).

Resim 4.32 : Dokunsal maketler ve renklerle desteklenmiş Breyl etiket (“Luma Arles: The ..., t.y.).

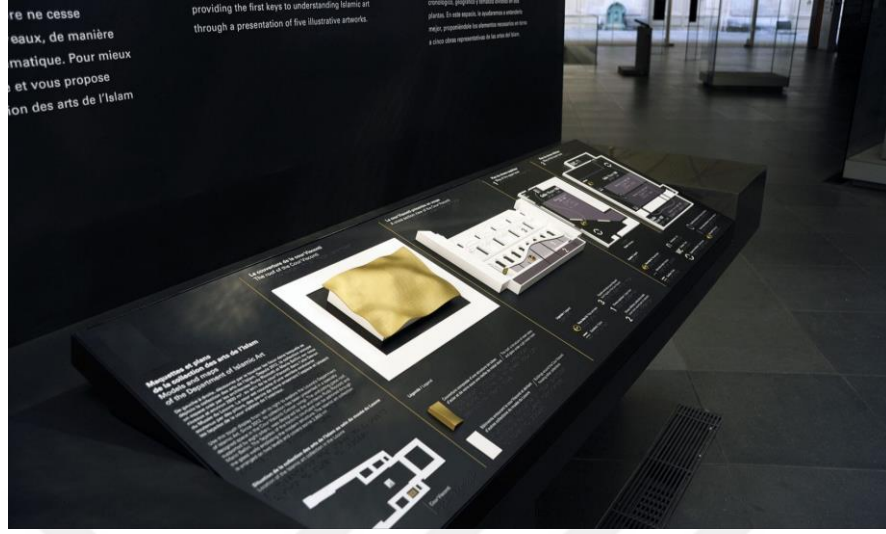
Paris Louvre Müzesi'nde de erişilebilirlik için 16 dokunsal istasyon oluşturmuştur. Hazırlanan çalışmada yapının 13. yüzyıldan son tadilatlarına kadar geçirdiği mimari değişikliklerin anlatıldığı dokunsal alanlar yer almaktadır (“Musée du Louvre Paris”, t.y.) (**Resim 4.33**).

Resim 4.33 : Louvre Müzesi'nde yapının mimari geçmişini anlatan dokunsal istasyon (“Musée du Louvre Paris”, t.y.).

Louvre Müzesi'nin, tüm ziyaretçilerine kalıcı olarak açık olan Dokunsal Galeri'si bulunmaktadır. Bu galerideki 16 replikanın çoğu reçineden yapılmıştır ve bazılarının orijinal malzemeden bir numune ile birlikte geldiği bilinmektedir (Kastrup, Sampaio, 2012: 101-102). Louvre Müzesi'nde Un Autre Regard koleksiyonu altında yayınlanan kitaplar kolay erişim için görsel, dokunsal ve işitsel olmak üzere üç okuma modu ile ilişkilendirilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan bilgi metinleri büyük punto, Breyl alfabesi ile yazılmış veya ses ile kaydedilmiştir (Donnarumma, 2010: 48).

Louvre Müzesi İslam Sanatları Bölümü 2012 yılında 11 dokunsal istasyonunu oluşturmuş ve 2020 yılında *Touch Studio* ile tekrar çalışarak müzenin mimarisini dokunmatik istasyonla ziyaretçilerine sunarken yapının bütününü beş parçaya bölmüştür. Dalgalanma özellikli cam çatı, avlu kesiti ve yeni sergi alanlarının detaylı bir dokunsal tur oluşturulmuştur (“Département Des Arts ...”, t.y.) (**Resim 4.34**).

Resim 4.34 : Louvre Müzesi İslam Sanatları Bölümü dokunmatik istasyon
(“Département Des Arts ..., t.y.).

Nantes Sanat Müzesi (Musée d'Arts de Nantes) dokunsal detaylarla birlikte ortam sesleri ve kokuların yayılmasıyla zihinsel resim oluşturmaya hedeflenen bir eğitim seti hazırlanmıştır. Yapılan çalışmalardan birinde Madame de Senonnes Portresi olan eğitim setinde ipek ve kadife kumaş numuneleri ve mücevherler dokunsal resmin yanında bulunmaktadır (“Multi-Sensory Discovery ..., t.y.) (**Resim 4.35**).

Resim 4.35 : Nantes Sanat Müzesi’nde sergilenen, Madame de Senonnes Portresi
adlı çok yönlü eğitim seti (“Multi-Sensory Discovery ..., t.y.).

Centre Georges Pompidou’da *Dinle-Gör* programının bir parçası olarak bağımsız ve grup ziyaretçiler için erişilebilen dokunsal eserler yer almaktadır. Bu merkezdeki erişilebilirlik programının tam ve kısmi görme bozukluğu olan kişiler için seçilmiş eserlerden oluşan 10 dokunsal eser setinde Breyl, büyük harflerle yazılmış metinler ve sesli rehber bulunmaktadır.

Paris’teki Quai Branly Müzesi’nde *Yılanın Rüyası* tablosunun üzerindeki şekiller kabartmalarla dokuların verildiği STIMTAC dokunsal cihazı ve sesli betimlemeler ile ziyaretçilere sunulmuştur (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 63).

Resim 4.36 : Yılanın Rüyası tablosu dokunsal cihazı (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 63).

Rodin Müzesi, görme engelli ziyaretçilerine eldivensiz dokunsal heykel turlar sunmuştur (Kastrup, Sampaio, 2012: 101-103). Bu müzede refakatçi olmaması durumunda yeterli personeli ile müzenin ziyaret edilebileceği, görsel ve dokunsal kitap ile büyük kontrastlı ve Breyl kitapçığının yanı sıra sesli rehberlerin de bulunduğu belirtilmiştir (“Accessibilité”, t.y.).

Marsilya’daki Avrupa ve Akdeniz Uygarlıkları Müzesi’nde (MUCEM) Tactile Studio tarafından “Conectivites” adlı Akdeniz’deki önemli limanları anlatan bir sergi

oluşturulmuştur. Bu sergide, dokunsal gemi, V. Charles'ın ceketi ve karanfil kokusu veren bir stant yer almaktadır (Danacı Polat, 2019: 73).

4.4.7. Brezilya Örneği

Cohen, de Siqueira Duarte, Brasileiro ve de Melo'nun belirttiğine göre Brezilya'daki ulusal komiteler ve engelli kişiler federal kurumları tarafından müzelerde hala erişilebilirlik üzerine engeller bulunmuştur. Tarihi ve Sanatsal Miras Enstitüsü (*Institute of Historic and Artistic Patrimony (IPHAN)*) kültürel miras alanlarına erişilebilirlik için özel eylemler geliştirmiş olsa da bu çalışmalar erişilebilir banyo, asansör ve rampalar ile sınırlı kalmıştır. IPHAN Müzeler ve Kültür Merkezleri Departmanı (DEMU/IPHAN), Pro-Access Grubu ile ortaklaşa olarak, müzelerin inşasına erişim sorununu, demokratikleşme fikriyle birleştiren “Müzelere Erişilebilirlik” projesini başlatmıştır.

Cohen ve arkadaşlarının yaptığı çalışma kapsamındaki ziyaretler sırasında bazı heykelleri veya nesneleri tanımak ve hareket, koku, şekil ve doku aracılığıyla erişilebilirliği teşvik etmek adına görme engelli kişiler için tur düzenlenmiştir (Cohen, v.d., 2012: 1-7).

Görme engellilerin dokunsal zeminler için teknik kural ve standartlar Brezilya Teknik Normlar Birliği (ABNT) tarafından belirlenmiş ve dokunsal yürüme yüzeyi göstergeleri ve dokunsal haritalar şartları açıklanmıştır (Hayashi, Baranauskas, 2017: 3).

Oscar Niemeyer Müzesi engellilerin müze koleksiyonuna rahat erişebilmesi için dokunsal zemin ve sesli göstergelerle 14 eserlik bir kalıcı sergi oluşturmuştur (**Resim 4.37**). Bu sergi kapsamında ayrıca orijinal heykel ve minyatür kopyalar, dokunsal modeller, Breyl etiketler, akıllı telefonlar için sesli rehber uygulaması ile randevu sistemli sanat atölyeleri oluşturulmuştur (“Mon Para Todos”, t.y.).

Resim 4.37 : Oscar Niemeyer Müzesi dokunsal tur ve sesli rehber uygulaması kullanımı (“Mon Para Todos”, t.y.).

Pinacoteca Müzesi’nin 2016 Mart – 2020 Ocak arasında gerçekleştirdiği 12 heykelden oluşan dokunsal sergisi görme engelli ziyaretçiler için oluşturulmuştur. Dokunsal zemin ve sesli rehberlerle heykelleri tanımlamaya olanak sağlayan müzede aynı zamanda Braille harflerden oluşan katalog da bulunmaktadır (“Tactile Gallery”, t.y.).

La Pedrera Müzesi’nde müzenin dış duvarlarının da şeklini temsil eden dokunsal harita bulunmaktadır (Hayashi, Baranauskas, 2017: 6) (**Resim 4.38**).

Resim 4.38 : La Pedrera Müzesi’nin dokunsal haritası (Accessible Communication, t.y.).

4.4.8. Kanada

Kanada’da Ontario Sanat Galerisi ve Kraliyet Ontario Müzesi engelliler için dokunsal turlarla duyular arası etkileşim sağlanmaktadır. Ontario Sanat Galerisi, eşit kamu erişilebilirliği adına ulusal bir yetkiye sahiptir ve bu yetkiyi, engelli ziyaretçilerin ihtiyaçları olan kişiler için düzenlenmiş turlar ve hizmetler sunmuştur.

Kanada'da 2007'de J. W. McConnel Aile Vakfı ile Kanada

personeli Elizabeth Sweeney'in rehberliğinde başlayan duyuşal oluşturulmuştur. Bu program, Kanada Ulusal Galerisi'nin Eğ Programları bölümünde bir personel olan Béatrice Djahanbin tara edilmiştir. *Duyuları Uyarmak (Stimulating the Senses)* programı öz işitsel turları ve atölye bileşenleri ile tam ve kısmi görme engeli bul için daha fazla sergi erişimi sağlamak için oluşturulmuştur. Yılda üç d gerçekleştirilen *Duyuları Uyarmak* programı başta tam ve kısmi g olmak üzere tüm ziyaretçilere açık bir program olarak düzenlenmekte

Resim 4.39 : Kanada İnsan Hakları Müzesi’nde görme engelliler için oluşturulan kabartma dokunsal resim (Öztürk, 2017).

Mark Clintberg, bu programın Aralık 2013 tarihindeki *Dokunsal ve Tanımlayıcı Tur: Bedeni Poz Vermek (Tactile and Descriptive Tour: Posing the Body)* turuna katılmıştır. İlk olarak esere dokunsal erişim sağlanmış, işitsel betimlemeler dinlenmiş ve özellikleri hakkında diyalog kurulmuştur. Kırk beş dakika süren bu galeri turunda kil kullanarak üç boyutlu çalışma yapılan atölye etkinliği de gerçekleştirilmiştir. Tur esnasında göz bandı takan Clintberg’e bir personel rehberlik etmiş ve kolundan tutarak yolunu tarif edecek şekilde sergideki heykellere ulaşmasını sağlamıştır (Clintberg, 2014: 311-317).

Kanada İnsan Hakları Müzesi, müzede sergilenen bütün eserleri görme engelliler için üç boyutlu hale getirmiştir (**Resim 4.39**). Resim üzerinde 24 ayrı sensör ile ziyaretçilere sahne betimlenerek canlandırma yapılması hedeflenmiştir (Öztürk, 2017).

Müze personelinin sesini içeren sesli rehberde galerilerin içeriği açıklanmıştır. Ayrıca bilgi edinmek için Breyl galeri rehberi, galerilerin dokunsal haritaları, maksimum boyutta yazı tipi ve netlik, renk kontrastı gibi çözümler sağlanmıştır (“Accessibility”, t.y.).

4.4.9. Japonya Örnekleri

Japonya'daki yaklaşık 400 müzenin belirli nesnelere çoklu duyuşal bir yaklaşımla erişimi sağlamasına rağmen dokunulacak nesnelerle ilgili yetersiz tanıtım olduğu saptanmıştır (Handa, v.d., 2010: 229). Japon müzelerinin %21,4'ünün görme engelli ziyaretçilere yardım sağladığı; koleksiyonların %17,'si dokunma koleksiyonu, %5,5'inin replika eserleri, %0,8'inin dokunsal görüntüsü bulunduğu ve %3,6'sının ayrı bir alanda dokunsal oturumu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca müzelerin sadece %4,7'sinde engelli erişim bilgilerinin olduğu bilgisine yer verilmiştir (Kusuyama, 2005: 879). Japon müzelerinin görme engelli ziyaretçilere hizmet sağlama potansiyelini araştıran Handa, Dairoku ve Toriyama, tek başına müze ziyaretindeki en büyük önemin personel yardımı ile koleksiyon erişilebilirliği olduğunu ortaya koymuştur. (2010: 229-231).

2004'te Japonya Müzeler Birliği'nin yaptığı anket çalışmasına katılan müzelerden elde edilen verilere göre, hareket güçlüğü çeken bireylerin müzelere erişiminin duyuşal güçlüğü olan bireylere oranla daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Kusuyama, 2005: 877).

1980'li yıllarda Japonya'da dokunsal sergiler başlamıştır (Handa, Miyasaka, 2018: 23). Sakurai Müzesi 1981 yılında tam görme engeli bulunan bir öğretmen olan Masatarou Sakurai tarafından, Galeri Tom ise tam görme engelli çocuğu olan Ado ve Harue Murayama tarafından 1984 yılında Tokyo'da kurulmuştur (Handa, v.d., 2010: 222).

1989 yılından itibaren Hyogo Eyaleti Sanat Müzesi'nde düzenlenen ve amacı tüm duyuşları harekete geçirmek olan çok duyuşlu ilk öncü yıllık sergi düzenlenmiştir (Handa, Miyasaka, 2018: 24). Dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi Japonya'da da 1990'lı yıllarda özel gereksinimi olan ziyaretçiler için farkındalık oluşmaya başlamış ve Japonya'daki görme engelliler için erişim çalışmaları iki özel galeri olan Sakurai Müzesi ve Galeri Tom'da başlamıştır (Handa, v.d., 2010: 222).

1994 yılında Nagoya Sanat Müzesi'nde iki yılda bir düzenlenen Art & The Inner Eye #1 adlı dokunsal serginin üçüncüsü gerçekleşmiş ve bu kapsamda üç haftalık süre boyunca 220 görme engelli müzeyi ziyaret etmiştir (Cassin, 2007: 164-183).

Çoğu tarihi Batılı müzelerin aksine Japonya'daki müze kültürü ve müze binalarının yeni olması, fiziksel erişim için olanakların karşılanmasını sağlamıştır (Cassin, 2007: 163). Pek çok müzede dokunsal zemin yüzey göstergeleri ve sesli işaret bulunmadığı görülmesiyle birlikte görme engelliler için sesli cihazların olmasına rağmen ilk kez gelen ziyaretçiler için personel yardımının daha etkili olabileceği öne sürülmüştür (Kusuyama, 2005: 878).

Tokyo Metropolitan Sanat Müzesi'nde 1997 ve 1999 yıllarında iki kez Able Art Japan tarafından Able Art sergisi düzenlenmiştir. 1999 yılından itibaren serginin kapalı olduğu günlerde engellilerin kalabalıktan uzak bir şekilde rahatça gezebildiği, mekân içi ve dışında rehberli ziyaretler gerçekleştirilmiştir ("Önerilen Bilgiler", t.y.).

Resim 4.40 : Japonya Etnoloji Müzesi dokunsal alanı (Hirose, 2013).

Japonya'da kurulan Müze Erişim Grubu (MAR - Museum Approach & Releasing) müzelere en uzak olan görme engellilere müzeleri daha yakın ve daha keyifli hale getirmeyi amaçlayan bir kuruluştur. Bu kuruluş görme engelli bireylerin müze ve sergi erişimi ile ilgili bilgi almalarını, kolay ulaşım rotalarını oluşturmayı, çeşitli müzelerle işbirliği yaparak yeni alanlar oluşturmayı hedefleyerek engelliler için 1999 yılından beri çeşitli etkinliklere imza atmıştır ("MAR Nedir?", t.y.).

Ulusal Etnoloji Müzesi'nde personel olan ve 13 yaşında tamamen görme duyusunu kaybeden Hirose 2006 yılında *Dokun ve Zengin Ol* isimli dokunsal serginin oluşturulmasında başrol oynamıştır (Hirose, 2013) **(Resim 4.40)**.

2009 yılında başlangıç yapan *Herkes İçin Müze Projesi* (Museum for All Project) 7 Şubat 2010 tarihinde Yokohama Civic Galeride gerçekleştirilen “*Görüş İnsanda ve Müzede Bir Engellilik Var*” (Vision On The People And There Is A Disability In Museum) isimli bir tema oluşturmuştur. Bu kapsamında görme engellilerle müze ziyareti yapılmış ve farklı zemin malzemeleri, sesli rehber, Breyl uygulamaları gerçekleştirilmiştir (“Çalıştay Teması: “Görme ...”, 2010) **(Resim 4.40)**.

Resim 4.41 : Yokohama Civic Galeride gerçekleştirilen *Görüş İnsanda ve Müzede Bir Engellilik Var* temalı çalıştayıdan kesit (“Çalıştay Teması: “Görme ...”, 2010).

2020 yılında Vangi Heykel Bahçesi Müzesi, görme engellilere bilgi ve destek sağlamak için Japon müzelerinde ilk olan Navilens isimli uygulama ile dokunma ve akıllı telefon vasıtasıyla etiketlerdeki bilgilerin 33 dil sesle açıklanan bir sistem kullanmaktadır (“Görme Engelliler İçin ...”, t.y.). Tokyo Ulusal Sanat Müzesi, Honkan Galerisi'nin birinci katındaki 19 numaralı odada bu galerinin dokunsal haritası yer almaktadır (“Accessibility Information”, t.y.).

4.4.10. Hollanda Örneği

Van Abbe Müzesi (Van Abbemuseum) 2016 yılında görme engelli tasarımcılarıyla birlikte bir iç mekân uygulaması olan TIK-TIK ile sanat eserleri ile farklı duylara aracılık ederek müzenin ziyaret edilmesini amaçlamıştır (“Symposium Multisensory Museum ...”, 2019). 2021 yılında Van Abbe Müzesi’nin beş katındaki 120 sanat eseriyle Hollanda’nın ilk çok duyuşsal sergisini açılmış ve Breyl metinler, koku yorumları, dokunsal çizimler ve sesler olmak üzere çeşitli araçlarla desteklenen bir koleksiyon oluşturmuştur (**Resim 4.42**).

Resim 4.42 : Van Abbe Müzesi’ndeki *Delinking* ve *Relinking* isimli çok duyuşsal sergisi (Murphy, 2021).

Centraal Müzesi’nde 2021 senesinde gerçekleştirilen Kör Nokta Sergisi görme engeli bulunan ziyaretçilerin erişimi için iki sanat eserini canlandırarak meyve, fındık ve peynirin bulunduğu natürmort eseri gerçekten dokunulacak yiyeceklerle oluşturmuş ve sesli bir turla desteklemiştir (Murphy, 2021) (**Resim 4.43**).

Resim 4.43 : Centraal Müzesi *Kör Nokta* sergisindeki dokunsal deneyim (Murphy, 2021).

4.4.11. Portekiz Müzeleri

Portekiz’de yapılan görme engellilerin müze ziyaretleri araştırmasına göre 72 katılımcının %56’sının iki yılda bir kereden az müze ziyaret ettiği belirtirken yalnızca bir katılımcının müzeyi tek başına ziyaret ettiği ortaya çıkmıştır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020b: 19). Kültür Bakanlığı’nın erişilebilirlik pilot projesini geliştirilmesi için desteklenen Ulusal Çini Müzesi (MNAz) ve Batalha Topluluk Müzesi (MCCB), Portekiz’deki erişim sorunlarına yönelik farkındalık adına vaka çalışmalarında rol almıştır. Erişilebilirlik konusunu büyük ölçekte ele alan ilk Portekiz müzesi olan Ulusal Çini Müzesi, görme ve işitme engellilerden oluşan danışma grubu ile birlikte bir proje geliştirmiştir. Bu projede en önemli erişim araçları yükseltilmiş dokunsal kabartmalar ve seçilen karo panellerin replikalar olmuştur (**Resim 4.44**). Dokunsal rölyef yapımındaki eser seçiminde eserin orijinalinin önemi, görselin dokunsal bir formda okunabilirliği ön planda olmuştur (Eardley, v.d., 2016: 266-268).

Resim 4.44 : Ulusal Çini Müzesi replikaları (Eardley, v.d., 2016: 266-269).

Portekiz Para Müzesi ve Interpretation Centre of King Dinis' Wall'un 2017 hedefi görme, işitme, zihinsel ve fiziksel engeli bulunan tüm kişiler için koleksiyonlarının fiziksel, duysal ve entelektüel erişimini sağlamak şeklinde belirtilmiştir (Fonseca, v.d., 2018: 948).

4.4.12. Yunanistan Örneği

Atina Kiklad Sanat Müzesi'nde yapılan bir araştırmada müzeyi ziyaret eden görme engelliler derneği üyelerinde çoğunun erişilebilirlik sorunları sebebiyle yıllardır bir müzeye gitmemiş olduğu ortaya çıkmıştır (Anagnostakis, v.d., 2016: 1022).

Görme engellilere yönelik ilk müzeler arasında bulunan Atina Dokunma Müzesi 1984 yılında kurulmuş ve arkeolojik nesnelerin kopyaları, Breyl oyunlar yer almaktadır (Donnarumma, 2010: 28). Bu müzede Yunanistan müzelerinde sergilenen eserlerin kopyaları hem görme engellilere hem de göz maskesi kullanarak gören ziyaretçilere sunulmaktadır ("Athens" 'Tactual Museum ...', 2019) (**Resim 4.45**). Sergilenen eserler sadece görme engelliler için değil tüm bireyler için dokunma ve hissetme yeteneğiyle Yunanistan müzelerindeki eserlerin tam kopyalarıdır (Meliones,

Sampson , 2018: 2). Ayrıca, Körler İçin Deniz Feneri işbirliğiyle oluşturulan Dokunma Müzesi’nde görme engelli kişilerin için Blind Museum Tourer adlı navigasyon sistemi ile müze içi erişim desteklenmiştir (Meliones, Sampson , 2018: 2).

Resim 4.45 : Atina Dokunma Müzesi’nde göz bantlarıyla gerçekleştirilen dokunsal deneyim (“Athens’ ‘Tactual Museum ... , 2019).

Yunanistan Ulusal Arkeoloji Müzesi ve Akropolis Müzesi’nin de kullandığı Blind Museum Tourer uygulamasıyla akıllı telefonda sesli sistem ile ziyaretçilere rota boyunca yaklaşan sergileri açıklamaktadır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020b: 18).

4.4.13. Mısır

Mısır’da yapılan yeni müze binalarının bazılarında fiziksel erişilebilirlikle ilgili düzenlemeler yapılmış olsa da görme engelliler için yapılan uygulamalar yetersiz görülmektedir. Az sayıda olsa da bazı büyük müzelerde; sözlü açıklama, dokunsal tur, dokunsal yol, büyük baskı, dokunsal kitaplar ve modellere yönelik erişim programları bulunmaktadır. Daha küçük müzelerinse engelli erişilebilirliği için sadece Breyl etiketler oluşturulmuştur.

Resim 4.46 : Kahire Mısır Müzesi’nde görme engelli rehber önderliğindeki dokunsal tur (Zakaria, 2020: 126).

2014 yılından itibaren Mısır Eski Eserler Bakanlığı (Ministry of Antiquities), kendi yetkisindeki müzeleri kurmak ve geliştirmek için diğer ülkelerle birlikte müze projeleri düzenlemektedir. 2016 yılında Luksor kentinde, Luksor ve Karnak tapınaklarının miras alanlarını fiziksel engelliler için erişilebilir hale getirilmesi adına Eski Eserler Bakanlığı ile işbirliği yapılmıştır. Engelli politikası kapsamında Kahire’de bulunan Mısır Müzesi, görme bozukluğu olan bireylerin ziyaretlerinde danışmanlık hizmeti için görme engelli bir personel bulundurduğu bilinmektedir (Zakaria, 2020: 120-135).

4.4.14.Hindistan

Hindistan’ın başkentinde bulunan New Delhi Ulusal Müzesi’ndeki Anubhav dokunsal galerisinde Ulusal Müze koleksiyonundan seçilmiş arkeolojik buluntular, heykellerin ve resimlerin de bulunduğu 22 müze objesinin dokunsal kopyası sergilenmektedir. Sesli rehber ve Breyl etiketlerle birlikte dokunsal erişimin sağlandığı

galerinin bulunduğu Ulusal Müze, 2014 yılında UNESCO tarafından düzenlenen Engelliler için Bilgi ve İletişim Teknolojileri Ulusal Konferansı'na davet edilmiştir. Ardından müzenin erişilebilirliğinin incelenmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda müzenin eğitim departmanı ile birlikte sosyal yardım departmanı, UNESCO Kültür Sektörü, Saksham ve Ulusal Engelli Hakları Platformu (National Platform For The Rights Of The Disabled - NPRD) üyeleri bir araya gelmiştir ("Anubhav: A Tactile Experience", t.y.).

Resim 4.47 : New Delhi Ulusal Müzesi'ndeki Breyl okuma ile sesli cihaz kullanan ziyaretçi (Rakheja, 2018).

Hindistan'da erişilebilir miras projelerinde adı sıkça geçen ve annesi de görme engelli olan Siddhant Shah, müzeleri görme engelliler için erişilebilir hale getiren ilk mimar olarak 2016 yılında Mumbai'de Access for ALL'u kurmuştur. Ayrıca büyük yazı tipleri ve dokunsal görüntülerle ilk Breyl müze yayını da yapmıştır (Rajappa, 2017). Siddhant Shah önderliğinde ilk dokunsal bir sergi Şehir Sarayı Jaipur'da gerçekleştirilmiştir. Bu sergi için hazırlanan dokunsal kopyalar ve Breyl broşürlerin ardından müze personeli de eğitilmiştir (Rajesh, 2021).

Shah tarafından yönetilen Delhi Modern Sanat Galerisi ile birlikte görme engelli ziyaretçiler için dokunsal yüzeyler ve dokular oluşturulmuştur (Chowdhury, 2017).

2018 yılında düzenlenen Serendipity Sanat Festivali'nde *Herkes İçin Erişim* (*Access for All*) girişimi ile engelli ziyaretçiler için erişilebilirlik sağlama hedeflenmiştir. Goa'daki festivalde Breyl ve orijinal eserlere dokunma çalışmaları ile kukla yapım atölyeleri de gerçekleştirilmiştir (Lewis, 2018). 2018 yılında gerçekleştirilen *Hindistan ve Dünya* adlı sergisiyle görme engellilere dokunsal erişim sağlanmıştır. Ulusal Müze'nin *Hindistan Anayasası* sergisinde de Babür resmi ve Roma sikkeleri replikaları oluşturulmuştur ("Braille, Audio Guides, ..., 2018). Bu müze İngiliz Müzesi dâhil olmak üzerinde dünya çapında bilinen yaklaşık 20 müzenin koleksiyonlarındaki eserlere yer vererek Breyl açıklamalar, sesli rehber ve dokunsal yollar yapmıştır (Rakheja, 2018) (**Resim 4.47**).

New Delhi Ulusal Müzesi'nin dokunsal sergilere öncülük ettiği Hindistan'da 24 Haziran 2018'de Mumbai Piramal Sanat Müzesi'nde *Çapraz Araziler* adlı görme engellilerin dokunarak keşfetmesini sağlayan ayrı bir bölüm oluşturulmuştur (Popli, 2018).

4.4.15. Afrika Örneği

Afrika müzelerindeki, görme engellilere yönelik çalışmalar ve araştırmalar oldukça azdır. Kadir ve Jamaludin'in yaptığı çalışmada, Malezya'da bulunan Doğa Tarih Müzesi engelli erişilebilirliği açısından değerlendirilmiştir. Erişilebilirlik için ortalama memnuniyet bulunan müzede, görme engelliler için yapılan çalışmalar da incelenmiştir. Görme engelli ziyaretçiler için hazırlanan dokunsal yönlendirme tabelalarının ve müze personelinin yetersiz kaldığı belirtilmiştir (Kadir, Jamaludin, 2012: 435-437).

Chitima ve Mupira'nın çalışmasında da, Zimbabwe'deki müzeler erişilebilirlik açısından incelenmiştir. Bu müzelerdeki tutumsal engellerden en çok etkilenenlerin zihinsel, işitme ve görme engelliler olduğu ortaya çıkmıştır. Zimbabwe'deki ulusal müzelerin erişilebilirliğine yönelik bir politika bulunmamaktadır. Bu politika

boşluğunun bir sonucu olarak müzelerin program tasarımında erişilebilirlik göz ardı edilmiştir (Chitima, Mupira, 2017: 358-360).

4.4. Ortak Projeler

İngiltere'deki Manchester Müzesi ve Viyana'daki Gallery Belvedere işbirliği ile gerçekleştirilmiş olan AMBAVis'in Probos Duyusal Konsol'u gelen ziyaretçileri sanal nesneleri keşfederek sergilerin malzeme özellikleriyle ilgili ses duyulmasını sağlamaktadır (Vaz, Freitas, Coelho, 2020b: 17). AMBAVis projesi yenilikçi 3 boyut teknolojileri ve çoklu duyuşsal yaklaşımların nasıl iyileştirilebileceği üzerine teknik çözümler oluşturmayı amaçlamaktadır (AMBAVis, 2016: 7). AB projesi olan AMBAVis Probos Duyusal Konsolu ile eserlerin sanal kopyalarına kalemle temas eden ziyaretçiler, duydukları seslerle hem talimat alıp hem eserle ilgili bilgilendirilmiştir. Örneğin nesnenin durumunu belirtmek için kırık bir seramik donuk ses verirken yüksek derecede pişmiş seramik müzikal bir ses yayabilmektedir (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 63).

Proje kapsamında dört farklı araç geliştirilerek Belvedere'de bulunan Klimt'in Öpücük tablosu ve Manchester Müzesi'nde bulunan Manchester *Mısır Kedisi Lahiti*'nin kopyalanmasına karar verilmiştir. Dijital araçlardan Probos Duyusal Konsol ve kabartma yazıcı dokunma etkileşimini gerçekleştirmiştir (AMBAVis, 2016: 12-14) (**Resim 4.48**).

Resim 4.48 : Klimt’in *Öpücük* tablosunun reproduksiyonu (AMBAVis, 2016: 27).

Şuan Manchester’deki galeride mevcut olan Probos ile kullanıcıların 3 boyutlu olarak nesnelere dokunmasını ve kırılğan bir nesnenin parmak ucuyla algılanmasını mümkün kılmıştır. Ayrıca bu cihaz, müzeler arası alışverişi de kolaylaştırarak eserlerin sanal kopyalarıyla diğer müzelerde yer almasını destekleyeceği belirtilmiştir. Kabartma yazıcı ortamı olarak geliştirilen çalışmada hızlı bir sürede eserlerin dokunulabilir plastik rölyefi oluşturulmaktadır. Diğer iki araç olan dijital dokunmatik kopyalar ve harekete dayalı etkileşimli sesli rehber ise kişinin nesnelere dokunduğu yere göre sesli geri bildirim vermek için uygulanmaktadır (AMBAVis, 2016: 14-18).

2019 yılında AB Horizon tarafından finanse edilen ve sanatı tüm bireyler için erişilebilir kılmayı amaçlayan “Kültürel Miras Ekosistemleri İçin Erişilebilir Kaynaklar (ARCHES)” adlı üç yıllık projeye Victoria&Albert Müzesi ana ortak olmuştur (Ginley, 2019). Bu proje 6 müze, 4 teknoloji şirketi ve 2 üniversitenin ortak çalışması ile ilerleyerek Birleşik Krallık, Avusturya ve İspanya’da bulunan 200’den fazla engelli bireyle birlikte tasarlanarak test edilmiştir (ARCHES, 2019). AB tarafından finanse edilen proje 3 boyutlu eser replikaları, cep telefon uygulamaları, oyunlar ve işaret dili video avatarları ile Avrupa müzelerinin engelsiz hale gelmesine

yardımcı olmayı hedefleyerek sesli anlatım, işaret dili ve basitleştirilmiş bilgi erişimi sağlayan yeni teknoloji araçlarına odaklanmaktadır (ARCHES, t.y.).

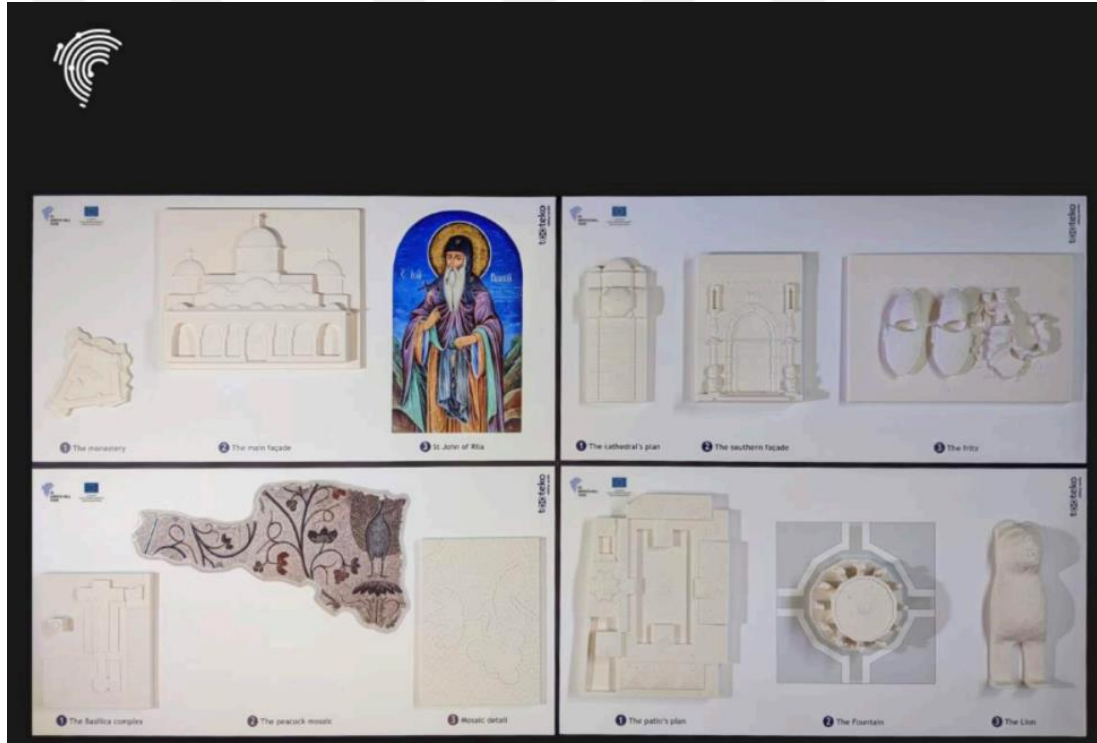
Resim 4.49 : ARCHES projesi kapsamında oluşturulan Roma'daki Capitolini Müzesi'deki dokunsal replika, ARCHES Atölyesi (Ginley, 2019).

Çalışma kapsamında Londra'daki Wallace Koleksiyonu (Wallance Collection), Avusturya'daki Viyana Sanat Tarihi Müzesi (Kunsthistorisches Museum Wien), Madrid'teki Lazaro Galdiano Müzesi ve Thyssen-Bornemisza Ulusal Müzesi (Thyssen-Bornemisza Museo Nacional) ve Ovideo'daki Asturias Güzel Sanatlar Müzesi (Museo de Bellas Artes de Asturias) ile yapılan ortaklıkla görme, işitme veya öğrenme güçlüğü çeken engelliler ile ilgili panel oluşturulmuştur (Ginley, 2019).

AB tarafından düzenlenen *Saf Form Müzesi (Museum of Pure Form)* projesi birden fazla Avrupa müzesinde bulunan çeşitli heykelleri sanal ortama aktararak geçici sergiler düzenlemiş ve bu kapsamda dokunsal arayüz oluşturulmuştur (Vaz, Freitas, Coelho, 2020a: 62).

İtalya, Bulgaristan, Hırvatistan, Malta, İspanya ve Hollanda'dan oluşan bir uluslararası proje olan UNESCO 4 All Tour görme engellileri öncelikli olarak engellilerin kültürel miras nesnelere erişimini sağlamayı hedeflemektedir ("UNESCO 4All Tour", t.y.) Tooteko teknolojisi ile ortak çalışma yapan proje, resmi olarak 2019 yılında başlatılmıştır ("Press Release N.1", 2019).

Çalışma kapsamında yüzük ve replikalar ile erişim sağlanması için İtalya Aquileia Bazilikası'ndan, İspanya Granada Alhambra Sarayı'nın, Hırvatistan St. James Katedrali'nin ve Bulgaristan Rila Manastırı'nın planları ve bazı objeleri üç boyutlu hale getirilmiştir ("Ruffato, S., 2020) (**Resim 4.50-51**).

Resim 4.50 : UNESCO 4All Tour projesi kapsamında hazırlanan dokunsal replikalar (Ruffato, S. 2020)..

Resim 4.51 : Granada Alhambra Sarayı plan, aslanlı çeşme ve çeşmedeki aslanlardan birinin üç boyutlu replikası (Ruffato, S., 2020).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE MÜZELERİNDE GÖRME ENGELLİLERİN ERİŞİLEBİLİRLİĞİ

Türkiye Engelliler Konfederasyonu tarafından hazırlanan *2020 Yılı Genel Değerlendirmesi*'ne göre, engellilere eğitim veren öğretmenlerle birlikte toplumu etkileyen tüm eğitim alanları engelli hakları farkındalığının bilincinde olmalıdır (Özsaygı, 2020). Bu durum, engellilerin ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışmalar yapmayı gerektirmektedir.

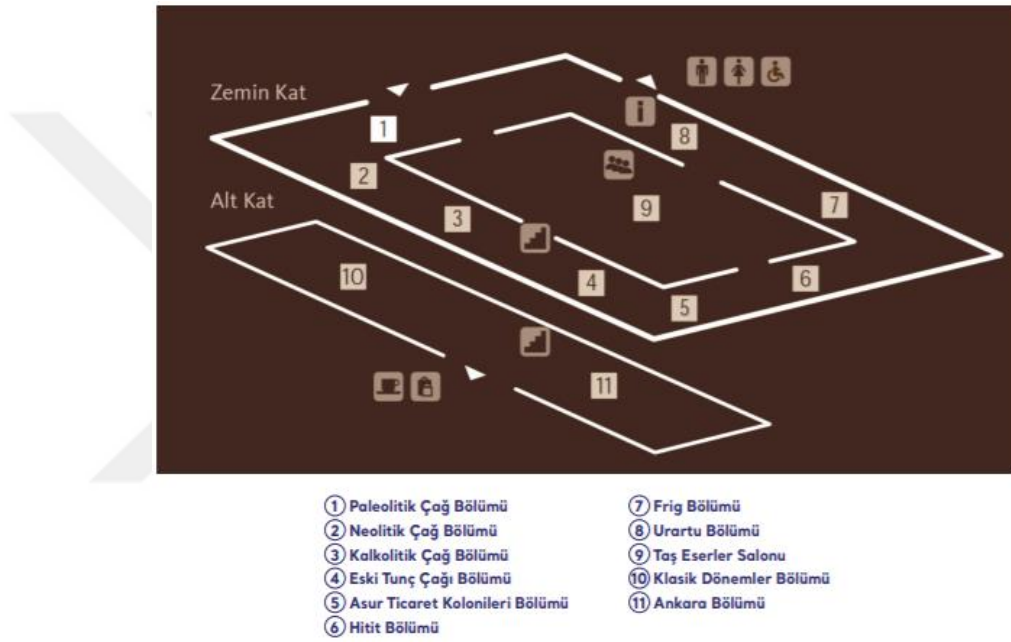
Erişilebilirlik kültür alanlarında son dönemlerde tanınmaya başlamıştır. Bazı çalışmalarda sadece başlık ya da bir hedef olarak ele alındığı görülmektedir⁴. Türkiye'deki kamu müzelerinin %52,5'i, özel müzelerinse %37,5'inde engelliler için fiziksel altyapıya sahiptir. Erasmus + kapsamında gerçekleştirilen proje çalışması sonucunda, engelliler için sergi programı oluşturma'nın kamu müzelerinde %10, özel müzelerde %12,5 oranında olduğu görülmüştür (Ersoy, 2016: 33-38).

MÜZE	ZİYARETÇİ SAYISI
Ayasofya Müzesi	3.727.361
Konya Mevlana Müzesi	3.464.155
Topkapı Sarayı Müzesi	2.364.946
Nevşehir Hacıbektaş Müzesi	592.727
Ankara Cumhuriyet Müzesi	515.309
İstanbul Arkeoloji Müzesi	427.643
Antalya Aziz Nikolaos Anıt Müzesi	384.893
Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi	367.395
Sivas Atatürk Kongre Müzesi	345.760
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi	327.695

Tablo 5.1 : 2019 yılı verilerine göre en çok ziyaretçi 10 müze ve ziyaretçi sayıları
(“2019 Yılı Müze ...”, 2019).

⁴ Bkz. “Stratejik Plan (2021 – 2025)”, T.C. Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, 2020, s. 21.

Türkiye müzeleri engelliler için çeşitli olanaklar sağlasa da görme engelliler için yaptığı çalışmalar, fiziksel ve duysal olarak yeterli görülmemektedir (Buyurgan, 2009: 1172). Bu kapsamda ülkemizin en çok ziyaret edilen 10 müzesinin görme engellilere sundukları olanaklar resmi web siteleri olan muze.gov.tr ve kulturportali.gov.tr bağlantıları üzerinden incelenmiştir (**Tablo 5.1**).

Resim 5.1 : Anadolu Medeniyetleri Müzesi çevrimiçi broşürdeki plan (“Anadolu Medeniyetleri Müzesi”, t.y.).

Bu web sitelerinde erişilebilirlik ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmemiştir. Eserler ve sergi içeriği ile ilgili genel açıklamalar yapılmıştır. Aynı bilgiler, müzelerin broşürlerinde de yer almaktadır⁵. Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nin broşüründe olduğu gibi bazı müzelerdeki engelli erişimi bilgileri, sadece engelli işareti ve merdivenler ile gösterilmiştir (“Anadolu Medeniyetleri Müzesi”, t.y.) (**Resim 5.1**).

Ülkemizdeki müzelerde; sesli rehber, rampa, engelli tuvaleti ve Breyl tuşlu asansör gibi web siteleri ve broşürlerde yer almayan ancak erişilebilirlik için

⁵ Bkz. Mevlana Müzesi, Çevrimiçi, <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MEV&SectionId=MEV01>, 11 Kasım 2021.

genelleşmiş uygulamalar bulunmaktadır. Tez çalışmasının bu bölümünde, engellilere yönelik düzenlemeleri bulunan her müze ele alınmamış, doğrudan görme engelli ziyaretçilerin erişilebilirliğini amaçlayan çalışmalar incelenmiştir.

5.1. MTA Genel Müdürlüğü Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi

MTA Genel Müdürlüğü Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi'nde görme engelliler bölümü oluşturma düşüncesi, görme engelliler okulunun 2000 yılında müzeyi ziyaret etmesiyle doğmuştur. Ziyaretin ardından, görme engellilere kalıcı koleksiyon sunan Türkiye'deki ilk Görme Engelliler Bölümü oluşturulmuştur ("Görme Engelliler Bölümü", t.y.).

Müze tarafından, müze içeriğini ve doğa tarihini anlatan sesli bir cd hazırlanarak geçici sergiler de düzenlenmiştir (Danacı Polat, 2019: 88). Bu sergiler 2015-2016 yıllarında Konya, Niğde, Adana ve Kayseri'de illerindeki görme engelliler okullarında gerçekleştirilmiştir ("Görme Engelliler Bölümü", t.y.).

Resim 5.2 : MTA Genel Müdürlüğü Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi Görme Engelliler Bölümü ("Görme Engelliler Bölümü", t.y.).

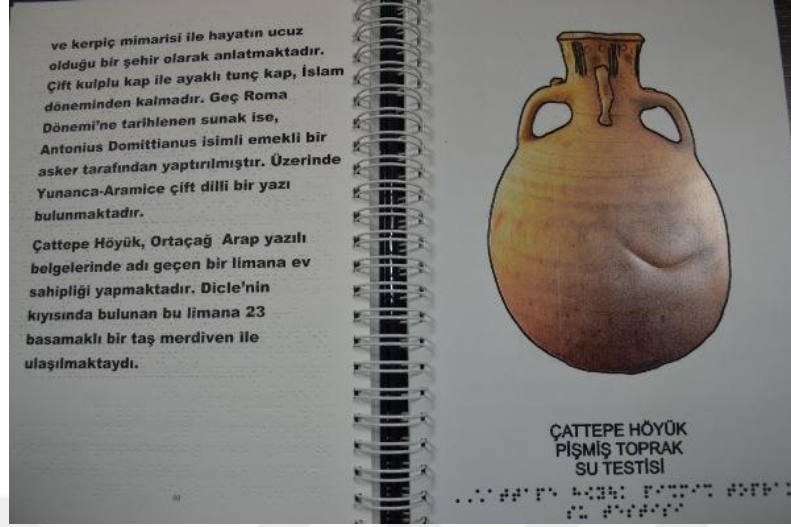
Müzenin Görme Engelliler Bölümü'nde, replika eserler, Breyl etiketler ve kılavuzlar oluşturulmuştur. Tam görme kaybı olan ziyaretçilerin dokunsal turlarında eğitimli personelle birlikte gerçekleştirilmektedir ("Görme Engelliler Bölümü", t.y.) **(Resim 5.2)**. Müzenin fiziki yapısında kısmi görme kaybı olan ziyaretçiler de düşünülmüştür. Bu kapsamda müzede güçlü bir aydınlatma sistemi kullanılmıştır. Ayrıca, kısmi görme bozukluğu olan kişiler için büyük ve kalın harflerde yazılmış etiket ve broşürler de yer almaktadır ("Görme Engelliler Bölümü", t.y.).

5.2 .Batman Müzesi

Ankara Görme Engelliler Derneği üyelerinden oluşan ekip Batman Müzesi'ni ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, müzede görme engellilere yönelik eksiklik olduğu fark edilmesini sağlamış ve Batman kapsamında yapılan çalışmada görme engelli vatandaş sayısının fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaların ardından müze tarafından *Engelsiz Müze Projesi* bakanlığa sunulmuştur. Bakanlığın onayıyla Batman Müzesi, görme engelliler için erişilebilir çalışmalarını uygulamaya koymuştur⁶.

Engelsiz Müze Projesi, 2015 yılında başlamıştır. Müze girişindeki danışma masasında ziyaretçiler için müzenin tüm salonları hakkında bilgi veren Breyl alfabeli müze planı bulunmaktadır ("Batman Müzesi Müdürlüğü", t.y.) **(Resim 5.3)**. Müze bahçesi girişinden teşhir salonuna kadar dokunsal yol oluşturulmuştur.

⁶ Batman Müzesi'ndeki görme engellilerin erişimi için Batman Müze Müdürü Şeyhmus GENÇ ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşme sonrası müze müdürlüğünden bilgi amaçlı alınan dilekçeden ele geçen bilgiler metin içeriğinde kullanılmıştır.

Resim 5.3 : Batman Müzesi’ndeki Breyll sergi kataloğu (“Batman Müzesi Müdürlüğü”, t.y.).

Müze ziyaretçiler için oluşturulan stantlarda, eserlerin balmumu replikaları ve bilgi veren Breyll etiketler kullanılmıştır. Ayrıca dokunsal tur esnasında ziyaretçinin erişimini pekiştirmek için kulaklıkla kullanarak erişilen sesli rehberler hazırlanmıştır (“Batman Müzesi Müdürlüğü”, t.y.) (**Resim 5.4**).

Resim 5.4 : Batman Müzesi’nde balmumu eserler, Breyll alfabe ve sesli rehberle sağlanan duyuşsal erişim standı (“Batman Müzesi Müdürlüğü’nde ...”, 2015).

Batman Müzesi tarafından engelliler için telefon uygulaması da oluşturulmuştur. Android telefonlarda çalışan *Sesli Adımlar Uygulaması*, Batman *Müze*park alanını ziyaretçiye telefondan sesli yönlendirme ile dolaştırarak esere yaklaşıldığında eser ve alan ile ilgili bilgi vermektedir (“Batman Müzesi Müdürlüğü”, t.y.).

5.3. Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi

Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi’nde görme engelli vatandaşlar için dokunsal bilgilendirme levhaları ve replika eserler yer almaktadır (“Görme Engelli Uygulamalarımız”, t.y.) **(Resim 5.5)**. Müze içi ziyaret sırasında dokunsal zemin göstergelerinin kullanıldığı da bilinmektedir (Danacı Polat, 2019: 89).

Resim 5.5 : Selçuklu Uygarlığı Müzesi görme engelli ziyaretçiler için hazırlanmış Breyl bilgilendirme levhası ve replika eser (“Görme Engelli Uygulamalarımız”, t.y.).

5.4. Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 2000 yılından itibaren okullarla iş birliği yapmıştır. Müze bu çalışmalarla engelli çocukların sosyal ve kültürel etkinliklere katılımını düzenli hale getirmeye başlamıştır. Engelli gruplara yönelik çalışmalar müzenin eğitim birimi tarafından fiziksel ve bilgi erişimi kapsamında hazırlanmıştır. İlk başlarda bedensel engelli öğrenciler için hazırlanan uygulamalara daha sonra işitme ve görme engellilere yönelik çalışmalar eklenmiştir (Demirdelen, 2020: 28-43).

Görme engelli çocuklar için eğitim programları 2002 yılından itibaren oluşturulmuştur. Bu çalışmalar kapsamında sikke, güneş kursları, tabletler, çanak-çömlek ve takılar gibi eserlerin replikaları yapılarak dokunsal turlar düzenlenmiştir (Buyurgan, 2009: 1172). Ayrıca görme engelli çocuklar için eğitim atölyeleri hazırlanmıştır. Bu atölyelerde öğrencilerin incelemeleri için bazı eserlerin alçı replikaları bulunurken deri, yün, çakmak taşı, obsidyen gibi materyallere dokunan öğrencilere sözlü anlatımlarla da desteklenmiştir (Demirdelen, 2020: 44).

Resim 5.6 : Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde gerçekleştirilen dokunsal erişim çalışması (“2018 Avrupa Kültürel ..., 2018).

2004, 2006, 2009, 2015, 2017 ve 2018 yıllarında Ankara Körler Okulu ve Gönül Turgut Özel Eğitim Merkezi'nde *Görme Engelliler İçin Müze Eğitimi Projesi* gerçekleştirilmiştir. 20 kişilik gruplar halindeki görme engelli çocukların, bazı etütlük nesne ve kabartmalara dokunarak incelemeleri sağlanmıştır (Demirdelen, Çifçi, Çelik, 2021: 375).

2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı'nda görme ve işitme engelli bulunan çocuklar Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni ziyaret etmişlerdir ("2018 Avrupa Kültürel ...", 2018). 2019 yılında Halil Demirdelen ve Mine Çifçi tarafından Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Başkanlığı'nda *Görme ve İşitme Engelliler İçin Müze Eğitimi* programı yürütülmüştür (Demirdelen, 2020: 44) (**Resim 5.6**).

Resim 5.7 : *Bongo Projesi* görme engelli müze ziyaretçisi için farkındalık videosundan bir kesit ("Süreç", "Projeler", t.y.).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin 100. yılında *Bongo Art Projesi* kapsamında, müzedeki her bir döneme ait 22 eserin replikaları ile dokunulabilir ve sesli betimlemelerle işitilebilir hale getirilmesi amaçlanmıştır (**Resim 5.7**). Proje içeriğinde; dokun, işit, hisset ve öğren başlıkları ele alınmıştır. *Bongo Art Projesi*'nde görme engelliler için erişime hazırlanma süreci, replikası yapılacak eserlerin seçilmesiyle başlamaktadır. Ardından seçilen eserlerin sesli betimlemeleri yapılarak gerekli teknolojik ihtiyaçlar giderilmektedir. Replikanın hazırlanmasının ardından

dokunsal erişimde kullanılacak Breyl yazılar ile kabartmalı görseller hazırlanarak süreç tamamlanmaktadır (“Süreç”, “Projeler”, t.y.).

5.5. Efes Arkeoloji Müzesi

Görme Engelli Müzesi, Efes Müzesi’nde yeni oluşturulmuş bir projedir. Agoradaki dükkânlardan biri restore edilerek müzeye dönüştürülmüştür (“Efes Arkeoloji Müzesi”, t.y.). Replika eserler hazırlanarak görme engelli ziyaretçilere dokunsal tur sunulması tasarlanmıştır. Sarı zemin göstergeleri kullanılan sergide, az sayıda ziyaretçi Breyl bildiği için bilgilendirmeler kulaklıklılı sesli betimleme uygulamalarıyla sağlanmıştır. Ancak fiziki alan yetersizliği, personel sorunları ve talep azlığı nedeniyle müze sürekli açık tutulmamıştır⁷.

5.6. Beşiktaş JK Müzesi

2001 yılında İnönü Stadyumu’nda açılan Beşiktaş JK Müzesi, İnönü Stadyumu’nun yıkılıp yerine Vodafone Park Stadyumu’nu inşa edilmesiyle çağdaş müzecilik kriterleri doğrultusunda yenilenmiştir. Daha geniş bir altyapıya sahip olan yeni Beşiktaş JK Müzesi, fiziksel düzenlemelerini ziyaretçi odaklı yapmıştır. Bu kapsamda herkes için erişilebilirlik ilkesini benimseyerek müzeyi engelli kullanıma uygun hale getirmiştir.

⁷ Efes Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü’ne müzedeki görme engelli erişimi çalışmaları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Müze Müdürlüğü’nden gelen yanıtlar doğrultusunda, metin içinde uygulamalar anlatılmıştır. Müze Müdürlüğü tarafından müze personelinin görme engelli ziyaretçiler için ilgili ve eğitilmiş olması gerektiği de belirtilmiştir.

Resim 5.8 : BJK Müzesi görme engelli ziyaretçinin Breyl etiket deneyimi (“Beşiktaş JK Müze”, 2019).

Yenilenen müze; Çocuk Dostu Müze, Engelli Dostu Müze ve Dijital Müze olmak üzere üç ayrı uzantıda şekillenmiştir. Müze kapsamında girişten çıkışa kadar engelli yolu oluşturulmuş, Breyl metin ve etiketler kullanılmıştır (**Resim 5.8**). Ayrıca müzede bulunan bazı eserlerin replikaları, kaleci eldiveni, çeşitli branşlara ait top gibi bazı gerçek malzemeler dokunsal turlarda kullanılmakta ve kulaklıkla sesli betimleme hizmeti ziyaretçilere sunulmaktadır⁸.

2017 yılında, *Engelsiz Müze* ünvanına sahip Beşiktaş JK Müzesi’nde Altı Nokta Körler Derneği’nin 50 görme engelli üyesi tarafından ziyaret yapılmıştır. Bu ziyaret esnasında dokunsal yüzey şeritleri sayesinde ziyaretçilerin yardım almadan, Breyl alfabesi ile metinleri okuyarak arma ve kupa gibi dokunsal objelerin biçim ve boyutları hakkında bilgi sahibi oldukları belirtilmiştir (“Beşiktaş JK Müzesi’ne ...”, 2017). Ayrıca 2019 yılında da Altı Nokta Körler Vakfı ve İstanbul Görme Engelliler

⁸ Tez çalışması kapsamında Beşiktaş JK Müzesi Müze Koleksiyon Yönetici F. Koray SAĞLAM’dan edinilen bilgilerle müzedeki uygulamalar belirtilmiştir.

Rehabilitasyon Merkezi ile birlikte Beşiktaş JK Müzesi görme engelliler ve refakatçileri tarafından ziyaret edilmiştir (“Altı Nokta Körler ...”, 2018).

5.7. Yalova Kent Müzesi

Yalova Valiliği ve Yalova Belediyesi tarafından hükümet konağında oluşturulmuş olan Yalova Kent Müzesi’nde görme engelli ziyaretçiler için *Duyarlı Anlatım Sistemi* (DAS) geliştirilmiştir. Bu sistem, ziyaretçinin kulaklık takmasının ardından hangi panonun önüne giderse o görsel ile ilgili bilgi aktarımı yapılmasını sağlamıştır (“Görme Engellilerin Müze ...”, 2013) (**Resim 5.9**).

Resim 5.9 : Yalova Kent Müzesi görme engelliler için DAS uygulaması (“Görme Engellilerin Müze ...”, 2013).

5.8. Diğer Uygulamalar

5.8.1. Rahmi M. Koç Müzesi

Rahmi M. Koç Müzesi 2004 yılında, Altı Nokta Körler Vakfı’yla işbirliği yaparak *Görme Engelliler Eğitim Projesi*’ni başlatmıştır. Proje kapsamında, beşer

kişilik gruplarla müze ziyareti gerçekleştirilmiştir. Projeye, görme engelli ilköğretim okulu öğrencileri katılmıştır (Buyurgan, Demirdelen, 2009: 567).

Proje kapsamında; *Malden Buharlı Otomobil, Pentt Farthing Bisiklet* gibi oluşan makinelerden oluşan on beş eserle dokunsal erişim sağlanmıştır. Dokunma esnasında görevli anlatımı ve makine-motor sesleri ile ziyaretçilere sesli açıklamalar yapılmıştır (Buyurgan, 2009: 1172).

5.8.2. Sakıp Sabancı Müzesi

Görme engellilere yönelik proje ve sergi oluşturmayı bir gereksinim olarak gören Sakıp Sabancı Müzesi'nde *Picasso İstanbul'da* ve *Heykelin Büyük Ustası Rodin İstanbul'da* sergisi kapsamında görme engelli ziyaretçiler için programlar düzenlenmiştir (Danacı Polat, 2019: 68).

2005 yılında gerçekleşen *Picasso İstanbul'da* sergisinde görme engelliler için 24 sayfalık Breyl kılavuz hazırlanmıştır. Dosya içinde; Picasso'nun hayatı, sanat alanındaki gelişimi ve eserleri anlatılarak bazı eserlerinin kabartma tasvirleri verilmiştir (Buyurgan, Demirdelen, 2009: 567).

Resim 5.10 : Sakıp Sabancı Müzesi *Heykelin Büyük Ustası Rodin Sergisi* (Altınok, Altınok, t.y.).

Rodin Müzesi'nden alınan izinle 2006 yılında, Sakıp Sabancı Müzesi'nde *Heykelin Büyük Ustası Rodin Sergisi* gerçekleştirilmiştir. Sergide, görme engelli ziyaretçilerin esere dokunsal erişimi sağlanmıştır (**Resim 5.10**). Dokunsal ziyaretlerde, Breyl etiketlerden, kulaklıklılı ve rehberli sesli betimlemelerden eserler ile ilgili bilgiler alınmıştır ("Heykelin Büyük Ustası ...", t.y.).

2021 yılında, Sabancı Vakfı'nın *Fark Yaratanlar* Programı için seçilen *Erişilebilir Her Şey Projesi* ve Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi'nin *Dün Bugün İstanbul* sergisi engelli ziyaretçiler ortak bir çalışma yapmıştır. Görme ve işitme engellilerin erişilebilirliği için geliştirilen çalışmada sesli betimleme kayıtları yapılarak Breyl panolar düzenlenmiştir. Ayrıca ziyaretçilerin, sergi ile ilgili bilgilere telefonlarından ulaşabilmeleri için QR kodlu sistemler oluşturulmuştur ("Dün Bugün İstanbul Sergisi ...", t.y.).

Resim 5.11 : Erişilebilir Her Şey ile Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi projesi (Gördü, 2021).

Erişilebilir Her Şey proje yöneticileri doğru iletişim ve davranış için Sakıp Sabancı Müzesi saha ekibine farklı engeli bulunan kişileri karşılama, eşlik etme, yönlendirme ve acil durum süreçleri için özel eğitim vermiştir (Gördü, 2021).

5.8.3. İstanbul Modern Sanat Müzesi

2008 yılında İstanbul Modern Sanat Müzesi özel gereksinimli çocuklar için programlar hazırlamaya başlamıştır (Buyurgan, 2009: 1172). 3 Mart 2010 – 11 Temmuz 2010 tarihleri arasında *Dokunduğum Renk* başlıklı eğitim programı gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalara, 173 çocuk ve 40 genç görme engelli ziyaretçi katılmıştır (“Dokunduğum Renk”, t.y.).

Resim 5.12 : *Dokunduğum Renk* çalışmasında görme engelli çocuklarla dokunsal çalışma (“Dokunduğum Renk”, t.y.).

Hazırlanan çalışmada, görme engelli çocuklar sergi salonundaki resim ve heykelleri dokunsal olarak incelemeleri sağlanmıştır. Ardından, çocukların benzer malzemelere dokunmaları istenerek kompozisyon oluşturmaları, derinlik, doku gibi kavramları yorumlamalarına yönelik atölye çalışmaları gerçekleştirilmiştir (“Dokunduğum Renk”, t.y.).

5.8.4. Radyo ve Demokrasi Müzesi

İzmir Konak Belediyesi, Engelliler Haftası'na özel olarak “Engelsiz Konak Günleri” kapsamında Down sendromlu, görme ve işitme engelli çocuk ziyaretçileri Radyo ve Demokrasi Müzesi'ne çağırılmıştır. Üç farklı müze ve okul kapsamında gerçekleştirilen projede Aşık Veysel Görme Engelliler Okulu öğrencileri Radyo ve Demokrasi Müzesi'ni, Zihni Üstün Ortaokul öğrencileri Ümran Baradan Oyun ve Oyuncak Müzesi'ni ve Tülay Aktaş İşitme Engelliler Okulu öğrencileri de Mask'ın ardından Neşe ve Karikatür Müzesi'ni ziyaret etmişlerdir.

Resim 5.13 : Radyo ve Demokrasi Müzesi ziyareti (“Müze Merakı Engelleri Kaldırdı”, 2016).

Radyo ve Demokrasi Müzesi ziyaretinde görme engelli çocuklar Atatürk'ün sesinden 10. Yıl Nutku'nu ve Zeki Müren'in sesinden tekerleme dinleyerek dokunsal tur yapmıştır (“Müze Merakı Engelleri Kaldırdı”, 2016) (**Resim 5.13**).

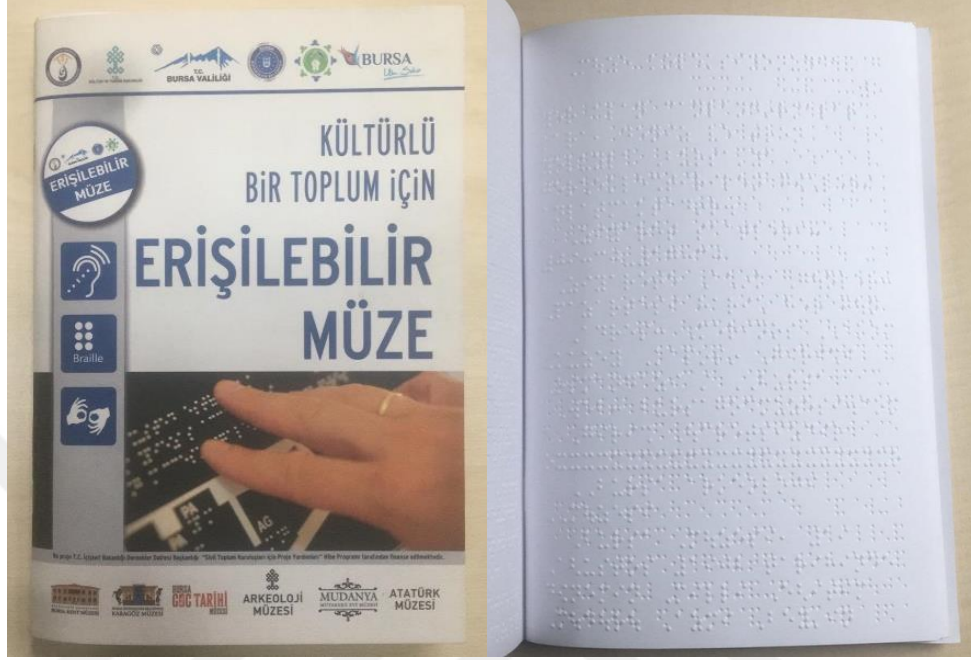
5.8.5. Anadolu Üniversitesi 3 Boyutlu Yazdırılmış Eserler Müzesi Projesi

Anadolu Üniversitesi akademisyenleri tarafından 2018 yılında 3 Boyutlu Yazdırılmış Eserler Müzesi Projesi oluşturulmuştur (Açık, 2018). İngiltere kaynaklı *Scan The World* projesi kapsamında içinde ilk çağ bıçakları, homo sapiens'lere ait kafatası örneği, Hammurabi Kanunları, Mısır piramitleri, Atatürk büstünün bulunduğu 60 eser yazıcılarla 3 boyutlu hale getirilmiştir (Burgaz, 2018). Görme engelliler için oluşturulan replikalara dokunsal erişim, Breyl etiket ve sesli betimleme sistemleriyle desteklenmiştir (Açık, 2018).

Resim 5.14 : Anadolu Üniversite 3 Boyutlu Yazdırılmış Eserler Müzesi Projesi kapsamında oluşturulan reproduksiyonlar (Açık, 2018).

5.8.6. Bursa Engelliler Federasyonu *Erişilebilir Müze Projesi*

Resim 5.15 : *Erişilebilir Müze* projesi için hazırlanan Breyl kılavuz.

2015 yılında Bursa Valiliği ve Bursa Büyükşehir işbirliği ile Bursa Engelliler Federasyonu tarafından *Erişilebilir Müze* projesi oluşturulmuştur. Atatürk Evi Müzesi, Bursa Göç Tarihi Müzesi, Mudanya Mütakere Evi Müzesi, Arkeoloji Müzesi, Bursa Kent Müzesi ve Karagöz Müzesi de pilot müzeler olarak kullanılmıştır. Müzelerde çalışan 25 kişiye işaret dili eğitimi verilmiştir (Söylemez, 2021: 83). Ayrıca müzeler hakkında bilgi içeren Breyl kılavuz yapılmıştır (**Resim 5.15**)⁹. Proje sadece bir yıl uygulanmasının ardından devlet desteğinin sona ermesiyle bitirilmiştir (Külük, 2019: 46).

⁹ Bursa Belediyesi Müze Şube Müdürlüğü'nde Sanat tarihçisi Coşkun DAĞDEVİREN'in yardımı ile Breyl kılavuza erişim sağlanmış ve fotoğraflandırılmıştır.

5.8.7. İstanbul Büyükşehir Belediyesi *Erişilebilir Turizm Engelsiz İstanbul*

2008 yılında, 5378 sayılı *Engelliler Hakkında Kanunu*’nun gereğini yapmak amacıyla İBB Başkanlığı tarafından Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Kurul tarafından, engelli bireyler İstanbul’un kamusal alanlarına erişilmesi için çalışmalar yapılması hedeflenmiştir (“Herkes İçin Erişilebilir İstanbul”, t.y.).

Resim 5.16 : *Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Projesi* kapsamında yapılan görüşme (“Herkes İçin Erişilebilir İstanbul”, t.y.).

2013 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulan *Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Projesi* kapsamında özel bir proje hazırlanmıştır. *Erişilebilir Turizm Engelsiz İstanbul* adlı bu proje için 21 müze belirlenmiş ve bu müzelerin engelliler için daha erişilebilir hale getirilmesi için çalışılmıştır (Dinçer, v.d., 2019: 118) (**Tablo 5.2**).

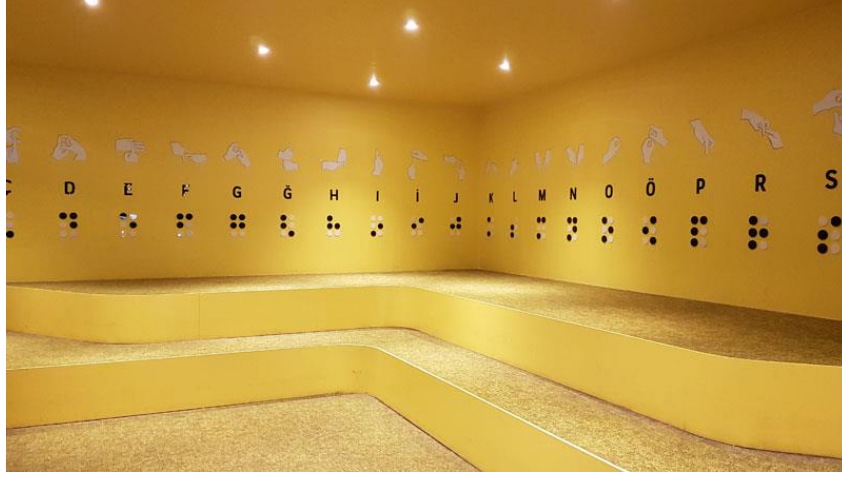
Topkapı Sarayı	Rahmi M. Koç Müzesi,	Miniatürk
Ayasofya Müzesi	İstanbul Modern Sanat Müzesi	Panorama 1453 Tarih Müzesi
İstanbul Arkeoloji Müzesi	İstanbul Havacılık Müzesi	Yerebatan Sarnıcı
Kariye Müzesi	Sakıp Sabancı Müzesi	Şehir Müzesi
Türk ve İslam Eserleri Müzesi	İstanbul Oyuncak Müzesi	İstanbul İtfaiye Müzesi
İstanbul Bilim ve Teknoloji Müzesi	Yıldız Sarayı	Asya Müzesi
Büyük Saray Mozaik Müzesi	Galata Mevlevihane Müzesi	Karikatür ve Mizah Müzesi

Tablo 5.2 : Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Projesi kapsamındaki 21 müzenin listesi (Dinçer, v.d., 2019: 118).

Çalışma kapsamında müzelere ait replikalar, akülü sandalye şarj üniteleri, Breyl tanıtım katalogları oluşturulmuş, personel için de işaret dili eğitimleri verilmiştir (“Herkes İçin Erişilebilir İstanbul”, t.y.). Ancak proje için araştırma çalışmalarındaki katılımcılar İstanbul’da erişilebilir müzelerin tüm engelliler için değil bedensel engelliler için yapıldığını belirtmiştir (Dinçer, v.d., 2019: 120).

5.8.8. Turkcell Diyalog Müzesi

2013 yılından itibaren Turkcell görme ve işitme engelli bireylerin günlük yaşam koşullarını deneyimlemeye yardımcı olan Turkcell Diyalog Müzesi’ne sponsorluk yapmaktadır (“Turkcell Diyalog Müzesi’nde ...”, 2017). Müze engellilere olan ön yargıları yok etmeyi hedeflemiştir (“Karanlıkta Diyalog”, t.y.).

Resim 5.17 : Turkcell Müzesi *Karanlıkta Diyalog* sergi girişi (“Karanlıkta Diyalog”, t.y.).

Resim 5.18 : *Karanlıkta Diyalog* müze çalışması (“Karanlıkta Diyalog ...”, 2016).

Turkcell Diyalog Müzesi, ziyaretçilerine görme ve işitme engellilerin hayatının bir simülasyonunu sunmaktadır. Görme ve işitme engelli rehberler bulunan müzede doku ve ışıklar yoğun olarak kullanılmıştır (“I-AM’dan Turkcell ...”, t.y.). Görme engellilerin deneyimlerini yaşatan *Karanlıkta Diyalog* sergisinde görme engelli rehberler bir saatte ziyaretçilerin dokunarak, koklayarak ve duyarak yaşamalarını sağlamıştır (“Karanlıkta Diyalog”, t.y.). Ziyaret sırasında görme engelli

rehberin önderliğindeki kişilere, karşıdan karşıya geçmek, vapura binmek gibi şehir hayatına dair gündelik işler yaptırılmıştır¹⁰.

5.8.9. Afrodisyas Antik Kenti ve Müzesi

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan Afrodisyas Antik Kenti ve Müzesi görme engelliler için bir çalışma hazırlayarak proje başlatmıştır. Aydın Altı Nokta Körler Derneği başkanı Bayram Özen ve heyet üyeleri Afrodisyas'da toplantı yaparak görme engellilerin müze ve antik kentlere erişimi için düşünce ve görüşlerini paylaşmışlardır ("Görme Engelliler Afrodisyas'ı ...", 2021).

¹⁰ Turkcell Diyalog Müzesi'nde gerçekleşen çalışma hakkında bilgi için Müze Koordinatörü Nilay GONCAGÜL'den bilgi alınmıştır.

DEĞERLENDİRME

Engelli bireylerin toplumsal hayatta kabul görmesi çoğunlukla güç olmuştur. Bu durum, kişilerin kültürel erişim ihtiyaçlarının da yok sayılmasına yol açmıştır. Engellilerin, genellikle hastane veya özel eğitim alanlarında, sosyal çevreden dışlanmış bir hayat yaşamaları düşünülmüştür. Farklı engel türlerine göre farklı ihtiyaçlarının bulunması göz ardı edilmiştir. Bu durum genelleştirilmiş bir ötekileştirmeye maruz kalmalarını sağlamıştır.

Yapılan çalışmalarda belirtilen oranlar göz önüne alındığında ülkelerdeki engellilerin oranları %2 ile %12 arasında olmuştur. Ancak engellilerin nüfus sistemlerindeki kayıt durumunun farklılık göstermesi, bu oranların gerçeği yansıtmadığını ortaya koymaktadır.

Engellilik, insan vücudunda zihinsel ya da bedensel fonksiyon farklılığından ortaya çıkan durumlar olarak nitelendirilmiştir. Toplum içinde özür olarak görülen bu duruma, günümüzde çevresel faktörlerin sebep olduğu anlayışı kabul görmektedir. Tarihsel süreç içinde incelendiğindeyse engellik farklı açılardan değerlendirilmiştir. İlk çağlardan itibaren toplumun en alt tabakası olarak görülen engelliler, hayatlarının büyük bir kısmını psikolojik ve sosyolojik baskılar altında geçirmişlerdir. Erken dönemlerde, doğuştan engeli olduğu fark edilen bebeklerin yaşamasına dahi izin verilmemiş ve toplumsal hayata katkı sağlamayacak kişiler olarak nitelendirilmesi yüzyıllar boyu devam etmiştir. Hindistan gibi Güney Asya ülkelerinde engellilere karşı kararsız tavırlar sergilenmiş, hem engellilere yardım edilmiş hem de karma inancıyla engellilik ceza olarak görülmüştür.

Platon'un ideal devlet anlayışı ile Adolf Hitler'in saf Alman ırkı yaratma isteği arasında yüzyıllar bulunmasına karşın her iki görüşte de engelliler istenmeyen ve işe yaramayan bireyler olarak dışlanmıştır. Bu iki görüşte de en iyisine sahip olma isteği bulunmakta ve bunun gerçekleşmesi için zayıflıklara yer verilmemesi gerektiği düşünülmektedir. Engelli bireylerin toplumu zayıflatacağı düşüncesi sömürgecilik, savaş ve Sanayi Devrimi içinde en yüksek noktasına ulaşmıştır.

Özellikle Sanayi Devrimi ve II. Dünya Savaşı sonrası dışlanamayacak kadar artan engelli sayısı hem ulusal hem küresel olarak engellilik üzerine çalışmalar

yapılmasına sebep olmuştur. 20. yüzyılla birlikte hem engellilik düşüncesi hem de uygulamalar siyasi, sosyal ve kültürel dinamiklerle birlikte gelişim göstermeye başlayarak müzeler de ilk etkinliklerini yapmışlardır. Henüz engellilik üzerine yasal düzenlemelerin olmadığı 1908 ve 1913 yıllarında Metropolitan Müzesi'nde engelli çocuklar için çalışmalar yapılmaya başlamıştır.

Siyasal anlamda engelliliğin ilk dezavantaj sağladığı alan, istihdam ve ekonomik yaşam olmuştur. Sanayi devrimi ile makineleşme ve iş kazaları engelli nüfusu arttırmıştır. Çalışma hayatındaki işçi ihtiyacı engelliliğin toplumsal ve siyasi boyutta ele alınmasını tetiklemiştir. Böylece engellilik ABD, İngiltere, Fransa, Almanya başta olmak üzere pek çok Batılı ülkenin ortak sorunu haline gelmiştir. Özellikle engellilikten kaynaklanan problemleri azaltarak iş gücüne katılımı destekleyen öncü çalışmalar Fransa ve Alman yasalarında görülmüştür. Bu kapsamda iş kazası sonucu engelliliği ele alan ilk ülkelerden biri olan Fransa'da 1898 yılında *İş Kazası Yasası* çıkartılarak engelliliğin toplumun bütünüyle ele alınması gerekmiştir. Aynı dönemlerde Fransa'da engellilerin iş hayatında tekrar bulunabilmeleri için rehabilitasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışan engelliler için ilk engelli kota uygulaması Almanya'da, 1920 yılında yürürlüğe giren *Engelliler Yasası* ile ele alınmıştır. Bu kapsamda Almanya modeli diğer ülkelerde takip edilmiş engellileri ekonomik yaşama kazandırmak için 1944 yılında İngiltere'de *Engelli Kişiler İstihdam Yasası*'yla işverenlere engelli çalışanlar için kota koyulmuştur.

Sanayi Devrimi sonrası savaş döneminde gazilerin eve dönmesiyle birlikte engelliler toplumda daha fazla görünür olmuştur. Ayrıca bu dönemde, toplumların kültürleri engelliliğin tartışılmasında belirleyici unsur olmuştur. İngiltere sömürgesi altındaki Hindistan'ın, engellileri işe yaramaz insanlar olarak görmüş olması; Almanya'da kabul edilen Nazizm politikasında engellileri ötekileştiren daha sert bir tutum sergilenmesi ve Japonya kültüründeki aile bağlılığında engelliliğin utanılacak bir durum sayılması engellilik anlayışının değişimini zorlaştırmıştır.

İngiltere'deki öjeni anlayışında ve Almanya'nın Nazizm ideolojisinde olduğu gibi bazı ülkeler engellilerin toplumu zayıflatacağını düşündürmüş ve toplumdan uzaklaştırılması gerektiğine karar verilmiştir. Çok sayıda engelli bireyin ülkelerine dönmesi ve gazilerin ekonomik hayatta etkin rol oynayan bireyler olması engelliliğin ülkelerde eş zamanlı olarak ele alınmasını sağlamıştır. Ancak istihdam yasaları

engellilerin toplumsal yaşama tam katılımı için yeterli olmamış, İngiltere’de düzenlenen Sessiz Kınama gibi yürüyüşler engelli hakları için yasal düzenlemelerini tetiklemiştir.

Engellilik hakları, ilk olarak keskin hatlarla çizilememiş ve genellemeler kapsamında güvence altına alınmaya başlanmıştır. Özellikle 1945’li yıllarda oluşmaya başlayan uluslararası kuruluşlarda engelliler için özel metinler yerine bütünleştirici kelimeler kullanmak tercih edilmiştir. 1948 yılında BM tarafından düzenlenen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*’nde ve Avrupa Konseyi’nin 1950 yılında hazırladığı *Avrupa İnsan Haklarını Sözleşmesi*’nde bireysel haklar koruma altına alınmış ancak “herkes” şeklindeki genel kavramlar kullanılarak engelliler için özel detaylar sağlanmamıştır.

Genellemeler, ülkelerin anayasalarında da aynı şekilde ele alınmıştır. Almanya’da engellilerin yük olarak görüldüğü Nazi rejiminin kaldırılması ile oluşturulan *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*’nda eşitlik açıklamaları kullanıldığı bilinmektedir. Aynı durum 1947 *İtalyan Anayasası*, 1950 *Hindistan Anayasası* ve Türkiye Cumhuriyeti 1961 *Anayasası*’nda da görülebilmektedir. Ancak Apartheid yönetimi altında olan Güney Afrika’da engelli kişiler arasında haksızlıklar olmuş ve hükümetin Anayasası’nda herkes için erişim kavramının kabul edilmesi 1996 yılında gerçekleşmiştir.

Pek çok ülke genellemeler ve istihdam yasalarıyla engellilere yer verirken Japonya kamusal alanlarda engelli erişimi destekleyen yasalara da ağırlık vermiştir. Böylece Japonya tarafından engellileri destekleyen ilk ulusal politika olan *Fiziksel Engellilerin Refahı Yasası* 1949 yılında çıkartılarak engellilerin sosyal, ekonomik, kültürel alan ve diğer tüm etkinliklere katılımları ve savaş gazilerine rehabilitasyon sağlanması gerektiği belirtilmiştir. 1953 yılında oluşturulan *Engelsiz Tasarım İlkesi*’yle fiziksel engelleri kaldırmak için çalışmalar başlatılmıştır. Bu durum Japonya’nın pek çok Batılı ülkeye göre fiziksel erişilebilirlik için yasal çalışmalara öncelik verdiğini göstermektedir.

60’lı yıllarda ABD’de yükselen hak hareketleri dünya çapındaki düzenlemeleri, engelli haklarını tetiklemiş ve erişilebilirlik ile ilgili düzenlemelere zemin oluşturmuştur. Böylece Fransa’da sosyal dışlanma kavramı da toplumsal yaşantıda görünür hale gelmiştir. Bu dönemde İtalya’da *Acı Yürüyüşleri* düzenlenerek

engelliler toplumda kendilerini göstermeye başlamıştır ve ülkedeki mimari engelleri ilk kez ele alan 1967 tarihli *Yerleşim Standartları Yasası* yürürlüğe girmiş ancak çok etkili olmamıştır.

1968 yılında ABD’de imzalanan *Mimari Engeller Yasası* çevreye fiziksel erişimi ilk ele alan yasalardan biri olmuştur. Ülkemizdeki mimari engeller ise 1997 yılında, 572 sayılı *Kanun Hükmünde Kararname*’deki 1985 tarihli 3194 sayılı *İmar Kanunu’na Ek Madde 1*’ de ele alınarak erişilebilirliğin fiziksel dayanağı oluşturulması için gerekli ölçütler belirtilmiştir.

Engellilerin kültürel yaşam erişimi için oldukça fazla yasası bulunan İtalya ise fiziki erişimi için 1968 yılında *Sosyal Binaların Fiziksel Engelli Kişiler Tarafından Kullanılmasını Sağlamaya ve Genel Eğlenceyi Artırmaya Yönelik Kurallar* genelgesini yayınlamış ve kamusal binaların fiziksel engellerde arındırılması adına gerekli ölçütler verilmiştir. Bu genelgenin ardından 1971 yılında *Engelliler ve Sivil Engelliler Lehine Kurallar Kanunu* ile erişilebilirlik durumu yasalaştırılmıştır.

70’li yıllarda İtalya fiziki erişilebilirlik, Fransa ise engellilerin mesleki ve eğitimi ile ilgili düzenlemeler yaparken engelli aktivistler ve yürüyüşler ABD’de doğrudan engellileri kapsayan ilk kanun olarak *Rehabilitasyon Kanunu*’nun, İngiltere’de ise 1970 *Kronik Hasta ve Engelli Kişiler Yasası*’nın kabul edilmesini sağlamıştır. Yasal düzenlemeler ve ABD *Bağımsız Yaşam Hareketleri*’ni takiben Fransa’da da benzer çalışmalar görülmeye başlamıştır.

1975 yılında Leicester Üniversitesi Müze Çalışmaları ve Yetişkin Eğitim Bölümü kurularak görme engelliliği üzerine çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca MoMA görme engelliler için koruyucu eldivenlerle dokunsal turlar düzenlemiştir.

1980’lerle birlikte engellilik hareketleri uluslararası boyut kazanmıştır. Engelliliğin sosyal çevre ve literatürde yer almaya başlaması üzerine farklı teori ve modeller oluşturulmuştur. Öne çıkan tıbbi ve sosyal modelde engelliliğin iki uç noktası ele alınmıştır. Engelliliğin bireysel neden ve sonuçlarına odaklanan tıbbi model zamanla yerini sosyal modele bırakmış ve bu kapsamda engellilerin toplumda var olabilmesi için düzenlenmesi gerekenler çevresel dinamiklere bağlı olduğu anlayışı oluşmuştur. Sosyal modelle, engellilik hareketleri daha fazla görünür hale gelmiştir.

Sosyal model anlayışının gelişmesi ve engellilik hareketlerinin çoğalması hükümetleri de etkileyerek yasa ve kararnamelerde engelliler için düzenlemeler

yapılmasını sağlamıştır. Amerika’da baş gösteren engellilik hakları ve sosyal model anlayışı Avrupa ile tüm dünyada etkili olmuştur. Ülkelerin engelli kişileri toplumda farklı dönemlerde kabul etmiş olsa da engellilik hareketleri peş peşe gerçekleşmiştir.

Başta ABD’de olmak üzere etkisi süren engellilik hareketleri BM’nin 1981 *Engelliler Yılı* ilan etmesine öncülük etmiştir. Aynı yıl AB’nin de *Özürlüler Sosyal Entegrasyonu*’nu yayınlaması ile birlikte örgütlerin engelliler için düzenlemelerde ortak bir dinamik oluşturmalarını sağlamıştır. Engellilik yılı ilan edilmesi ülkelerin yasal düzenleme yapmalarını tetikleyerek diğer devletleri teşvik etmiştir. Önceki dönemlerde genel yaşam, eğitim hakları, istihdam gibi konularla ele alınan düzenlemeler bu dönemde sosyal hayatta ve kültürel yaşamdaki erişilebilirlikleri için değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda Galler Ulusal Galeri, Ulster Müzesi, Tate Galeri, Doğa Tarihi Müzesi, Victoria&Albert Müzesi ve İngiliz Müzesi’nde görme engellilere yönelik sergiler gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde Japonya müzelerinde de dokunsal turlar düzenlenmeye başlamıştır.

Engelliler Yılı’nın bir sonucu olarak ülkemizde de Sakatları Koruma Milli Kurulu kurulmuş ve 1982 *Anayasası*’nda ilk kez ayrımcılık yapılmaksızın engellilerin yasal hakları koruma altına alınmaya başlanmıştır. Ancak tanım olarak değil genellemelerle engellilik hakları desteklenmeye devam etmiştir. Aynı dönemde İtalya’da ayrımcılığı önlemekle özel ve kamusal yapılardaki mimari engellerin giderilmesi için erişilebilirlik şartları getirilmiştir.

BM Engelliler Yılı Japonya’da dönüm noktası olmuştur. Artık Japonya’daki engelliler aile bireyleri dışında bağımsız yaşama hakkı olaran kişiler olarak görülürken *Uluslararası Engelliler Yılı* Almanya’da protestolara neden olmuştur. Almanya’nın Nazi rejimi etkileri sebebiyle ülkede doğrudan engelliliğin yasal olarak görülmesi diğer pek çok ülkeye göre 20 sene sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD Engelli Hakları Hareketleri aktivistleri Japonya’ya çok sayıda ziyaret yapmış ve Japonya’daki engellilere bu kapsamda model olmuştur.

Tokyo’da açılan Bağımsız Yaşam Merkezleri’nde personelin çoğunu ABD’de eğitim alan kişilerde oluşmuştur. Almanya’nın aksine Japonya’daki engellilik çalışmaları, protestolar gerçekleştirmek yerine hükümetle işbirliği yaparak engellilerin günlük yaşamını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda *Japonya’daki Fiziksel*

Engellilerin Refahı Yasası revize edilerek *Uluslararası Engelliler Yılı*'nın tam katılım ve eşitlik düşünceleriyle düzenleme yapmıştır. Bu dönem Güney Afrika'da da örgütlenmeler oluşmaya başlamış ve aktivistler engelli hakları gelişimine katkı sağlamışlardır. Ancak *Engellilik Yılı*'na katılmayan Apartheid Hükümeti, 1986 yılında *Ulusal Engellilik Yılı* ilan ederek uluslararası engellilik çalışmalarını siyasi olarak yok saydığını ama uygulamaların da gerisinde kalmak istemediğini göstermiştir.

1983 *Engelliler On Yılı* ilan edilmiş ve bu dönemin tamamlanmasıyla 1993 *Asya-Pasifik Engelliler On Yılı* ile devam edilmiştir. Böylece küresel boyut kazanan engellilik hakları Hindistan'da 1990'lı yıllarda görünür olmuştur. Ayrıca 1994 yılında *Engellilere Yönelik Standart Kurallar* benimsenmiş ve kültür alanlarını engelliler için düzenleyen hedefler konulmuştur. Bu kurallara bağlı olarak AB adına, *Özürlü Kişilere Tanınması Gereken Fırsat Eşitliği – Avrupa Topluluğu'nun Özürlülük ile İlgili Yeni Stratejisi*'ni yayınlamış ve engellilerin toplumun tüm alanlarında karşılaştıkları engelleri yok etmeyi hedefleyen belgesini yayınlamıştır. BM ve AB ortak amaçları kapsayarak yaptıkları engellilik çalışmalarında ilgili devletleri farkındalık yaratmaya çağırmıştır.

1990 yılında ABD en önemli engelli belgesi olan *Engelli Amerikalılar Yasası*'yı çıkartarak engellilerin tüm gereklilikleri tek bir yasa altına toplamayı hedeflemiştir. Bu yasanın kabul edilmesi Almanya'daki Anayasa değişikliğine sebep olarak ABD politikalarının diğer ülkeler üzerindeki etkilerini göstermiştir. ABD'yi yakından takip eden Alman aktivistlerin gerçekleştirdiği protestolar *Sosyal Yasa'nın Dokuzuncu Bölümünü*'nün hazırlanmasını tetiklemiş ve engelliler için fırsat eşitliğinde sağlanması gerekenler belirtilmiştir.

90'lardaki yasal düzenlemelere İtalya revize çalışmalarıyla katılmıştır. *Yardım, Sosyal Uyum ve Engelli Hakları Çerçeve Yasa*'nın çıkarılmasıyla mimari engeller, sosyal dışlanma ile birlikte engelliler için nitelikli personel tarafından bilgi edinme haklarının bulunmasına yer verilmiştir. Benzer amaçla Fransa'da *Engellilerin Halka Açık Yaşam Alanlarına, İşyerlerine ve Tesislere Erişimini Teşvik Etmeyi Amaçlayan Çeşitli Tedbirlere Dair Kanun* oluşturulmuş ve engellilerin kamusal alan erişilebilirliklerini sağlamayı hedeflemişlerdir.

1994 yılında BM'nin düzenlediği *Standart Kurallar* gibi engellilerin sosyal ve kültürel alanlardaki erişimi desteklemek için kuruluşlara öneriler sunulmuştur. Aynı

yıl Güney Afrika’da tüm halkın oy kullanma hakkının verilmesi engelli bireylerin haklarını batılı ülkelere göre daha geç elde etmelerinin bir sebebi olarak görülebilmektedir. 1995 yılında Hindistan’da *Engelli Kişiler Yasası* kabul edilerek engelliler için fırsat eşitliği düzenlemeleri yapılarak istihdam ve eğitim konuları ele alınmıştır.

Pek çok ülkede 1990 sonrasında hız kazanan engellilik düzenlemeleri ülkemizde, 1997 yılı 571 sayılı KHK ile yasal bir başlangıç yapmıştır. Bu kararnamede engellilerin kültürel yaşama katılması için ihtiyaçlar dahil olmak üzere pek çok alanda yapılması gerekenler yasallaştırılmıştır.

Kültürel alanlara erişilebilirliğin konu edilmesiyle yasalara, müzelerdeki çalışmalar için düzenlemeler eklenmeye başlanmıştır. ABD’de *Mimari Engeller Yasası*, İngiltere’de *Engelli Ayrımcılık Yasası Uygulama Kuralları’nın 3. Bölümü* kapsamında müzeler ile ilgili erişilebilirlik detayları verilse de İtalya’da müzelerle ilgili daha kapsamlı düzenlemeler görülmektedir. İtalyan yasaları müzelerde olması gereken standartları ele alırken engellileri unutmamış ve düzenlemelerini o şekilde hazırlamıştır. Bu kapsamda İtalya’daki en önemli yasalardan biri olan *Teknik-Bilimsel Kriterlere ve Müzelerin İşleyiş ve Gelişme Standartlarına İlişkin Politika Yasası* 2001 yılında çıkartılarak müzelerin asgari standartlara erişmesi için gereklilikleri belirtmiştir.

Ayrıca 114 sayılı *Kültürel Açıdan İlgi Çeken Yerlerdeki Mimari Engellerin Aşılmasına Yönelik Yönergeyle, BM’nin Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*’deki yeni engellilik modelini dikkate alarak kültürel mekânlardaki mimari engellerin, yapıların kendi durumlarına uygun olarak engellerin kaldırılması için önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler, müzelerin erişilebilir olması için evrensel olarak ele alınması gereken noktalardan olmuştur. Böylece müzelerin sadece fiziki boyutları değil, sergi alanları ve bilgilendirme düzenlemeleri de ele alınmıştır. İtalya’daki *Müzelerde İletişim Kuralları: İç İşaretler, Alt Yazılar ve Paneller* adlı kılavuzda da bu kapsamdaki düzenlemelere yer verilmiştir.

Fransa’da 2002 *Müze Yasası* ve 2005 *Miras Erişilebilirliğine İlişkin Fransız Yasası* ile bireylerin topluma eşit haklarda katılımını ve uyum sağlamasını destekleyerek herkes için erişimin gerektiği belirtilmiştir. Ertesi yıl imzalanan *Ulusal Kültür-Engelliler Sözleşmesi*’yle de engellilerin kültüre erişimi demokratik ülkenin bir

gerekliliği olarak ele alınmıştır. İtalya ve Fransa'dan yaklaşık 30 sene önce Japonya'nın *Müze Yasası*'ndaki *Kamu Müzeleri Kurma ve Yönetme Standartı*'nın 4. başlığında, müzeler planlanırken fiziksel engelli ziyaretçilerin erişimine uygun olması gerektiğini belirtmiştir.

Hindistan'da 2006 yılında oluşturulan *Engelli Kişiler İçin Ulusal Politika* ile müzeler gibi kamu alanlarındaki erişim düzenlenerek görme ve diğer engelleri bulunan kişiler için Breyl yazı, bantlar, büyük baskılar gibi önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir. 2016 yılındaki yeni *Engelli Kişiler Yasası*, Hindistan'da kültürel erişimin konu olarak ve engellilik üzerine müze kurulması gibi maddeleri içermiştir.

2003 Avrupa Konseyi tarafından 2005 yılında imzalanan *Faro Sözleşmesi* ile engelli bireylerin kültürel yaşam erişimi için teşvik yapılması desteklenmiştir. Aynı yıl ülkemizde 5378 sayılı *Engelliler Hakkında Kanun* çıkartılarak engelli erişilebilirliği için ilk yasal düzenleme yürürlüğe geçmiştir. BM kapsamında parça parça yapılan tüm düzenlemeler 2006 yılında engelliler için küresel bir düzenleme olarak *Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*'de hazırlanmış ve 2008 yılında ilgili devletlerin imzasına açılmıştır. *Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*, AB için de yönlendirici olmuş ve 2010 yılında *Avrupa Engellilik Stratejisi*'nin kabul edilerek kültür mekânlarının ve hizmetlerinin erişilebilirliği desteklenmiştir. Bu sözleşme, eylem planlarını tetikleyerek Avrupa Konseyi tarafından Avrupa'da *Özürlü Bireylerin Yaşam Kalitesinin Yükseltilmesi* adlı düzenleme ile eğitim, kültür ve sosyal haklar için ortak kuralların kabul edilmesi hedeflenmiştir. Bu plan ile BM yükümlülüklerini desteklemek ve devletlere yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Günümüzün engelliler için hazırlanan en güncel belgesi olan *Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*, engelli bireylerin ihtiyaçlarını gözeterek bu kişilerin toplumun bir parçası haline gelmesi için düzenlemeler içermiştir. Bu kapsamda *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, *Çocuk Hakları Sözleşmeleri* ile engellilik durumunun gereklilikleri bir bütün olarak değerlendirilmiş ve yasalaştırılarak ortak bir noktada buluşturulmuştur. Yasalardaki merkez, ayrımcılık yapmama ve ihtiyaçların karşılanması çevresinde geliştirilmiş bu kapsamda müze gibi kültür alanlarına da yer verilmiştir.

Hazırlanan yasalar tüm bireyler için eşitliği sağlamayı hedeflemiş olsa da birincil olarak görmeye hitap eden müzeleri özellikle görme engelli ziyaretçiler için

erişilebilir hale getirmek oldukça zor olmuştur. Ülkemizde dâhil olmak üzere pek çok müzede görme engelli bireyler ya da aileleri tarafından gerçekleştirilen talepler sonucunda düzenlemeler yapılmıştır. Bu durum farklı ülkelerde gözlemlenmiştir. Japonya’da 1981 yılında Sakurai Müzesi tam görme kaybı olan bir öğretmen, Galeri Tom’da tam görme engelli çocuğu olan bir çift tarafından kurulmuştur. 1987 yılında, büyükannesi görme engelli olan Elisabeth Salzhauer Axel müze eğitimcisi olarak Körler İçin Sanat Eğitimi’ni kurmuştur. Tam ve kısmi görme kaybı olan kişiler için müze eserleriyle kültürel erişim çalışmaları yapmayı hedeflemiştir. İtalya’da dokunsal sergi merkezli kurulan Omero Müzesi’nin kurucularının her ikisi de görme engelli olup pek çok müzede sorun yaşadıklarını belirtmiştir.

Ayrıca görme engelli ziyaretçi tarafından Daire Başkanlığı’na yapılan şikâyetle 2008 yılında ABD Adalet Bakanlığı Uluslararası Casus Müzesi’nde ADA gerekliliklerinin kullanılması adına bir anlaşma yapılması sağlanmıştır. Aynı şekilde kendisi de görme engelli olan Barry Ginley’in V&A Müzesi’nde işe girmesi ile müzedeki fiziksel engellerin kaldırılması, personel eğitimi, dijital teknolojilerin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılarak engellilere yönelik planlamalar oluşturulmasına öncü olmuştur. Koku ve ses efektleri kullanarak sergisinde duyuşsal erişimi hedefleyen Türel Süt’ün de babasının görme engelli olduğu bilinmektedir. Hindistan’da erişilebilirlik kültür projelerinde önde gelen isimlerden olan Siddhant Shah’ın annesi görme engellidir.

Görme engelliler için imkânsız alanlar olarak görülen müzelerin erişilebilirlikleri kanıtlanarak pek çok yandan olumlu sonuçlar alınmıştır. Müzelerde görme engelliler için yapılacak düzenlemeler sadece engelli vatandaşlara hitap etmemiş aynı zamanda tüm ziyaretçilerin eser algısını etkilemiştir.

Engelliler için müzelerin önceden gerekli planlamaları yapması ve tüm bireyler gibi kendi arzularına göre ziyareti zamanlamaları adına müzelere gitmeden ön bilgilere ulaşmaları oldukça önemlidir. Sergi içeriği ile birlikte müze binasının fiziksel düzeni hakkında bilgi verilmesi görme engelli ziyaretçilerin müzeye daha kolay alışmaları ve hareket alanlarını hayal etmelerini sağlayacaktır. Böylece ön bilgiler, ziyaretçinin kendini daha konforlu ve güvende hissetmesi için hazırlık niteliği taşıyacaktır. Bu kapsamda müzelerin görme engelliler için hazırladıkları kalıcı ve geçici sergiler ile ilgili bilgileri ve müze binasına erişimi açıklayan tanıtım araçlarına ihtiyaçları vardır.

Günümüzde çevrimiçi sitelerle tanıtımın sağlanması ziyaretçiye erişilebilirlik adına zaman kazandırmaktadır. Çevrimiçi sitelerdeki yazılı ve sesli bilgi araçları; müzenin tanıtımını, dokunsal alanlarını, sesli rehberlerini, turlarını, Breyl açıklamalarını, erişilebilir etkinliklerini ve müzenin iletişim bilgilerini içermelidir.

Görme engelliler kapsamında tam ve kısmi kayıpları olan ziyaretçiler için katalog gibi basılı materyalde Breyl ve kolay okunabilir yazı karakterleri seçilmelidir. Sergi tasarımıındaki yazılı bilgilerde yüksek kontrastlı renk seçimi, en az 14 punto metin ve kabartma figür kullanımı önemlidir. Metinlerde olduğu gibi sergi içindeki yönlendirme yazılarında %70'lik kontrast ve büyük puntolar kısmi görme bozukluğu olan ziyaretçilerin daha rahat yazıları seçmesini sağlamaktadır.

Müze ziyareti öncesi bilgi aktarımı ziyaretçiler için ön hazırlık sağlasa da müze binasının düzenlemesi de oldukça önemlidir. Müze önünde bulunan pankartlarla ilgi çekici müze girişleri, kısmi görme bozuklukları olan ziyaretçiler için fark edilebilir şekilde düzenlenmelidir. Ancak görme engelliler için en önemli fiziksel düzenlemeler dokunsal yol ve sesli rehber çeşitleri olmuştur. Almanya Hijyen Müzesi ve Luma Arles örneğinde olduğu gibi müze içinde yer alan dokunsal planlarda da kısmi görme bozukluğu olan ziyaretçiler için yüksek kontrast kullanılmalıdır.

Görme engelliler için müze erişimi zincirinin en önemli parçası duyuusal erişimdir. Müze ziyaretlerinde dışarıdan gelen bilgilerin yaklaşık %60'nın görme ile sağlanması, görme engelli ziyaretçiler için diğer duyu organlarının kullanılmasının önemini göstermektedir. Bu kapsamda hissetme ve duyma duyuları ön planda tutulmalıdır. Günümüz teknolojisi sayesinde müzelerde sesli rehber uygulamaları oldukça fazladır. Böylece yapılan uygulamalar müzeleri daha erişilebilir hale getirmiş olsa da görme engelli ziyaretçiler için tek başlarına yeterli olmamıştır.

Tam ve kısmi bozukluklardan kaynaklı görme duyusunu kullanamayan ziyaretçilerin diğer dört duyu organı sergi tasarımlarıyla desteklenmelidir. Görme engelliler dokunma yoluyla eser hakkında pek çok bilgi edinebilir. Breyl etiketler sergilenen eserler hakkında bilgi verirken müzenin genel bilgilerinin verilmesi dokunsal duyu haritaları ile sağlanabilir.

Müzenin planına uyum sağlamak için kullanabileceği ve bilgi alabileceği en iyi uygulamalardan biri dokunsal duyuusal haritalardır. Ziyaretçinin hayal dünyasında

müze binasının canlanması için yardımcı olan dokunsal haritalar sergi alanlarıyla ilgili ışık ve ses yoğunluğu bilgilerini içermektedir.

Bazı kaynaklarda dokunma, tam ve kısmi görme bozukluğu olan kişilerin eseri anlamasının tek yolu olarak değerlendirilmiştir. Ancak yeni teknolojiler araçlarıyla eser bilgi aktarımı için dokunma dışındaki çeşitli yollar günümüzde kullanılmaktadır. Blind Museum Tourer, Ping!, HULOP gibi sistemlerle görme engellilerin müze için dolaşımı aplikasyonların sesli yönlendirmesi ile sağlanmıştır.

Dijital ortamlarda önemli bir yere sahip olan çok modluluk, müzelerde çok duyulu erişilebilirlik için kullanılarak duysal müzeciliği oluşturmuştur. Duyusal müzecilik, müzelerin sergileme yöntemlerinde çeşitli duysal erişim etkenlerini kullanmasıdır. Müzedeki eserlere dokunarak yönlendirme yapan Tooteko sistemi de dokunma ve işitme duyusunu buluşturarak görme engellilerin esere erişimini desteklemektedir. Oluşturulan sensörlü halka yüzük ile replika eser incelenerek ilgili yer hakkında bilgi verilmektedir. Benzer bir uygulama BlindTouch sistemi ile uygulanmıştır. Tooteko sisteminden farklı olarak üç boyutlu dokunsal plakaya ziyaretçi doğrudan dokunur ve sesli betimlemede eserle ilgili bilgiden ziyade eserin rüzgâr sesi gibi seslerle hissedilmektedir.

Günümüz müzecilik çalışmalarında koklama ve tatma duyusu da kullanılarak erişilebilirlik arttırılmakta ve duysal müzecilik çerçevesinde gelişmektedir. V&A Müzesi'nin Dokun Bana Sergisi'nde olduğu gibi müzeler görme engelliler için yaptıkları çalışmalarda birincil olarak dokunmaya yönelmiş ve çikolata replikaları kullanarak erişimi sağlamıştır. Bu şekilde duysal turlar; sıcaklık, ağırlık, doku gibi etkenlerle desteklense de klasik yöntemlerden oluşan sesli betimlemeler ve Breyl metinlerle bir bütünlük oluşturarak kullanılmalıdır. Böylece görme engelli ziyaretçilerin eserlerden ve müzeden maksimum seviyede keyif alabilmesi için tüm etkenlerle bir döngü sağlanmalıdır.

İsviçre'de Münsterlingen Uluslararası Görme Engelliler Merkezi'nde müzeleştirilen ve Türel Süt tarafından oluşturulan *Renkleri Hissetmek* projesi de çeşitli koku ve seslerle ziyaretçilere çok modlu erişim sağlamıştır. Almanya'da Chemnitz Devlet Arkeoloji Müzesi de oluşturduğu duyu istasyonlarını Breyl etiketlerle destekleyerek yanmış odun, baharat, tuvalet kokusu gibi ilgili kokularla desteklemiştir. Fransa'daki Nantes Sanat Müzesi zihinsel resim oluşturmayı hedefleyerek ipek, kadife

kumaş parçaları kullanarak eserlerdeki dokuların hissedilmesini amaçlamıştır. Ayrıca tat ve kokunun kullanılması ile ortaya çıkan duyuşal müzecilikle eserlerin duyuşal olarak desteklenmesi yeni müzecilik için önemli bir nokta olmuştur. 2014 yılında Kraliyet Sanat Akademisi tarafından doku ve tat duyusunu ön plana çıkaran etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi farklı duyular birleştirilerek görme duyusunun eksikliği ses, koku, doku ve sıcaklık ile kapatılmaya çalışılmıştır.

Ancak sosyalleşme alanı olarak görülebilen müzelerde duyuşal ve fiziksel olanaklarını üst düzeyde oluşturulması da tek başına yeterli olmamıştır. Kalifiye müze personelinin bulunması aynı zamanda görme engelli ziyaretçiler için destekleyici bir rol oynamaktadır. Müzede ziyaretçilerini karşılayan personelin görme engelli ziyaretçilere nasıl davranacağı üzerine eğitim alması gerektiği Kraliyet Sanat Akademisi, VocalEyes, ARCHES gibi pek çok kuruluş tarafından belirtilmiştir.

Kendisi de görme engelli olan ve V&A Müzesi'nin ilk erişim görevlisi Barry Ginley'in de müze personel eğitiminin altını çizmesi bu kapsamda önemli bir destek sağlamaktadır. Ziyaretçinin yararlanmak istediği olanakların belirtilmesi ve kişilerden geri dönüş sağlanabilmesi için de müze personeli önemli olmuştur. Personelin sadece ziyaretçi karşılamada değil aynı zamanda görme engelli ziyaretçiler ile ilgili program ve düzenlemelerin oluşturulmasında da rolü büyüktür. Bu kapsamda müzelerin görme engelliler için maksimum seviyede erişilebilir mekânlar olması için fiziksel ve duyuşal erişilebilirlik ile birlikte müze personeli de önemlidir. Araştırmacılar tarafından edinilen bilgiler de sergi ve koleksiyon erişiminde personel yardımı olması gerektiği konusunda hem fikir olmuştur.

Türkiye nüfusunun yaklaşık %12'sinin engelli olması ülkemizin engelliler için gerekli politikalarla birlikte kültürel yaşama erişimi için gerekli çalışmalar yapması için önemli bir ölçüttür. *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme*'ye 2009 yılında Türkiye'nin taraf olmasıyla çalışmalar hız kazanmıştır. Ayrıca *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği*'nin hazırlanması kamusal alanların engelliler için düzenlemeler yapılmasını destekler nitelikte olmuştur. Ancak tez kapsamında yapılan incelemelerde, ülkemiz müzelerinde görme engellilere yönelik gerçekleşen az sayıda uygulama olduğu görülmüştür.

Engellilerin sosyal ve kültürel alanlara erişimi için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle kabartma yazı, sesli betimleme, işaret dili gibi materyallerin

sağlanacağı 5378 sayılı kanunda belirtilmektedir. Aynı kanun erişilebilirlik gerekliliklerini belirterek yeni sene içinde düzenlemeler yapması için kamu kullanıma açık tüm yapıları zaman tanımıştır.

Türkiye'nin en çok ziyaret edilen müzeleri başta olmak üzere, daha çok fiziki engellere yönelik çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Görme engelli ziyaretçilere yönelik uygulamalar oldukça sınırlı kalmıştır. Ülkemizdeki çoğu müzenin engellilik çalışmaları ayrı giriş, rampa, otopark, asansör gibi fiziksel engellere yönelik yapılmıştır. Kurumsal web sitelerinde engelli olanaklarından söz edilmemiş ve az sayıda müze broşüründe asansör ve merdiven gibi alanları belirtmekle yetinilmiştir.

Görme engellilerin müze erişimi daha çok süreli sergiler ve özel günler için düzenlenen programlarla sınırlıdır. Ülkemizin en çok ziyaret alan müzeler tarihsel nitelik taşıyan binalardan oluşmuştur. Aziz Nikolaos Anıt Müzesi, Topkapı Sarayı gibi müzeler görme ve diğer engellilerin erişimi için düzenleme yapmada, müze olarak inşa edilen binalardan daha fazla engelle karşılaşmıştır.

Türkiye'deki müzelerin görme engelliler için hazırladığı erişim uygulamalarının oluşturulmasının temelinde ziyaretçi talepleri etkilidir. 2000 yılında MTA Genel Müdürlüğü Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi Görme Engelliler Bölümü ve 2015 yılında Batman Müzesi de, müzeye görme engelli öğrenci grubu gelmesi üzerine kurulmuştur. Bu müzelerde dokunma ve işitme ile desteklenen duyuşal stantlar oluşturulmuştur. Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi, Efes Arkeoloji Müzesi ve BJK Müzesi'nde de görme engellilere yönelik kalıcı sergileme çalışmaları yapılmış ve replika eserler, Breyl bilgilendirmelerle dokunsal erişime ağırlık verildiği görülmüştür.

Ülkemizde müze eğitiminde önde gelen müzelerden olan Anadolu Medeniyetleri Müzesi de 2002 yılından beri görme engelli öğrenciler için replika eserlerle dokunsal turlar düzenlemiştir. Diğer müzelerde olduğu gibi dokunma ve işitme duyusu ön plana çıkarılmıştır.

Kalıcı sergilerde olduğu gibi ülkemizdeki geçici sergi ve projelerde de dokunma ve işitme duyusu görme engelli ziyaretçiler için başlıca erişim aracı olmuştur. Rahmi M. Koç Müzesi, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul Modern Sanat Müzesi, Radyo ve Demokrasi Müzesi incelendiğinde yurtdışı örneklerinde olduğu gibi Breyl bilgilendirmeler, sesli anlatımlar ve dokunsal turlar görme engelli bireylerin

müze ziyaretini gerçekleştirmesinde kullanılan yöntemler olarak görülmüştür. Anadolu Üniversitesi 3 Boyutlu Yazdırılmış Eserler Müzesi Projesi kapsamında görme engellilerin dokunsal erişimi için replika eserler oluşturulmuştur. 2015 yılında Bursa Engelliler Federasyonu tarafından hazırlanan *Erişilebilir Müze* ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin *Erişilebilir Turizm Engelsiz İstanbul* projelerinde de Breyl kılavuzlar hazırlanmıştır.

Turkcell Müzesi, *Karanlıkta Diyalog* sergisiyle görme engelliler için farkındalık oluşturmuştur. Başka bir farkındalık çalışması Afrodisyas Antik Kenti ve Müzesi için hazırlanmıştır. Görme engellilerin taleplerine göre hazırlanan proje gerçekleştirilmese de müzelerdeki erişilebilirlik çalışmalarının düşünsel varlığını göstermiştir.

Türkiye müzelerinde görme engellilerin duyuşsal erişilebilirliği için dokunma ve işitme gibi geleneksel yöntemler kullanılmıştır. Yine de bu çalışmaların yapılması görme engelliler için müze uygulamaları açısından önemlidir.

SONUÇ

Engelliler, sosyal hayata katılırken tarihin her döneminde çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Sosyal çevreden dışlanan engellilerin, engel türlerine göre farklı ihtiyaçlarının bulunması göz ardı edilmiş ve genelleştirilmiş bir ötekileştirmeye maruz kaldıkları görülmüştür. İlk çağlarda ihtiyaçları genellikle aileleri tarafından karşılanan engellilere bakış açısı dinsel düşüncelerle birlikte değişmeye başlamıştır. Bu değişim bireyleri toplum içinde görünür hale getirmiştir. Ancak toplum içinde yer edinmeye başlayan engelliler ekonomik özgürlüklerini sağlamak için bazen aşağılayıcı işler yapmak zorunda kalmışlardır.

18. yüzyıl sonunda ortaya çıkan sanayileşmenin getirdiği küreselleşme ile I. ve II. Dünya Savaşı'nın sonucunda artan gazi sayısı, engellilerin ekonomik hayatta rol oynamasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Özellikle savaş sonrası engelli olarak dönen erkek nüfusu iş gücünde çalışabilecek duruma getirme isteği ile engellilik için yapılan ilk çalışmaların istihdam ve rehabilitasyon üzerine olduğu düşünülebilir. Engellilerin iş hayatına katılımının artmasıyla sosyal alanlara erişim sorunu daha görünür hale gelmiştir.

Dünya çapında engellilik hareketleri ve sosyo-ekonomik çalışmalarda öncelik ABD ve İngiltere'de olmuştur. Güney Afrika ve Hindistan gibi ülkelerde aileler engelli bireylerin tüm bakımlarını üstlenirken batı ülkelerinde aile desteğinin daha az olması, bağımsız yaşam hareketlerinin Batılı ülkelere doğmasına neden olduğu düşünülebilir.

Büyük azınlık gruplar haline gelen engelliler, savaş sonrası dönemde Avrupa ülkelerinde engellilik hareketlerini başlatmışlardır. Böylece 20. yüzyılda engellilerin haklarını korumak için ulusal ve uluslararası düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Ülkelerdeki farklı dinamikler engellilik çalışmalarının ilerleyişinde ve engelliliğe bakış açısında çeşitlilik görülmesini sağlamıştır. Bu farklılık ülkelerin engellilerin sosyal çevreye katılımını düzenleyen yasaların oluşumunda gecikmelere neden olmuştur.

İmar ve eğitim yasaları, ülkelere farklı yıllarda oluşturulsa da işleyiş açısından benzer sıralama görülmüştür. İstihdam ve eğitim yasalarının ardından ele alınan diğer konu fiziksel erişilebilirlik olmuştur. Fiziksel erişilebilirlik için yapılan düzenlemelerle toplumsal çevre ve kamusal alanlardaki erişim sorunları ele alınmaya

başlanmıştır. Böylece müzelerde uygulanması gereken erişilebilirlik politikaları için temeller oluşturulmuştur.

Engelliliğin toplumsal çerçevede ilk görünürlüğünün ABD’de olduğu gibi kültür kurumlarındaki ilk engellilik çalışmaları da batılı ülkelerde görülmüştür. Engellilerin müze ve arkeolojik alanlara erişimi ile ilgili en kapsamlı düzenlemeleri yaratan başlıca ülke İtalya olarak değerlendirilebilmektedir. İtalya’da yapılan düzenlemeler birbiri ardına devam etmiş özellikle 2004’ten sonra kültür alanlarındaki engelli erişimi üzerinde daha kapsamlı politikalar oluşturularak yürürlüğe konmuştur. Fransa ve Japonya’da da müzeler için yasalar oluşturulmuştur. Ancak çoğu ülke, müzelerde uygulanması gereken tedbirleri kamu yapıları altında dolaylı yoldan ele alınmıştır. Yapılması gereken düzenlemeler de fiziki ihtiyaçların gerekliliğine göre şekillenmiştir. İtalya’daki müze ve kültür alanlarına erişimi kapsayan yasalarsa, fiziksel erişilebilirlikle birlikte eser erişimini de iyileştirmeye çalışmıştır.

Müzelerin erişilebilirlik seviyesinin yükselmesi ve belli bir standartı yakalayabilmeleri için politikalar önemlidir. Bu kapsamda müzeler erişilebilirlik için maksimum seviyede düzenleme yaparak gerek görme gerekse fiziksel engelli ziyaretçiler için erişilebilir olmayı sağlar ve sergileme çeşitlilikleri sayesinde herkes için interaktif deneyim yaşanmasını destekler. Engelli ziyaretçiler müzelerin ana ziyaretçileri konumuna getirilebildiği takdirde müzeler erişilebilirliklerini tamamlamış sayılmalıdır.

Engelliler için oluşturulan müze yasa ve maddelerinde fiziksel ihtiyaçların yoğun olarak ele alınması en az görme engelli ziyaretçilerin erişilebilirliğini desteklemiştir. Görme engelliler, özel gereksinimli bireyler arasında müzede en çok zorluk çeken gruplardan biridir. Müzeyi ziyaret ederek kültür miraslarını incelemek toplumdaki herkesin hakkıdır. Bu nedenle görme engellilerin, eserleri müzede deneyimlemesini sağlamak için yapılacak çalışmalar müzenin kurumsal kimliğinin önemli bir parçası haline getirilmelidir.

Fiziksel engellilere göre görme engelli ziyaretçiler için hazırlanacak çalışmaların daha fazla detay ve etken içermesi, görme engellilere yönelik uygulamaların daha az olmasına neden olmuştur. Görme engellilerin müze erişimi için hazırlanan çalışmalar incelendiğinde, genellikle etrafında görme engeli bulunan kişiler tarafından oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Müzelerin görme engellilerin ihtiyaçlarının

karşılanmasında fiziksel ve duyuşal araçların homojen olarak ele alınması gerekmektedir. Erişilebilirlik çalışmaları müzenin diğler uygulamalarıyla bütünlük oluşturmali ve engelli erişilebilirliğı geniş zamana yayılmalıdır.

Müze binasını fiziksel imkânlarının engelliler için düzenlemesi erişilebilirliğın ilk adımı için oldukça önemlidir. Ancak müzeler gibi eğitim alanlarında fiziksel erişilebilirlik tek başına yeterli olmamakta ve görme engellilerin algılama becerilerini destekleyecek uygulamalar gerçekleştirilmelidir. Hazırlanan çalışmalarda, diğler duyuları harekete geçirerek eseri dokunma, işitme hatta koklama ve tatmayla incelendiğı görülmüştür. Tam ve kısmi bozukluklardan kaynaklı görme duyusunu kullanamayan ziyaretçilerin diğler dört duyu organının sergi tasarımlarıyla desteklenmesi, duyuşal erişilebilirliğın merkezi olmuştur. Müzelerin imkânlarına göre değışecek bu çalışmalarda genellikle dokunma-işitme kombinasyonunun kullanıldığı görülmektedir.

Görme engellilere yönelik en eski sergileme yöntemi olan dokunsal ve sesli sistemler günümüz teknolojisi düşünöldüğünde gerekli olsa da tek başına yetersizdir. Örnekleri göröldüğü üzere dokunma ve işitme ile birlikte koklama ve tatma duyularıyla da sergilemenin desteklenmesi müze ziyaretlerinde dört duyuyu etkinleştirerek görme engellilerin müze erişilebilirliğı için anahtar yöntem olmalıdır. Bu çalışmalarda, sadece görme engelli vatandaşlara hitap etmemiş aynı zamanda tüm ziyaretçilerin eser etkileşimi sağladığı bir uygulama içerisinde olmalarını da sağlamıştır. Bu kapsamda duyuşal müzecilik anlayışıyla çok modlu sergilemenin kullanılması, müzeleri görme engelli ziyaretçiler için erişilebilir hale getirilmesinde oldukça önemlidir.

Müzelerde kullanılan telefon uygulamaları da, ziyaretçileri yönlendirme ve bilgilendirmede önemli araçlardır. Ancak müze içi uygulama, görme engelli ziyaretçilerin erişilebilirliğini sağlayan tek yöntem olmamalıdır. Görme engellilerin uygulamaya bağılı kalması; kişiyi sosyalleşmeden yoksun bırakarak eserleri müzede incelemenin anlamını yitirebilir. Bu nedenle müzelerde, eğitimli müze personelinin bulunması da gerekmektedir. Müzelerde eğitimli personel bulunmasıyla bireysel ya da yönlendirmeli müze ziyareti seçeneğı görme engelli kişiye bırakılmalı ve ziyaretçi bu durumu belirlemelidir. Ancak bu kapsamda görme engellilere yardım edilmesi, yoksunluk sebebiyle eksikliğı tamamlamak olarak algılanmamalıdır.

Geleneksel sergileme yöntemlerinin yanında yeni uygulamalara yer verilirse müzelerin görme engelliler için daha erişilebilir mekânlar olacağı açıktır. Görme engelliler için çalışmalar yapılması hem müzelerin eşitlikçi anlayışını ortaya koyacak hem de görme engelli ziyaretçilerin topluma ve sosyal çevreye katılımı desteklemeye faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKIYAMA, KIM: 2005 “Transportation Policies For The Elderly And Disabled in Japan”, **International Journal of Urban Sciences**, 9(2), 87-98.
- AKYILDIZ, N. A.: 2017 “Avrupa Birliği’nde Engelli Politikası”, **TİDSAD**, 4(13), 48-59.
- AMPONSAH-BEDIAKO, K.: 2013 “Relevance of Disability Models From The Perspective of a Developing Country: An Analysis”, **Developing Country Studies**, 3(11), 121-132.
- ANAGNOSTAKIS, G., ANTONIOU, M., KARDAMITSI, E., SACHINIDIS, T., KOUSTSABASIS, P., STAVRAKIS, M., VOSINAKIS, S., ZISSIS, D.: 2016 “Accessible Museum Collections For The Visually Impaired: Combining Tactile Exploration, Audio Descriptions And Mobile Gestures”, In **Proceedings of the 18th International Conference on Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services Adjunct**, 1021-1025.
- ANASTASIOU, D., KAUFFMAN, J. M.: 2012 “Disability As Cultural Difference Implications For Special Education”, **Remedial And Special Education**, 33(3), 139-149.
- ASAKAWA, S., GUERREIRO, J., SATO, D., TAKAGI, H., AHMETOVIC, D., GONZALEZ, D., “An Independent And Interactive Museum Experience For Blind People”, In **Proceedings of the 16th International Web for All Conference**, 1-9.

KITANI, K. M.,
ASAKAWA, C.:2019

AXEL, E.S., LEVENT,
N.L.: 2003
Art Beyond Sight: A Resource Guide To Art, Creativity, And Visual Impairment, American Foundation for the Blind.

BARNES, C., MERCER,
G.: 2001
“Disability Culture: Assimilation or Inclusion?”,
Handbook Of Disability Studies, Ed. Gary L. Albrecht, Katherine D. Seelman, Michael Bury, California, Sage Publications, 515-534.

BARNES, C., MERCER,
G.: 2010
Exploring Disability. Cambridge, Polity Press.

BAŞBAKKAL, Z.,
BİLSİN, E.: 2014
“Dünyada ve Türkiye’de Engelli Çocuklar”, **Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi**, 30(2), 65-78.

BEKTAŞ, B., DEVELİ,
A.: 2020
“Engelli Bireylerin Erişilebilirlik Sorunu: Destekler, Eksiklikler”, **Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(3), 179-191.

BOERNER, K.,
CIMAROLLI, V. R.: 2005
“Optimizing Rehabilitation For Adults With Visual Impairment Attention To Life Goals And Their Links To Well-Being”, **Clinical Rehabilitation**, 19(7), 790-798.

BOLT, D.: 2005
“From Blindness To Visual Impairment: Terminological Typology And The Social Model Of Disability”, **Disability & Society**, 20(5), 539-552.

- BROCK, A.,
JOUFFRAIS, C.: 2015 “Interactive Audio-Tactile Maps For Visually Impaired People”, **ACM SIGACCESS Accessibility and Computing**, (113), 3-12.
- BUYURGAN, S.,
DEMİRDELEN H.: 2009 “Total Kör Bir Öğrencinin Öğrenmesinde Dokunma, İşitsel Bilgilendirme, Hissetme ve Müze”. **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 7(3), 563-580.
- BUYURGAN, S.: 2009 “Görme Yetersizliği Olan Üniversite Öğrencilerinin Müzelerden Beklentileri”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 9(3), 1167-1204.
- CANDLIN, F.: 2003 “Blindness, Art and Exclusion in Museums and Galleries”, **International Journal of Art & Design Education**, 22(1), 100-110.
- CANDLIN, F.: 2004 “Don’t Touch! Hands Off! Art, Blindness And The Conservation Of Expertise”, **Body & Society**, 10(1), 71-90.
- CANTONI, V.
LOMBARDI, L., SETTI,
A., GYOSHEV, S.,
KARASTOYANOV, D.,
STOIMENOV, N.: 2018 “Art Masterpieces Accessibility For Blind And Visually Impaired People”, In **International Conference on Computers Helping People with Special Needs**, Springer, Cham, 267-274.
- CASSIM, J.: 2007 “The Touch Experience in Museums in The UK and Japan”, **The Power of Touch: Handling Objects in Museum and Heritage Contexts**, 163-183.

- CAVAZOS QUERO, L.,
BARTOLOMÉ, J. I.,
CHO, J.: 2021 “Accessible Visual Artworks for Blind and Visually Impaired People: Comparing a Multimodal Approach with Tactile Graphics”, **Electronics**, 10(3), 297.
- CHITIMA, S.S.,
MUPIRA, P.: 2017 “Disabled Access: Debating The Accessibility Of Zimbabwe National Museums By People With Disabilities. in **Archives, Objects, Places and Landscapes**, 355-378.
- CHO, H., JOLLEY, A.:
2016 “Museum Education For Children With Disabilities Development Of The Nature Senses Traveling Trunk”, **Journal of Museum Education**, 41(3), 220-229.
- CHO, J.: 2021 “A Study of Multi-Sensory Experience and Color Recognition in Visual Arts Appreciation of People with Visual Impairment”, **Electronics**, 1-37.
- CLINTBERG, M.: 2014 “Where Publics May Touch: Stimulating Sensory Access At The National Gallery Of Canada”, **The Senses and Society**, 9(3), 310-322.
- COHEN, R., SIQUEIRA
DUARTE, C. R.,
BRASILEIRO, A. D. B.
H., MELO, N. R.: 2012 “Tourism in Brazilian Cities: Accessibility Conditions for Museums declared as Historic Patrimony in Rio de Janeiro, Brazil”, 1-10.
- COHEN, R., DUARTES,
C.R.D.S., BRASILEIRO,
A.: 2009 “Inclusion and Accessibility Of Persons With Disability In Brazil: Senses And Sensations In The Access To Patrimonial Historical Museums In The State Of Rio De Janeiro”, **The International Journal Of The Inclusive Museum**, 2(1), 67-82.

- COMES, R.: 2016 “Haptic Devices And Tactile Experiences In Museum Exhibitions”, **Journal of Ancient History and Archaeology**, 3(4), 60-64.
- ÇAĞLAR, S.: 2012 “Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri”, **AÜHFD**, 61 (2), 541-598.
- ÇAHA, H.: 2016 “Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri”, **İnsan & Toplum Dergisi**, 5(10), 123-150.
- ÇAKI, C.: 2018 “Roland Barthes'ın Göstergebilimsel Çözümlemesi ile Nazi Propagandasında Engelliler”, **SDÜ İfade**, 1(2), 66-91.
- ÇAKMAK, M. N.: 2008 “Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Engelli Tanımı Hakkında Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 57(2), 51-62.
- ÇETİN, B.: 2016 “Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19/36, 167-184.
- ÇETİN, B.: 2017 “Sanayi Devrimi’nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik”, **SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi**, 7 (1), 91-122.
- ÇİFTÇİBAŞI İYİGÜN, S.: 2018 “Görme Engelli Bireylerin Erişilebilir Teknolojik Araç Kullanım Düzeylerinin Yaşam Doyumlarına Katkısı

- Hakkında Görüşlerinin İncelenmesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- ÇİTİL, M., ÜÇÜNCÜ, M.K.: 2018 “Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun Durumu”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, (35), 233-278.
- ÇİTİL, M.: 2016 “Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Toplumsal Yapısı ve Eğitsel Sorunları: Ankara İli Örneği”, **Doktora Tezi**, Ankara, Ankara Üniversitesi.
- ÇONDUR, F., YENİPAZARLI, A., CÖMERTLER, N.: 2020 “Engelli İstihdamının Dünya’da ve Türkiye’deki Görünümü”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 7/5, 347-362.
- D’AGNANO, F., F., BALLETTI, C., GUERRA, F., VERNIER, P.: 2015 “Tooteko: A Case Study Of Augmented Reality For An Accessible Cultural Heritage. Digitization, 3D Printing And Sensors For An Audio-Tactile Experience”. **The International Archives Of Photogrammetry, Remote Sensing And Spatial Information Sciences**, 40(5), 207-213.
- DALAL, A. K.: 2002 “Disability Rehabilitation In A Traditional Indian Society”, **Selected Readings in Community Based Rehabilitatio**, Series, 2, 18-25.
- DANACI POLAT, B.: 2019 “Görme Engelli Öğrencilerin Sanatı Öğrenmesinde Müzelerin Katkısı”, **Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- DARROW, A. A.: 2013 “Culturally Responsive Teaching: Understanding Disability Culture”, **General Music Today**, 26/3, 32-34.

- DEGROS, E. B.: 2013 “Accessibilité Et Droit Français: La Perspective D’un Tourisme Durable, Égal Pour Tous”, **Téoros**, 32(2), 96-103.
- DEMİRDELEN, H., ÇİFÇİ, M., ÇELİK, T.: 2021 “Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Uygulanan Eğitim Projelerinin Müze Eğitimindeki Yeri ve Önemi”, **Asırlık Çınar Anadolu Medeniyetleri Müzesi 100 Yaşında**, C.2., Ankara.
- DEMİRDELEN, H.: 2020 “Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde Gerçekleştirilen Eğitim Etkinliklerinin Değerlendirilmesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, YÖK Ulusal Tez Merkezi - Ankara Üniversitesi.
- DEPOY, E., FRENCH GILSON, S.: 2011 **Studying Disability: Multiple Theories And Responses**. Sage.
- DIDEROT, D: 2019 **Körler Üzerine Mektup**, Çev. Adnan Cemgil, Dumrul Cemgil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- DIDIER-COURBIN, P., GILBERT, P.: 2005 Éléments D’information Sur La Législation En Faveur Des Personnes Handicapées En France: De La Loi De 1975 À Celle De 2005”, **Revue Française Des Affaires Sociales**, 209-227.
- DİNÇER, F. I., Vd.: 2019 “Accessible Museums for Visually Impaired A Case Study from Istanbul”, **Journal of Tourismology**, 5(2), 113-126.

- DJOYOU KAMGA, S.: 2016 “Disability rights in South Africa Prospects for Their Realisation Under The White Paper on the Rights of Persons with Disabilities”, **South African Journal on Human Rights**, 32 (3), 569-580.
- DONNARUMMA, V.: 2010 “L'accessibilité Des Musées D'art Aux Handicapés De La Vue: Une Question De Médiation”, **Doctoral Dissertation**, Université de Neuchâtel.
- DUBE, A. K.: 2005 **The Role And Effectiveness Of Disability Legislation In South Africa**, Samaita Consultancy And Programme Design.
- EARDLEY, A. F., MIEIRO, C., NEVES, J., RIDE, P.: 2016 “Redefining Access: Embracing Multimodality, Memorability And Shared Experience In Museums”, **Curator: The Museum Journal**, 59(3), 263-286.
- EARNSCLIFFE, J., ARTS COUNCIL CAPITAL TEAM: 2009 **Building Access: A Good Practice Guide For Arts And Cultural Organisations**, Arts Council England.
- ELSMAN, E.B.M, BARTHOLOMEUS VAN RENS, G. H. M., ANTOINETTE VAN NISPEN, R. M.: 2019 “Quality Of Life And Participation Of Young Adults With A Visual Impairment Aged 18–25 Years: Comparison With Population Norms”, **Acta Ophthalmologica**, 97(2), 165-172.
- ERSOY, U.: 2016 **Türk Müzeciliğinde Mevcut Durum Analizi**, Müze Profesyonelleri Projesi, Ankara.

- ERTEN, Ş. AKTEL, M.: 2017 Engellilik Kültürü: Engellilik Modelleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları**, Ed. Cem Ergün, Süleyman Öğrekçi, Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, 79-96.
- FONSECA, D., NAVARRO, I., DE RENTERIA, I., MOREIRA, F., FERRER, Á., DE REINA, O.: 2018 “Assessment Of Wearable Virtual Reality Technology For Visiting World Heritage Buildings: An Educational Approach”, **Journal Of Educational Computing Research**, 56(6), 940-973.
- FORGACS, D., TARDI, R.: 2014 “Introduction: Disability Rights And Wrongs in Italy”, **Modern Italy**, 19(2), 2014, 113-119.
- FÖHL, P., ERDRICH, S., MAAß, K.: 2015 **Das barrierefreie Museum**, Bielefeld: transcript-Verlag.
- GARCIA CARRZISO, H., RIX, J.: 2016 Ways of Working With ARCHES Participants Guidelines”, **ARCHES**.
- GARCIA CARRZISO, H., Vd.: 2019 “Towards a Participatory Museum, A How-to-Guide On Inclusive Activities”, Vienna: **ARCHES**.
- GENÇ, Y., ÇAT, G.: 2014 Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 8 (1), 363-393.

- GÖKÇEK KARACA, N.: 2019 “Uluslararası İlke ve Standartlar Bağlamında Engelli Hakları”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 5(1), 1-34.
- GRAHAM, H.: 2013 “Museums And How To Know About Access”, **New Formations**, 79(79), 64-81.
- GROCE, N.: 2005 “Immigrants, Disability, and Rehabilitation”, **Culture and Disability: Providing Culturally Competent Services**, Ed. John H. Stone, Thousand Oaks, Sage Publications.
- GÜL, İ.: 2015 “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, **Engellilik ve Ayrımcılık Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler**.
- HANDA K., DAIROKU, H., TORIYAMA, Y.: 2010 “Investigation Of Priority Needs In Terms Of Museum Service Accessibility For Visually Impaired Visitors”, **British Journal of Visual Impairment**, 28(3), 221-234.
- HANDA, K., MIYASA, S.: 2018 “History Of Touch In Museums In Japan”, **Tsukuba Global Science Week 2018 Art & Design Session Proceedings**, 23-26.
- HAYASHI, E. C., BARANAUSKAS, M. C. C.: 2017 “Accessibility And Affect İn Technologies For Museums: A Path Towards Socio-Enactive Systems”, **Proceedings of the XVI Brazilian Symposium on Human Factors in Computing Systems**, 1-10.

- HAYASHI, R.,
OKUHIRA, M.: 2001 “The Disability Rights Movement In Japan: Past, Present And Future”, **Disability & Society**, 16(6), 855-869.
- HAYHOE, S.: 2017 **Blind Visitor Experiences At Art Museums**. Rowman & Littlefield.
- HEYER, K. C. : 2000 “Between Equality And Difference: The Politics Of Disability In Japan”, **Japanstudien**, 11(1), 105-133.
- HEYER, K. C.: 2002 “The ADA On The Road: Disability Rights in Germany”, **Law & Social Inquiry**, 27, 723-762.
- HISHIDA, Y.,
HIRAYAMA, M.J.: 2018 “ A Route Guiding System For Visually Impaired Persons Using A Hyper-Directional Speaker”, In **2018 International Workshop on Advanced Image Technology (IWAIT)**, 1-4.
- HOLLOWAY, L.,
MARRIOTT, K.,
BUTLER, M., &
BORNING, A.: 2019 “Making Sense Of Art Access For Gallery Visitors With Vision Impairments”, In **Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems**, 1-12.
- HOLZER, A., VREEDE, A., WEIGHT, G.: 1999 “Introduction”, **Disability In Different Cultures Reflections On Local Concepts**, Ed. Brigitte Holzer, Arthur Vreede, Gabriele Weight, Witten, Digital Print, 1999, ss. 9-26.
- HOOPER-GRENHILL, E.: 1999 **Müze ve Galeri Eğitimi**, Haz. Bekir Onur, Ankara, Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No 4.

- HOUSEN, A., DE SANTIS, K.: 2003 “ Very Nice To My Visual Imagination Memory. An Inquiry Into The Aesthetic Thinking Of People Who Are Visually Impaired,” **Art Beyond Sight**, 430-443.
- HOWELL, C., CHALKLEN, S., ALBERTS, T.: 2006 A History Of The Disability Rights Movement In South Africa”, **Disability And Social Change A South African Agenda**, South Africa, Human Sciences Research Council, 46-84.
- HOWES, D.: 2014 “Introduction To Sensory Museology”, **The Senses And Society**, 9(3), 46-84.
- JAGANJAC, A., HADŽIOMEROVIĆ, A., M., KATANA, B., TRTAK, N., KALJIĆ, E., KONJO, H., REDŽOVIĆ, A.: 2020 “Daily Activities Of Employed Persons With Visual Impairment”, **Journal of Health Sciences**, 10(2), 157-169.
- KADIR, S. A., JAMALUDIN, M.: 2012 “Users’ Satisfaction and Perception on Accessibility of Public Buildings in Putrajaya: Access Audit Study”, **Social and Behavioral Sciences**, 50, 429-441.
- KAĞNICI, G.: 2020 “3. Bölüm Çivi Yazılı Metinlerde Engelliler: Eski Mezopotamya’da Fiziksel Ve Zihinsel Yeti Yitimleri”, **Engellilik Tarihi Yazıları**, Ed. A. Resa Aydın, İshak Keskin ve Zeynep Nevin Yelçe, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 45-70.

- KARS, N., BOLAT, N., SİRER, E., AKAYDIN, A.: 2020 “7. Bölüm Antik Çağdaki İlk Tedavi Merkezi: Asklepion”, **Engellilik Tarihi Yazıları**, , Ed. A. Resa Aydın, İshak Keskin ve Zeynep Nevin Yelçe, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 109-118.
- KASTRUP, V., SAMPAIO, E.: 2012 “Le Rôle De L'expérience Esthétique Tactile Dans L'apprentissage Des Personnes Handicapées Visuelles Dans Les Musées”, *Savoirs*, (1), 93-111.
- KAUSHİK, R.: 1999 Access Denied Can We Overcome Disabling Attitudes”, **Museum International**, 51(3), 48-52.
- KAYNAK, A., ÇOLAK, C.: 2011 **Müze Engelsiz Rehberi**, İstanbul Sağlık Müdürlüğü.
- KEMALOĞLU, Y. K.: 2014 “Konuşamayan İşitme Engellilerin (Sağırkların) Tarihi”, **KBB ve BBC Dergisi**, 22/1, 14-28.
- KHORRAMI-NEJAD, M., SARABANDI, A., AKBARI, M. R., ASKARIZADEH, F.: 2016 “The Impact Of Visual Impairment On Quality Of Life”, Medical Hypothesis, **Discovery And Innovation In Ophthalmology**, 5(3), 96-103.
- KISANJI, J.: 1999 “Folklore Based Analysis For a Culture-Specific Concept of Inclusive Education”, **Disability In Different Cultures Reflections On Local Concepts**, Ed. Brigitte Holzer, Arthur Vreede, Gabriele Weigt, Bielefeld, Transcript Verlag, 78-87.

- KOCA, C.: 2010 **Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu**, Dünya Engelliler Vakfı, İstanbul.
- KOCK, M.: 2004 “Disability Law in Germany: An Overview of Employment, Education and Access Rights”, **German Law Journal**, 5(11), 1372-1392.
- KONISHI, M.: 1987 “The Museum and Japanese Studies”, **Current Anthropology**, 28(S4), 96-101.
- KOZIAR, M. K.: 2021 “Disability in America An Analysis of Disability History and Its Representation in Museums”, **Doctoral Dissertation**, New Hampshire, Southern New Hampshire University.
- KUSUYAMA, K.: 2005 “Access To Museums For Visually Challenged People In Japan”, In **International Congress Series** (1282), Elsevier, 877-880.
- KÜÇÜKALİ, A.: 2015 “Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 16(35), 100-115.
- KÜLÜK, C. Ş.: 2019 “Sanat Müzelerinde Sağır Ve İşitme Engelli Bireylere Dönük Sosyal Erişim Programları “Amerika Birleşik Devletleri Örneği””, **Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi**, 2(1), 40-67.
- LAES, C.: 2008 “Learning From Silence: Disabled Children In Roman Antiquity.” **Arctos–Acta Philologica Fennica** 42, 85-122.

- LEBAT, C.: 2018 "Les Personnes En Situation De Handicap Sensoriel Dans Les Musées : Réalités D'accueil, Expériences De Visite Et Trajectoires Identitaires", Héritage Culturel Et Muséologie. **Doctoral Dissertation**, Université Sorbonne Paris Cité. Français.
- LECERF, M: 2019 **European Accessibility Act**, European Parliament.
- LEVENT, N., REICH, C.: 2013 "Museum Accessibility: Combining Audience Research and Staff Training", **Journal of Museum Aducation**, 38(2), 218-226.
- LINDQVIST, R., LAMICHHANE, K.: 2019 "Disability Policies In Japan And Sweden: A Comparative Perspective". **Alter**, 13(1), 1-14.
- LOEB, M., EIDE, A. H., JELSMA, J., TONI, M. K., MAART, S.: 2008 "Poverty And Disability In Eastern And Western Cape Provinces, South Africa", **Disability & Society**, 23(4), 311-321.
- MAJEWSKI, J., BUNCH, L: 1998 "The Expanding Definition Of Diversity Accessibility And Disability Culture Issues In Museum Exhibitions", **Curator The Museum Journal**, 41(3), 153-160.
- MARCHETTI, M., MENNILLO, M., SAUDAN, M., POUCHOT, S.: 2016 "Musées Et Accessibilité: De La Sélection De L'information À La Médiation, Quelles Approches Pour Les Publics En Situation De Handicap Visuel?", No. TRMASID 9, **Haute École De Gestion De Genève**.
- MATH, S. B., GOWDA, G. S., BASAVARAJU, V., MANJUNATHA, N., "The Rights Of Persons With Disability Act, 2016: Challenges And Opportunities", **Indian Journal Of Psychiatry**, 61(Suppl 4), 809-815.

KUMAR, C. N., PHILIP,
S., GOWDA, M.: 2019

MEHROTRA, N.: 2011 “Disability Rights Movements In India Politics and Practice”. **Economic and Political Weekly**, 46 (6), 2011, 65-72.

MELIONES, A.,
SAMPSON, D.: 2018 “Blind MuseumTourer: A System For Self-Guided Tours İn Museums And Blind Indoor Navigation”, **Technologies**, 6(1), 1-31.

MESQUITA, S.,
CARNEIRO, M. J.: 2016 Accessibility of European Museums To Visitors With Visual Impairments”, **Disability & Society**, 31(3), 373-388.

MILES, M.: 1995 “Disability in an Eastern Religious Context: Historical Perspectives”, **Disability & Society**, 10(1), 49-70.

OLIVER, M.: 2013 “The Social Model of Disability: Thirty Years On”, **Disability & Society**, 28(7), 1024–1026.

ONOL, I: 2020 “Tactual Explorations: A Tactile Interpretation Of A Museum Exhibit Through Tactile Art Works And Augmented Reality”, **Touch in Museums**. Routledge 91-106.

ORHAN, S., GENÇ, K.
G.: 2015 “Engellilere Yönelik Ülkemizdeki Özel Eğitim Hizmet Uygulamaları ve Örnek Ülke Karşılaştırması”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 35(2), 115-146.

- ÖZBARİŞ, V.: 2019 Kentli ve Engelli Hakları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü Uygulamaları, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- PARK, C. H., RYU, E. S., HOWARD, A. M.: 2015 “TeleroBotic Haptic Exploration In Art Galleries And Museums For Individuals With Visual Impairments”, **IEEE Transactions On Haptics**, 8(3), 327-338.
- PASIKOWSKA-SCHNASS M.: 2020 **Dijital Culture – Access Issues**, European Parliament.
- RAND, J.: 2002 “The Visitor’s Bill of Rights”. **Reinventing The Museum Historical And Contemporary Perspectives On The Paradigm Shift**, Ed. Gail, Anderson. Lanham: MD Rowman Littlefield. 158-160.
- RANDACCIO, M.: 2018 “Museum Audio Description Multimodal and 'Multisensory' Translation A Case Study from the British Museum”, **Linguistics and Literature Studies**, 6 (6), 285-297.
- RAO, S.: 2019 “Rights of Persons With Disability in India - A Study”, **International Journal of Marketing and Human Resource Management (IJMHRM)**, 10 (2), 9-13.
- REMBIS, M., KUDLICK, C. J., NIELSEN, K.: 2018 **The Oxford Handbook Of Disability History**. Oxford University Press.
- RIEGER, STRICKFADEN, 2018: “Dis/Ordered Assemblages Of Disability In Museums”, **Routledge Handbook of Disability Arts, Culture, and Media**, Ed. Bree Hadley, Donna McDonald, 48-61.

- RIX, J., CARRIZOSA, H. G., SEALE, J., SHEEHY, K., HAYHOE, S.: 2020 “The While Of Participation: A Systematic Review Of Participatory Research Involving People With Sensory Impairments And/Or Intellectual Impairments”, **Disability & Society**, 35(7), 1031-1057.
- ROMEO, K., Vd.: 2018 “Access To Artworks And Its Mediation By And For Visually Impaired Persons”, In **International Conference on Computers Helping People with Special Needs**, Springer, Cham, 233-236.
- SALMEN, J.: 1998 **Everyone's Welcome: The Americans with Disabilities Act and Museums**, Washington: Universal Designers & Consultants, Inc., Takoma Park, MD. Department of Justice.
- SANCHEZ, J.: 2005 “Evaluation Et Compensation Du Handicap En France”, **Santé, Société et solidarité**, 4(2), 95-104.
- SANDELL, R.: 1998 “Museums As Agents Of Social Inclusion”, **Museum Management And Curatorship**, 17(4), 401-418.
- SANDELL, R.: 2002 “Museums And The Combating Of Social Inequality: Roles, Responsibilities, Resistance”, Ed. Richard Sandell, **Museums, Society, Inequality**, New York, Routledge, 3-24.
- SANDELL, R.: 2003 “Social Inclusion, The Museum And The Dynamics Of Sectoral Change”, **Museum And Society**, 1/1, 45-62.
- SAWYER, A.: 2015 **Easy Access to Historic Buildings**, Historic England.

- SHAKESPEARE, T.: 1994 “Cultural Representation Of Disabled People: Dustbins For Disavowal”, **Disability & Society**, 9(3), 283-299.
- SHIMAMURA-WILLCOCKS, Y.: 2011. “Social Inclusion and Museums: Understanding ‘Self’ and ‘Other’ in the Context of Japanese Society and Visually Impaired People”, **Doctoral dissertation**, University of Leicester.
- SNEED, D.: 2020 “The Architecture Of Access: Ramps At Ancient Greek Healing Sanctuaries”, **Antiquity**, 94(376), 1015-1029.
- SOLER GALLEGO, S.: 2018 “Intermodal Coherence in Audio Descriptive Guided Tours For Art Museums”, **Parallèles**, 30 (2), 111-128.
- SÖYLEMEZ, A.: 2021 “Yerel Yönetimler ve Erişilebilir Kentler: Sağlıklı Kentler Birliği’ne Üye Belediyeler Örneği”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)**, 13(24), 78-88.
- SPENCE, C., GALLACE, A.: 2020 "Making Sense Of Touch.", **Touch In Museums**, Ed. Helen J. Chatterjee, New York, Routledge, 21-40.
- SRIVASTAVA, P., KUMAR, P.: 2015 “Disability, Its Issues And Challenges: Psychosocial And Legal Aspects In Indian Scenario”, **Delhi Psychiatry Journal**, 18(1), 195-205.
- SUBAŞIOĞLU, F., ATAYURT FENGGE, Z.: 2019 “Dünyada ve Türkiye’de Görme Engellilik Zaman Çizelgesi”, **DTCF Dergisi**, 59/1, 595-645.

- ŞİŞMAN, Y.: 2012 “Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler”, **Journal of Social Policy Conferences**, 0 (60), 169-221.
- TELLİOĞLU, S.: 2019 “Avrupa Birliği(Ab)’Nin ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları ve Sosyal Hizmetleri”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(34), 166-182.
- ÜNVER, H.: 2016 “Türkiye’de Ulaşılabilirlik Mevzuatının Taşınmaz Kültür Mirası Bağlamında Değerlendirilmesi”. **Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi**, 4(1), 157-166.
- VAZ, R., FREITAS, D., COELHO, A.: 2020 a “Blind and Visually Impaired Visitors' Experiences in Museums: Increasing Accessibility Through Assistive Technologies.”, **International Journal of the Inclusive Museum** 13 (2), 57-80.
- VAZ, R., FREITAS, D., COELHO, A.: 2020 b “Perspectives of Visually Impaired Visitors on Museums: Towards an Integrative and Multisensory Framework to Enhance the Museum Experience”, In **9th International Conference on Software Development and Technologies for Enhancing Accessibility and Fighting Info-exclusion**, 17-21.
- WEISEN, M.: 2018 “International Perspectives On The Cultural Accessibility Of People With Disabilities”, **The Inclusive Museum Proceedings of the COME-IN!-Thematic Conferences**, Ed. Jörn Berding, Matthias Gather,

- Germany, Berichte des Instituts Verkehr und Raum, 12-17.
- WEISEN, M.: 2020 "How Accessible Are Museums Today?", **Touch In Museums**, Ed. Helen J. Chatterjee, New York, Routledge, 243-252.
- WEIß, G.: 2018 "Inclusive Museum – A Critical View From a Museological Perspective", **The Inclusive Museum Proceedings of the COME-IN!-Thematic Conferences**, Ed. Jörn Berding, Matthias Gather, Germany, Berichte des Instituts Verkehr und Raum, 18-25.
- WILSON, P. F., STOTT, J., WARNETT, J. M., ATTRIDGE, A., SMITH, M. P., WILLIAMS, M. A.: 2017 "Evaluation Of Touchable 3D-Printed Replicas In Museums", **Curator: The Museum Journal**, 60(4), 445-465.
- WINANCE, M., VILLE, I., RAVAUD, J. F.: 2007 "Disability Policies in France: Changes and Tensions between the Category-based, Universalist and Personalized Approaches". **Scandinavian Journal of Disability Research**, 9(3-4), 160-181.
- WINANCE, M.: 2004 "Handicap Et Normalisation. Analyse Des Transformations Du Rapport À La Norme Dans Les Institutions Et Les Interactions". **Politix. Revue Des Sciences Sociales Du Politique**, 17(66), 201-227.

YÜRİK, E., AVCI, N.: 2008 “Engelliler ve Turizm: Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Karşılaştırma”, **Avrasya Etüdleri**, 34 (2), 109-125.

ZAKARIA, N. N.: 2020 “Barriers to Social Inclusion with the Egyptian Museums; New Approach Towards Disability”, **Curator: The Museum Journal**, 63(1), 115-130.

Çevrimiçi Kaynakça

“2018 Annual Report on People With Disabilities in America”, 2019, Institute on Disability/UCED, https://disabilitycompendium.org/sites/default/files/user-uploads/Annual_Report_2018_Accessible_AdobeReaderFriendly.pdf, Çevrimiçi, 21 Mart 2021.

“2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı: Görme Ve İşitme Engelli Çocuklar İçin Anadolu Medeniyetleri Müzesi Turu”, 19 Mayıs 2018, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, <https://www.avrupa.info.tr/tr/2018-avrupa-kulturel-miras-yili-gorme-ve-isitme-engelli-cocuklar-icin-anadolu-medeniyetleri-muzesi>, Çevrimiçi, 9 Kasım 2021.

“2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı: Görme Ve İşitme Engelli Çocuklar İçin Anadolu Medeniyetleri Müzesi Turu”, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/2018-avrupa-kulturel-miras-yili-gorme-ve-isitme-engelli-cocuklar-icin-anadolu-medeniyetleri>, Çevrimiçi, 10 Mart 2022.

“2018”, ONCE Museo Tifológico, <https://museo.once.es/actividades/programa-dia-de-los-museos-2020/2018>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“2019 Yılı Müze ve Örenyeri Ziyaretçi İstatistikleri”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM,
<http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2019-ZIYARETCI-WEB-SITESI.pdf>,
Çevrimiçi, 10 Kasım 2021.

“A Brief History of the Disability Rights Movement”, ADL,
<https://www.adl.org/education/resources/backgrounders/disability-rights-movement>, Çevrimiçi, 20 Mart 2021.

“A Disability History Timeline”, 2013, National Health Service (NHS),
<https://ukdhm.org/v2/wp-content/uploads/2016/03/B5-Disability-Time-Line-NHS-North-West.pdf>, Çevrimiçi, 28 Mart 2021.

“A Renaissance of Touch in the Museum?”, 2016, In Touch Digital Touch,
<https://in-touch-digital.com/2016/11/28/a-renaissance-of-touch-in-the-museum/>,
Çevrimiçi, 21 Ekim 2021.

“AB Yapısı ve İşleyiş”, 2020, T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı,
https://www.ab.gov.tr/bir-bakista-ab_3.html, Çevrimiçi, 27 Şubat 2021.

“About Art Education for the Blind”, Art Beyond Sight,
<http://www.artbeyondsight.org/sidebar/aboutaeb.shtml>, Çevrimiçi, 12 Ekim 2021.

“Access At The RA”, RA,
<https://www.royalacademy.org.uk/access-at-the-ra#blind-and-partially-sighted-visitors>, Çevrimiçi, 31 Ağustos 2021.

“Access Policy”, 2014, The Council Of The Royal Academy Of Arts,
<https://royal-academy-production-asset.s3.amazonaws.com/uploads/a06d54b1-0fe3-4102-901c-4c4cebcc3b08/Access%20Policy.pdf>, Çevrimiçi, 23 Nisan 2021.

“Access to Cultural Life For People With Disabilities”, 2019, European Parliament, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/644200/EPRS_BRI\(2019\)644200_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/644200/EPRS_BRI(2019)644200_EN.pdf), Çevrimiçi, 08 Mart 2021.

“Access to Museums for Blind and Visually Impaired People Through 3D Technology”, Vienna: Project AMBAVis, 2016, European Union, https://www.ambavis.economica.eu/wp-content/uploads/2016/11/AMBAVis-Broschuere_BF_V01_EN_bf.pdf, Çevrimiçi, 3 Nisan, 2021.

“Accessibilité”, Musee Rodin, <https://www.musee-rodin.fr/preparer-sa-visite/informations-pratiques/accessibilite>, “Çevrimiçi”, 13 Ekim 2021.

“Accessibility & Language Assistance at the Museum”, AMNH, <https://www.amnh.org/plan-your-visit/accessibility-language-assistance>, Çevrimiçi, 25 Kasım 2021.

“Accessibility Information”, Tokyo National Museum, https://www.tnm.jp/modules/r_free_page/index.php?id=128&lang=en, Çevrimiçi, 10 Ekim 2021.

“Accessibility Standards and Guidelines”, 2019, Whole Building Design Guide, <https://www.wbdg.org/design-objectives/accessible/accessibility-standards-guidelines>, Çevrimiçi, 14 Mart 2021.

“Accessibility”, The Canadian Museum for Human Rights, <https://humanrights.ca/visit/accessibility>, Çevrimiçi, 21 Kasım 2021.

“Accessible Communication”, Access Friendly, <http://www.accessfriendly.es/en/what-we-do/accessible-communication>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“ADA Standarts for Accessible Design”, United States Department of Justice –Civil Rights Division,

https://www.ada.gov/2010ADASTandards_index.htm, Çevrimiçi, 20 Mart 2021.

“Allegato 1: P.E.B.A., Un Piano Strategico Per L’accessibilità Nei Musei, Complessi Monumentali, Aree E Parchi Archeologici”, 2018, Ministero Per i Beni e le Attività Culturali – Direzione Generale Musei,

http://musei.beniculturali.it/wp-content/uploads/2019/06/Linee-Guida-PEBA-ALLEGATO-1_Piano-strategico.pdf, Çevrimiçi, 20 Nisan 2021.

“Altı Nokta Körler Vakfı Üyeleri Beşiktaş JK Müzesi’ni Ziyaret Etti”, 5 Nisan 2018, Beşiktaş JK,

https://bjk.com.tr/tr/haber/73066/alti_nokta_korler_vakfi_uyeleri_besiktas_jk_muzesi_rsquo_ni_ziyaret_etti.html, Çevrimiçi, 22 Kasım 2021.

“AMUSE”, ILUNION Tecnología Accesibilidad,

<https://www.iluniontecnologiayaccesibilidad.com/amuse>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“Anadolu Medeniyetleri Müzesi”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,

<https://muze.gov.tr/s3/MysFileLibrary/Ankara%20Anadolu%20Medeniyetleri%20M%C3%BCzesi-56f742d0-f27b-4b8c-898b-cda5f4aadbe4.pdf>, Çevrimiçi, 11 Kasım 2021.

“Anfahrtsbeschreibung”, Deutsches Blinden – Museum,

<http://www.blindenmuseum-berlin.de/anfahrt.html>, Çevrimiçi, 28 Eylül 2021.

“Anubhav: A Tactile Experience”, National Museum New Delhi,

<http://www.nationalmuseumindia.gov.in/en/anubhav-a-tactile-experience>, Çevrimiçi, 12 Ekim 2021.

“Appellation « Musée De France»”, Ministère De La Culture – Liberté Égalité Fraternité,

<https://www.culture.gouv.fr/Aides-demarches/Protections-labels-et-appellations/Appellation-Musee-de-France>, Çevrimiçi, 12 Mayıs 2021.

“Architectural and Transportation Barriers Compliance Board”, National Archives - Federal Register,

<https://www.federalregister.gov/agencies/architectural-and-transportation-barriers-compliance-board>, Çevrimiçi, 20 Mart 2021.

“Architectural Barriers Act (ABA) Standarts (2015)” Depertment of Defence, General Services Administration and U.S. Postal Servis,

<https://www.access-board.gov/files/aba/ABASTandards.pdf>, Çevrimiçi, 14 Mart 2021.

“Art and Social Change: The Disability Arts Movement - curated by Anna Berry”, Midlands Art Centre,

<https://macbirmingham.co.uk/exhibition/art-and-social-change-the-disability-arts-movement>, Çevrimiçi, 03 Nisan 2021.

“Art For The Blind”, Tooteko,

http://www.tooteko.com/portfolio_page/art-for-the-blind/, Çevrimiçi, 11 Mart 2022.

“Art Galleries, Museums And Theatres”, RNIB,

<https://www.rnib.org.uk/information-everyday-living-home-and-leisure/art-galleries-museums-and-theatres>, Çevirmiçi, 23 Eylül 2021.

“Artmaking Workshop For Blind And Partially Sighted Visitors”, 2019, RA,

<https://www.royalacademy.org.uk/event/in-touch-art-making-workshop-for-blind-partially-sighted-visitors-access-summer-exhibition-2019#>, Çevrimiçi, 23 Ocak 2022.

“Athens’ ‘Tactual Museum’ Allows Blind People To ‘Get In Touch’ With Greek Culture”, 05 Kasım 2019, Greece High Definition, <https://www.greecehighdefinition.com/blog/2019/11/5/athens-tactual-museum-allows-blind-people-to-get-in-touch-with-greek-culture>, Çevrimiçi, 30 Ocak 2022.

“Atto Di Indirizzo Sui Criteri Tecnico-Scientifici E Sugli Standard Di Funzionamento E Sviluppo Dei Musei”, 2001, Ministero Per i Beni E le Attività Culturali, https://www.beniculturali.it/mibac/multimedia/MiBAC/documents/1310746917330_DM10_5_01.pdf, Çevrimiçi, 19 Nisan 2021.

“Atto Di Indirizzo Sui Criteri Tecnico-Scientifici E Sugli Standard Di Funzionamento E Sviluppo Dei Musei”, 2001, Ministero Della Cultura, <https://www.veneto.beniculturali.it/normativa-e-disposizioni/atto-di-indirizzo-sui-criteri-tecnico%E2%80%93scientifici-e-sugli-standard-di>, Çevrimiçi, 26 Nisan 2021.

“Avrupa Birliği (EU) Engelli Çocuklar ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmaları Konusunda 31 Mayıs 1990 tarihli Konsey İlke Kararı (90/C162/02)”, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/sayfalar/1-2-engelliler-konusunda-uluslararasi-dokumanlar/>, Çevrimiçi, 01 Mart 2021.

“Avrupa Birliği (EU) Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Hakkında 20 Aralık 1996 Tarihli Konsey İlke Kararı (97/C12/01)”, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü,

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/sayfalar/1-2-engelliler-konusunda-uluslararası-dokumanlar/>, Çevrimiçi, 01 Mart 2021.

“Avrupa Birliği Temel Şartı”, 2011, Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf, Çevrimiçi, 02 Mart 2021.

“Avrupa Birliği”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Avrupa Birliği Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-127495/avrupa-birligi.html>, Çevrimiçi, 1 Mart 2021.

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, 2021, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, Çevrimiçi, 9 Mart 2021.

“Avrupa Konseyi”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa, Çevrimiçi, 6 Mart 2021.

“Barrierefrei & Inklusiv”, 2020, Deutsches Hygiene-Museum, https://www.dhmd.de/fileadmin/user_upload/DHM/Ihr_Besuch/Sonstiges/DHMD_Inklusion_201116_barrfrei_bf.pdf, Çevrimiçi, 26 Kasım 2021.

“Barrierefrei”, Deutsches Hygiene-Museum Dresden, <https://www.dhmd.de/ihr-besuch/barrierefrei/>, Çevrimiçi, 26 Kasım 2021.

“Barrierefreiheit im und am Museum und Hilfsmittel”, LWL – Museum für Kunst und Kultur, <https://www.lwl-museum-kunst-kultur.de/de/besuch/inklusiveangebote/>, Çevrimiçi, 4 Ekim 2021.

“Barrierefreiheit”, Winckelmann - Museum,
<https://www.winckelmann-gesellschaft.com/barrierefreiheit/>, Çevrimiçi, 5 Ekim 2021.

“Batman Müzesi Müdürlüğü”, Kültür Varlıkları,
<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?9D43A2EC957B245FE0700B1DF0447BC0>, Çevrimiçi, 4 Kasım 2021.

“Batman Müzesi Müdürlüğü'nde Gerçekleştirilen Engelsiz Müze Projesi”, 2015, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,
<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-149154/batman-muzesi-mudurlugunde-gerceklestirilen-engelsiz-mu-.html>, Çevrimiçi, 5 Kasım 2021.

“Berlin For People Who Are Blind or Partially Sighted”, Visit Berlin,
<https://www.visitberlin.de/en/berlin-people-who-are-blind-or-partially-sighted>, Çevrimiçi, 29 Eylül 2021.

“Beşiktaş JK Müze”, 19 Haziran 2019,
<https://www.facebook.com/BesiktasJKMuze/posts/2321029978148728/>, Çevrimiçi, 23 Kasım 2021.

“Beşiktaş JK Müzesi'ne Özel Ziyaret”, 2017, Milliyet,
<https://www.milliyet.com.tr/skorer/besiktas-jk-muzesine-ozel-ziyaret-2430637>, Çevrimiçi, 8 Kasım 2021.

“Blind At The Museum”, BAMPFA,
<https://bampfa.org/program/blind-museum>, Çevrimiçi, 02 Şubat 2022.

“Braille, Audio Guides, Tactile Path: National Museum Makes Exhibition Appealing To Blind”, 2018, Outlook,

<https://www.outlookindia.com/website/story/braille-audio-guides-tactile-path-national-museum-makes-exhibition-appealing-to-/312309>, Çevrimiçi, 13 Ekim 2021.

“Bu Müzede Görme Engelliler Renkleri Hissediyor”, 4 Ekim 2015, Anadolu Ajansı,

Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/bu-muzede-gorme-engelliler-renkleri-hissediyor/428653>, Çevrimiçi, 20 Kasım 2021.

“Bu Müzeyi Çok Seveceksiniz! Görme Engelliler İçin Özel Tasarlanmış Tabloları Sergileyen Müze”, 2018 Mynet,

<https://www.mynet.com/bu-muzeyi-cok-seveceksiniz-gorme-engelliler-icin-ozel-tasarlanmis-tablolari-sergileyen-muze-190101038374>, Çevrimiçi, 18 Kasım 2021.

“Building for Equality: Disability and the Built Environment Ninth Report of Session 2016–17”, 2017, House of Commons - Women and Equalities Committee, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmwomeq/631/631.pdf>, Çevrimiçi, 30 Mart 2021.

“Circolare Ministero Dei Lavori Pubblici 29 Gennaio 1967, N.425 - Standards Residenziali”, Architettura,

http://architettura.it/notes/ns_nazionale/anno_60-69/CIRC.425-67.html, Çevrimiçi, 20 Nisan 2021.

“Circolare Ministero Lavori Pubblici 19 Giugno 1968, N. 4809”, 2022, Educazion&Scuola,

http://www.edscuola.it/archivio/norme/circolari/cm1p4809_68.htm, Çevrimiçi, 18 Nisan 2021.

“Civil Rights Act. United States (1964)”, Britannica,

<https://www.britannica.com/event/Civil-Rights-Act-United-States-1964>,
Çevrimiçi, 20 Mart 2021.

“Code Du Patrimoine - Version En Vigueur Au 14 Mai 2021”, 2021 Ministère de La Culture – Liberté Égalité Fraternité,
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006074236/LEGISCTA000006129163/#LEGISCTA000006129163, Çevrimiçi, 12 Mayıs 2021.

“Code Du Patrimoine”, 2022, Ministère De La Culture – Liberté Égalité Fraternité,
<https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006074236/>, Çevrimiçi, 12 Mayıs 2021.

“Code of Practice Rights of Access Goods, Facilities, Services and Premises”,
2003, Equality Commission for Northern Ireland,
<https://www.equalityni.org/ECNI/media/ECNI/Publications/Employers%20and%20Service%20Providers/DDACodeofPracticeGFS2003.pdf?ext=.pdf>, Çevrimiçi,
04 Nisan 2021.

“Commission Nationale Culture Et Handicap”, Ministère De La Culture – Liberté Égalité Fraternité,
<https://www.culture.gouv.fr/Sites-thematiques/Developpement-culturel/Culture-et-handicap/Commission-nationale-Culture-et-Handicap>, Çevrimiçi, 13 Mayıs 2021.

“Conferimento Di Funzioni E Compiti Amministrativi Dello Stato Alle Regioni Ed Agli Enti Locali, In Attuazione Del Capo I Della Legge 15 Marzo 1997, N. 59.”,
1997, Parlamento Italiano,
<https://www.parlamento.it/parlam/leggi/deleghe/98112dl.htm>, Çevrimiçi, 28 Nisan 2021.

“Conoscere il Mondo Della Disabilit ”, 2019, Istituto Nazionale di Statistica,

<https://www.istat.it/it/files//2019/12/Disabilit%C3%A0-1.pdf>, Çevrimiçi, 17 Nisan 2021.

“Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)”, United Nations Department of Economic and Social Affairs – Disability,
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, Çevrimiçi, 27 Şubat 2021.

“Convenzione Di Faro. La Ratifica Dell’italia”, 2020 Forum Terzo Settore,
<https://www.forumterzosettore.it/2020/09/24/convenzione-di-faro-arci-soddisfatti-per-la-ratifica-dellitalia/>, Çevrimiçi, 24 Nisan 2021.

“Convenzione di Faro”, 2005, Consiglio d'Europa,
<https://www.forumterzosettore.it/2020/09/24/convenzione-di-faro-arci-soddisfatti-per-la-ratifica-dellitalia/>, Çevrimiçi, 24 Nisan 2021.

“Costituzione Della Repubblica Italiana”, 2012, Senato della Repubblica,
<https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione.pdf>, Çevrimiçi, 18 Nisan 2021.

“Çalıştay Teması: “Görme Engelliler ve Müzeler””, 2010, Museum for All Project,
<http://www.museumforall.org/054work.html>, Çevrimiçi, 11 Ekim 2021.

“Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, UNICEF Türkiye,
<https://www.unicef.org/turkey/çocuk-haklarına-dair-sözleşme>, Çevrimiçi, 16 Şubat 2021.

“Das Allgemeine Gleichbehandlungsgesetz (AGG)”, Antidiskriminierungsstelle des Bundes,
https://www.antidiskriminierungsstelle.de/DE/ThemenUndForschung/Recht_und_gesetz/DasGesetz/dasGesetz_node.html, Çevrimiçi, 04 Mayıs 2021.

“Declaration On The Rights Of Disabled People”, 1975 United Nations Human Rights Office Of The High Commissioner,
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/rightsofdisabledpersons.aspx>,
Çevrimiçi, 15 Şubat 2021.

“Decreto Del Presidente Della Repubblica 27 Aprile 1978, N. 384”, HandYLex,
<http://www.handylex.org/stato/d270478b.shtml>, Çevrimiçi, 24 Nisan 2021.

“Decreto Ministeriale - Ministero Dei Lavori Pubblici 14 Giugno 1989, N. 236.”
HandYLex,
<http://www.handylex.org/stato/d140689.shtm>, Çevrimiçi, 18 Nisan 2021.

“Département Des Arts De l’Islam – Louvre: From Orientation Map To Tactile Station”, Tactile Studio,
<https://tactilestudio.co/achievements/departement-arts-islam-louvre-tactile-orientation-plan-tactile-map-station-museum-inclusion-accessibility-all-audiences/>,
Çevrimiçi, 8 Ekim 2021.

“Design for Accessibility: A Cultural Administrator’s Handbook”, Washington, 1994, NASAA,
<https://www.arts.gov/sites/default/files/Design-for-Accessibility.pdf>, Çevrimiçi, 21 Mart 2021.

“Disabilit Impacts All of Us”, Centers for Disease Control and Prevention,
<https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityandhealth/infographic-disability-impacts-all.html>, Çevrimiçi, 21 Mart 2021.

“Disabilità E Pari Opportunità: Focus Sulla Legislazione Italiana”, Redazione,
<https://www.iusinitinere.it/disabilita-e-lavoro-focus-sulla-legislazione-italiana-9932>, Çevrimiçi, 16 Nisan 2021.

“Disability Directory for Museum and Galleries”, 2001, The Council For Museums, Archives And Libraries,
https://www.accessibletourism.org/resources/uk_museumsand-galleries_disability_directory_pdf_6877.pdf, Çevrimiçi, 23 Nisan 2021.

“Disability Facts And Figures”, Scope,
<https://www.scope.org.uk/media/disability-facts-figures/#:~:text=Number%20of%20disabled%20people,disabled%20people%20in>

“Disability in the Early 20th Century 1914-1945”, Historic England,
<https://historicengland.org.uk/research/inclusive-heritage/disability-history/1914-1945/>, Çevrimiçi, 26 Mart 2021.

“Disability Rights – Overview”, UK,
<https://www.gov.uk/rights-disabled-person>, Çevrimiçi, 26 Mart 2021.

“Disability Since 1945”, Historic England,
<https://historicengland.org.uk/research/inclusive-heritage/disability-history/1945-to-the-present-day/>, Çevrimiçi, 27 Mart 2021.

“Disabled Persons Act 1986”, The Health Foundation,
<https://navigator.health.org.uk/theme/disabled-persons-act-1986>, Çevrimiçi, 30 Mart 2021.

“Disabled Persons' Fundamental Law”, 2015, Disability Information Resources,
<https://www.dinf.ne.jp/doc/english/intl/z15/z15007le/z1500706.html#a2>, Çevrimiçi, 19 Mayıs 2021.

“Disabled Persons in India - A Statistical Profile 2016”, Ministry of Statistics and Programme Implementation Government of India,

http://mospi.nic.in/sites/default/files/publication_reports/Disabled_persons_in_India_2016.pdf, Çevrimiçi, 30 Mayıs 2021.

“Disciplina Generale Delle Assunzioni Obbligatorie Presso Le Pubbliche Amministrazioni E Le Aziende Private”, 1968, Gazzetta Ufficiale, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1968/04/30/068U0482/sg>, Çevrimiçi, 16 Nisan 2021.

“Disposizioni Per Favorire Il Superamento E L'eliminazione Delle Barriere Architettoniche Negli Edifici Privati, 1989, Gazzetta Ufficiale, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1989/06/23/089G2547/sg>, Çevrimiçi, 16 Nisan 2021.

“Disposizioni Urgenti Per La Tutela Del Patrimonio Culturale, Lo Sviluppo Della Cultura E Il Rilancio Del Turismo”, 2014, Gazzetta Ufficiale, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2014/5/31/14G00095/sg>, Çevrimiçi, 25 Nisan 2021.

“Dokunduğum Renk”, İstanbul Modern, https://www.istanbulmodern.org/tr/basin/basin-bultenleri/dokundugum-renk_574.html, Çevrimiçi, 4 Kasım 2021.

“Dün Bugün İstanbul Sergisi Sakıp Sabancı Müzesi’nde Kapılarını Açtı”, Sakıp Sabancı Müzesi, <https://www.sakipsabancimuzesi.org/tr/sayfa/dun-bugun-istanbul>, Çevrimiçi, 13 Kasım 2021.

“Dünya Engellilik Raporu”, 2011, Dünya Sağlık Örgütü, <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf>, Çevrimiçi, 09 Mart 2021.

“Efes Arkeoloji Müzesi”, Müzeler,
<https://muzeler.org/efes-arkeoloji-muzesi>, Çevrimiçi, 18 Kasım 2021.

“Ein Guide Für Alle”, Berlinsche Galerie,
<https://berlinischegalerie.de/berlinische-galerie/bildung/audioguide-app/>,
Çevrimiçi, 4 Ekim 2021.

“El Museo”, ONCE Museo Tiflológico,
<https://museo.once.es/que-es>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“Employment Equity Act”, 2021, The South African Institute Of Chartered Accountants,
<https://www.saica.co.za/Technical/LegalandGovernance/Legislation/EmploymentEquityActNo55of1998/tabid/3041/language/en-ZA/Default.aspx>, Çevrimiçi, 24 Mayıs 2021.

“Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2020 – Mayıs”, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/51832/mayis-istatistik-bulteni.pdf>,
Çevrimiçi, 29 Ocak 2021.

“Épisode 2 : Le Comité De Lutte Des Handicapés”, France Culture,
<https://www.franceculture.fr/emissions/une-histoire-particuliere-un-recit-documentaire-en-deux-parties/attention-handicapee-mechante-une-femme-par-dela-le-handicap-22-le-comite-de-lutte-des-handicapes>, Çevrimiçi, 12 Mayıs 2021.

“Ergebnisliste: Tastobjekt”, Databus,
<http://databus.dbsv.org/databus/index.php?request=2&artid=8>, Çevrimiçi, 5 Ekim 2021.

“EU Policy for Persons With Disabilities – December 2020”, European Parliament – European Parliamentary Research Service,
https://www.europarl.europa.eu/EPRS/TD_Persons_with_disability.pdf, Çevrimiçi, 6 Mart 2021.

“Eugenics”, Britannica,
<https://www.britannica.com/science/eugenics-genetics>, Çevrimiçi, 12 Nisan 2022.

“European Accessibility Act”, European Commission,
<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1202#:~:text=The%20European%20accessibility%20act%20is,EU%20leading%20to%20costs%20reduction>, Çevrimiçi, 09 Mart 2021.

“Events”, Staatliche Museen zu Berlin,
<https://www.smb.museum/en/events/inclusion/>, Çevrimiçi, 5 Ekim 2021.

“First Accessible Museum of the COME-IN! Project”, Interreg Central Europe,
<https://www.interreg-central.eu/Content.Node/COME-IN/First-accessible-museum-of-the-COME-IN--project---the-lau.html>, Çevrimiçi, 30 Ocak 2022.

“Forma E Materia Attraverso Il Tatto”, Le Gallerie Degli Uffizi,
<https://www.uffizi.it/visite-speciali/forma-e-materia-attraverso-il-tatto>, Çevrimiçi, 21 Aralık 2021.

“Fruizione E Accessibilit : Profili Giuridici E Strumenti Di Attuazione”, 2018, Ministero Per I Beni E Le Attivit  Culturali – Direzione Generale Musei,
http://musei.beniculturali.it/wp-content/uploads/2018/08/Allegato-2_Fruizione-e-accessibilit C3%A0.-Profili-giuridici-e-strumenti-di-attuazione_Circolare-26_2018.pdf, Çevrimiçi, 24 Nisan 2021.

“FuturePlan”, Victoria&Albert Museum

<https://www.vam.ac.uk/info/futureplan>, Çevrimiçi, 22 Ocak 2022.

“Genel Eşit Muamele Yasası (AGG) Rehberi”, 2010, Federal Ayrımcılıkla Mücadele Birimi,
<https://d-nb.info/1026990742/34>, Çevrimiçi, 04 Mayıs 2021.

“General Principles of Universal Design Policy”, 2006, Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism,
https://www.mlit.go.jp/english/2006/a_policy_bureau/01_udpolicy/01_1.html,
Çevrimiçi, 15 Mayıs 2021.

“German Museum for the Blind”, Museumsportal Berlin,
museumsportal-berlin.de/en/museums/deutsches-blinden-museum-berlin/,
Çevrimiçi, 29 Eylül 2021.

“Gesetz zur Gleichstellung von Menschen mit Behinderungen (Behindertengleichstellungsgesetz - BGG)”, BGBl. I S. 1467 1468, Bundesamt Für Justiz,
<https://www.gesetze-im-internet.de/bgg/BGG.pdf>, Çevrimiçi, 04 Mayıs 2021.

“Görme Engelli Uygulamalarımız”, Selçuklu Uygarlığı Müzesi,
<http://www.selcuklumuzesi.com/ustmenu.asp?id=22&euid=3&sid=22>, Çevrimiçi,
4 Kasım 2021.

“Görme Engelliler Afrodisyas'ı Gönül Gözü İle Görmek İstiyor”, 25 Haziran 2021,
Kentte Yaşam,
<https://kentteyasam.com/gorme-engelliler-afrodisyas-i-gonul-gozu-ile-gormek-istiyor/15507/>, Çevrimiçi, 23 Kasım 2021.

“Görme Engelliler Bölümü”, MTA,

<https://www.mta.gov.tr/v3.0/muze/gorme-engelliler-bolumu>, Çevrimiçi, 4 Kasım 2021.

“Görme Engelliler Bölümü”, Müze Eğitimi,
<https://www.muzeegitimi.com/gorme-engelliler-bolumu/>, Çevrimiçi, 18 Kasım 2021.

“Görme Engelliler Hakkında Görenler İçin Kılavuz”, 2021, Altınokta Körlere Hizmet Vakfı,
<https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/G%C3%B6rme-Engelliler-Hakk%C4%B1nda-G%C3%B6renler-%C4%B0%C3%A7in-K%C4%B1lavuz.pdf>, Çevrimiçi, 25 Mart 2021.

“Görme Engelliler İçin Takdir Edilen Heykeller Ses Desteği Nagaizumi / Vangi Heykel Müzesi Uygulama Tanıtımı”, WAM NET,
https://www.wam.go.jp/content/wamnet/sppub/top/fukushiiryounews/20210107_113700.html, Çevrimiçi, 11 Ekim 2021.

“Görme Engellilerin Müze Keyfi”, 6 Haziran 2013, İhlas Haber Ajansı,
<https://www.haberler.com/gorme-engellilerin-muze-keyfi-4705616-haberi/>, Çevrimiçi, 27 Kasım 2021.

“Grundgesetz Für Die Bundesrepublik Deutschland”, Deutscher Bundestag,
<https://www.bundestag.de/gg>, Çevrimiçi, 04 Mayıs 2021.

“Guggenheim Introduces New Audio Experience with Mind’s Eye: A Sensory Guide to the Guggenheim New York”, 2020, Guggenheim,
<https://www.guggenheim.org/press-release/guggenheim-introduces-new-audio-experience-with-minds-eye-a-sensory-guide-to-the-guggenheim-new-york>, Çevrimiçi, 25 Ağustos 2021.

“Guiding A Blind Or Partially Sighted Person”, RNIB,
<https://www.rnib.org.uk/advice/guiding-blind-or-partially-sighted-person>,
Çevrimiçi, 05 Eylül 2021.

“Haptic Interactive Technology Brings Visitors Closer To Museum Collections”,
2013, Museum+Heritage Advisor,
<https://advisor.museumsandheritage.com/features/haptic-interactive-technology-brings-visitors-closer-to-museum-collections/>, Çevrimiçi, 27 Eylül 2021.

“Herkes İçin Erişilebilir İstanbul”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi,
<https://erisilebilir.istanbul/sayfalar/organizasyon/present-message>, Çevrimiçi, 10
Kasım 2021.

“Heykelin Büyük Ustası Rodin İstanbul’da”, Sakıp Sabancı Müzesi,
<https://sakipsabancimuzesi.org/tr/sayfa/sergiler/heykelin-buyuk-ustasi-rodin-istanbulda>, Çevrimiçi, 22 Kasım 2021.

“Hier Finden Sie Infos in Leichter Sprache”, Kelten Römer Museum Manching,
<https://www.museum-manching.de/index.php?id=0,60>, Çevrimiçi, 4 Ekim 2021.

“History Of Accessible Facility Design”, 2019, Whole Building Design Guide,
<https://www.wbdg.org/design-objectives/accessible/history-accessible-facility-design>, Çevrimiçi, 15 Mart 2021.

“History of ADA”, Mid-Atlantic Center,
<https://www.adainfo.org/content/history-ada>, Çevrimiçi, 21 Mart 2021.

“History of Legislation on Disability”, 2016, Rescare,
<https://www.rescare.org.uk/history-of-legislation-on-disability-2/>, Çevrimiçi, 31
Mart 2021.

“History Of United Nations And Persons With Disabilities – A Human Rights Approach: The 1970s”, United Nations Department of Economic and Social Affairs – Disability,

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/history-of-united-nations-and-persons-with-disabilities-a-human-rights-approach-the-1970s.html>, Çevrimiçi, 15 Şubat 2021.

“Human Right: A Reality For All – Council of Europe Disability Strategy 2017-2023”, Council Of Europe,

<https://rm.coe.int/16806fe7d4>, Çevrimiçi, 12 Mart 2021.

“Human Rights and Disability: Equal Rights For All”, 2008, Commissioner for Human Rights,

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/31/EsitHaklar.pdf>, Çevrimiçi, 12 Mart 2021.

“I-AM’dan Turkcell Diyalog Müzesi’ne Engelleri Kaldıran Tasarım”, The Brand Age,

<https://www.thebrandage.com/i-amden-turkcell-diyalog-muzesine-engelleri-kaldiran-tasarim>, Çevrimiçi, 2 Mart, 2022.

“ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics”,

[https://icd.who.int/browse11/l-](https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f1103667651)

[m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f1103667651](https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f1103667651), Çevrimiçi, 26 Temmuz 2021.

“Improving The Life Chances Of Disabled People' Report”, 2005, The Health Foundation,

<https://navigator.health.org.uk/theme/improving-life-chances-disabled-people-report>, Çevrimiçi, 30 Mart 2021.

“Inclusion”, Staatliche Museen zu Berlin,
<https://www.smb.museum/en/education-and-outreach/inclusion/>, Çevrimiçi, 1 Ekim 2021.

“Individualbesuch mit Museumskoffer”, Kelten Römer Museum Manching,
<https://www.museum-manching.de/index.php?id=794,59>, Çevrimiçi, 4 Ekim 2021.

“Inklusive Angebote”, Ma,
<https://museum-am-dom.de/de/museumsbesuch/inklusive-angebote>, Çevrimiçi, 5 Ekim 2021.

“Innovating Access: The Digital Touch”, 2017, Visitor Team at Manchester Museum,
<https://storiesfromthemuseumfloor.wordpress.com/2017/07/07/innovating-access-the-digital-touch/>, Çevrimiçi, 27 Eylül 2021.

“Integrated National Disability Strategy”, 1997
https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/disability2.pdf,
Office of the Deputy President, Çevrimiçi, 23 Mayıs 2021.

“Intrepid Sea, Air & Space Complex Guide”, Touch Graphics,
<http://touchgraphics.com/portfolio/intrepid/>, Çevrimiçi, 06 Eylül 2021.

“İnsan Hakları Belgeleri”, 1999, İnsan Hakları Derneği,
<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>, Çevrimiçi, 14 Şubat 2021.

“İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi”, 2011, T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü,

<https://www.aile.gov.tr/media/5816/isgucu-tam-metin-turkce.pdf>, Çevrimiçi, 12 Mart 2021.

“Jewish Museum Frankfurt: The Community’s History Becomes Accessible To All”, Tactile Studio,

<https://tactilestudio.co/achievements/jewish-museum-frankfurt-tactile-model-accessibility-inclusion/>, Çevrimiçi, 9 Ekim 2021.

“Karanlıkta Diyalog Yeni Yılda Da Devam Ediyor”, 2016

<https://www.sechaber.com.tr/karanlikta-diyalog-yeni-yilda-da-devam-ediyor/>, Çevrimiçi, 13 Mart 2022.

“Karanlıkta Diyalog”, 2016, Haberler.com,

<https://www.haberler.com/karanlikta-diyalog-8820101-haberi/>, Çevrimiçi, 2 Mart 2022.

“Karanlıkta Diyalog”, Turkcell Diyalog Müzesi,

<http://www.turkcelldiyalogmuzesi.com/karanlikta-diyalog>, Çevrimiçi, 9 Kasım 2021.

“Kurum Hakkında”, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü,

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkinda>, Çevrimiçi, 05 Şubat 2021.

“Laws on Disabilities "The 38 Selected Japanese Laws Related to Persons with Disabilities"”, 2015, Disability Information Resources,

<https://www.dinf.ne.jp/doc/english/law/japan/selected38/chapter2.html>, Çevrimiçi, 19 Mayıs 2021.

“Legge 30 Marzo 1971, N. 118”, HandYLex,

<http://www.handylex.org/stato/1300371.shtml>, Çevrimiçi, 18 Nisan 2021.

“Legge-Quadro Per L'assistenza, L'integrazione Sociale E I Diritti Delle Persone Handicappate”, 1992 Gazzetta Ufficiale,
<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1992/02/17/092G0108/sg>, Çevrimiçi, 15 Nisan 2021.

“Legislation To Counter Discrimination Against Persons With Disabilities”, Strazburg, Council of Europe Publishing, 2000, Council Of Europe,
<https://rm.coe.int/16805a2a35>, Çevrimiçi, 14 Mart 2021.

“Linee Guida Per Il Superamento Delle Barriere Architettoniche Nei Luoghi Di Interesse Culturale”, 2008, Ministero Per i Beni E le Attività Culturali,
https://www.beniculturali.it/mibac/multimedia/MiBAC/documents/1311244354128_plugin-LINEE_GUIDA_PER_IL_SUPERAMENTO DELLE_BARRIERE_ARCHITETTONICHE.pdf, Çevrimiçi, 18 Nisan 2021.

“Loi No. 2002-5 Du 4 Janvier 2002 Relative Aux Musées De France”, 2020, Ministère De La Culture – Liberté Égalité Fraternité,
<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000769536/2002-01-05/>, Çevrimiçi, 12 Mayıs 2021.

“Luma Arles: The Artistic Hub Opens Up Inclusion And Accessibility”, Tactile Studio,
<https://tactilestudio.co/achievements/luma-arles-sensory-station-tactile-device/>, Çevrimiçi, 8 Ekim 2021.

“Maintaining Accessibility in Museum – Museum Investments in Access”, 2009, U. S. Department of Justice,
https://www.ada.gov/business/museum_access.htm#r2, Çevrimiçi, 20 Mart 2021.

“MAR Nedir?”, MAR,
Çevrimiçi, <http://www.ableart.org/org/mar/what.html>, 11 Ekim 2021.

“Mevlana Müzesi”,
<https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MEV&SectionId=MEV01>, Çevrimiçi, 11 Kasım 2021.

“Mind’s Eye Programs”, Guggenheim,
https://www.guggenheim.org/event/event_series/minds-eye, Çevrimiçi, 22 Şubat 2022.

“Mon Para Todos”, MON,
<https://www.museuoscarniemeyer.org.br/acaoeducativa/mon-para-Todos>,
Çevrimiçi, 5 Ekim 2021.

“Multi-Sensory Discovery At The Musée d’Arts De Nantes”, Tactile Studio,
<https://tactilestudio.co/achievements/musee-darts-de-nantes-educational-kits-multi-sensory-path-tactile-model-nfc-chip-inclusion-in-museum/>, Çevrimiçi, 9 Ekim 2021.

“Musée du Louvre Paris”, Tactile Studio,
<https://tactilestudio.co/achievements/realisation-louvre/>, Çevrimiçi, 9 Ekim 2021.

“Musei Da Toccare: Visite Su Misura Per Ipovedenti E Non Vedenti”, Feel Florence,
<https://www.feelflorence.it/it/node/38195>, Çevrimiçi, 21 Aralık 2021.

“Museo Omero”, Atlas Obscura,
<https://www.atlasobscura.com/places/museo-omero>, Çevrimiçi, 02 Şubat 2022.

“Museum x Inclusive x Design Committee”, 2010, Museum for All Project,
<http://www.museumforall.org/04org.html>, Çevrimiçi, 11 Ekim 2021.

“Museum”, Museo Tattile Statale Omero,
<https://www.museoomero.it/en/museum/>, Çevrimiçi, 06 Eylül 2021.

“Museumsinsel Berlin”, Staatliche Museen zu Berlin,
<https://www.smb.museum/en/museums-institutions/museumsinsel-berlin/about-us/profile/>, Çevrimiçi, 1 Ekim 2021.

“Müze Merakı Engelleri Kaldırdı”, 2016, Manşet İzmir,
<https://www.mansetizmir.com/muze-meraki-engelleri-kaldirdi/21560/>, Çevrimiçi,
24 Kasım 2021.

“Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge”, 2018, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,
<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-46787/muze-ve-orenyerlerine-girislerde-uygulanacak-usul-ve-es-.html>, Çevrimiçi, 09 Şubat 2020.

“National Policy for Persons with Disabilities”, 2006, Minister of Social Justice and Empowerment Government of India,
<http://disabilityaffairs.gov.in/upload/uploadfiles/files/National%20Policy.pdf>,
Çevrimiçi, 31 Mayıs 2021.

“Nowhere Out of Bounds - Disability Access and Adaptation”, Historic England,
<https://historicengland.org.uk/research/inclusive-heritage/disability-history/1945-to-the-present-day/disability-access-and-adaptation/>, Çevrimiçi, 27 Mart 2021.

“Overview”, United Nations,
<https://www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html>, Çevrimiçi, 14 Şubat 2021.

“Önerilen Bilgiler”, Able Art,

http://www.ableart.org/org/mar/osusume_tobi.html, Çevrimiçi, 11 Ekim 2021.

“Örtlichkeiten”, Mobidat,

<https://www.mobidat.net/oertlichkeiten/piktogramme/#c47>, Çevrimiçi, 4 Ekim 2021.

“Özürlü Bireylerin Haklarını ve Topluma Tam Katılımını Teşvik Etmeye Yönelik Avrupa Konseyi Özürlüler Eylem Planı 2006 – 2015: “Avrupa’da Özürlü Bireylerin Yaşam Kalitesinin Yükseltilmesi””, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi,

<https://www.aile.gov.tr/media/7609/tavsiye-karar%C4%B1-engelli.doc>, Çevrimiçi, 20 Mart 2021.

“Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması”, 2010, T.C. Özürlüler İdaresi Başkanlığı,

<https://www.aile.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>, Çevrimiçi, 08 Mart 2021.

“Partenón, Atenas, Grecia”, ONCE Museo Tiflológico,

<https://museo.once.es/obras/0000140000>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“Percorsi Per Ipovedenti E Non-Vedenti”, Museo Nazionale Del Bargello,

<https://www.bargellomusei.beniculturali.it/musei/1/bargello/>, Çevrimiçi, 22 Aralık 2021.

“Physically Disabled And Old-Age Service”, The National Archives,

<https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/physically-disabled-old-age-services.htm>, Çevrimiçi, 26 Mart 2021.

“Press Images for ARCHES Project”, ARCHES,
<https://www.arches-project.eu/press-images-for-arches-project/>, Çevrimiçi, 02 Eylül 2021.

“Press Release N.1”, UNESCO 4 All Tour, 2019
https://drive.google.com/file/d/1A68xJbE2LXaJKi0cZb5gDbQlJtN_B7Ga/view, Çevrimiçi, 11 Mart 2022.

“Press Release”, ARCHES,
https://www.arches-project.eu/wp-content/uploads/2019/10/Press-release_ARCHES_Oct30.pdf, Çevrimiçi, 02 Eylül 2021.

“Pressemitteilung Nr. 230 vom 24. Juni 2020”, Destatis Statistische Bundesamt,
[https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2020/06/PD20_230_227.html#:~:text=Wie%20das%20Statistische%20Bundesamt%20\(Destatis,betrug%20damit%209%2C5%20%25](https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2020/06/PD20_230_227.html#:~:text=Wie%20das%20Statistische%20Bundesamt%20(Destatis,betrug%20damit%209%2C5%20%25), Çevrimiçi, 05 Nisan 2021.

“Prevalence of Disabilities and Health Care Access by Disability Status and Type Among Adults- United States, 2016”, Centers for Disease Control and Prevention,
https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/67/wr/mm6732a3.htm?s_cid=mm6732a3_w, Çevrimiçi, 21 Mart 2021.

“Principali Norme Di Riferimento”, Ente Nazionale Sordi – Onlus,
<https://www.accessibitaly.it/strumenti-utili/>, Çevrimiçi, 18 Nisan 2021.

“Programs For The Handicapped”, Department Of Health, Education And Welfare, 1968
<https://play.google.com/books/reader?id=fjM4AQAAMAAJ&pg=GBS.RA2-PA8&hl=tr>, Çevrimiçi, 2 Mart, 2021.

“Pubblicate Le Linee Guida Per La Redazione Del Piano Di Eliminazione Delle Barriere Architettoniche (P.E.B.A)”, ICOM Italia,
<http://www.icom-italia.org/eventi/linee-guida-per-la-redazione-del-piano-di-eliminazione-delle-barriere-architettoniche-p-e-b-a/>, Çevrimiçi, 18 Nisan 2021.

“Public Sector Equality Duty”, Equality and Human Rights Commission,
<https://www.equalityhumanrights.com/en/advice-and-guidance/public-sector-equality-duty#h2>, Çevrimiçi, 31 Mart 2021,

“Referans Materyalleri Engellilerin Durumu”, Kabine Ofisi,
https://www8.cao.go.jp/shougai/whitepaper/h30hakusho/zenbun/siryo_02.html, Çevrimiçi, 3 Şubat, 2022.

“Regolamento Recante Norme Per L'eliminazione Delle Barriere Architettoniche Negli Edifici, Spazi E Servizi Pubblici”, 1996, Gazzetta Ufficiale,
<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1996/09/27/096G0512/sg>, Çevrimiçi, 16 Nisan 2021.

“Resolution Adopted By The International Council Of Ophthalmology Sydney, Australia, 20 Nisan 2002”, International Council of Ophthalmology,
<http://www.icoph.org/downloads/visualstanres.pdf>, Çevrimiçi, 26 Temmuz 2021.

“Réunion De La Commission Nationale Culture-Handicap”, 2006, Ministère De La Culture Et De La Communication,
<http://www.culture.gouv.fr/content/download/59214/456738/version/1/file/R%C3%A9union+de+la+commission+nationale+culture-handicap.pdf>, Çevrimiçi, 11 Mart 2021.

“Sala De Material Tiflológico”, ONCE Museo Tiflológico,
<https://museo.once.es/la-coleccion/sala-de-material-tiflogico/sala-de-material-tiflogico-1>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“Sala De Obras De Artistas Ciegos Y Con Discapacidad Visual Grave”, ONCE Museo Tiflológico,
<https://museo.once.es/la-coleccion/sala-de-obras-de-artistas-ciegos-y-con-discapacidad-visual-grave/sala-de-obras-de-artistas-ciegos-y-con-discapacidad-visual-grave-1>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“Sala De Reproducciones De Monumentos”, ONCE Museo Tiflológico,
<https://museo.once.es/la-coleccion/sala-de-reproducciones-de-monumentos/sala-de-reproducciones-de-monumentos>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“San Diego Museum of Art Talking Tactile Exhibit Panel”, Touch Graphics,
<http://touchgraphics.com/portfolio/sdma-exhibit-panel/>, Çevrimiçi, 06 Eylül 2021.

“Sensory Map”, British Museum,
<https://www.britishmuseum.org/sites/default/files/2019-11/British-Museum-Sensory-Map-PDF-Download.pdf>, Çevrimiçi, 31 Ağustos 2021.

“Sensory Map”, RA,
https://royal-academy-production-asset.s3.amazonaws.com/uploads/24af5376-b1e6-476f-9f7c-fb650a4a0fa0/1.%20FINAL_Sensory%20Map%20A4.pdf, Çevrimiçi, 31 Ağustos 2021.

“Settlement Agreement Will Ensure Accessibility at the International Spy Museum in Washington, D.C”, 03 Haziran 2008, Department of Justice,
<https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2008/June/08-crt-489.html>, Çevrimiçi, 21 Mart 2021.

“Sevices, Public Functions and Associations – Statutory Code of Practice”, UK: The Statinery Office Limited, 2011, Equality and Human Rights Commission,

https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/servicescode_0.pdf,
Çevrimiçi, 04 Nisan 2021.

“Sistema Museale Nazionale”, DG Musei,
<http://musei.beniculturali.it/progetti/sistema-museale-nazionale>, Çevrimiçi, 26
Nisan 2021.

“South Africa”, Disability: IN,
Çevrimiçi, <https://private.disabilityin.org/global/south-africa/>, 25 Mayıs 2021.

“Sozialgesetzbuch Neuntes Buch – Rehabilitation und Teilhabe von Menschen mit
Behinderungen – (Artikel 1 des Gesetzes v. 23. Dezember 2016, BGBl. I S. 3234)
(Neuntes Buch Sozialgesetzbuch - SGB IX)”, Bundesamt Für Justiz,
[https://www.gesetze-im-
internet.de/sgeb_9_2018/BJNR323410016.html#BJNR323410016BJNG00010000](https://www.gesetze-im-internet.de/sgeb_9_2018/BJNR323410016.html#BJNR323410016BJNG00010000),
Çevrimiçi, 04 Mayıs 2021.

“Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities”
United Nations Department of Economic and Social Affairs – Disability,
[https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-
equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html](https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html), Çevrimiçi, 17
Şubat 2021.

“Startseite”, Databus,
<http://databus.dbsv.org/databus/index.php>, Çevrimiçi, 4 Ekim 2021.

“State of Museum Access Report 2016”, VocalEyes,
<http://vocaley.es.co.uk/state-of-museum-access-report-2016/>, Çevrimiçi, 23 Eylül
2021.

“State of the Field: Museum Accessibility”, Art Beyond Sight,

[http://www.artbeyondsight.org/dic/module-1-state-of-the-field-museum-accessibility/state-of-the-field-museum-accessibility/#:~:text=The%20Architectural%20Barriers%20Act%20of%201968%20\(ABA\)&text=It%20affects%20museums%20that%20use,minimum%20level%20of%20physical%20accessibility](http://www.artbeyondsight.org/dic/module-1-state-of-the-field-museum-accessibility/state-of-the-field-museum-accessibility/#:~:text=The%20Architectural%20Barriers%20Act%20of%201968%20(ABA)&text=It%20affects%20museums%20that%20use,minimum%20level%20of%20physical%20accessibility), Çevrimiçi, 19 Mart 2021.

“Stratejik Plan (2021 – 2025)”, 2020, T.C. Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı,
<https://www.millisaraylar.gov.tr/Content/2021-2025-stratejik-plan%C4%B1.pdf>, Çevrimiçi, 5 Mart 2021.

“Süreç”, “Projeler”, Bongo Art Project,
<http://www.bongoartproject.com/>, Çevrimiçi, 18 Kasım 2021.

“Symposium Multisensory Museum - Opening Multisensory Museum Space”, 2019, Van Abbemuseum,
<https://vanabbemuseum.nl/en/programme/programme/symposium-multisensory-museum/>, Çevrimiçi, 11 Ekim 2021.

“Tactile Gallery”, Pina,
<https://pinacoteca.org.br/en/programacao/tactile-gallery-of-brazilian-sculptures/>, Çevrimiçi, 6 Ekim 2021.

“Tactile Models”, UNESCO 4ALL TOUR,
<https://www.unesco4all-tour.eu/the-tactile-talking-replicas>, Çevrimiçi, 11 Mart 2022.

“Tactile Museum of Ancona”, Italy 4 Travellers,
<https://italy4travellers.com/tactile-museum-ancona-marche/>, Çevrimiçi, 02 Şubat 2022.

“Talking Tactile Exhibit Panels”, Touch Graphics,
<http://touchgraphics.com/portfolio/exhibit-panels/>, Çevrimiçi, 07 Eylül 2021.

“Tastführungen für Erwachsene und Kinder”, Kelten Römer Museum Manching,
<https://www.museum-manching.de/index.php?id=793,59>, Çevrimiçi, 4 Ekim 2021.

“Templo Expiatorio de la Sagrada Familia, Barcelona”, ONCE Museo Tiflológico,
<https://museo.once.es/obras/0000127000>, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“The ‘Golden Age’ of Disability Arts”, 15 Aralık 2015, BBC,
<https://www.bbc.com/news/disability-35063050>, Çevrimiçi, 03 Nisan 2021.

“The Constitution of Republic of South Africa”, 1996, Republic of South Africa,
<https://www.gov.za/sites/default/files/images/a108-96.pdf>, Çevrimiçi, 23 Mayıs 2021.

“The Department’s ADA Rulemaking History”, United States Department of Justice,
https://www.ada.gov/2010_regs.htm, Çevrimiçi, 20 Mart 2021.

“The Partial Agreement in the Social and Public Health Field”, Council Of Europe Portal,
<https://www.coe.int/en/web/disability/partial-agreement>, Çevrimiçi, 13 Mart 2021.

“The Rights Of Persons With Disabilities Act, 2016”, Ministry Of Social Justice And Empowerment,
https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2155/1/A2016_49.pdf, Çevrimiçi, 1 Haziran 2021.

“The Staatliches Museum Für Archäologie Chemnitz Focuses On Cultural Accessibility”, Tactile Studio,

<https://tactilestudio.co/achievements/staatliches-museum-fur-archaologie-chemnitz-multisensory-trail-tactile-station/>, Çevrimiçi, 8 Ekim 2021.

“The V&A Story”, Victoria&Albert Museum
<https://www.vam.ac.uk/collections/the-va-story/>, Çevrimiçi, 21 Ocak 2022.

“This Is The First Museum Where Blind People Can See Art With Their Hands”, 2015, Plaid Zebra,
<https://theplaidzebra.com/this-is-the-first-museum-where-blind-people-can-see-art-with-their-hands/>, Çevrimiçi, 10 Mart 2022.

“Timeline of the Organized Blind Movement”, National Federation of Blind,
<https://nfb.org/about-us/history-and-governance/timeline-organized-blind-movement>, Çevrimiçi, 9 Şubat 2022.

“Turkcell Diyalog Müzesi’nde IPRA’dan Ödül”, 2017, Turkcell,
<https://medya.turkcell.com.tr/bulletins/turkcell-diyalog-muzesine-ipradan-odul/>, Çevrimiçi, 9 Kasım 2021.

“Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, Türk Dil Kurumu,
<https://sozluk.gov.tr/>, Çevrimiçi, 20 Haziran 2021.

“Türkiye Özürlüler Araştırması 2002”, TÜİK,
<https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>, Çevrimiçi, 29 Ocak 2021.

“Uluslararası Mevzuat – Avrupa Birliği ve Engellilik”, T.C. Aile ve Çalışma Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü,
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/>, Çevrimiçi, 27 Şubat 2021.

“UNESCO 4 All Tour”,

<https://www.unesco4all-tour.eu/>, Çevrimiçi, 11 Mart, 2022.

“Union of Equality Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030”, Luxembourg, Publications, 2021, European Union,
<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>, Çevrimiçi, 08 Mart 2021.

“Union of Equality: European Commission Presents Strategy For The Rights Of Persons With Disabilities 2021-2030”, European Commission,
<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1137&newsId=9938&furtherNews=yes>, Çevrimiçi, 08 Mart 2021.

“Union Of Equality: Strategy For The Rights Of Persons With Disabilities 2021-2030”, 2021, European Commission,
<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=en>, Çevrimiçi, 08 Mart 2021.

“Ülkemizdeki Körlerin Tarihi ve Altınoktanın Yeri”, Altınokta Körler Derneği,
<http://www.altinokta.org.tr/yazardetay.asp?idnourun=71>, Çevrimiçi, 03 Mart 2022.

“Verordnung Zur Schaffung Barrierefreier Informationstechnik Nach Dem Behindertengleichstellungsgesetz (Barrierefreie-Informationstechnik-Verordnung - BITV 2.0)”, Bundesamt Für Justiz,
https://www.gesetze-im-internet.de/bitv_2_0/BJNR184300011.html, Çevrimiçi, 05 Mayıs 2021.

“Visita Musei”, Musei Vaticani,
<https://m.museivaticani.va/content/museivaticani-mobile/en/visita-i-musei/servizi-per-i-visitatori/accessibilita.html>, Çevrimiçi, 8 Ekim 2021.

“Visita Táctiles”, ONCE Museo Tiflológico,

<https://museo.once.es/actividades/visitas-tactiles->, Çevrimiçi, 7 Ekim 2021.

“White Paper on the Rights of Persons With Disabilities”, 2015, Republic of South Africa,

https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201603/39792gon230.pdf, Çevrimiçi, 26 Mayıs 2021.

“World Programme of Action Concerning Disabled Persons”, United Nations Department of Economic and Social Affairs – Disability,

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/world-programme-of-action-concerning-disabled-persons.html>, Çevrimiçi, 15 Şubat 2021.

159 No’lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) Sözleşmesi (1999, 10 Temmuz) *Resmi Gazete* (Sayı: 23751),

https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377302/lang--tr/index.htm, Çevrimiçi, 16 Şubat 2021.

Açık, D., “Görme Engelliler Tarihi Eserlere Dokunacak”, 04 Şubat 2018,

<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/gorme-engelliler-tarihi-eserlere-dokunacak/1053796>, Çevrimiçi, 18 Kasım 2021.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2014, 19 Şubat) *Resmi Gazete* (Sayı: 28918),

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-1.htm>, Çevrimiçi, 05 Şubat 2021.

Altınok, S., Altınok, K., “Görmeyen Müze ve Sergi Ziyaretleri”

<http://selimkerim.com/korculmuzeziyaretleri.htm>, Çevrimiçi, 22 Kasım 2021.

Aydın, F. “Avrupa Sosyal Şartı”, 2014,

<https://ailevecalisma.gov.tr/media/1318/avrupa-sosyal-%C5%9Fart%C4%B1.pdf>,
Çevrimiçi, 09 Mart 2021.

Baligand, P., “La loi D’orientation Du 30 Juin 1975 Ou Le Début En France D’une
Politique Du Handicap”, 07 Aralık 2020,
<https://ecole-et-handicap.fr/la-loi-dorientation-du-30-juin-1975/>, Çevrimiçi, 15
Mayıs 2021.

Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname
(1997, 6 Haziran) *Resmî Gazete* (Sayı: 23011 (Mükerrer)),
https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf, Çevrimiçi, 07 Şubat 2021.

Behrendt, H., “Warum Ernst Lossa, 14, Sterben Musste”, 2016,
<https://www.spiegel.de/geschichte/euthanasie-programm-der-nazis-der-tod-von-ernst-lossa-14-a-1113550.html>, Çevrimiçi, 02 Mayıs 2021.

Bretton, M., “Video: A Multi-Sensory Tour Of The Royal Academy”, 2014,
royalacademy.org.uk/article/video-a-multi-sensory-tour-of-the#related-article,
Çevrimiçi, 01 Eylül 2021.

Bugler, B., “All For Art: An Introduction To The RA’s Access Programme”, 17
Mart 2015,
<https://www.royalacademy.org.uk/article/introduction-to-access-programme-ra>,
Çevrimiçi, 22 Ocak 2022.

Burgaz, E., “Anadolu Üniversitesi’nde Görme Engellilerin Eserlere Dokunabildiği
3B Baskı Müze”, 2018,
<https://bigumigu.com/haber/anadolu-universitesi-nde-gorme-engellilerin-eserlere-dokunabildiği-3b-baski-muze/>, Çevrimiçi, 18 Kasım 2021.

Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği (2006, 16 Ağustos) *Resmi Gazete* (Sayı: 26261),
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060816-9.htm>, Çevrimiçi, 09 Şubat 2021.

Chowdhury, S., “An Architect's Initiative To Make Art Accessible For The Visually Impaired”, 26 Temmuz, 2017
<https://yourstory.com/2017/07/architect-initiative-make-art-accessible-visually-impaired/amp/>, Çevrimiçi, 13 Ekim 2021.

Clapton, J., Fitzgerald, J., “The History of Disability: A History of 'Otherness'”, 2017,
<http://www.ru.org/index.php/human-rights/315-the-history-of-disability-a-history-of-otherness>, Çevrimiçi, 1 Şubat 2022.

Coates, C., “Best Practice In Making Museums More Accessible To Visually Impaired Visitors”, 08 Aralık 2019,
<http://www.museumnext.com/article/making-museums-accessible-to-visually-impaired-visitors/>, Çevrimiçi, 20 Eylül 2021.

Codice Dei Beni Culturali E Del Paesaggio, Ai Sensi Dell'articolo 10 Della Legge 6 Luglio 2002, n. 137, (2004, 24 Şubat). *Resmi Gazete*. (Sayı: 45),
<https://www.camera.it/parlam/leggi/deleghe/testi/04042dl.htm>, Çevrimiçi, 19 Nisan 2021.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (2003, 11 Ağustos) *Resmi Gazete* (Sayı: 25196),
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#T.C.r>, Çevrimiçi, 15 Şubat 2021.

Engelliler Hakkında Kanun (2005, 7 Temmuz) *Resmi Gazete* (Sayı: 25868),

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20130425.pdf>, Çevrimiçi, 08 Şubat 2021.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2009, 14 Temmuz) Resmi Gazete (Sayı: 27288),

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>, Çevrimiçi, 18 Şubat 2021.

Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği (2013, 20 Temmuz) Resmi Gazete (Sayı: 28713),

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9.htm>, Çevrimiçi, 09 Şubat 2020.

Ginley, B., “Accessible Resources For Cultural Heritage Ecosystems”, 19 Kasım 2019,

<https://www.vam.ac.uk/blog/projects/accessible-resources-for-cultural-heritage-ecosystems>, Çevrimiçi 02 Eylül 2021.

Ginley, B., “Museums: A Whole New World for Visually Impaired People”, Disability Studies Quarterly. 33 (3), 2013,

<https://dsq-sds.org/article/view/3761/3276>, Çevrimiçi, 28 Mart 2021.

Göçmen, N., “Görebilenler Ordusunun İçindeyim”, 10 Nisan 2016

http://turkiye.net/kultur-sanat/gorebilenler-ordusunun-icinideyim/?fbclid=IwAR3DWUpaXLDRMHAXRCmij_f9gnTtxtuFDJR_7s9gQfQ1iZj4m4lWIMmsANq0, Çevrimiçi, 20 Kasım 2021.

Gördü, M. O., “Engelleri Kaldıran Dün Bugün İstanbul Sergisi”, 10 Ekim 2021,

<https://www.anadolugezirehberi.com/engelleri-kaldiran-dun-bugun-istanbul-sergisi/>, Çevrimiçi, 12 Kasım 2021.

Güleç Yalçın, F., “Anadolu Medeniyetleri Müzesi Engelleri Aşıyor”, 2021,
<https://fintechtime.com/tr/2021/03/anadolu-medeniyetler-muzesi-engelleri-asiyor>,
Çevrimiçi, 4 Kasım 2021.

Hirose, K., “Research on Methods of" Touching the World"—The Aim of the Exhibit Area of Tactile Learning in Japan’s National Museum of Ethnology”, Disability Studies Quarterly, 33(3), 2013,
Erişim adresi: <https://dsq-sds.org/article/view/3743/3245> Çevrimiçi, 10 Ekim 2021.

Jha, M., “The History of India’s Disability Rights Movement”, 2016,
<https://thediplomat.com/2016/12/the-history-of-indias-disability-rights-movement/>,
Çevrimiçi, 30 Mayıs 2021.

Kanaga, G. “De Ultieme Gids Voor Galleria Degli Uffizi”, 2021,
<https://www.tiqets.com/nl/blog/uffizi-gallery-guide/>, Çevrimiçi, 10 Mart 2022.

Köbsell, S., “The Disability Rights Movement in Germany: History, Development, Present State”, Disability Studies Quarterly, 26(2), 2006,
<https://dsq-sds.org/article/view/692/869>, Çevrimiçi, 05 Mayıs 2021.

Laidlaw Vaughan, A., “The Blind in the American Museum”, 1914,
<https://naturalhistorymag.com/picks-from-the-past/231429/the-blind-in-the-american-museum>, Çevrimiçi, 25 Kasım 2021.

Lewis, N., “Senses 3.0 Makes The Arts Accessible For Persons With Disabilities”, 27 Aralık 2018,
<https://www.architecturaldigest.in/content/senses-3-0-persons-with-disabilities-serendipity-arts-festival-go/>, Çevrimiçi, 18 Ekim 2021.

Michas, F., “Disability in France - Statistics & Facts”, 2021,

https://www.statista.com/topics/7377/disability-in-france/#dossierSummary__chapter1, Çevrimiçi, 13 Mayıs 2021.

Milli Eğitim Temel Kanunu (1973, 24 Haziran) Resmi Gazete (Sayı: 14574), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Çevrimiçi, 04 Şubat 2021.

Mohn, T., “Welcoming Art Lovers With Disabilities”, The New York Times, 2013, <https://www.nytimes.com/2013/10/27/arts/artsspecial/welcoming-art-lovers-with-disabilities.html>, Çevrimiçi, 22 Ağustos 2021.

Murphy, A., “4D Exhibition In Netherlands Creates Sensory Experience For Sight Impaired Visitors”, 2021, <https://www.museumnext.com/article/4d-exhibition-in-netherlands-creates-sensory-experience-for-sight-impaired-visitors/>, Çevrimiçi, 11 Ekim 2021.

Murphy, A., “Van Abbemuseum Launches The Netherlands’ First, Fully Multi-Sensory Exhibition”, 2021, <https://www.museumnext.com/article/van-abbemuseum-launches-the-netherlands-first-fully-multi-sensory-exhibition/>, Çevrimiçi, 11 Ekim 2021.

Norme Per Il Diritto Al Lavoro Dei Disabili, (1999, 23 Mart) *Resmi Gazete* (Sayı: 1999/68), <https://www.parlamento.it/parlam/leggi/99068l.htm>, Çevrimiçi, 15 Nisan 2021.

Onion, R., “Blind Kids’ Experiences at the Early–20th-Century Museum of Natural History, in Photos”, 2014, <https://slate.com/human-interest/2014/12/history-of-blind-education-photos-of-tactile-classes-at-the-american-museum-of-natural-history.html>, Çevrimiçi, 25 Kasım 2021.

Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997, 6 Haziran) *Resmi Gazete* (Sayı: 23011 (Mükerrer)),

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunda_kararname.pdf, Çevrimiçi, 07 Şubat 2021.

Özsaygı, M, “Engelliler Konfederasyonu 2020 Yılı Genel Değerlendirme”, 25 Aralık 2020,

<https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/engelliler-konfederasyonu-2020-yili-genel-degerlendirme/>, Çevrimiçi, 29 Ocak 2021.

Öztürk, S., “Görme Engelliler İçin Özel Olarak Tasarlanan Muhteşem Tablolar”, 7 Eylül 2017,

<https://listelist.com/gorme-engelliler-icin-tablolar/>, Çevrimiçi, 21 Kasım 2021.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997, 30 Mayıs) *Resmi Gazete* (Sayı: 23004 (Mükerrer)),

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.571.pdf>, Çevrimiçi, 07 Şubat 2021.

Pirner, G., “Jerusalem for All the Senses, A Tour For The Blind And Vision Impaired Through The Exhibition “Welcome To Jerusalem” At The Jewish Museum Berlin”, 2019,

www.jmberlin.de/en/node/6447, Çevrimiçi, 28 Eylül 2021.

Popli, B., “With Tactile Art, Curators Are Helping The Visually-Impaired Develop A Sense Of Form”, 2018,

sundayguardianlive.com/culture/tactile-art-curators-helping-visually-impaired-develop-sense-form, Çevrimiçi, 13 Ekim 2021.

Rajappa, A., “5 Organisations That Are Empowering The Visually Impaired”, 3 Aralık 2017,

<https://yourstory.com/2017/12/organisations-visually-impaired/amp>, Çevrimiçi, 13 Ekim 2021.

Rajesh, A., “Making Art Accessible to the Visually Impaired: A Conversation with Siddhant Shah”, 3 Aralık 2020,
<https://www.artfervour.com/post/making-art-accessible-to-the-visually-impaired-a-conversation-with-siddhant-shah>, Çevrimiçi, 18 Ekim 2021.

Rakheja, H., “Delhi Gets Ready For Art Spaces Where The Visually Impaired Feel Welcome”, 30 Mayıs 2018
<https://www.hindustantimes.com/art-and-culture/delhi-gets-ready-for-art-spaces-where-the-visually-impaired-feel-welcome/story-Ad5mt57kE9nJ6yoe8lfVEN.html>, Çevrimiçi, 18 Ekim 2021.

Ruffato, S., “D5.3. 10 Tactile Talking Models and 20 Rings”, 2020,
<https://drive.google.com/file/d/1GMuOlkm3Bw4QdCY1-LqPg6KAednnfprN/view>, Çevrimiçi, 11 Mart 2022.

Silverberg, S., “A New Way to See: Looking At Museums Through The Eyes Of The Blind”, 2019,
<https://www.pressreleasepoint.com/new-way-see-looking-museums-through-eyes-blind>, Çevrimiçi, 27 Eylül 2021.

Türk Ceza Kanunu (2004, 12 Ekim) *Resmi Gazete* (Sayı: 25611),
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>, Çevrimiçi, 08 Şubat 2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1961, 20 Temmuz) *Resmi Gazete* (Sayı: 10859),
<https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, Çevrimiçi, 04 Şubat 2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, 9 Kasım) *Resmi Gazete* (Sayı: 17863 (Mükerrer)),

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, Çevrimiçi, 07 Şubat 2021.

Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011) (2010, 25 Ekim) *Resmi Gazete* (Sayı: 27757),

<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112-19.htm>, Çevrimiçi, 7 Şubat 2021.

Yapılarda Özürlülerin Kullanıma Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2006, 22 Nisan) *Resmi Gazete* (Sayı: 26147),

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10189&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Çevrimiçi, 08 Şubat 2021.